

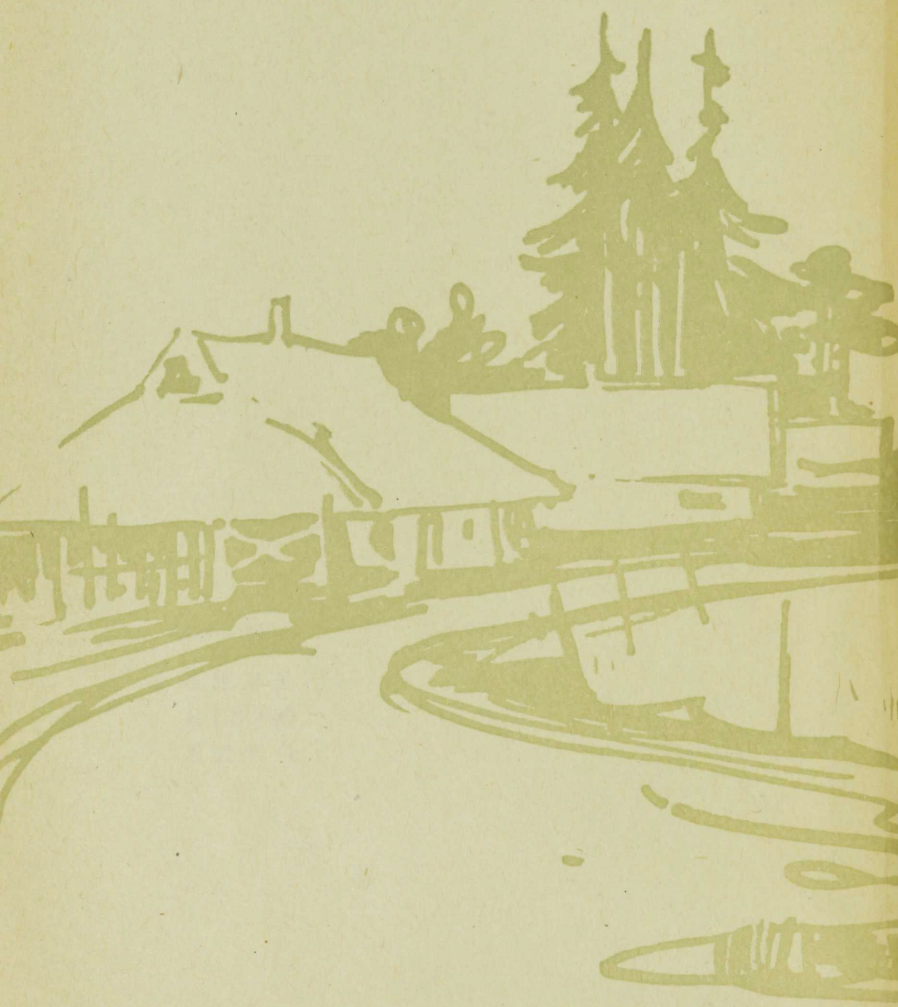

ANTS SAAR

INIMENE OTSIS ÕNNE

ANTS SAAR

INIMENE
OTSIS
ÕNNE

A N T S S A A R

INIMENE
OTSIS
ÕNNE

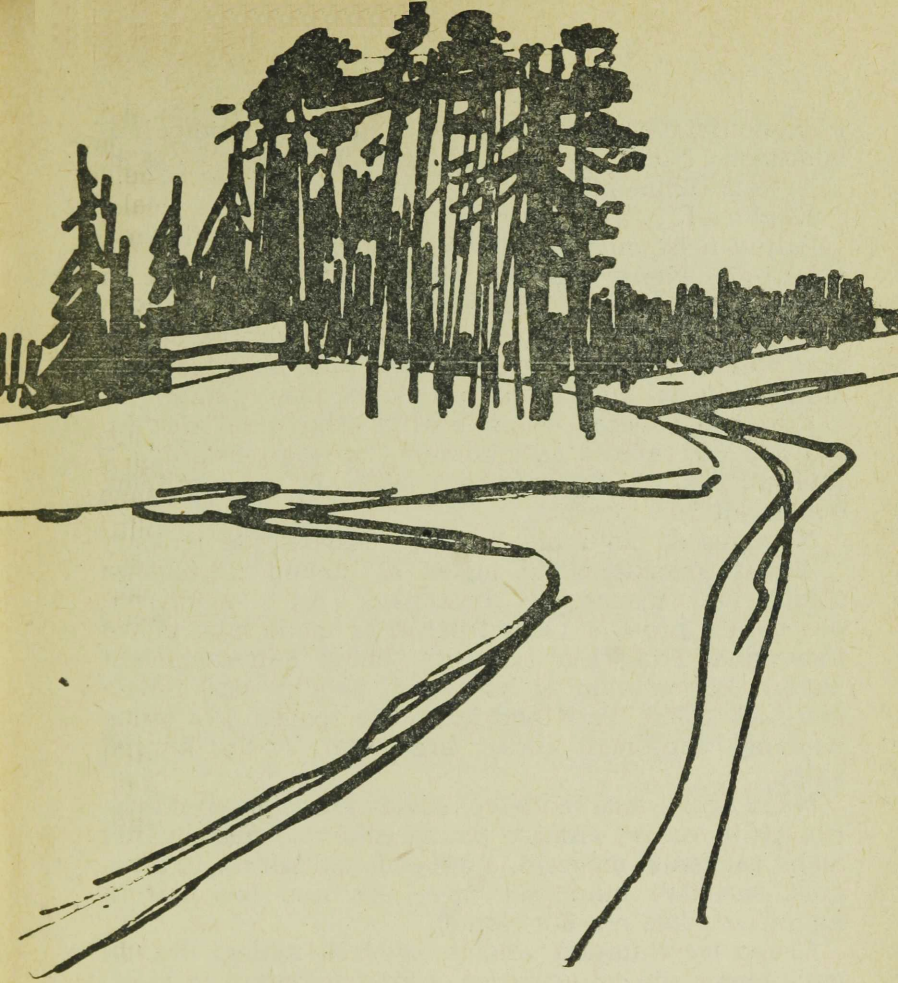
EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN
1 9 5 8

Kunstiliselt kujundanud V. Tolli

2

Tartu Riikliku Oulkoeti
Raamatukogu

43988

EESSÕNA ASEMEL

*J*a jälle olen ma teel . . .
Istun kiirbussis. Kihutan seitsme-kaheksa-
kümne kilomeetrilise tunnikiirusega — nagu meie elugi
tänapäeval.

Autobuss kihutab. Aasta-aastalt järjest kiiremini.
Alles see oli, kui samadel teedel võtsime tunnis vaevalt

kolm-nelikümmend kilomeetrit. Ning seegi tundus küllaldasena. Nüüd aga tahaks veel kiiremini — sada, sada kaksikümmend . . .

Kuid teed . . .

Paljud neist on veel kitsad ja kõverad. Eriti meie vabariigis. Neile, kes on varem sõitnud Moskva ja Leningradi vahelistel noolsirgetel trassidel, on meie omad mõnikord hoopis harjumatud. Siin kurv paremale, seal vasakule, mäest üles, siis jälle alla, ning iga kord ainult pidurda, kui ei taha otsejoones kraavi sõita.

Kitsad ja kõverad, mäest üles ja mäest alla, niisugused nad on, rajatud aastakümnete ja isegi aastasadade jooksul, siis, kui iga talumees tahtis, et tee just tema õueaia alt läbi läheks.

Niisugused, nagu oli elu isegi aastasadade jooksul.

Aastat kaksikümmend tagasi ei võinud kiirbussiga sõidust meie maanteedel unistadagi. Tõsi — mõni tuli-pea vahest proovis. Ostis traktori ja mõne muu põllutöomasina. Ning kui ta nende hinna kättesaamiseks naabril kõrist kinni ei haaranud, paukus oksjonihammer talu kohal. Teed olid kitsad, ja igaüks, kes tahtis natukegi suuremat kiirust arendada, lendas kurvist välja.

Nüüd aga — aina mõtleme, kuidas kiirust suurendada. Kui palju oleme viimase paariteistkümne aasta vältel maha kaevanud mägesid ja õgvendanud kurve. Ja praegugi tasandab buldooser meie ees uue tee profiili. Endine on oma elu ära elanud.

Grupp tee-ehitajaid vaidleb ägedasti millegi üle. Ja meie bussis sõitjad arutavad, kuidas paremini ja kiiremini parandada need kitsaskohad, mis veel esinevad meie tööstuses ja põllumajanduses.

Jaa — mõnigi kord on juhtunud, et tegime sirgeks väikesed kurvid ega märganud suuri, mitmekilomeetrilisi kõverusi. Mõnigi kord püüdsime kõrvaldada väikesi ametkondlikke barjääre ega märganud, et meie nõukogude elu kiirbuss on suuteline arendama hoopis suuremat kiirust, niisugust, et on vaja uut, noolsirget teed, mille loomisega likvideerime ka väikesed kõverused. Uut teed rahvamajandusnõukogude, kolhoosidele kuuluvate traktorite ja muu näol.

Kuidas tunnevad ennast minu sõidukaaslased? Kiirbuss hakkas ju alles üsna hiljuti kurseerima meie liinil.

Bussi tagaistmel arutavad kaks vanameest omaette, et parem oleks ikka sõita rongiga. Mis sellest, et aega läheb peaaegu kaks korda rohkem.

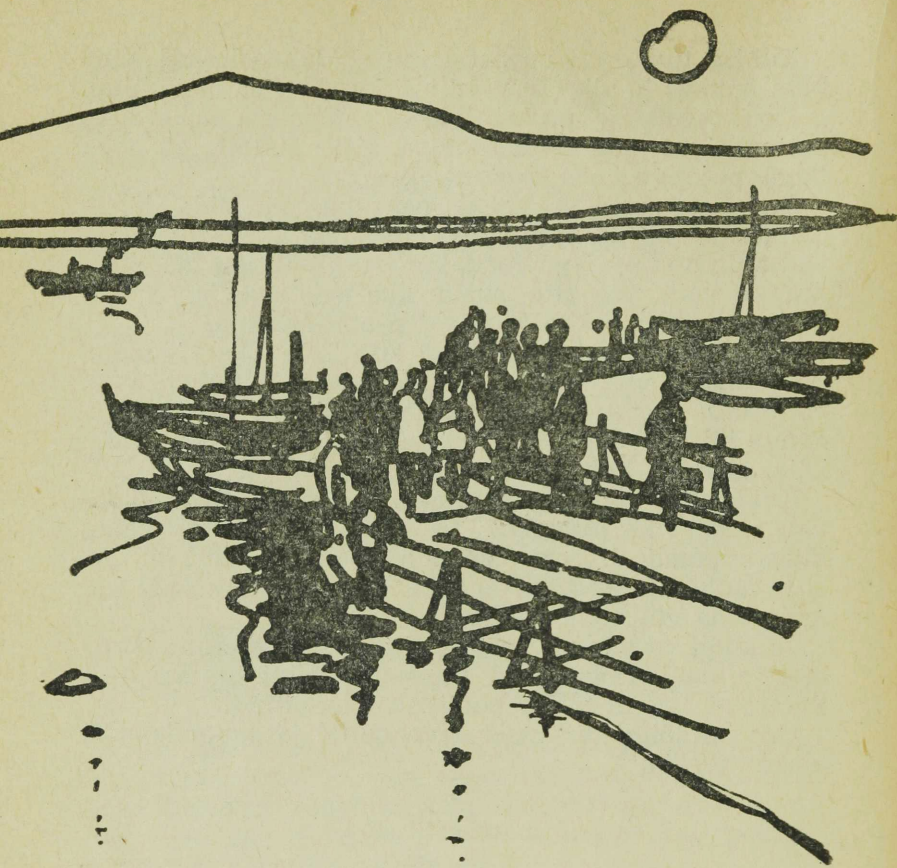
Eesistmel kaebab keegi paksuke, et süda läheb pahaks. Palub autojuhti bussi peatada. Naabrid annavad talle nõu — ärgu vaadaku kõrvalt aknast maanteekraavi, vaid otse ette, sinna, kus paistavad uued teetähised. Siis ei hakka kiirusest pea pööritama.

Kaks noormeest venitavad täishääli: „Las lennata, las lennata, viis versta veerandtunniga.“ Süüdistavad autojuhti, et too roomab oma masinaga nagu tigu. Pangu kiirust juurde ja ärgu kurvidel pidurdagu. Lasku käia, ükskõik kuhu . . . Peaasi, et kiiremini.

Kuid minul on mugav ja hea. Las vanamehed sõidavad pealegi ka tulevikus Tallinna ja Viljandi vahet kitsarööpmelisel. Issand nendega! Mind ei häiri ka see, et paksukesel eesistmel on hakanud üsna paha, ta ei tea, mida teha või kuhu vaadata.

Ja kuigi ka mina kiirustan, ei topi ma kärsitute noormeeste kombel oma pead autojuhi kabiini ega karju — kiiremini. Las ta jälgib hoolikalt teetähiseid.

Hea on sõita kiirbussis õgvendatud ja õgvendamisel olevail teedel.

SUURE E HITUSE HOMMIK

Hooti jõelt puhuv tuul lükkab peent kaldaliiva. Tasase sahinaga liiguvad päeval päikese käes peaaegu tolmuks kõrbenud liivaterakesed ikka kaugemale ja kaugemale, peatudes lõpuks kaldajoont piiravas kuivanud kasteheinas või hiljuti maharaiutud paplite ja pajude närbumud lehtedes.

Vastaskaldalt, Mogutova mäe juurest tõuseb täiskuu, ronides üles piki mäe kallakat serva. Volga vasak kallas, mis päeval oli lame ja tasane, muutub kuu varjudest künklikuks. Kalda ääres kasvavate paplite lehed sahi-sevad.

Vaikseks on jäänud kaldaäärne sadam. Üksikud kõrgemad lained püüavad kõigutada Volga vetest ja tõrvast läbiimbunud vana pargast, mis nüüd koos uute tekiehitustega täidab sadama ülesannet. Nähes oma töö asjatust, veerevad lained pahaselt kohisedes jälle tagasi. Vaikunud on valjuhääldajad kaldal ja sadamas, pärast seda kui diktoria Moskvast teatas viimaseid päevauudiseid.

... Veel tund aega tagasi müksisid Kuibõševist ja Uljanovskist, alt- ja ülevalt poolt saabunud reisijatelaevad oma külgedega vana pargase, praeguse ujuva sadama küljekontidena väljaulatuvat raamistikku. Madrused kinnitasid köied ja noorukesed tüdrukud lükkasid kohale maabumissillad. Käratsedes ja tõugeldes, kiirustades, nagu kartes kusagile hiljaks jääda, ruttas kaldale saiapäine inimhulk — kohvritega ja kohvriteta, kottidega, lihtsalt riidesse mässitud või õmmeldud pampudega, lastega ja lasteta, mehed ja naised, poisid ja tüdrukud, hallihabemelised taadid ja noorukid, kelle põski ja ninaalust pole veel puudutanud habemenuga. Astusid kaldale ja peatusid. Sirutasid istumisest kangeks jäänud liikmeid, ronisid madalast kaldajärsakust üles, heitsid pilgu paremale ja vasakule — piki Volga kallast —, vaatasid tagasi vastaskaldale — lamedatele mäeselgadele —, püüdsid silmadega läbi puurida pimedusest, näha eelolevat — kusagil küngaste taga orus asuvat Stavropoli, millest siia paistsid ainult üksikud tuled.

Seisatasid ja vaatasid ringi nagu inimesed, kes on jõudnud lõpp-peatuseni. Vabastasid end seljakottidest, viskasid õlgadelt maha pambud, panid kaldaliivale kohvrid, istusid ise sinnasamasse liivakünkale või kaldale uhutud puutüvele.

Laevad aga, jätnud maha suurema osa oma lastist, heitsid õhku lahkumishuiked ja liikusid edasi tulede särades jõe öisel mustal pinnal.

Kus kohal oled sa juba varem näinud sellist pilti?

Miks tundub kogu inimhulk kaldal tuttavana? Nii tuttava, et hakkad nende hulgast otsima vanu sõpru.

Mäletad sa sõjapäevi, kui rindele tuli uus täiendus? Mäletad, kuidas sõitsid kohale Volga—Doni ehitajad? Mäletad sa raamatuist loetud lehekülgi, kuidas tulid Kaug-Idasse Amuuri kaldale kommunistlikud noored — Komsomolski ehitajad?

Sellepärast tunduvadki need inimesed sulle vanade tuttavatena. Nad ongi sinu tuttavad. Uued, kuid ühtlasi vanad sõbrad. Uus täiendus sellele armeele, kes peab võitlust Volga jõududega, kes muudab siinse Volga Kuibõševi mereks, paneb tuledes särama Volga-äärsed maad, viib põuastele põldudele vee, saadab juhtmeid mööda jõudu ja valgust pealinnale Moskvale.

Täna näed sa neid kaldal puhkamas, askeldamas kõige lihtsamate pisasjadega. Vaata noorukit, kes praegu oma kompe lahti võtab ja arutab, kuidas oleks parem neid uuesti kinni siduda. Samas kõrval kirub vanamees paksu liiva, millesse jalad vajuvad kederluudeni. Kolmas harutab kompsust välja tüki leiba, suitsuvorsti ja soolakurgi, ning ümberolijatele seletades, kuidas õieti tuleb kurke soolata, hakkab suurte suutäite kaupa hammustades isukalt sööma. Nagu poleks maailmas midagi tähtsamat peale õigesti soolatud kurgi või parajalt vürtsitatud vorsti.

Juba homme kohtad neid inimesi ekskavaatoritel ja buldooseritel, mullapumpadel ja köisraudtee ehitusel. Võib-olla juba ülehomme seletab toosama, kes praegu tundub spetsialistina kurkide ja vorsti alal, inseneridele ja tehnikutele oma ideed töö paremaks organiseerimiseks. Ja veel mõni aeg edasi — loed tema kohta artiklit ajalehest, kohtad ta pilti autahvilil.

...Õõ edeneb. Üksikult peatuma jäänud inimesed kogunevad gruppideks. Autojuht saab teada, et temast paar sammu eemal istuval lühikesekasvulisel jässakal poisil on samuti taskus autojuhtimise luba, ja tõstab oma kompsud talle lähemale. Udmurt leiab oma kaasmaalase. Või kohatakse lihtsalt inimest, kellega Kuibõševis või Uljanovskis piletikassa juures seisti.

Tumedasse taevafooni lõikuvad valgusevihud. Autod sõidavad kaldale ja kaldalt ära. Sõidavad ära inimesed,

kes on siia tulnud juba teist või kolmandat korda, keda siinses, Volga-äärses Komsomolskis või Sadamalinnakeses — linnades, mille vanus on kõigest kaks aastat, — ootab perekond ja uues majas asuv avarate akendega või värskelt värvitud põrandaga korter. Uustulnukad jäävad ootama hommikut, et siis päevavalgel otsida üles ehitusvalitsuse vajalik osakond ja tööle vormistatult sõita kas Žiguli süvendisse, Komsomolski tõkettammile või mõnda uude ehitatavasse linna.

Poisikeseohtu nooruk nõõbib lahti lõõtspilli ja alustab vana valssi Mandžuuria kõrgendikest. Pill võtab harjumatus kätes kord tooni kõrgemalt kui vaja, siis jälle madalamalt, kuid päästjaks saavad bassid, mis meloodiast järjest tugevamalt üle karjuvad. Grupp tüdrukuid alustab laulu Stepan Razinist. Kuid laul katkeb peagi — ei sobi kokku siiasõitnute meeleoluga.

Volga lained veerevad rannale kord vaikselt loksudes, nagu oleks jõgi leppinud mõttega, et siit mõni kilomeeter allapoole ehitatakse talle tõkettammi, kord jälle vihaselt pahistades, nagu ähvardades oma teelt minema viia igasugused takistused. Ükski kaldalolijaist ei kuule Volga kohinas jutustust möödunud aegadest, vaid lugu uuest, tulevast Volgast, meredest, mille veed on nii avarad, et silm ei ulatu kallast nägema. Uuest elust, uutest inimestest hakkab keerlema jutt gruppides. Nagu oleks kogu Nõukogudemaa siin kaldal koos. Inimesed sadadest eri kohtadest, igaüks on toonud kaasa tüki-kese oma kodukohta.

Kaks noort inseneri jutustavad Tsimljanski mere loomisest. Paar aastat tagasi kuulasid nad alles instituudis loenguid. Aga praegu on nad siinolijate hulgas kõige tähtsamad. Nemad ainukestena kaldalolijaist on võtnud osa Tsimljanski hüdroõlme ehitamisest.

„Mere ehitasite, aga näe, meil siin Stavropolis,“ räägib üks juuresolijaist, nähtavasti kohalik inimene, „meil siin Stavropolis mõni veel ei usu, et vesi Volgas nii palju kerkib, et ujutab üle kaldad ja jõuab Stavropolini. Kus sa sellega, tema on elanud seitse aastakümnet, kordagi pole vesi nii kaugele tulnud. Ei aja ka nüüd seda ükski võim sinna, liiatigi veel inimese jõud. Mässaku nad oma ekskavaatorite ja mullapumpadega niipalju

kui tahavad. Ja kõige suurema südamerahuga ehitab ta praegu uut maja kohale, kus paari aasta pärast mitme meetri sügavusel vee all asub mere põhi. Vaat, misuguseid inimesi veel on! Jah, ikkagi on."

"Ega teda mere põhja jäeta. Traktor ette ja veetakse koos majaga enne välja, kui vesi märjaks teeb." Noor tööülikonnas mees teeb liigutuse, nagu oleks vanaätt juba praegu oma majaga kusagil seal teel liikumas.

"Jajah, juhtub veel niisuguseid inimesi, kes enne ei usu, kui vea ninapidi juurde. Minule endale rääkis tuttav, Nikolai Aleksandrovitš — palju aastaid töötasime varemalt temaga koos. Nüüd oli ta aastat paar Volga—Doni kandis." Rääkija, aastailt üle keskea, tuulest veidi kähiseva häälega, seadis ennast tammetüvele paremini istuma.

Ja ta jutustas loo, mida võiks nimetada Žiguli rahvajutuks, kuigi jutustuse sündmustik ise toimub Tsimljanski mere ääres. Hiljem kuulsinseda jutustust veel paljudelt Stavropoli, Žiguli ja Öunapuuoru elanikelt. Kuulsin seda mitmes variandis, nagu alati räägitakse jutustust, mis on juba kaotanud oma esialgsed tegelased, mida räägitakse suust suhu ja mida iga jutustaja täiendab oma maitse ja võimete kohaselt. See on lugu tänapäevast, milles on palju jutustajate fantaasiat, aga mille aluseks on elu ise.

ŽIGULI RAHVAJUTT

"Elas meil Tsimljanski kandis — koha ja külanime olen unustanud — vanaeideke; tädi Marfaks hüüdsid teda kõik. Ka küla kõige vanemate inimeste noorpõlves oli teda ikka nii hüütud. Võib-olla ainult esimees ja arveametnik teadsid ta perekonnanime. Ja ainult vanad inimesed mäletasid aega, mil Marfa mattis oma mehe ja jäi üksipäini.

Ta elas küla kõige viimases tipus, viimastest majadest poole versta kaugusel, väikeses puuhütis. Soovitati Marfal tulla elama kolhoosi keskusesse. Marfa ütles ära. Kolhoos tahtis talle ehitada uue maja. Esimees saatis auto palkidega ja töömehed kirveste-saagidega. Aga

Marfa ei lasknud autot õueväravast sissegi ja ehitusmeistritele näitas ust. Hüti oli ehitanud juba Marfa vanaisa. Vundament oli nii alla vajunud, et seinapalgid toetusid otse maapinnale. Aga Marfa ise kohendas hütti.

Niisugune ta oli.“

„Ei või olla, et meil kolhoosis on veel . . . ,“ protesteeris keegi nooruk.

„Võis ikka olla hunnik tigidust,“ imestas teine.

Jõelt puhus hooti jahedat tuult. Naised tõmbasid tihedamalt õlgade ümber villased kootud rätikud, mehed nõõpisid kinni kuued. Keegi tõi kaldale uhutud kuivanud puu koos okste ja juurtega. Varsti loitis jutustaja jalge ees lõke. Tuli kutsus uusi inimesi juurde, ring tõmbus koomale. Aga jutustaja jätkas, katkestades hetkeks ainult siis, kui ta kummardus uut puutükki tulle viskama.

„Marfa ei olnud sugugi tige, ja erak ei olnud ta kah. Kuigi vanaduse tõttu teda kolhoosi tööle ei kutsutud, ometi oli ta alati kohal. Ise tuli esimehe juurde, nõudis tööd. Ja kui kolhoos talle peale normipäevade eest saadava vilja veel omalt poolt mitu kotti nisu saatis, niioelda vanaduse pensioniks, siis ei võtnud Marfa seda vastu.

Ükskord olevat keegi talle ütelnudki, et elab nagu mõni omaaegne üksiktalupidaja — kolhoosist eemal. Nagu ei olekski nõukogude inimene.

Siis olnud Marfa esimest kord vihane. Mis puutuvat nõukogudesse, siis sellega olevat Marfal kõik vahekorrad selged. Nõukogude võim aitas teda, tema aitab nõukogude võimu. Ja sinna vahele ärgu keegi oma nina toppigu. Ja kui Marfa jääbki vanaks, nii et ta ei jõua tööl käia, siis vanaduspäevadeks olevat tal niipalju kogutud kui vaja.

Niisuguseid selgeid vahekordi armastas Marfa.

. . . Siis aga hakati ehitama Tsimljanski hüdrojaama. Peaaegu igasse majja külas asus mitu inimest — ekskaavaatorijuhid, elektrikud, masinistid.

Kolhoosi kahe veoauto asemel kihutas mööda külatänavat sadu masinaid. Alguses Marfale ei meeldinud muudatus, aga lõpuks hakkasid kolm autojuhti talle isegi nii meeldima, et võttis nad enda juurde elama.

Jutustasid poisid Marfale oma tööst, viisid ta autoga isegi ehitusplatsile. Lõi kahte kätt kokku, kui nägi esmakordselt ekskavaatorit haaramas mitu kuupmeetrit mulda. Pärast, kui nägi sammuvat ekskavaatorit, enam ei imestanudki — oli harjunud. Autojuhid jutustasid, kuidas jõe ehitatakse ette tamm, tõuseb vesi, tekib meri.

„Tuleb teilgi, tädi Marfa, ära kolida teise kohta,“ rääkis üks noormeestest. „Kuid maja on teil vana, niisugust ei tasu vedada.“

Nähes, et Marfa jäi tõsiseks, hakkas teine lohutama:

„Uuele kohale ehitatakse uus, palju ilusam. Riik ise ehitab. Teil pole muud kui sisse kolida. Pole vaja ehitajatele isegi „aitäh“ ütelda.“

„Aga kolida aitame meie. Lehm ühele autole, majakraam teisele ja — aidaa,“ töötas kolmas.

Marfa jäi tõsiseks. Mõtles päeva, teise. Tuletas meelde kõik isalt ja isaisalt, emalt ja vanaemalt kuulnud jutustused sellest, kuidas vanasti siin külas oli elatud. Kuid ta ei mäletanud, et kunagi oleks räägitud ajast, mil vesi oleks tõusnud nende külani. Tihtipeale oli olnud uputusi. Marfa mäletab neid isegi. Vesi tõusis ükskord peaaegu naaberkülani. Aga nendeni — ei, seda pole olnud. Ja kui tõusebki — tema hütt on kõige kõrgemal künkal.

Ehitavad küll tammi, aga suudab siis inimeste kätetöö vastu panna loodusjõududele. Alguses ehk peabki vastu, aga pärast — varem või hiljem — uhub vesi ikka minema. Marfa tundis vee jõudu, oli näinud, kui kevadine, jää alt vabanenud vesi viis minema terved külad.

Kolmanda päeva õhtul ütles Marfa järsku söögilauas: „Sellest ei tule midagi välja.“

Poisid ei saanud alguses arugi, millest korteripere-naine räägib. Aga kui ta lõpuks seletas, hakkasid naerma. Vihastas tädi Marfa, ja hiljem, kui üürilised tõendasid, et tammi, mida nemad ehitavad, vesi siiski minema ei vii, vaikis.

Vahekorrad jäid endiseks. Uuest merest ei räägitud enam kunagi. Noored unustavad tihti selle, mis vana-del südamel kipitab, ja nad ei mõtelnudki rohkem Marfa kahtlustele. Marfa mõtles ja vaikis.

Möödus aasta, tuli teine. Küläs hakati valmistuma kolimise vastu. Kolhoosi esimees käis grupi inimestega külale uut asukohta vaatamas. See oli kilomeetrit kümme eemal — kõrgel künkal. Meri pidi ulatuma otse selle jalani. Niisuguse koha valisid kolhoosnikud uueks eluasemeks, otse tulevase mere kaldale. Esimees koos agronoomiga koostas plaane niisutusüsteemi ehitamiseks. Tulevikus võib isegi kalapüügibrigaadi organiseerida.

Ja lõpuks oli aeg niikaugel, et tuli hakata kolima. Esimesena läks esimees. Sööginõud ja väiksema majakraami ladus autosse. Kapid, lauad, voodid — need kolisid koos majaga. Ei uskunud esialgu kolhoosnikud niisugust imet, et maja võib tervelt ühest kohast teise viia. Kui aga nägid, kuidas esimehe maja mööda külatänavat minema sõitis, otsustasid nad ka lauanõud kappidesse ja laudadele kohale jätta. Räägiti, et põllutööbrigadiiri naine olevat isegi tule ahju jätnud — leivaküpsetamine olnud pooleli. Pärast seletanud teistele kolhoosinaistele, et muud viga polevat sõidul midagi, aga leiva ahjupanek olevat raske. Künklikumatel kohtadel raputab nii, et viib pätsi labidalt maha.“

Siinkohal raputasid paljud kuulajaist uskumatult pead, kuid jutustajat siiski ei katkestanud.

„Niimoodi jõudis järg Marfani. Läksid meistrid kohale, et maja üles tõsta ja alusele asetada. Vaatavad mehed, arutavad:

„Häda niisugusega. Palgid nagu ussipuru, sõrmega lükka auk sisse. Katsu liigutada.“

„Ja ei olegi vaja liigutada. Kes teile ütles, et on vaja liigutada? Mina teid palunud ei ole, ja ei palu kah.“

„Kuidas siis nii, tädi Marfa? Kõik ju lähevad — vaja vee eest ära minna. Ja seda, et seinapalgid ära vajuvad, rääkisime niisama jutujätkuks,“ vaigistas meister. „Maja viime ilusasti ära!“

„Kas te hästi või halvasti viite, seda ma ei tea ja ei tahagi teada. Aga see maja on seisnud siin juba üle saja aasta ja seisab veel teist niipalju. Niimoodi ütlegi esimehele.“

Ei jäänud meestel muud üle kui ära minna. Esimees ja kolhoosi parteiorganisatsiooni sekretär süüdistasid

iseennast, et juba varem ei olnud Marfa juurde läinud ja temaga rääkinud. Arvasid, et Marfa teab isegi kõike. Võttis ta ju osa kõigest kolhoosi koosolekutest, kus oli arutusel kolhoosi ümberkolimine ja uued tööplaanid uuel kohal. Alles nüüd meenus esimehele, et Marfa oli neil koosolekutel alati istunud vaiksena ega olnud korragi sõna võtnud.

Ruttasid mõlemad Marfa juurde.

„Kuidas sa siis niimoodi, et takistad kolhoosi ümberasustamisel?“ alustas esimees. „Sinu pärast seisavad töömehed, seisavad masinad. Nad oleksid meil töö lõpetanud ja teise külla sõitnud — seal inimesed ammu ootavad.“

„Las sõidavad pealegi,“ vastas Marfa. „Minu pärast ei ole neid vaja kinni hoida.“

Räägi palju tahad, kõigele on üks vastus — tema, Marfa, jääb kohale. Tema teab ise, mida teeb. Ega tal pole ilmaaegu aastaid üheksa kümnet, juba käib kümnendat kümnet.

Agapäevad läksid. Paari kuu pärast pidi jõe tee suletama. Ja siis hakkab vesi tõusma. Kolhoosi esimees rääkis oma murest ehitusjaoskonna ülemale, kelle piirkonnas oli Marfa maja. Sõitis seegi Marfa juurde. Asjata.

Lõpuks astus ühel hommikul Marfa majakese uksest sisse kõigi nende ehituste ülem ise. Teate, niisugune, ei eriti tüse ega ka mitte kõhnake. Ja juustes päris kõvasti härmatist.

Rääkis alguses maast ja ilmast. Jutustas, kuidas ta oma elus on juba loonud meresid ja uusi jõgesid. Aga see siin — Tsimljanski meri — olevat kõige suurem.

„Seda minagi,“ toetas Marfa. „Võib teha järvi, ja kraavi võib kah niisuguse kaevata, et on nagu jõgi. Aga niisugust merd, nagu tahetakse siia teha, — ei sellest tule midagi välja.“

Ülem oli ahastuses. Juba mitu tundi rääkis. Marfa oli kõigega nõus, sai kõigest aru, aga niipea kui jutt läks kohapealsele merele, oli Marfa jälle endine.

Ehitustööde lõpetamise tähtaeg lähenes. Ülem otsustas, et parim vahend on, kui inimene ise veendub ülekolimise paremuses. Ja arvas, et kõige paremini veenab Marfat, kui ehitada talle uus maja uude asukohta.

Laskiski ehitada uue maja, täpselt samasuguse, kahe toa ja köögiga nagu Marfal. Vahe oli ainult selles, et uus lõhnas värsketest palkidest, aga Marfa maja palgid olid juba aastaid tagasi kaotanud igasuguse lõhna. Laskis vooderdada ja värvida, katus sai kõige paremast tsinkplekist, mis aina sillerdas päikese käes. Uksepiidad ja aknaraamid olid samasuguste nikerdustega, nagu neid omal ajal tegid Marfa vanaisa ja vanavana-isa.

Marfal kasvas aias kaks kirsipuud. Aga ülem otsustas uue maja juurde istutada kakskümmend kirsipuud.

Sõitis siis jälle Marfa juurde. Kutsus teda autosse ja sõidutas uue maja juurde.

„Vaadake, tädi Marfa, kas meeldib teile?“ küsis ülem.

Marfa vaatas maja seest ja väljast. „See ei ole maja, vaid paradiis,“ otsustas ta.

„Tähendab, leppisime kokku. Sõitke juba homme,“ rõõmustas ülem.

„E-ei, pojake. Ega ma maja sellepärast kiitnud. Nii-sugune maja ei ole minu jaoks. Siin võivad elada ainult ülemad ja juhatajad. Niisugune maja on kallis.“

„Teil, tädi Marfa, ei tule midagi maksta. See on kingitus — meie, ehitajate poolt ja üldse — nõukogude võimult.“

Marfa raputas pead. Tema ei tahtvat mingisuguseid kingitusi. Ja jälle sõitsid nad tagasi.

Nii jõudis kätte päev, mil jõe tee suleti, ja vesi hakkas tõusma üha kõrgemale ja kõrgemale. Ainukesena istus oma majas Marfa. Aga maja lähedal, teekäänaku taga olid valmis needsamad kolm autojuhti, kes kogu aeg Marfa juures olid elanud. Kui vesi tõuseb majani, siis viivad kas või väevõimuga ära. Vaat, missugune kisa-kära oli üheainsa vanakese pärast!

Väevõimuga Marfat siiski viia ei tulnud. Kui vesi üsna lähedale jõudis, jooksis ta ise välja, et kedagi appi kutsuda. Siis tulidki poisid, ladusid kraami autosse, panid Marfa esimese auto kabiini istuma ja sõitsid minema. Aga nende selja taga vesi aina tõusis ja tõusis. Nüüd Marfa enam ei kahelnud — selge, et vesi ujutab üle ka tema hüti.

Nii ta asuski elama uue, sinise mere kaldale."

Kõneleja tegi jälle pausi. Tundus, et ongi jutustuse lõpp. Tule juures istujate ja seisjate hulgas tekkis vaikne elevus, nagu alati pärast huvitava loo lõppu. Kuid jutustaja jätkas.

„Alguses tundus Marfale, et kogu elu on segi löödud. Mitte sellepärast, et oli halb. Kirsipuud õitsesid, merelt tuli jahedat tuuleõhku ja tihti istus Marfa tundide kaupa kaldal. Vaat, kuidas elu ennast pöörab. Seni istus ta kuivas, põuases stepis, jõgigi oli kümme-kilomeetrit eemal. Aga nüüd — missugune veeväli silmade ees, ei otsa ega äärt! Tõtt öelda, Marfale meeldis muudatus, kuigi ta ei olnud kunagi varem mere ääres elanud.

Ja missuguseks muutus elu ümberringi! Vesi pumbati põldudele. Ka kõige suuremad põuad ei suutnud midagi teha.

Marfa käis tihtipeale külas, istus tundide kaupa lasteaias, mis asus nagu tema majagi otse mere kaldal, küla kauneimal kohal. Mängis pisikeste poiste ja tüdrukutega.

Siiski oli ta nagu mingisuguses segaduses. Vahel mõtles omaette tundide kaupa. Marfale tundus, nagu oleks ta teinud elus mingisuguse vea, nagu oleks ta eksinud nendes arvestustes, millele ta oma elu rajas.

Tema, Marfa, sai uue maja. Kopikatki ei nõutud selle eest. Muidugi — tal on raha kogutud, ta võiks maja kinni maksta, jätkub. Aga kuidas tasuda selle eest, et ta elab nüüd mere kaldal, hingab põuastel päevadel värsket jahedat mereõhku? Kuidas tasub kolhoos selle eest, et vesi läheb tema põldudele? Mere ehitamine on kindlasti nii kallis, et seda ei suuda kinni maksta ei nende kolhoos ega ka kõik teised mereäärsed kolhoosid. Ikka jäävad võlgu.

Marfa mõtted käisid veelgi kaugemalt. Ta tuletas meelde noorusaega, siis nõukogude võimu tulekut. Kui Marfa oli veel noor, töötas ta mitme inimese eest. Kuid hädavaevalt tuli ots-otsaga kokku.

Niisugused mõtted olid Marfal. Tol ajal muidugi keegi Marfa mõtetest ei teadnud. Alles hiljem ta ise rääkis.

... Kirsid olid lõpetanud õitsemise. Algul olid marjad rohelised, siis muutusid heleroosaks. Aga kui nad olid juba tumepruunid ja nende mahl paks ning tumepunane nagu elav veri, siis kogus Marfa saagi, missugust ta polnud kunagi varem näinud. Ta jagas kirsse lastele ja naabritele, kuid ikkagi sai veel kirsside müügist suure hulga raha. Ja kolhoosis oli saak rikkalikum kui kunagi varem. Kui Marfa oli saanud kätte vilja ja raha normipäevade eest, kadus ta äkki kolhoosist. Imestati, arutleti. Taheti juba otsimagi hakata, kuid üks kolhoosnikutest teadis rääkida, et Marfat nähtud raudteejaamas piletikassa juures võtmas piletit otse Moskvasse.

... Marfa saabus tagasi alles paari nädala pärast. Juhusliku autoga sõitis kolhoosini, seal ruttas kohe esimehe juurde ja palus jaama sõiduks veoautot. Olevat Moskvast ostnud üht-teist, mida ei saa kauaks ajaks pakkide hoiuruumi jätta.

Aga jaamast tulles ei lasknud Marfa autol sõita oma maja juurde, vaid otse lasteaiani. Ronis kabiinist välja ja käsutas lasteaia kasvatajaid, et need appi tuleksid. Ühiselt tõsteti kastid autolt, tassiti majja. Lasteaia juhataja ja kasvatajad olid segaduses. Miks Marfa oma kastid ja pakid lasteaeda tassib? Kuid Marfa otsis vahepeal kirve ja hakkas üht kasti teise järel lahti kangutama. „Tule appi!“ käsutas ta autojuhti. Ja siis kukkus avatud kastidest põrandale mängukarusid, koeri, kasse, kiikhobuseid, lahtikäiv karussell, nukke, trumme, pasunaid.

„Kas saadeti haridusosakonnast?“ päriti. „Saatekiri on sinu käes?“ küsis lasteaia juhataja.

„Saatekiri... Võib-olla mina ise olengi saatekiri ja haridusosakond kõik kokku.“

„Tähendab siis teie, tädi Marfa, teie ise tõite selle kõik lasteaiale?“

Marfa ei vastanud küsimusele. Käskis lasteaia töötajatel võtta paberi ja üksikult kirja panna kõigi kastide sisu.

„Et kõik oleks korralikult inventariraamatus sees, et ühtegi asja kaduma ei läheks.“

Ütles ja läks minema.“

Jutustaja lõpetas.

„Aga mis edasi sai?“ küsiti.

„Nii nagu tuttav mulle rääkis, istub tädi Marfa nüüd iga päev lasteaias, otse mere kaldal, jutustab neile, kuidas ta elas vanasti ja kuidas nõukogude võim andis uue elu temale ja kogu rahvale.“

Niisugune oli Žiguli rahvajutt, mida ma kuulsin esimesel ööl, kui sõitsin hüdroelektrijaama ehitusele. Eri-nev kõigist teistest varem kuulnud ja loetud Žiguli rahvajuttudest.

Vahepeal oli päike juba tõusnud. Vähene jõe kohale tõusnud udu hajus. Mäenõlvaku tagant hakkas paistma kirikutorne, näidates teed Stavropoli.

Vastuvoolu lähenes sadamale praam masinate ja mingisuguste kottidega. Hakkasid põrisema kraanade mootorid. Helevalge jõetramm sõitis reisijatesadama ette, oodates töökohale sõitvaid töölisi. Seal, kus toimus tõkkesamm rajamine ja süvendi ehitamine tulevase elektrijaama hoonele, hakkasid tugevamalt kui öösel mürisema künned masinad ja mehhanismid.

Algas suure ehituse hommik.

VAIKNE VESI

Tollet hommikul, kui seisin ühe ajalehe toimetuse sekretariaadis, valmis välja sõitma erikorrespondendina vabariigi kolhoosidesse, näpu otsas pisike kohver kõige hädavajalikumaga, taskus kaks märkmikku parimast paberist, niisugust, mida tehniline sekretär annab ainult erikorrespondentidele (toime-

tuse oma kirjanduslikud kaastöölised saavad tavaliselt ajalehepaberist kuidagimoodi kokkuklopsitud ja esimesel võimalusel koost laguneva märkmiku), siis tekkis mul toimetuse vastutava sekretäri umbes järgmine jutuaajamine.

Mina: Heameelega sõidaksin „Võidu“ kolhoosi.

Vastutav sekretär (tõmbab kulmu kortsu): Hm... „Võidu“ kolhoosi. Kas on mõtet? Eriti halba seal muidugi ei ole, aga head on kah vähe... niisugune keskmine...

Mina: Või sõita „Kuulsuse“ kolhoosi?

Sekretär: Sinna võib... Kolhoos on juba kolmandat aastat rajoonis kõige parem. Tehke olukirjeldus, andke edasi kogemusi.

Mina: Võib-olla sõita „Lembitu“ kolhoosi?

Sekretär: Kah pole viga. Ongi veel parem kui „Kuulsuse“ kolhoos. Juba mitmendat aastat peaaegu viimasel kohal vabariigis. Sõitke, andke kõva kriitiline kirjutus... Ma tean, te ju oskate. Siputage soola ka rajoonikomiteele... Jajah... sõitke. Kuulda oli, et kolhoosi esimeest tahetakse seal maha võtta.

Kuid minul millegipärast ei olnud tuju kolhoosi esimehe mahavõtmisele oma artikliga kaaša aidata.

Mina: Ma siiski sõidaksin „Võidu“ kolhoosi. Annaksin kirjutuse kolhoosist, mis on keskmisel tasemel.

Sekretär (pead vangutades): Kuidas soovite. Aga mis mõte sellel on? Tuleb keskmine kirjutus. Niisugune, et isegi rajoonikomitee bürool seda ei arutata.

Nii on sageli. Sõidetakse kas kõige eesrindlikumasse või kõige mahajäänumasse. Ja mitte ainult ühe ajalehe korrespondendid — sinna sõidavad kõigi ajalehtede esindajad. Ja kõigis ajalehtedes korduvad ühed ja samad, kõige paremate ja kõige halvemate kolhooside, sovhooside, tehaste, rajoonide ja isegi linnade nimed. Sellepärast, et ei taheta tunnistada muud kirjutuse vormi kui — kõige eesrindlikuma kogemuste edasiandmine või — kõige mahajäänuma terav kritiseerimine.

Kui korrespondent satubki niisugusesse keskmisse kolhoosi või rajooni ja pöördub rajooni täitevkomitee

või kolhoosi esimehe poole, siis saab ta harilikult väga tagasihoidliku vastuse:

„Mis meist ikka kirjutada. Head meil palju pole, millest kirjutada. Kritiseerida pole kah palju saanud. Elame omaette...“

Niisugusel esimehel on õigus. „Keskmine“ elab tõesti omaette. Ning inimesed keskmises kolhoosis või rajoonis on juba harjunud, et neist polegi midagi kirjutada. Häid ülistatakse, halbu kritiseeritakse. Heast võetakse eeskuju, mahajäänule antakse abi, vastutavad töötajad on alati kohal. Aga ometi pingutab ka niisugune keskmine väga palju jõudu. Plaani kõigest paariprotsendiline ületamine on niisugusel „keskmisel“ kümme korda rohkem jõudu nõudev kui eesrindliku kolhoosi paarikümneprotsendiline plaaniületamine. Mitte kümmekond eesrindlikku kolhoosi ei otsusta vabariigi viljasaaki, vaid sajad „keskmised“. Sellepärast, et neid on arvuliselt kõige rohkem. Kuid isegi rajoonikomiteede büroodel arutatakse väga harva „keskmise“ tööd.

Tihti tuletab elu „keskmises“ rajoonis või kolhoosis meelde kusagil jõekäärus seisma jäänud vaikset vett. Kõverad kaldad kaitsevad teda kiire voolu eest, kaldal kasvav võsa ei lase isegi tuulel panna vett virvendama. Juhtub vahel, et jõekaldal hulkuv poisiklutt viskab ajaviiteks ja havide hirmutamiseks vette kivi või kaika, siis virvendab korraks ka jõekääru seismajäänud vaikne vesi, põhjamudast kerkivad pinnale õhumullid. Kuid juba mõne sekundi möödudes on kõik jälle endiselt vaikne. Veepinnale koguneb puulehti, põhjamuda tõuseb järjest kõrgemale ja kõrgemale, vetikad ja veetaimed muudavad seisva vee järjest sogasemaks, kuni endise vaigse ja selge veega jõekäärukesel asemel on haisev porilomp.

Ja elabki siis „keskmine“ oma heade külgedega ja puudustega, nagu peakski nii olema, nagu polekski keskmisel vaja puudustest vabaneda, et saada heaks ja eesrindlikuks. Nagu ei kogunekski sellise „vaigse keskmise“ vagusatesse voogudesse põhjamuda, vee voolu takistavaid vetikaid, mis aja jooksul muudavad „korraliku keskmise“ mahajäänuks.

Raske on leida kolhoosi esimehe jaoks sobivamat kuju, kui see on Kaarel Karul. Valkjashallid kodukootud, pruunika kalasabamustriga kalifeed ja — ilma kirjutamatagi selge — sinna juurde kuuluvad säärsaapad. Mitte niisugused kõrged poola kappidega ja ümber sääre pingule tõmbuvad, nagu neid kannavad küla moe-noormehed. Mitte ka laiade, lotendavate säärtega, nagu armastavad tellida vanad kolhoositaadid. Aga niisugused — parasjagu pingul ja parasjagu lodevil. Juba säärikute järgi võib kindlaks teha, et siin pole tegemist uhkustava poisikesega, kes pärast pikki pükse ja poolsaapaid on jõudnud kalifeede ja säärsaabasteni, ega ka mingi ajast-arust vanamehega, kes kooberdab oma punaseks hõõrdunud ja lotendavate säärikutega põllupeenardel. Kalifeedele järgneb mustjashall pluus kinninööbitavate rinnataskutega. Ühe tasku ääre vahelt sirutab oma vaskset ülaosa täitesulepea. Teine tasku on pungil märkmikust ja igasugustest muudest paberitest. Püksitaskutes peitub aga terve varandus, alates taskunoast, millega võib katkiläinud rehapulga asemele uue lõigata, ja lõpetades igas suuruses naelte ja kruvikestega. Kõike võib vaja minna. Kolhoosi-inimesed ei saagi muud kui ainult kiita niisugust esimeest. Tuleb vaatama seisma jäänud künnimeest põllul — lööb adrakolgisse paar naela, et aasad kolgi otstest enam üle ei libiseks, ning polegi kündjal vaja kõmpida kilomeeter eemal asuvasse kolhoosiperre naelte järele. Leiab vajaliku mutri ka lõikusmasina vikatile ja kinnitab sealsamas põllul lahtiloksunud vankrilaamiku uue poldiga.

Juba esimesel pilgul, kui vaatad mehe näkku, on selge, et siin pole tegemist piima pealt riisunud koore lakkujaga. Tuultest ja päikesest, vihmast ja lumest on nägu parkunud pruunimast pruunimaks. Tugev nina ja niisugused lõualuud, et hammastega võib raudnaela seinast välja kiskuda (kui seda kolhoosi esimehe töö juures vaja oleks). Isa poolt on Kaarlit õnnistatud kulmupuhmastega, mille ülemised otsad ulatuvad peaaegu juuste piirdeni.

Aga valgekäelised linnamehed, kui nad ongi Kaarli sõbrad, ärgu püüdku talle teretamisel kätt anda. Mida suurem sõber, seda tugevamini pigistab ja seda rohkem käeandja karjub. Kaarli käed räägivad kõige selgemat keelt tema minevikust. Isegi viimased viis aastat pole neilt kaotanud kiviraiumise ja võsajuurimise jälgi.

Kaarel Karu on niisugune, keda meil ollakse harjunud hüüdma kolhoosiesimeesteks-praktikuteks — nagu oleksid koolidest tulnud esimehed ainult teoreetikud. Tuleb sulle vastu tugeval maamehekõnnakul, näol iseteadvust endisest ajast, kui niisugune mürakas hindas meest ainult käterammu järgi. Lisaks sellele endast lugupidamist, mis on tekkinud nüüd, uuemal ajal kolhoosi esimehena töötades, kus ka külas hinnatakse inimesi rohkem juba selle järgi, kuidas ta pea jagab. Tähendab Kaarlit peab peale ihurammu ka nuppu olema, ega ta muidu saaks juba kuuendat aastat kolhoosi juhtida.

Mäletan Kaarel Karu veel ajast, kui 1948. aastal maakonnakomitee volinikuna sõitsin külades ja rääkisin tolleaegsete üksiktalupidajatega kolhooside loomisest. Sai tol korral asju õigesti tehtud, sai viltu löödud — milleks pattu salata. Ja ühel niisugusel viltulöömise hetkel tuli tegemist teha Kaarel Karuga.

„Häbiasi,“ oli just enne seda rääkinud maakonnakomitee sekretär. (Jätame seekord ta nime nimetamata, sest vähemalt nendest viltulöömistest on ta praegu aru saanud. Uute viltulöömiste puhul märgime juba nime.) „Maha oleme jäänud teistest maakondadest kollektiiviseerimisega. Siinsamas, otse komitee külje all, Saarepere küla. Aga ikka pole veel kolhoosi. Sõida kohale, ja et oleks olla.“

„Oleks olla“ tähendas, et väljasaadetav volinik hiljemalt 3—4 päeva jooksul pidi viima asja niikaugele, et initsiatiivgrupp esitaks avalduse kolhoosi loomiseks.

Kogunesidki siis Saarepere tolleaegsed üksiktalunikud, nii inimest 15—16, kõige aktiivsemad — uusmaasaajad, endised kehvikud, juurdelõigete saajad ning mõned keskmikudki. Seletad seda, mis loetud kolhooside kohta raamatuist, mida nähtud oma silmaga kolhoosides sõja ajal ja pärast sõda teistes vennasvabarii-

kides. Kuulatakse mitut moodi. Ühel silmad-kõrvad lahti, ja küsimusi sajab. Teine nohiseb omaette ja hõõrub hammaste vahel ammu kustunud piipu.

„Nii et kes tahab, et meie nõukogude elu edasi läheb, see on kindlasti kolhoosi poolt ja astub kolhoosi“ — niisuguste, tol ajal väga sageli kuuldud sõnadega lõpetati harilikult jutuaajamine voliniku poolt.

Ei öeldud Saarepereski midagi kolhoosi vastu. Aga kui valla partorg kohe paberi võttis, et initsiatiivgruppi vormistada, siis tõusis Kaarel Karu püsti ja ütles, et mingisugust vormistamist ei tule. Tahtku partorg või käsutagu maakonnakomitee, aga tema kui külavolinik teadvat paremini, millal on õige aeg initsiatiivgruppi luua. Olgu pealegi maakond kollektiviseerimise alal maha jäänud, aga kus siis komitee varem oli, et õigel ajal kolhoosidest ei rääkinud.

Tuli ära sõita ilma initsiatiivgrupita, tuli maakonnakomitee sekretärit vastu võtta peapesu „saamatuse ja oskamatuse eest masside organiseerimisel“. Aga Kaarel Karu hakkas meeldima. Oma aususe ja otsekoheusega. Silmad vaatavad suurte kulmupuhmaste alt sulle otse näkku avalalt ja ausalt — et asi on nii ja nii, enne räägime veel külameestega, teeme kõik asjad klaariks ja siis alles paneme paberile.

Kahe nädala pärast (muuseas — ilma igasuguse volinikuta) oli maakonnakomitees avaldus kolhoosi loomiseks Saarepere külas. Alla kirjutanud olid kõik, kui mitte arvestada paari kulakut.

Pole olnud üksmeelsemat kolhoosi koosolekut kui Saareperel, kus valiti esimeheks Kaarel Karu, eluaegne sulane, kes tööd otsides oli omal ajal läbi rännanud mitu maakonda ja kelle tööoskusest ulatus kuulsus üle mitme valla.

Nüüd, pärast viit vahepeal elatud aastat, kohtume kolhoosi karjalauda juures, kus esimees uurib sinna jäetud vankrit küll eest, küll tagant, koputab rattaid ja raputab vankrikorvi. Päris kenake vanker oli veel, aga vaata, kuidas piimavedaja on lasknud käest ära minna. Vihma ja päikest, päikest ja vihma — ning juba ongi rattarehvid hakanud logisema.

„Tere. Kuidas ise elad ja kuidas kolhoos elab?“

Kaarel ajab ennast sirgu. Paar sõna tervituseks ja hakkab seletama:

„Teate ju isegi... Oleme mobiliseerinud kogu kolhoosi jõu viljakoristustööde edukaks läbiviimiseks... Püüame ikka paremini organiseerida, vaatamata halbadele ilmastikuoludele...“

Ja ikka nii edasi samas vaimus. Kuidagi ei saa hoiduda muigest.

„Kas ei saaks kuidagi lihtsamalt, ilma nende „mobiliseerimisteta“ ja „organiseerimisteta“.“

Kaarel jääb otsa vaatama, nähtavasti tuleb talle midagi meelde minevikust, võib-olla sama juhtum initsiatiivgrupi loomisest.

„Harilikult käib ajakirjanikele niisugune jutt küll. Mobiliseerimine jutu ette, protsendid lõppu ja saad kiiremini tülitajast lahti...“

Hakkasime lõpuks mõlemad naerma. Kaarel pööras oma kämblaga mulle vastu pihta, püüdsin talle samaga vastata ja alles siis läksime vaatama ehitatavat karjalautu, uut viljakuivatit, kanalit ja pooleliolevat kasvuhoonet, millele parajasti klaase peale seati. Sellele kuluski kogu õhtupoolik.

Jah — „Võit“ kasvas, „Võit“ arenes. Ei tundnud kohati ära ei ümbrust ega inimesi. Nisupõllul torises parajasti kombain. Vihm oli üle jäänud. Pikad põhuhunnikute read ulatusid ühest nurmeotsast teiseni. Põlluserval sarapuupõõsa ääres kükitas aasta kuueteistkümnene tütarlaps, punane rätikuke rohkem juuste kinnihoidmiseks kui tuule kinnipidamiseks üle pea tõmmatud. Ja iga natukese aja järel ajas aasta kuuekümnene ätt, vana moe järgi veel takustes pükstes, millele juba õmblemise ajal pannakse paigad põlvedele ja muudele rohkem kuluvatele kohtadele, hobuse nisukoormaga sarapuu juurde, tüdruk aitas kotid üle laamikvankri ääre maha tõmmata, seadis kaalupomme, lõi lõpuks kaalu klõpsatades kinni ja märkis pisikesse vakstukaantega raamatukesse järjekordse koorma raskuse. Kombain aga liigub ringi ümber põllu. Kottide juures kombainil istuv naine surub kotisopid rusikaga hästi ääreni täis, kuigi sellel eriti suurt tähtsust pole. Kuid jällegi harjumus vanast ajast, kui üksiktalupidaja

pidi peksumasina omanikule tasu maksma mitte välja-pekstud tonnide, vaid kottide järgi. Kottide juurde pandi siis kõige tugevamad mehed. Kui niisugune löi kämblaga rukkiteradesse, siis koti õmblused ragisid.

Jah — vana harjumus, millel uues olukorras enam tähtsust pole. Samuti kui vanaäti püksipaikadelgi — need jäävad üsna terveks ja kulumata, sest sügisel ta ei põlvita kartulivaol, ei rooma läbi kogu põldu vagu vao järel.

Uus ja vana. Mäletan esimese kolhoosi-aasta lõikust. Rõõmustas tookord kehvik. Põllulapid, millelt ta koos naisega vikatiga vilja kraapis kogu sügise, varahommikust hilise õhtuni — need koristati lõikusmasina abil mõne päevaga. Kolhoosi praktilist paremust nägi kehvik tookord selles, et vikati asemele tuli hobumasin.

„Kulakutel kuraditel oli masinaid küll. Ajas oma kümme hektarit masinaga maha ja siis — masin kuuri alla. Läksid paluma, et olgu hea mees — aidaku. Siis hakkas ta virisema, et tervis olevat halb. Võõra inimese kätte aga niisugust kallist masinat usaldada ei saa. Tervis, see mängivat talle vingerpussi. Ei tea, kuidas kartulid võetud saavad. Või kui naaber tuleks aitaks, võiks ju ka masina suhtes kokku leppida. Vakamaa lõikuse eest tööpäev. Saagu aru, ainult sellepärast, et tervis on halb“ — nii jutustas tookord seesama taat, kes nüüd terakotte kuivatisse veab ja tee pealt kombainerile hüüab:

„Hei, sina seal, lase kolmanda käiguga!“

Kombainer püüab uuesti kiirust lisada, annab kolmanda käigu, kuid masina trumliis tekib ummistus, vili on pärast vihma veidi niiske.

Hõreda habemega, higist läbiimbunud kaabulotiga viljavedaja ohkab:

„Ei jõua õhtuks lõpuni . . .“

Ei jõua õhtuks lõpetada nurme, mis on suurem kui Lepiku taadi omaaegne krunt koos heina- ja karjamaadega. Ja vanamees pole rahul ei kombaini ega kombaineriga.

Kõnnime koos Kaarliga. Sõidame tema mootorrattal. Palju kordi kohtume järgmistelgi päevadel.

...Kaarel Karu oli harjunud esimeheks oleku ajal külalisi vastu võtma.

Kontori juurest viis esimehe juurde korralikult kruusatatud ja labidaga sirgeks aetud äärtega jalgteed, mida alguses palistasid sireli- ja akaatsiapõõsad. Kodu lähemal andsid need aset jorjenitele, kuningakroonidele, murtudsüdametele ja paljudele teistele lillesortidele, mida oleme aastakümnete vältel harjunud nägema maaperenaiste lillepeenardel. Küllap sellepärast, et suurem osa neist ei vaja sügisel väljakaevamist ega kevadel uuesti istutamist. Sealsamas uitas hõbepajude varjus, äratallatud tiigikallastel kolhoosi tulevase linnufarmi hakatus — kümmekond hane ja niisama palju pardipoegi. Määrduvad ja poriste sabasulgedega näisid nad üsna armetukesed. Haudemasin on siiski halb võõrasema — elu annab, aga eluks vajalikust õpetusest sabasulgede puhastamiseks jääb niisugune inkubaatoris väljahautud pardipõngerjas ikka ilma.

Vaevalt jõuad astuda Kaarel Karu taolisega tema koduuksest sisse, vaevalt jõuad istet võtta ja heita pilgu ümberringi — akna alla pingile ritta seatud lillepottidele, lillelisele või ruudulisele tapeedile, nurgas asuvale töölauale, kus kolhoosi esimehe käsiraamatu ja brigadiiride aruannete kõrval vedeleb mootorratta poldikesi ja mutreid —, kui juba on laual pekitükikestega praetud muna ja sinna kõrvale hapupiimakauss või äsja kaevust võetud jääkülm rõõskpiim. Niisugune, mis paneb soojas ruumis klaaskannu higistama. Jääb mulje, nagu seisaks keegi kodusolijaist kogu aeg akna juures ja aina valvaks, et siis, kui teelt hakkab paistma majaperemees koos külalisega, panna kohe pann säri-sema.

Ma ei tea, kas see käib ajalehe korrespondendi kutse-eetika vastu või mitte, kuid ma ei ole kunagi ära öelnud, kui Kaarel Karu taolistega kohtudes on muna-prae kõrvale nagu iseendast kerkinud pudelike, mille sisu on tembitud pipra ja igasuguste muude rohtudega ja mis pidavat aitama külmetuse, väsimuse ja kõigi muude taoliste tõbede puhul. Ei ole sünnis sõpra solvata. Ning tõstadki kaheksakandilise klaasikese, nii-

suguse paraja, mis ei pane pead ringi käima, kuid paneb hetkeks libedamini liikuma keelepaelad.

Ühel niisugusel kohtumisel lõunalauas jutustaski Kaarel Karu oma vahepealsest elust — täpsemalt öeldes sellest, mis oli teda vihastanud.

„Mäletad, ütlesin sulle ennist, et ma olen valetama õppinud... Võib-olla päris niimoodi ei ole... aga vihastanud olen küll... Sa küsisid, et kust mul king pigistab, ütlesid, et ma rääkigu... Sa siis kuula, mis kolhoosi esimehega tehakse... Ära arva, et ma mõtlen, nagu oleks meil igal pool niimoodi...“

Kaarel Karu oli vähese jutuga, kogeles, kordas vahel öeldut mitu korda. Kirjanikult nõutakse, et tema tege- laste keel peab olema individualiseeritud. Sellepärast jaotavad mõned kirjanikud lause kolme-nelja ossa ja lahutavad nad üksteisest mõttepunktidega. Teised lase- vad oma teoste kangelistel ühte ja sama mõtet mitu korda korrata. Kaarel Karul olid kõik need kõne- keele „individuaalsed“ jooned olemas... Siiski luba- tagu, et ma edaspidi, andes edasi Kaarel Karu jutustust, ei kasuta mõttepunkte ja samuti ei lase teda kogelda.

„Ma ei ütle, et igas rajoonis oleks asi nii, ühe rajooni järgi ei saa veel kogu vabariigi üle otsustada. Seda olen ise omal nahal tundma õppinud. Mäletad, kui olid meil kollektiviseerimise ajal? Tead, miks ma kohe initsiatiivgrupp ei loonud? Ei tea? Aga vaat nii oli, et lugenud olime kolhoosidest palju ja nii-öelda teoree- tiliselt oli kõik selge, et kolhoosikord on etem kui elu üksipäini oma taluurkas. Aga vanasõna ütleb, et oma silm on kuningas. Sellepärast, vaevalt sõitsid sina Saareperelt minema, kui meie kolme mehega — Taa- der-Juhan, Kulli Ants ja mina — kohe Pihkva poole tee. Egas me ainult oma käe peal. Meil oli seal enne kohe omaette koosolek. Mehed valisid meid kolmekesi, isegi sõidurahad pandi üle hulga kokku, et vaataksime Pihkva kandis, seal juba vanad kolhoosid, kuidas nad elavad ja on.“

Sõitsimegi siis Pihkvani. Ronisime rongist maha ja esimesse ettejuhtuvasse kolhoosi sisse. Oi kurat — ära hirmutas!

Läheme seafarmi — sead traavivad nagu Tallinna

hipodroomi võidusõiduhobused ringi, kõhnad ja kõrgete jalgadega, niisuguse saleduskuuri läbi teinud, et saada kas või võistlusele.

Aga lehmad näsivad südatalve ajal heinakuhja kullal. Ajame kolhoosnikutega juttu — napiks on jäänud paaril viimasel aastal leivavili.

Taader-Juhan pani kohe kisama, et mis siin veel vaadata, ise näed, kuidas asi on. Et kolhoos, see on küli teoreetiliselt parem, aga näe, kuidas tegelikult... Mina räägin muidugi, et nüüd alles sõjajärgne aeg ja pole veel suudetud üles ehitada, ja ikka nii ja naa... Mehed ei taha aga enam näha ega kuulda midagi. Sõidame aga tagasi ja ootame veel aastat paar! Lõpuks siiski sain nad niikaugele — olid nõus veel paari kolhoosi vaatama.

Sõidame edasi kilomeetrit kümme — teise kolhoosi. Ja kas sa usud — nagu öö ja päev. Lehmad läigivad. Sead rasvas, nii et aina lamavad küljeli maas, ei viitsi isegi jalgadele tõusta.

Vaatame — linamasindamine käsil. Mehed ajavad silmad suureks — ise kah ikka aastaid linu kasvatanud, aga niisugust pikkust ja niisugust kiudu pole eluilmas näinud. Küsime siis sealt kolhoosnikutelt, et mispärast naaberkolhoos on nii vilets. Naeravad. Esimees olla viinanina ning brigadiirid kah oma näo järgi valinud. Aga kolhoosnikud ise tossikesed. Pole veel südant rindu võtnud, et niisuguseid minema kihutada. Selle asemel istuvad oma aiamaadel, tassivad kurke ning kapsaid turule ja virisevad, et kolhoos normipäeva peale midagi ei anna.

Ulejäänut sa muidugi tead — tulime tagasi ja andsime avalduse.

Hea oli, et sai enne kolhoosi astumist head ja halba nähtud. Oskasin juba enne seda, kui kolhoosi esimeheks valiti, mõnest asjast aru saada.

Viiekümne esimese aasta sügist muidugi kah mäletad — vihma valab alla kui oavarrest. Suurema osa rukkist saime kuidagimoodi ikka mulda, aga taga Kannuküla pool kümne hektari suurune lapp — ei saa masina ega hobusega peale. Vesi kohe lainetab. Rajooni täitevkomitee põllumajandusosakonna juhataja istub

iga päev hinge peal: „Kuidas plaaniga? Kas kavatsete külvata või mitte?“ Ähvardab, lubab kohtusse anda. Ma seletan niimoodi ja naamoodi. Räägin, et tulgu ise vaatama, kuhu me külvame. Tema aga käratab vastu, et misjaoks ma olevat kolhoosi esimees ja kas riiklik plaan minu jaoks seadus ei olevat.

Oleks niisugune asi varem juhtunud, võib-olla ma oleksin tõesti mõtlema jäänud, et mis kuradi asjamehed seal rajoonis eesotsas istuvad ja käsivad rukist vette külvata. Nüüd aga teadsin juba Pihkva oblasti kahe kolhoosi järgi, et pole siin rajooniski kõik ühe vitsaga löödud, aga sina, vennike, põllumajandusosakonna juhataja, oled ise niisugune, nagu see Pihkva halva kolhoosi esimees. Joomise kohta ma muidugi ei tea midagi — vähe nägin seda põllumajandusosakonna juhatajat. Ei armastanud suurt kolhoosides käia. Aga küllap tal oli midagi veel halvemat kui joomahaigus — midagi bürokraatia või karjerismi taolist. Ausõna — ära tüütas oma sõimamisega. Ja siis ühel päeval — tont teab, kuidas ta kogu selle loo oli rajoonikomitee sekretärile ette kandnud, — helistab sekretär mulle ise ja jälle sama jutuga. Mõtlen nii- ja naamoodi. Kahju ilusast seemneviljast. Saime just Kuusikult vahetada — terad nagu põidlaotsad. Lõpuks võtan südame rindu — ütlen arveametnikule: „Täna kirjuta aruandesse, et külviplaan on täidetud 100%.“ Ise võtan väriseva käega telefonitoru ja kannan ette, et nii- ja naamoodi, seltsimees põllumajandusosakonna juhataja. Külviplaan on täidetud. Tema aga karjub telefonitorru: „No kas ma ei ütelnud... Ega midagi enne korda ei saa, kui kohtuga ähvardad. Kaua te niimoodi mõtlete töötada, seltsimees Karu?“ Kuulasin ära. Kevadel külvasime varga viisil sellele kümnele hektarile nisu — 14 tsentnerit saime hektarilt.

Sügisel uus häda. Vaja bioloogiline saak kindlaks teha. Nädalapäevad hulkus agronoom mööda põlde, kõndis kõik risti ja põiki läbi. Vaatas vilja äärest ja põllu keskelt. Tuli välja, et rukki keskmist võiks võtta nii umbes 14 tsentnerit hektarilt. Saadan teate rajooni. Varsti jälle kisa lahti. Meil pidavat keskmine saak olema 18 tsentnerit. Jälle õiendan, palun neid ise vaa-

tama tulla. Selle asemel järgmisel päeval uus telefoni-tirin. Ja nüüd juba käsk — saatku uus aruanne ja märkigu saagiks 18 tsentnerit. Kuidas kurat ma märgin, kui ei ole!

Võib-olla oleksingi märkinud. Niisama, nagu sügisel külviplaani täitmise märkisime. Kuid siis tuli seista kolhoosi vilja eest, raiskamise vastu. Nüüd oli hoopis vastupidi: bioloogiline saak suurem — traktorijaama naturaaltasu kah suurem. Töötasu viivad ära 18 tsentneri eest, aga kolhoos saab ainult 14. Ei kirjutanud. Siis läks lahti. Alguses kutsuti rajooni. Tegin südame kõvaks, igaks juhuks rääkisin enne ka kolhoosnikutega. Need seisavad kui müür — esimees, võltsima hakata ei tohi. Kolm korda kutsusid rajooni. Kui see ei aidanud, käsk kätte — Pärnusse oblasti põllumajandusosakonda. Sel ajal olid veel oblastid. Jagu minust ei saanud. Aga ise kirjutasid neli tsentnerit juurde. Needsamad neli tsentnerit, mis jäid saamata võib-olla just sellepärast, et traktorijaam ei jõudnud sügisel kõike kõrremaad üles künda.“

Munaputru taldrikule tõstes vaatas Kaarel Karu vastasistujale niisuguse pilguga, nagu tahaks öelda, et kuule sina, sa oled ju vabariigi pealinnast, oled käinud paljudes rajoonides. Kas mina olen esimene esimees, kes on sulle rääkinud niisugustest põllumajandusosakonna juhatajatest, täitevkomitee töötajatest või isegi rajoonikomitee sekretäridest?

Tal oli õigus. Oli õigus ka etteheideteks. Sest oli aeg, kus mina ja nii mõnedki minusugused arvasime, et elu muudame paremaks ja kolhoosid viime jõukale järjele, kui anname ainult positiivseid kujusid. Läksin, ja mitte mina üksi, kergema vastupanu teed, püüdes silmi kinni pigistada väärnähtuste ees meie elus. Ei tahtnud vigu näha enne, kui viidi ninapidi otse vigade juurde, kui need ära näidati paar aastat hiljem septembripleenumi otsustes.

Kaarel Karu rääkis veel paljudest asjadest: sellest, kuidas volinikud tahtsid ära teha kogu töö, kippusid omapead kolhoosipõllul käsutama, kuidas saabus risti vastukäivaid korraldusi. Ja kogu Karu jutu põhjal selgus, et ta on jäänud endiselt ausaks kolhoosipõllu töö-

tajaks, peremeheks, kes ei lase oma majandile liiga teha, kes tunneb vastutust kolhoosi ja tema inimeste eest.

Jällegi rääkis kõik selle poolt, et vaja on võtta ainult paber ja panna kirja lugu kolhoosi esimehest Kaarel Karust. Peaasi — teda armastab suurem osa kolhoosinimesi, armastab tema väsimatuse ja igale poole käte külgepanemise tõttu.

Olukirjeldusse Kaarel Karust oleks võinud panna kümnete kolhoosnikute heakskiitvad arvamused oma esimehest.

Vanapoolne karjafarmi juhataja: „Oi heldekene, meie esimees... Ei ole temal uhkuse kübetki... Olgu vana või noor, kõigiga lahke.“

Ehitustööde müüritööline: „Täitsamees. Üksinda tõstis müüri kivi, mida kahe mehega ei jõudnud üles upitada.“

Rajoonikomitee sekretär iseloomustas Kaarel Karu: „Esimees, kes ei armasta istuda kantseleis. Kui meil kõik esimehed nii palju põllul viibiksid kui tema.“

Kuid midagi nagu ei klapi. Vaatamata sellele, et oleme leidnud Kaarel Karuga ühise, vanade tuttavate keele, lööb midagi vastu, midagi ei meeldi.

Võib-olla on Kaarel Karu nende aastate jooksul muutunud. Pole ju inimest, kes ei muutuks. Aasta või kahe pärast leiad oma tuttavalt uusi, häid omadusi, mida varemalt polnud. Mõnikord võib aga arenguprotsess olla ka vastupidine. Mis suunas on läinud Kaarel Karu, „Võidu“ kolhoosi esimees?

Korraks kerkis mõte, et Kaarel Karus pole enam endist ausust ja otsekoheust. Selleks andsid põhjust tema enda poolt räägitud lood ja asjaolu, et mõnegi küsimuse peale vastas Kaarel napolisõnaliselt, vaikis tükk aega või vahtis vastamise ajal säärikuninale või kusagilt metsaservalt tõusvatele pilvedele, lihtsalt vastaskõnelejast mööda. Tähendab, esimehe südamel on asju, millest on parem vaikida. Ühel avameelsuse hetkel purskas otse välja:

„Mis sinuga ikka kassi ja hiirt mängida... Tahad, pane lehte, tahad, ära pane. Kui arvad, et minu lahtilaskmisega asja parandad — kirjuta.“

Inimene, kes ise tunnistab, et ta alati ei kasuta kõige õigemaid teid õiguse jaluleseadmiseks ning kolhoosile kasutoomiseks, kelle süda valutab, et ta on mõnikord sunnitud käima igasuguseid kõrvalteid — niisugune inimene on põhiliselt aus.

Tähendab — Kaarli aususes küsimus ei seisa.

... Mootorratas roomab mööda põldudevahelist teed. Kusagil on endisest ajast jäänud kiviaeda, sealt veidi maad eemal kolhoosi kultuurkarjamaid piiravad koplaiad. Jälle kõrvuti uus ja vana. Ning tee isegi — keskel hobuste sõtkunud ja kahelt poolt roobastega piiratud rada, hoopis laiemalt aga autoratastest äratallatud teeäred.

Peatume poolelioleva viljakuivati juures. Kaarel hüppab rattalt.

„Jõudu, mehed!“

Teretab kolmeliikmelist brigaadi kättpidi. Heidab pilgu ehitusplatsile.

„Kivid teil siin kõik laiali!“

Üks meestest hakkab kiiresti üles laduma koormalt mahalaadimise juures laialipaiskunud telliseid.

„Kas linnast torusid toodi?“

„Pole veel näinud ei torusid ega torude toojat.“

„Autojuht vaja käsile võtta. Küll ma talle õhtul sauna kütan. Kilomeetrit kakskümmend üks ots, aga terve päev looderdab masinaga ringi,“ töötab esimees ja hakkab aeglaselt tsikli poole minema.

„No nägemiseni siis, mehed!“ Ning löönud masinale tuurid sisse, viibutab korraks kätt...

... Kanala.

„Tere, tibude perenaine!“ hüüab Kaarel Karu juba kaugelt.

Põõsaste vahelt tuleb käsi põllesse pühkides aasta neljakümnene kanafarmi juhataja. Esimehe rämedast häälest ehmunud tibud tõstavad hiiglalärmi.

„Kuidas tibud munevad?“

„Täna sai 140.“

„Toitu ikka jätkub?“

„Toitu jätkub, aga... Tiiu rääkis, et odrapõld juba koristatud.“

„Õhtul ütlen Joosepile ... Hommepäev olgu majad viidud odrapõllule.“

Alates esimeste põldude koristamisest liigub kolhoosi kanala kombaini järel ühelt põllult teisele. Suvised, jalastele paigutatud kerged majakesed teevad traktoreite jõul kümnekilomeetrise ringi, kuni sügiseks jõuavad tagasi talvekorterisse. Kanad nokivad mahajäänud teradest puhtaks ühe põllu teise järel.

„Ega siis midagi — lähme!“ Ja Kaarel Karu ruttab mootorratta juurde.

„Ega see esimehe amet kerge ole,“ ohkab põõsa varjus kanafarmi juhataja. „Muudkui lase aga ringi. Oma silm peab igal pool nägijaks ja kõrv kuuljaks olema.“

Kaarel Karu jõuab kombaini juurde:

„Jõudu, mehed!“

„Ka jõudu on tarvis.“

„Palju siis täna?“

„Peaks oma neli hektarit olema.“

„Kütet jätkub?“

„Jätkub!“

Esimees lööb pihu nisukotti. „Niiskevõitu on, aga ta ju läheb kuivatuse plekkidele.“

Kaarel uurib korraks, kas põllule pole jäänud liiga palju viljapäid. Nisu oli tänavu hõredavõitu, aga pea raske, vajub maani maha. Niisuguse mahavajunud pea lööb isegi vikat kõrre otsast lahti ja sinnasamasse ta üksikuna jääbki. Kombainile on aga hõre ja raske peaga talivilil otse nuhtluseks. Esimees hõõrub pihu vahel aganaid. Kas on teri? Kuid tundub, et ta ka siin rahule jääb.

„Ega midagi! Andke aga auru juurde, poisid!“

Ja mootorratas kihutab edasi mööda põlde. Peatub ristikuvedajate juures, kus leiab ka põllutööbrigadiiri.

„Karukannult tuldi täna tööle?“ on siin esimehe esimeseks küsimuseks.

„Enne saad kitse kapsaaiast välja kui selle kolhoosi põllule tööle,“ arutab brigadiir süüdlaslikult. Püüdes näidata, et ega sellepärast töö tema brigaadis veel kannata, haarab ta hanguga peaaegu pool ristikurõuku ja heidab selle koormale niisuguse hooga, et koormategija kiljatab ja peaaegu üle koormaääre alla lendab.

„Metsaline niisugune! Ise pärast veel imestab, et ühelgi hangul tervet vart järel ei ole,“ pahandab Liine heinasületäie otsa ronides. Brigadiir Peeter Volts aga haarab uue ja veel suurema hangutäie. Ärgu ainult esimees arvaku, et selle ühe tööle tulemata laiskvorsti pärast teises brigaadis midagi tegemata jääb. Ja ärgu pahandagu, et tema, Peeter Volts, ei oska kupjana inimestel kaelas istuda.

Kaarel Karu pomiseb midagi omaette. Ja alles siis, kui mootorratas pöördub Karukannu poole, kirub täie häälega:

„Näed nüüd ise, kuidas on. Brigadiirid ainult nime poolest, aga kui inimesi vaja tööle, kihutagu esimees ise ühest majast teise.“

Esimehe ilmumine Karukannule avaldas tõesti soovituid mõju. Aliide võttis küll korraks kõrgemad toonid, rääkides kapsastest, mida olevat vaja mullata, ning sellest, et mis omas aias, see sama hästi kui omas keldris. Aga kolhoosipõllult — mine tea veel, kuidas kõik läheb. Aliide teinepool aga, kes samuti hommikust saidik oli kapsavao vahel kükitanud, pühkis käed vastu püksisääri puhtaks.

„Kaugele sa selle kapsasupiga üksi... Supi kõrvale leiba kah vaja...“ ja hakkas astuma sinnapoole, kus mäekinguga tagant mustendasid ristikurõugud.

Peeter Voltsist kui brigadiirist jäi esimesel kohtumisel üsna halb mulje.

Kaua kihutas esimees veel kolhoosipõldude vahel ja alles enne päikeseloojangut jõudis juhatuse kontori juurde. Seal sai oma sauna autojuht. Viimane püüdis vabandada, nagu oleks väljasõiduga tekkinud takistus sellepärast, et kaubastu ei olnud mingisuguseid pabeleid ära klaaritud.

„Võtnud siis kunstväetist ja teise sõiduga toonud torud ära.“

„Oleks ju võinud, aga kas siis nii omapead... sõiduleht oli torude toomise jaoks,“ sügas autojuht kukalt, isegi kahetsedes asjata raisatud päeva.

Korralduse sai traktorist — vedada homme tibumajad põllule, tuli alla kirjutada mingisugustele paberitele, et homme võiks kätte saada ehituslaenu lauda ehita-

mise lõpetamiseks. Raamatupidaja — brigadiir Peeter Voltsi õde, pikk täidlane naisterahvas, tumedate juustega, milles leidis veel möödunud nädalal lambitule kohal kuumaks aetud tangidega tehtud lokiide jälgi, — püüdis esimehele selgitada poole aasta kokkuvõtte tulemust.

„Punkt kahe all on ülekulutused, aga see on täiesti normaalne... kindlustussummad tuli ju aasta peale ette maksta...“ jne., ikka punktide kaupa, nagu seda teevad raamatupidajad, kelle arvates iga inimene maailmas peaks tundma kõiki raamatupidamise saladusi, kuigi seal lihtsate, arusaadavate sõnade asemel voolavad ainult arvud ja võõrsõnades väljendatud pangatehingute nimetused.

Kaarel Karu kuulas, kuulas, ja iga kord, kui raamatupidaja hetkeks hinge tõmbas, noogutas peaga.

„Nojah, nojah... nõus... õigus...“

Kuigi Kaarel nii tähelepanelikult kuulas ja raamatupidaja tegevust heaks kiitis, tekkis kahtlus tema heakskiidu õigsuses.

Kes teab, mida Kaarel Karu oleks öelnud, kui raamatupidaja oleks temale parajal ajal ette kandnud:

„Saime siiski lõpuks ometi niikaugale, et oleme kõvasti üle plaani kulutanud normipäevi. Ületame plaani!“

Võib-olla oleks ta ikkagi heakskiitvalt noogutanud:

„Nojah... väga hea... tubli naine oled sa ikka, Mahta.“

Ma ei tea, kas Mahta Volts ei olnud veel märganud esimehe asjatundmatust või puudus tal lihtsalt huumorimeel...

Mida kirjutada Kaarel Karust? Me sõitsime täna läbi kõik põllud. Ta teab, mida ühel või teisel põllul tehakse, nägi ise oma silmaga, kui kaugel on tööjärg. Aga palju oli sellest kasu?

Kaarel Karust ilmus olukirjeldus juba 1949. aastal. Ta paistis silma kümnete teiste esimeeste hulgast kolhoosi juhtimise konkreetseusega, hoolikusega, pere-mehetundega. Miks ei saa seda teha nüüd? Kaarel Karu on edutatud, ta ei ole edutamise muutenud uhkeks ega kõrgiks.

Mis on temaga vahepealse viie aasta jooksul juhtunud?

Kaarel Karu, endine talusulane, hiljem uusmaasaaja, hakkas juhtima kolhoosi oma kodukülas. Ta tundis seal iga põllulappi, oskas valida põllu, kuhu külvata varakevadel, ja teadis põllud, mis kevadise suurvee tõttu alles mai lõpul hakkasid hobust ja atra kandma. Ta oskas kartuli jaoks leida liivasegaseid, savika põhjaga maid ja valis ristiku seemnepõldudeks kohad, kus savi tuli otse pealispinnale välja. Ta teadis, missugustele põldudele olid kulakutest peremehed andnud rohkem superfosfaati ja missugustele lämmastikku. Ta teadis, kuidas seada lõikusmasinat siis, kui rukis on lamandunud, ja mida teha, kui hõredas taliviljas ristik on kasvanud nii suureks, et takistab vikati tööd. Niidumasinal istujale tegi ta enne nurmele minekut selgeks, kuidas ristikupõllul lamandunud kohtadest esialgu mööda sõita ja missugust kanti pidi neid hiljem niitma hakata.

Ta valiti ka ühinenud kolhoosi esimeheks. Üle kolme tuhande hektari maad. Ligi pool valda üheskoos. Terved uued külad, mille põllupinnast Kaarel Karul polnud aimugi. Mida siin teha, missugust väetist anda, kuhu külvata? Agronoom rääkis mullaproovidest, mulla happelisusest, nõudis vastavalt sellele kas lupja, kaalit või lämmastikku. Kaarel noogutas ainult nõusolevalt. Kolme tuhande hektarisel maa-alal ei seisa iga põllulapp peas. Valmistati kiires korras midagi kaarditaolist, mis oli pandud ka esimehe kabineti seinale. Kuid harva, liiga harva heitis Kaarel pilgu sellele. Silmade ees hakkas virvendama kõigist neist erisugustest risti-rästi joontest ja tingmärkidest.

Juhtus, et traktorid ei sõitnud sügiskünni ajal esimesena neile põldudele, kus hiljem liigvee tõttu oli künd võimatu, vaid alustasid kusagilt teeäärselt kruusaküngult, mis oleks masinaid kandnud isegi pärast kurgede, hanede ja luikede lõunamaale lendamist.

Kaarel Karu ei teadnud, kuidas paremini organiseerida kombaini tööd. Räägiti, et kombainerid tegid mõnigi kord „Võidu“ kolhoosis vaba laupäevaõhtu ja parandasid pool pühapäeva pead. Põhjus — kombain rikkis. Aga Kaarel Karu kõndis ümber kombaini ja

pidi kombainerite seletusega nõustuma. Nägi küll, et kombainil oleksid nagu kõik rattad ja värgid kohal, aga mine tea tema sisemust.

Nii juhtus, et juhtijast endast sai juhitud.

Kaarel Karu külvas kevadel vilja sel ajal ja sinna, kuhu käskis traktorijaama brigadiir või peaaegronoom. Kuid mitte alati polnud nendel kohtadel inimesed, kes arvestasid kolhoosi huvideid. Alles siis, kui juba selge silmaga näha oli, et hakatakse seemet raiskama — protesteeris. Võitles ausalt, viis oma tahtmise läbi. Kuid alati pole silmaga näha, kuhu ja mis ajal on parem külvata. Kolhoosi aegronoom tundis ennast aga vana, harjunud kombe järgi veel lihtsalt käsutäitjana ja ametnikuna. Et esimehest talle käskude andjat ega juhatajat ei olnud, siis oli ta heameelega nõus täitma kõike seda, mida talt nõudsid traktorijaama inimesed.

Rajoonis räägiti mitmel korral, et Kaarel Karul on vaja minna edasi õppima kolhoosi esimeeste kooli. Sõita paarisaja kilomeetri kaugusele ja pealegi kolmeks aastaks — see kohutab Kaarlit. Kolme aasta jooksul juhib kolhoosi uus esimees — võib-olla hakkab too kolhoosnikutele nii meeldima, et Kaarlit enam tagasi ei tahetagi. Saadetakse hoopis mujale, päris mahajäänud kolhoosi, kus normipäeva peale saab kõigest pool kilogrammikest. Ja uuel töökohal hakaku ta jälle istutama õunapuid oma elumaja ümber. Just nüüd, kus praeguses elukohas juba teist aastat puud Kaarel Karu maja ümber painduvad õunte, pirnide, ploomide ja kirsside raskusest. Hakata jälle ehitama õueaeda ja kanademaja... Ei, saab kuidagi ka ilma koolita.

Ka rajoonist ei pressitud Kaarel Karule eriti peale.

„Ta pole sugugi halb esimees... ja kauaaegne praktika on tal kah. Kas on vähe niisuguseid praktikuid — pole ühtegi kooli lõpetanud, aga võivad akadeemias loenguid pidada suurte saakide kohta...“ Nii lohutati rajoonist. Mitmendat aastat järjest oli Kaarel kooli saadetavate nimekirjas ja mitmendat aastat järjest tõmmati ta sealt maha ning katsuti kiires korras leida tema asemele uus kandidaat.

On tõsi, et praktikud võivad ka akadeemikuid õpetada, kuid siis peavad nad olema veidi teistsugused kui

Kaarel Karu. Rajoonis ei märgatud, et kui alguses Kaarel Karu oligi püüdnud ajale järele jõuda, oli uurinud agronoomia õpperaamatuid ja partei ajaloo lühikursust, siis nüüd, nähes, kuidas iga päevaga tuli järjest rohkem igasuguseid uusi põlluharimise meetodeid, uusi masinaid, oli ta kaotanud lootuse ülevaate saamiseks kõigest sellest, mis tema ümber toimus. Ta oli hakanud ennast isegi õigustama. Milleks on kolhoosis igasugused spetsialistid, agronoomid ja zootehnikud, kui esimees ise peab kõike teadma.

Nii oli Kaarel Karust saanud lihtsalt elust mahajäänud inimene, kellel ei jätku teadmisi suure, ühinenud majapidamise juhtimiseks.

Kui küsida temalt endalt, rajoonilehe toimetuse või isegi rajoonikomitee töötajailt:

„Kuidas see on juhtunud, et kolhoos „Võit“ on jäänud keskmisele tasemele?“, siis saate vastuseks:

„Ei, „Võit“ on edasi läinud. Vaadake — uus karjalaut! Sigalat ehitatakse.“

Tõepoolest — „Võit“ on läinud edasi, nagu juba olukirjelduse esimestel lehekülgedel rääkisime. On läinud edasi sellepärast, et kogu meie elu läheb edasi. Edasi on läinud kogu rajooni kolhoosid.

Kolhoos „Võit“ oli aga mõni aasta tagasi esimene rajoonis. Temast võeti eeskujuna, sinna mindi õppima. Võib-olla just tolleaegseid „Võidu“ kogemusi rakendades jõudis mõnigi kolhoos tema tasemele. Ja hiljem — läks möödagi.

„Võit“ areneb, kuid aeglaselt. Nii aeglaselt, et praegu on ta rajoonis keskmiste hulgas, juba mitmendat aastat.

Sellepärast, et „Võit“ areneb omapead. Mitte Kaarel Karu ei juhi kolhoosi, vaid kolhoos ja tema areng lohistavad Kaarel Karu endaga kaasa. Tänu sellele, et ta on aus ja töökas, et ta siiski püüab ausalt ja kohusetruult lahendada vähemalt neidki küsimusi, mis ei käi talle üle jõu, ei ole kolhoos hakanud veel tagurpidi minema. Kuid ta ei lähe ka edasi. Esimees on jäänud oma endisele tasemele, see tähendab ajast maha, ja koos esimehega on esirinnast langenud keskmisele tasemele ka kolhoos.

Ka keskmisest kolhoosist võiks alustada olukirjeldust üsna lihtsalt. Võiks jutustada sellest, kuidas kuldsed sügispäikese kiired on haaranud oma kümblusse kolhoosikeskuse ja seda ümbritsevad kuldkollaste lehtedega pargipuud. Kui olukirjelduse tegevus toimuks talvel, võiks rääkida lume särast ja pakase paukumisest. Vastavalt pidulikule sissejuhatusele järgneks niisama pidulik kirjeldus tööplaanide ületamisest, suurest, kõiki kolhoosi töotajaid haaranud töövaimustusest ja sotsialistlikust võistlusest. Enamikul juhtudel leiab see vaimustus ja võistlus sääraotes olukirjeldustes väljenduse küll ainult protsentide ettelugemises ja autorile aastate jooksul pähekulunud trafaretsete lausete korrutamises, kuid mis sellest. Enamikul juhtudel leiaks ka niisugune roosamanna trafaretsuse soustis avaldamist.

Kahjuks aga ei paistnud päeval, kui sõitsime oma „Moskviitsiga“, mis otsejoont edasi sõites oma eluea jooksul oleks jõudnud maakerale juba poolteist ringi peale ajada, üldsegi päikest. Kolhoosikeskuse viiv külavahetee, millele ainult üksikutes kohtades veidi kruusa oli peale riputatud, aina ujus porilompides, ning madalal, otse metsalatvade kohal rippuvaist pilvedest lisandus lompidesse ikka uut ja uut vett. Mõlemal pool teed norutasid vihmast mustaks tõmbunud ristikurõugud, eemal odrapõllul aga seisis mahajäetud kombain. Tilkusid pilved, majade ja müüride räästad, ei suutnud vihma kinni pidada saja-aastaste kuuskede allapoole kaardunud oksad, tilkusid isegi kolhoosikeskuse poole viivad telefonitraadid.

Selsamal ajal seisis kolhoosiõuel teise brigaadi brigadiir Peeter Volts, kirus maad ja taevast ning põrgut kõige sinna juurde kuuluvaga. Lendas lauseid teistegi arvel, alates laiskadest ja loodritest, kes kuivadel päevadel ristikuveole ei tulnud, ja lõpetades kolhoosi esimehega, kes kaks aastat tagasi tuli niisugusele lollile mõttele — teda, Peeter Voltsi, soovitada brigadiiriks. Kirumine toimus seekord vaikselt, niisama omaette.

Peeter kandis kuurist puid kööki, vahetevahel heitis

pilgu pilvede poole, kust ilma paranemist lootagi ei olnud, ja järjekordset puusületäit kööki maha pannes lausus jälle paar sõna pliidi juures askeldavale õele. Viimane oli alguses üsna vait, kuigi ta iseloomult oli Peetri vastand. Peetri pahameel hõõgus nagu tuli toores puus, aga õe Mahta oma löi nagu kuiv kadakas lõkkele.

„Võiksid parem minna ja heinahangud üles otsida,“ nähvas ta siiski lõpuks vahele. Potti kartulitega tulelt võttes oli käsi riivanud tulist pliidirauda ja seepärast ei saanud vait olla.

„Missugused heinahangud?“ Peeter jäi köögiuksele seisma ja ta näost paistis tõeline imestus. Mis pagana heinahangusid ta peaks otsima?

„Eks ikka neidsamu, mis eile õhtul ristikupõllule viisid.“

Õde oli jutu viinud ainele, mis alati on olnud nende vaheliseks tüliõunaks. Ja kord selleni jõudnud, ei suuda Mahta enam leppida mõne sõnaga. Kartulipotist valatava vee solina hulka kostab tema hääl, mis võtab ikka kõrgemad ja kõrgemad noodid.

„Ära tassima oled sa mees. Aga et sa vaataksid, kuidas tagasi tuuakse. Kus need hangud sul nüüd on? Õhtuks lubasid tagasi tuua. Ah?“

„Ega inimesi saanud ilma tööta jätta. Tulid ilma hangudeta põllule. Ristik tahtis vedada.“

„Sinul pole muud, kui aga kolhoosis oleks kõik tehtud. Viimase paari pükse võtaksid kah jalast ja annaksid mõnele ära, kes kogemata ilma püksata kolhoosipõllule tuleb. Kõik oled sa juba ära tassinud. Kevadel läks kümme kartulikotti. Temal vaja kartuliseemet põllule viia. Andsid ja jäidki.“

Peeter lööb käega.

„Mis sina nende kümne kotiga?“

„Nüüd, sügisel, hakkame ise vist pihuga kartuleid koju tassima. Kaks kotti jäigi, niisugused närud, et ei pea kartuleid kinnigi.“

Peeter istub pliidi ette jämedale, kirvega krobelseks täksitud pakule.

„Teadsid seda juba enne, kui kolhoosi tulid.“ Peeter Volts vaatab süüdlaslikult juuresolijaile. „Tema on mul

juba niisugune. Vana vaim kummitab ikka veel sees. Et see on minu, ja see on kolhoosi. Aga kas siis niimoodi saab? Tööd ei saa seisma jätta. Mis inimesed ütlesid, kui kaks hobust koos vedajatega jääksid põllul seisma, aga brigadiiril on heinahangud kodus."

"Minul ei ole mingisugust vana vaimu. Aga mis vaim sinul on, sellest ei saa keegi aru. Terves meie suguseltsis pole niisugust olnud. Kommunismi ajal, siis võib-olla saaks sinusugune veel elada, aga kolhoosis, ei, tänan, kolhoosis võib sinusugusega nälga jääda."

"Ma ju ütlesin — mis sa linnast ära tulid."

"Tulin ja elan kah. Aga sinuga ei saa. Arvad, et kolhoosi raamatupidaja on vähem teadlik kui brigadiir. Sinu ja kolhoosi vahel peab olema täpne arvepidamine."

Peeter tõuseb. Ükskõik, kui kaua nad vaidleksid, lõppu kogu sellel jutul ei tule. Nii on nad vaielnud eile, üleile, kuu aega ja isegi aasta tagasi, alates sellest ajast, kui Mahta jättis linnas kombinaadis raamatupidamise ja tuli siia kolhoosi raamatupidajaks. Kui veel oleks, mille pärast tülitse!

Muidugi, heinahangude loos on Mahtal tubli tükk õigust. Peeter ise on süüdi: jagas heinaaja alguses hangud ja rehad välja — päris kindlat arvet pidama ei hakanud, mis kellelegi. Ja nii läkski, et paari nädala pärast olid need kaks hangu kadunud. Küsid Mari käest — ütleb, et tema on oma hangu andnud Reedale, pärid Reedalt — vastab näpsakalt, et pole tal Mari hanguga mingit pistmist. Edaspidiseks õppus brigadiirile — muud midagi. Raske, päris raske on brigadiirina töötada. Peeter Volts ohkab. Raske on vahet teha, kust algab isiklik, kust kolhoosi oma. Mis on isiklik, mis ühiskondlik?

Siis, kui Peeter Volts oli veel üksiktalupidaja, kui tal oli hobune ja paar lehma, siis oli kõik hoopis lihtsam. Koha piirid läksid ühe kupitsakivi juurest teiseni, see, mis oli nelja piirikivi vahel, kuulus Peeter Voltsile, mis väljaspool — oli võõras, olgu need naabrimehe põllud või riigimets. Hoidku taevas selle eest, kui lehamullikas üle piiri läks nilpsama kaeraorast või hobune end ketist lahti kiskus ja näsis naabri ristikuädalat!

Isegi sulasena, kui Peeter Volts pidi peremehe laualt leiva kõrvale helpima kooritud piima, millele koorelahutaja õlidest oli peale tekkinud veniv kollakas kiht, ei tekkinud eriti mõtet — mis on sinu, mis peremehe. Kõik oli nii lihtne ja selge. Päevad olid peremehe, siis võis ta sind ükskõik kuidas taga kihutada, aga ööd olid sulase käsutuses. Üks oli peremees, teine käsutäitja.

Aga nüüd, kolhoosis? Püüa ainult kolhoosnikule kõvemat sõna öelda — ta on ju ise peremees. Aga jäta kõvema sõna ütlemata, siis ta mõnikord ei tule nädalapäevadki põllule.

Nii arutles Peeter Volts. Ja tema arutlustes oli palju endise keskmiku mõtteviisist. Peremees sunnib ennast ise, sulast tuleb sundida. Aga kui kolhoosnikul mõnikord ei ole seda peremehetunnet, mis teda taga sunnib? Siis läks Peeter marru. Nii ta kõikus ühest äärmusest teise. Vahel ta ei öelnud nädalapäevad brigaadi liikmetele sõnagi, andis ülesande kätte ja ootas tööletulekut. Isegi siis, kui ta hommikul talli juurde minnes leidis, et Läätse Minna pole järjekordselt tööle tulnud ja temale määratud hobune krõmpsutab tallis rahulikult ristikeinu, ei kuulnud keegi temalt suure suuga sõimamist. Selle asemel võttis ta ise talliseinalt rangid ja tõi üksijäänud hobuse latrist välja. Kirumine sündis muuseas, nii, et peale hobuse seda keegi teine ei kuulnudki.

Siis aga, kui töölt ärajäämised tihenesid, kui juhtus, et mõnikord tervelt pool brigaadi põllule ei tulnud, hakkas Peeter kõige valimatumate sõnadega sõimama. Temal oli ainult kaks töömeetodit, kolmandat — veenmist, vastutustunde kasvatamist jne. — ta ei tundnud.

Peeter katsus korraks kohale panna aiast väljakukunud lauda, läks otsima kirvest ja naelu. Neid kohe leidmata lõi käega ja kõndis kanafarmi poole. Vaadata seal midagi polnud — kanad küll ärkavad hommikul koos kolhoosi brigadiiriga, kuid õhtul ronivad õrrele mitu tundi varem, kui brigadiir saab voodisse heita. Aga niisugune oli Peeter Voltsi komme, vist sisse juurdunud peremeheks oleku ajast — igal õhtul laudad ja tallid, aidauksed ja sahvriaknad järele vaadata.

Üle jõe viival purdel, ainukesel, mis sellel kohal kaht küla ühendas, tassis jalgratast kolhoosi arveametnik Alfred Mets. Peeter vaatas pahaselt sinnapoole — igal lollil oma lõbu! Rohkem tassib jalgratast seljas kui sõidab, aga ilma jalgrattata teda ei näe. Arvates, et arveametnikul on asja õest raamatupidaja juurde, kõndis Peeter veel kaugemale kanafarmi taha, sest Peeter ei sallinud Alfredi. Rääkis teistele ja Alfredile endalegi otse näkku: „Kahe isanda teener!”

Alfred Mets ei teinud Peetri sallimisest või mittesallimisest väljagi. Istus kolhoosi kantseleis või sõitis jalgrattaga külavaheteedel, näol niisugune kõigest arusaav naeratus, nagu oleks tahtnud öelda — mõtelge minust, mida tahate. Lõppude lõpuks selgub ikkagi, et kõige targemini talitasin mina, Alfred Mets. Selle tasuks, et targemini talitada, võib kannatada isegi mõne pilkesõna.

Kahe isanda teener oli Peetriga ühevanune, kuigi välimuse järgi üle kolmekümne talle anda ei saanud. Siledatest põskedest ja peaaegu niisama siledast, vaevalt märgatavate joonekestega kaetud otsmikust tekkinud nooruslikku muljet ei seganud ka paljaks minema kippuv pealagi. On ju perekondi, kus isegi kahekümne viie aastased võivad uhkustada ainult kahe-kolme juuksekarvakesega kusagil kukla kandis.

Alfredi kohta öeldi, et tal vedavat nagu joodikul järve kukkudes. Ainult Peeter ütles otse välja, et pole siin vedamist ega muud — aina šlikerdamine. Neljakümnendal aastal oli omamoodi aktivist. Ikka nii parajalt, et kui neljakümne esimesel fašistid tulid, siis pääses puhtalt välja. Ainult teise valda kolis üle. Neljakümne seitsmendal nuusutas nagu õhust, et aasta-kahe pärast hakkavad talumehed kolhoose looma — müüs hobuse ja kolm lehma hea hinna eest maha ja kolis linna. Istus küttetrustis raamatupidajana — hobuse ja lehmade hinna eest saadud individuaalelamu nõudis üsna rohkesti kütet. Siis aga, kui spetsialiste hakati maale suunama, näitas Alfred Metski oma patriotismi. Ikka nii parajalt. Kolhoosi tööle tuli, aga kolhoosi liikmeks ei astunud. Küll hurjutati üldkoosolekuil — kui sa oled juba hakanud ühes kolhoosnikutega elama, siis

ära jää poolele tee peatuma. Aga Alfred Mets tassis alati esile kolhoosi põhikirja ja näitas paragrahvi põhjal, et arveametnik võivad olla ka väljastpoolt kolhoosi. Ta ei pidavat ilmingimata olema kolhoosi liige. Seda teadis ka Peeter Volts. Aga temal olid peale kirjutatud paragrahvide omad eluseadused, mille järgi ta ise käis ja mille järgi ta kogu maailma käima oleks pannud. Kui oled kolhoosis, siis juba kogu naha ja karvadega! Niisugune oli Peeter Voltsi arusaamine enda ja kolhoosi vahekorra kohta.

Alfredi-taolisel kahevahel hulkujal pole sooja ega külma, kas põllul on rukis niisugune, et isegi jännes ei mahu vahelt läbi minema, või huikab üks kõrs teist.

Võib-olla vedas Peeter Volts ainult kadedusest Alfred Metsaga vimma, sellepärast, et ta ise oleks tahtnud olla Alfredi asemel — kindel rahapalk, ja järgmise aasta jaanuaris, kui oled lõpetanud aastabilansi, võid minna kuhu tahad. Inimesi on ju igasuguseid. On nähtud niisuguseid, kes teisi söimavad joodikuteks senikaua, kuni endal tuleb paras võimalus pudeli juurde karata.

Siiski — Peetri vimm Alfredi vastu ei olnud sellest sordist. Hiljem, kui sügisõhtud muutusid pimedamaks, kui isegi kolhoosi brigadiiril jääb natuke aega, et istuda pliidisuu ette jämedale, aastate vältel kirvehoopidest otsekui äranäritud männipakule, ning loopida peeneks raiutud hagu tulle, siis jutustas Peeter oma minevikust ja siis sai paljugi tema juures arusaadavamaks.

Sügisõhtul taluköögis, kui ei ole veel süüdatud akna kõrval seinal asuvat viieteistkümmeliinilist petrooleumlampi, kui pliidi all pragisevate hagude leek valgustab väreldes ainult pliidi ees asuvat laia, puude lõhkumiseks sinna müüritud kivi, kaldub jutt minevikule. Võib-olla sellepärast, et niisugune õhtu ise on tänapäeval muutunud juba minevikunähtuseks.

Väljas sügisöös seisavad põldudel valgete, vaigust lõhnavate postide read. Juba on nende külge keeratud isegi isolaatorikannud. Varsti tõmmatakse traadid. Ja akna kõrvalt seinalt kaob petrooleumlamp, plekist aluse ja kõverast traadist keeratud konksuga. Võib-olla isegi nael, mille aastakümneid tagasi löi seinale tänase

kolhoosniku isa või vanaisa, tõmmatakse välja, kui perenaised ei leia sellele mingisugust muud otstarvet.

Ühel niisugusel õhtul, päeva jooksul uduvihmast niiskunud riideid kuivatades, mis nüüd levitasid köögis omapäraselt viljapõldude ja metsa järele lõhnavat auru, küsis Peeter Volts järsku:

„Oled sa kunagi õppinud kümmet käsku?“

„Olen.“

„Aga esimest käsku tead?“

Püüdsin mälus kuidagimoodi restaureerida koolis õpitut, nii hästi-kurjasti kui see korda läks.

„Nojah, see on luteri usu järgi. Aga minuga, tead, oli niisugune lugu... vanaisast peale läks kogu perekond luteri kirikukirjast ära. Olevat räägitud, et need saavad hingemaad, kes riigiusku lähevad. Vakamaad poolteist... küllap teda sellepärast hingemaaks hüütigi. Ihutoiduks ju poolteiselt vakamaalt midagi ei saa, ainult hinge hoiab sees. Aga vanaisa ei saanud ka hinge jaoks. Hiljaks jäi vene usku minekuga ja nendele hilisematele ei jätkunud. Noh... ja siis vist vanaisa läks ära hoopis kolmandasse usku. Missugusesse, seda ma ei tea siia maani, aga oma usk tal oli ja isegi kümme käsku. Peaaegu niisamasugused nagu koolis ja kirikus, ainult ümber tehtud. Sellepärast ma küsisingi sult esimest käsku...“

Nii oli juhtunud, et peale koolis ja kirikus õpetatu oli Peeter Voltsil veel oma kümme käsku, need, mis ta õppis vanaisalt. Kui Peeter Volts esimest korda koos vanaemaga oli võtnud kätte usuõpetuse raamatu ja hakanud täht-tähelt veerima:

„Mi-na o-len Is-sand, sinu jumal...“, kutsunud vanaisa teda enda kõrvale pingile.

„Need salmid seal pole väärt. Laulad neid või ei laula, tolku pole ikkagi.“ Ja vanaisa luges oma esimese käsu:

„Põld on sinu issand ja jumal ja põllu kõrval ei tohi sinul olla teisi jumalaid.“ Ta ei uskunud jumalat ega kuradit, ainult maa, oma põllulapp oli saanud talle eba-jumalaks. Põlluga rääkis ta kui elusolendiga. Põld ei olnud nii kuri kui kirikupapi jumal, kes pidi vanemate patud kätte tasuma kolmanda ja neljanda põlvni. Kuid

ka põllu kohta käis, et narri põldu üks kord, põld narrib üheksa korda vastu.

Põld olgu talumehe jumal — nii arvas vanaisa. Kui aga põllu kõrval on veel teisi jumalaid, nagu viin, hobuste parseldamine laatadel ja naistega ringilaskmine, siis niisuguste asjadega tegelejatele pidi põld kätte tasuma.

Midagi sellest vanaisa kümnest käsust oli Peetrile meelde jäänud, ja mitte ainult meelde jäänud, küllap veel sügavamale läinud, otse südamesse. Kahe issanda teenritest, nagu vanaisa igasuguseid laadaparseldajaid nimetas, oli Peetri suus saanud kahe issanda teener, tema elu esimest käsku oleks vist võinud umbes nii formuleerida:

„Kui oled kolhoosis, siis ole kogu naha ja karvadega.“

... Alfred Mets oli vahepeal üsna lähedale jõudnud. Ajas jalgratta rehealuse seina äärde, otsides enne veidi kuivemat kohta, et kummid ei jääks kusagile porilompi vettima.

„Tere, siitpere!“ hüüdis valjusti, kuigi silmapiiril polnud ühtki hingelist. Mahta askeldas ikka veel köögis, aga Peeter oli kanala nurga taha kadunud.

„Tulge kroonukäsku vastu võtma.“

Ja kui Peeter ennast aeglaselt nurga tagant välja vedas, tervitas Alfred teist korda.

„Mahta on seal köögi pool“ — ei võtnudki Peeter teise „teret“ vastu.

„Seekord sinu poole. Homme õhtul koosolek... Esimees rääkis, et pidavat kõik juhatuse liikmed tulema...“

„Koosolek alles homme... saame esimehëga isegi kokku. Pidi ta sind selle vihmaga just tänna välja ajama.“

„Muidugi, oleks võinud ka homme, aga koosolekust peab ikka varem teada olema,“ õigustas Alfred oma tulekut. „Siis teab igaüks ennast nii-öelda ette valmistada, kus kohal koosolekul käe püsti tõstab, kus mitte.“

Ja Alfred jätkas kiirkõnes, nii, nagu harilikult räägitakse ebameeldivaist küsimustest, või siis, kui tuleb midagi paluda inimeselt, keda eriti ei sallita.

„Ütlesin sellepärast esimehele, et sõidan juba täna

juhatuse liikmed läbi. Lepa Elmari juures juba olin, nüüd veel Pärtli Ants ja Vane Liide. Homme koosolek osalt nagu minugi pärast . . .”

Peeter kergitas korraks kulmu ja heitis Alfredile pilgu, sel ajal kui viimane hinge tõmbas, et uue hooga jätkata.

„Jajah . . . minu pärast osalt jah. Kirjutasin avalduse, juba üleeile kirjutasin avalduse, nüüd tahaks arutamist . . .”

Peeter Volts poleks imestanud, kui peaaegu kõik tema brigaadi liikmed oleksid ühekorraga kirjutanud avalduse. Kes oleks kaevanud tema kui brigadiiri peale, kes oleks leidnud puudusi karjafarmide töös. Nendes avaldustes oleks võinud leida kaebusi isegi esimehe või koguni rajooni täitevkomitee peale.

Aga avaldus Alfred Metsalt? Mis puutub temasse kolhoos ja selle mured?

„Palusin ennast kolhoosi arveametniku kohalt vabastada. Paragrahvi järgi oleks õige aeg küll alles jaanuaris, aga vahest lubate juba nüüd, aruandeaasta keskel. Ega siis sina kah vastu ole,“ lõpetas Alfred.

„Lippad tagasi linna. Kusagile ladudele lähemale selga soojendama,“ ironiseeris Peeter.

„Miks linna. Sealt ma kolhoosi tulin. Ja nagu ma oma sõna andsin, et hakkan tööle kolhoosis, nii ma ka kolhoosi jään. Ainult teise kolhoosi tahaks üle minna, „Uude Elusse“ . . .”

Peeter vilistas korra pikalt.

„Uus Elu“ oli siinsamas naabruses. Ainult jõukam kui siin. Oli preemiaid mitte ainult normipäevade eest, vaid ka niisugustele nagu Alfred Mets, kuupalgalistele. Ja Alfred Mets teadis hästi, et kui kolhoosis on kõike laialt, eks sealt kuku midagi ka arveametniku lauale. Pealegi oli lubatud 50 rubla kuus palka rohkem kui siin.

„Ega ma millegi muu pärast, aga naine juba kevadel läks sinna — aiandusbrigadiiriks.“

„Nojah, nojah,“ noogutas Peeter pead. „Kavalasti tehtud. Enne naine ees, maad kuulama, pärast ise tagant järele. Või kui seal halvem, siis naine jälle siia tagasi. Teame, teame . . .”

Isegi Alfred Metsal oli piinlik.

„Einoh, ega ma ainult sellepärast... Aga siin ju aiandust nii palju pole, et brigadiiri vaja. Tema aga — tead ise, aianduse agronoom.“

„Tean, tean, oskab viinamarju kasvatada, ja tulpe, jajah... mis seal rääkida. Meil pole viinamarju ega tulpe, isegi varast kurki ja kartulit kasvatame veel nii vähe, et... kes seda jõuab ära oodata, et karjamaa võib kah kunagi marjamaaks saada, ikka kohe marjamaale kipuvad kõik...“

Peeter istus rehealuse laia räästa alla löödud pingile. Pärast vähest vihma käes seismist toetas enese sinna-samasse ka Alfred: Istusid tükk aega vaikides. Räästast ladises märga otse istujate näo eest mööda saapaninade juurde. Alfred ei saanud aru Peetri viimastes sõnades peituvast ironiast ja nagu öeldu jätkuks hakkas edasi heietama.

„Kala otsib, kus sügavam, inimene, kus parem.“

„Vaata ainult, et oma otsimisega liiga sügavale ei satu, otse ninaga põhjamudasse kinni.“

„Mudast saab kala toitu, sealt, kus parem — inimene leiba.“

„Kas siis „Uue Elu“ põllud on paremad kui meil?“

„Ega ma sellest.“

„Või heinamaad?“

„Mine'nd ikka. Meie heinamaade taolisi pole mitmes rajoonis.“

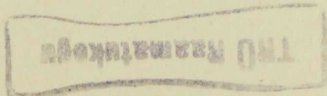
„Või on seal tööd vähem?“

„Kui kolhoosi sissetulek suurem — arveametnikul on tööd rohkem. Ära sa, Peeter, arva, et ma kergemat otsin.“

„Mis sa sinna siis ronid, kui kergemat ei otsi?“

„Ma ju ütlesin — rahapalk suurem ja ühte-teist saab veel kõrvalt.“

Istusid kõrvuti ühe katuse all kaks inimest, olid juba tükk aega ühes kolhoosis töötanud. Ja ometi üks vihkas seda teist, enda kõrval istujat. Teine aga juba oma iseloomu tõttu kõrvalolijat ei vihanudki. Kuid aru temast ei saanud. Kui mulle esitataks küsimus, kumb neist inimestest on negatiivne, kumb positiivne tegelane minu olukirjelduses, siis jääksin vastuse võlgu. Mõle-

mas neis on head ja halba, ühes veidi vähem, teises rohkem. Uhte peeti keskmiseks brigadiiriks, teist aga heaks arveametnikuks.

„Kurat sinuga, sõida kuhu tahad, mina kinni hoidma ei hakka!“

Alfred Mets oli nüüd kuulda saanud Peetri arvamuse, see oli kõige tähtsam. Ta teadis, et kui esimees koosolekul ütleb: „Kes on Alfred Metsa arveametniku kohalt vabastamise poolt alates tuleva kuu esimesest päevast?“, siis tõstab juhatuse liige brigadiir Peeter Volts kindlasti käe. Kuid ära minna niimoodi, kui teine saadab sind kõigi nelja tuule poole, pole päris paslik. Seepärast jäi Alfred veel istuma.

Alfred Mets — kindlapalgaline arveametnik, kes ei taha astuda kolhoosi liikmeks. Kahe isanda teener, nagu teda nimetab Peeter Volts. Meenus palju teisigi niisuguseid kahe isanda teenreid. Võib-olla on Peeter Voltsil õigus, kui ta räägib, et niisuguseid ametnikke pole kolhoosil vaja. Võib-olla rajooni täitevkomiteedes tuleks veidi rohkem mõelda, enne kui teha kolhoosile ettepanek — määrata agronoomist esimees kindlale rahapalgale. Või mis rääkida agronoomist! Ühes teises rajoonis olid peaaegu kõik esimehed rahapalgal. Agronoomi oli nende hulgas ainult 2—3. Saadeti rajooni täitevkomiteest statistik mahajäänud kolhoosi esimeheks. Sõitis kohale täitevkomitee esindaja ja surus kolhoosnikutele peale: olgu kindel palk — 12 sajarubalist kuus. Teises kolhoosis valiti esimeheks endine miilitsavolinik, töötas kuu, kaks. Kutsuti kokku üldkoosolek. See sumises nagu herilasepesa, aga täitevkomitee pressis ka siin oma otsuse läbi — kindel rahapalk.

Statistik oli keskharidusega, endisel miilitsavolinikul aga kõigest neli klassikest algkooli seljataga.

Hea üritus, mis sai alguse septembripleenumi otsusest — luua agronoomidele ja teistele spetsialistidele head tingimused tööks kolhoosides —, on mõnel pool muudetud mugavaks äraelamisvõimaluseks endistele sõpradele.

Külastasime statistikust esimeest tema kolhoosis. Harva leiab teda seal. Rohkem kihutab ringi ümber-

kaudsetel turgudel. Valvab, kui müüakse piima, võid, pörsaid. Imestasime, et „statistiku kolhoos“ müüb pörsaid alati palju odavamalt kui teised kolhoosid, müüb neid juba paarinädalaselt, alles hädiseid pörsahakatusi. Uurisime ühelt poolt, teiselt poolt — miks müüb kolhoos pörsaid nii noortena ja alla omahinna? Esimeesstatistik seletab midagi söödapuudusest, aga jutust tundub, et päris nii see asi siiski ei ole. Pärisime naaberkolhoosi esimehelt. Too hakkas naerma.

„Rahapalk, mis muud. Esimees peab ju iga kuu oma palga kätte saama. Aga kolhoos on neil vilets. Juhtub, et enne palgapäeva pole kolhoosi kassas kopikatki. Siis esimees korjab laudast ja aidast kokku, mis korjata annab, ja aidaa — turule. Enne palgapäeva laseks ta isegi sündimata vasikad turule. Aga juhtub, et pörsaid on turul ennegi küllalt, ostjaid vähevõitu. Eks siis kingibki poolmuidu ära. Pesakonnast pörsastest saab ikka kuupalga kätte.“

Säh sulle saladus, miks kolhoositooteid müüdi alla turuhinna! Veel valusam oli kogu juttu kuulata sellepärast, et kolhoosnikud juba üle kuu aja ootasid avanssi — rubla normipäeva peale. Ikka oli midagi korrast ära paberite vormistamisega. Esimees ei kiirustanudki — normipäevade peale antavatest avanssisummadest ei langenud temale kuigi palju.

... Jutuajamine Voltsi ja Metsa vahel aga võttis vahepeal uue, ägedama pöörde. Viimane seletas, et polevat lootustki siinset kolhoosi kohalt nihutada. Töökäsi ei jätkuvat.

Peeter püüdis midagi vastu väita. Siiski tundus, et Alfred jäi peale. Veel kaua pärast tema lahkumist arutas Peeter omaette sama küsimust, rohkem iseendale kui kellelegi teisele.

„Tõepoolest, Alfredil on õigus. Nagu orav rattas. Töökäsi on kolhoosis vähe. Ja töödistsipliin on nõrk. Inimesed harivad rohkem oma kapsamaad. Selleks, et inimesi põllule saada, oleks vaja suuremat töötasu normipäevale. Et normipäev oleks tasuvam, on põllule vaja rohkem töökäsi ja paremat distsipliini.“

Peeter tõusis ja vehkis vihaselt käega:

„Kurat, ma neile näitan distsipliini! Olgu viimane kui üks kohal... Oma käega võtan turjast ja tassin viljakuhila juurde. Põllul seon ketti ja kett olgu nii lühike, et oma kapsamaani ei ulatu...“

Peetril oli üks neid harvu vihastamishooge, mil, nagu kolhoosis räägiti, ta võis hakkama saada toorustega. Niisugustel kordadel oli ta tõepoolest paar korda kolhoosnikuid otse käsitsi põllule tassinud ja kõige toorema söimuga üle valanud.

Siis süüdistati Peeter Voltsi kolhoosi põhikirja rikku-mises ja ähvardati isegi kolhoosist välja heita. Seletati, et brigadiiril tuleb inimesi veenda, ja ikka nii edasi.

Peeter Volts aga keerles oma mõtete rattas. Töödist-sipliin... Töötasu tõsta. Üht ei saa ilma teiseta. Ja väljapääsu leidmata tarvitaski vahetevahel võtteid, mis pole omased tõelisele brigadiirile.

...Maal paljudes kolhoosides ringi liikudes pole ma näinud pidulik-erutavamaid päevi kui need, mis järg-nesid ajalehtedes avaldatud septembripleenumi otsu-sele. See ei olnud pidulikkus, nagu seda nägime võidu-pühal, pärast fašistide purustamist, kui kogu maa juu-beldas. See pidulikkus oli erinev ka esimeste kolhoo-side asutamiskoosolekute pidulikkusest, kui löi välja kahtlev noot. Neid päevi võib nimetada ainult pidulik-erutavateks, niisugusteks, mil ei juubeldata, ei kahelda uue, ettevõetud sammu õigsuses, vaid teatakse, et on saabunud uus etapp, mis töötab palju head ja paremat, kuid et selle saavutamine ei tule iseenesest.

„Kas kuulsid?“

„Kas oled lugenud?“

„Kas nüüd kaob põllumajandusmaks täiesti ära?“

„Kas nüüd on õigus kolhoosist äraläinud inimesi tagasi kolhoosi tuua?“

Viletsamates kolhoosides olid isegi küsimused:

„Kas nüüd läheb kolhoosnik kindlale palgale?“

„Mitu kilogrammi hakkame nüüd normipäeva peale saama?“

„Kas nüüd kustutatakse kõik kolhooside ja kolhoosni-kute võlad?“

Seda loetelu võiks pikendada küsimustega, millest

ühed olid kainelt asjalikud, teised aga, naiivsete inimeste või logelejate ja teiste kulul ära elada tahtjate omad, üsna rumalad ja mõttetud. Kõiki neid kokku võttes kõlas igas külas, rajoonis ja kogu vabariigis:

„Kuidas tõsta meie põllumajandust kiiremini uuele, kõrgemale tasemele?“

Brigadiirid ja kolhooside esimehed kandsid taskus ajalehti, kus oli ära toodud otsus. Peeter Volts oli kuulnud otsust raadio kaudu ja kandis taskus ajalehte nii kaua, kuni murdekohad ära kulusid ja lõpuks hoopis rebenesid.

Te oleksite pidanud Peeter Voltsi nägema neil päevil. Varemalt sai teda üldse harva näha rõõmsa näoga. Eriti siis, kui rääkisid kolhoosist. Iseasi, kui jutustati mõni lõbus lugu linnast, anekdoot või lihtsalt muidu naljakas sündmus. Niipea kui jutt pöördus tagasi kolhoosile, muutus Peeter jälle morniks. Isegi kõnnak oli tal raske, nagu kannaks ta seljas mitte vähem kui kahevakast rukkikotti. Niisugust hoiakut kohtad tihti inimestel, keda rõhub mõni salamure, mida nad teistele avaldada ei julge; kui neil on lahendada mõni niisugune küsimus, mille peale oma hammas ei hakka ja võõrastelt kardavad nõu küsida.

Nüüd aga juhtus, et ta kontori kolmeastmelisest trepist ühe sammuga üles hüppas. Ja kui mõne kolhoosiliikme poolt tuli kurtmist vähese töötasu üle, seletas ta pikalt-laialt, kuidas juba üsna varsti kolhoos hakkab otse märke minema. Antagu ainult aega atra seada. Esialgu andis partei juhendid kogu riigi kohta, küllap varsti jõuab partei iga üksiku rajoonini, jõuab ka „Võidu“ kolhoosini. Partei ise peab nende kolhoosini jõudma, selles oli Peeter veendunud, sest oma jõuga ei suutnud ta kolhoosis tekkinud umbsõlme lahendada.

Niisuguses ootuses möödus aeg, kuni saabus teade kolhoosi üldkoosoleku korraldamisest. Nüüd selgitatakse, räägitakse, mida tuleb kolhoosis ette võtta, et jõuda eesrindlaste hulka, et kolhoosnikud sügisel saaksid vilja koju vedada mitte hobustega, vaid kolhoosi kolmetonniste veomasinatega.

Sõitis kohale rajoonikomitee instruktor. Enne pingiotsalt tõusmist kohendas mitu korda lipsu ja venitas

laiemaks särgikraed. Laua juures hakkas kõhukast portfellist otsima pabereid, lükkas neid kord kaugemale, siis jälle lähemale. Arveametnik Alfred Mets, keda palvetele vaatamata siiski töölt ei vabastatud, jooksis kusagile kõrvaltuppa ja hankis lisaks laelambile veel teise, lauale pandava. Nüüd lõpuks võis instruktor kõhatada; heitis korraks pilgu paberitele, viskas siis pea selga, tõmbas haraliaetud sõrmedega läbi juuksekahtude ja alustas selge ning kõlava häälega.

„Seltsimehed!...“

Rääkis septembripleenumi otsusest, eelseisvatest ülesannetest jne., jne. Isegi septembripleenumi rahvusvahelist tähtsust ei unustanud. Volts kuulas. Kõik see oli tuttav. Nii kuradima tuttav. Instruktor luges lehekestelt, kuhu olid kleebitud väljalõiked pleenumi otsusest, ajalehtede juhtkirjadest, mitmesugustest artiklitest, mis selgitasid pleenumi otsuse tähtsust Siberis ja Kasahstanis, Eestis ja Lätis. Paari sõnaga puudutas instruktor ülesandeid ka rajoonis. Kaugemale instruktor ei jõudnud.

Leidus ja leidub meil veel praegugi inimesi, kes arvavad, et kui ta töötab rajooni mastaabis, siis on vaja rääkida rajoonist üldiselt, vabariiklikus ulatuses töötav tegelane aga arvab, et tal on vaja teada „üldiselt“ ülesandeid vabariigi kohta.

Kõne lõppedes aplodeeriti. Mitte instruktorile, vaid pleenumi otsusele.

„Kas on küsimusi?“

Aeg oli juba hiline. Peeter Volts kiheles pingiotsal. Pidi tõstma käe, kuid jättis. Mis tarka too instruktor ikka võib vastata, kui ise paberilt maha loeb. Ja „Võidu“ kolhoosis on ta esimest korda kah.

Ei olnud küsimusi ka teistelt kolhoosnikutelt. Läksid koju sügisöö pimeduses, jalgadega teed kobades vihmast libedaks muutunud radadel. Igaühel omad mõtted. Teadsid, et midagi peab muutuma ka „Võidus“. Aga kuidas, mismoodi, selle kohta ei osatud veel vastust anda.

Hiljem kuulsin, et sellelaadilisi arutluskoosolekuid septembripleenumi otsuse tähtsusest oli „Võidus“ peetud veel kaks või kolm korda. Viimasel koosolekul ole-

vat isegi otsus vastu võetud „rakendada kogu kolhoosi ja iga üksiku kolhoosniku jõud pleenumi otsuse elluviimiseks“.

Koosolekule, mis sai pöördeliseks Peeter Voltsi elus, sattusin üsna juhuslikult...

Tavaliselt räägitakse, kirjandus- ning teatrikriitikute hulgas valitseb poolametlik arvamus, et koosolekud kirjandusteoses või laval on alati igavad nii lugejale kui ka teatrikülastajale. Kuid mulle tundub, et kui me tahame kolhoosides või ükskõik missuguses asutuses tõesti kehtestada kollektiivse juhtimise, siis peame palju rohkem kirjutama koosolekuist, rääkima koosolekuist, ja neid isegi laval näitama. Paljud neist väärivad tõesti följetoni. On teisi, mida võib tuua eeskujuks. Seepärast ärgu pahandatagu, kui asun sellise igava sündmuse kirjeldamisele nagu koosolek...

Pealegi olen ma veendunud, et kunagi, kui kõik kolhooside üldkoosolekud toimuvad avarates, elektrituledest säravates klubiruumides, pöörduvad kirjanikud üsna tihti tagasi nende koosolekute kirjeldamisele, mis toimuvad praegu. Siis tundub kõik praegune neile nii romantilisena, huvitavana. Muidugi süüdistavad kriitikud ka siis, aasta paarikümne pärast, et kirjanik, kes kirjutab meie päevist, on pöördunud näoga minevikku...

Jämedatest tahumata männipalkidest seinad, mis aastakümnete suitsust on muutunud pigimustadeks, läikivateks. Kahele poole lükatud parred muudavad selle koosolekusaali kõrgemaks kõige uuema rahvamaja saalist. Endine rehetuba, millest nagu praegugi hõõguks purukuiva õle ning veidi kõrbenud rukki- ja nisuterade lõhna. Ainult muldpõrandale pandud laudadest kate ning pikad pingid ühest seinast teise reedavad, et selles ruumis ei panda enam partele kuldseid nisu- ja rukkivihke, ei hõlju kunagi enam parte all suits, parajasti nii kõrgel, et hädavaevu suure ahjusuu ees küürutades võiks üha uusi ja uusi haokubusid saata otsekui põhjatusse kurku. Enam ei tõuse hommikul kella kolme ajal kogu pere — kümneaastasest karjalapsest kaheksakümneaastase vanaemani —, et hommikuvalgeks ahelõpetada.

Siinkohal peab esimees Kaarel Karule au andma. Põlise põllumehena teadis ta, et kolhoosi jõukus kasvab karjalauda suuruselt ja heinaküünide mahutavusest. Sellepärast töötasid sadakonna meetri pikkuses laudas juba elektrilüpsjad, aga üldkoosoleku puhul seati siia, endisse rehetuppa, gaasilamp ja kaeti pinkide ees seisev laud punase riidega. Kaarlit oli selle eest tembeldatud kultuurivaenlaseks, aga esialgu oli klubihoone ehitamine plaanis alles siis, kui on valminud ka sigala. Kultuurini ja klubiruumideni jõuame kolhoosis karjalautade, sigalate ja kanalate kaudu.

Raskete mõtete ja veel raskema sammuga tuli Peeter Volts sellele koosolekule. Päeval käis linnas, astus möödaminnes sisse masina-traktoriijaama. Asja küll polnud — aga lihtsalt niisama. Saab kokku traktoristiga, kellega juba kolmandat aastat siin „Võidu“ põldudel on karvu katkutud küll halva töö, küll tööseisakute pärast. Raske on niisugusega õiendada. Tal on vastusena valmis ainult kaks sõna: „Tagavaraosad. Remont.“ Ja ronib jälle selili traktori alla, nii et ainult põlveotsad paistavad.

Nüüd otsustas Peeter Volts ise minna vaatama, kuidas selle remondiga päris lood on, astus sisse väravast, mille kohal kõikus tuules loosung: „Eeskujuliku remondiga kindlustame traktorite häireteta töö“. Peeter Volts kõndis töökojas treipinkide, hõövelpinkide, puurmasinate ja katsestendide vahel, kus kogu remont pidi nüüd toimuma sõlmeetodil. Vaatas ühte ja teist, rääkis traktoristide ja lukusseppadega. Ei saanud siiski kindlat otsa kätte, kas tänavu kevadel saadetakse traktorid õigel ajal kohale või mitte. Lõpuks astus töökoha kõrval asuvasse ruumi, kus öeldi olevat peainsener.

Peeter Volts oli peainseneri paar korda näinud ja tundiski teda näo järgi, parema jutuotsa puudumisel aga kohmas nagu võhivõõrale:

„Vist peainsener ise.“

Laua taga istuvalt lühikeselt, jässakalt mehelt, kelle kuklasse visatud, läikiva sirmiga autojuhi-nokkmüts paljastas suure osa juustest üsna paljast lagipead, tuli torisevalt vastuseks:

„Pole meil peainseneri. On ainult vanarauahoovi Rooste-Ants.“

Ja peainsener Juhan Viidebaum jätkas endist tegevust, dikteerides kõrval istuvale blondpäisele noorukile:

„Nii — silindrihülssse ei saanud . . . märkisid . . . Kolvisõrmi — ei saanud . . . „NATI“ külgülekande hammasrattaid — ei saanud . . . Kanderulliku tihendi seibe . . . kah ei saanud. Tõmba punane kriips. Võiks teha ju ise, tsementeerimata, aga kellele seda praaki vaja on. Tihendipappi — ei saanud. No kurat temaga, kisume kas või katuselt tõrvapappi . . .“

Juhan Viidebaum vaatas aknast välja.

„Esiailgu katuseid veel jätkub. Nüüd arvuta kokku!“

Blondpäine noormees arvutas midagi kiiresti-kiiresti.

„Viiekümne ühest tellitud nimetusest saime viisteist.“

Juhan Viidebaum hõõrus aru pidades pealage.

„Ega midagi. Saamata jäänud detailide kohta koosta uus nimekiri, anname aga kohe uue nõudmise sisse.“

Ja alles siis, pöördudes ukse kõrval seisva Peeter Voltsi poole, lausus:

„Näed, sõdime, seltsimees. Peaaegu sama kaua kui Koreas. Ja rinne on meil oma sadakond kilomeetrit. Traktorijaamast rajooni täitevkomiteeni ja parteikomiteeni, sealt edasi otse Ministrite Nõukoguni ja Keskkomiteeni välja. Vastaseks on Glavmašbōti osakond Tallinnas. Kange vastane . . . vahel tahab kõiki selili panna.“

Peainsener taipas, et ukse kõrval seisja tahab midagi pärida traktorite remondi kohta, paluda, et nende kolhoosile saadetakse traktorite remonti peainsener ise eriti täpselt ja suure hoolega kontrolliks, et ei juhtuks möödunud aasta taolisi lugusid. Kuid peainseneri näost ja kogu olekust oli näha, et tal polnud vähimatki huvi sisseastujale seletust anda või midagi lubada. Selle asemel paistis olevat soov enda südamelt kõik ära puistata.

„Nägid, kuulsid ise . . . Kütusepumba vedrusid kah ei saanud. Ise valmistame terasvedrust. Remondi kontrolli ajal peavad vastu, pärast kah veel kaks-kolm päeva, siis hakka jälle traati ümber pulga keerutama.“

Kilplast mängime . . . Nägid — tihendikorpusi treime

ise — tulevad niimoodi 10—15 korda kallimad kui tehases valmistatud. Remondisummad on üle kulutatud. Kes süüdi — peainsener. Aga peainsener sõidab kord kuus Tallinna, kõnnib mööda vanarauahoove, kust leiaks mõne paraja poldikese, kruvikese või mutrikese, kuigi vabariigis on küllalt tehaseid, kes üsna kerge vaevaga ja palju odavamalt võiksid neid valmistada.“

Märgates lõpuks Peeter Voltsi kõrval ajalehekorrespondenti, pöördus selle poole:

„Kirjutage, kirjutage kindlasti! Kirjutage, et meie traktorijaamas läheb remont halvasti, et tagavaraosad — see on praegu otsustav lüli kevadeks ettevalmistamisel.“

Teate, täna visati mind Põllumajanduse Ministeeriumi inseneride grupist sõna otseses mõttes välja. „Mis sa hädaldad?“ öeldi mulle. „Oled lihtsalt loodud virisejaks. Saate omal käel remondiga tähtajaks hakkama. Töötad juba kolmandat aastat ja ikka veel ei tea, et ega remondi ülevaatuse ajal nii teravalt kõiki asju vaadata.“ Nii üteldi mulle... Aga minu arvates algab remondi ülevaatus kevadkänniga ja lõpeb sügisel novembris lume tulekuga...“

Juhan Viidebaumi pahameel hakkas juba lahtuma. Ta lõpetas edasi-tagasi käimise oma „kabineti“ tsementpõrandal ja istus laua taha, rääkides rohkem endale kui teistele:

„Palju asju, mis on veel korraldamata. Võtame või sellesama traktoriosade, atrade ja külvimasinate, kombinide ja muude agregaatide kulumise. Kulumise normatiiv on ühesugune kogu Nõukogude Liidus. Lapselegi peaks selge olema, et on vahe, kas sa pöörad kuskil Ukrainas mitmekilomeetrilise vaoga stepi mustmulda või kolistad siin kivihunnikute seas, üks sorts ühele poole, teine sorts teisele poole, ühe kivi küljest teise otsa. Isegi roomiku lülid kuluvad siin kümme korda rohkem...“ Juhan Viidebaum ohkas.

„Peaks kirjutama... olen sellest ise mitu korda mõelnud... otse Moskvasse. Kui seal seltsimees Hruštšov rääkis, et tuleb arvestada põldude iseärasusi, mis te arvate, ta vist jätaks niisama, kui kuuleks, et keegi lollpea on oma kantseleis välja haudunud ühesugused kulu-

misnormid traktoritele, töötagu nad Eesti või Ukraina põldudel . . .”

Juhan Viidebaum vaatas meile küsivalt otsa nagu õigustust otsides, kuid ei lootnudki vastust saada. Nähtavasti ei olnud meie esimesed, kellele ta oma häda kurtis.

Peeter Volts ei saanud kogu aja jooksul suudki lahti teha.

Siis helises jälle telefon peainseneri laual, jälle hakati kusagilt palavikuliselt millegi kohta andmeid nõudma, ja Juhan Viidebaum hakkas närviliselt sorima laual asuvate paberite hulgas . . .

Vaikival kokkuleppel lahkusid ruumist nii Peeter Volts kui ka temaga ühel ajal sisenenud korrespondent. Ja üheski vabariigi ajalehes ei leidnud ma artiklit korrespondendi selle külaskäigu kohta N. traktori-jaama. Peeter Voltsil oli aga küsimatagi selge, kuidas on lugu traktorite remondiga.

. . . Tookord oli koosoleku päevakorras üksainus punkt — kohustuste vastuvõtmine sotsialistlikuks võistluseks naaberrajooniga.

Ei ole vist mõtet hakata lugeja tähelepanu koormama kirjeldusega, kuidas loeti ette sotsialistliku võistluse kohustused, kuidas selle järel traktori-jaama direktor ja isegi kolhoosi esimees Kaarel Karu (tema luges oma kõne maha vihikulehtedelt) kohustusid kasutama kõiki võimalusi ja abinõusid, et kolhoos võiks antud lubadused täita. Seekordne koosolek sarnanes oma üldsõnalisuselt paljudele „Võidu“ kolhoosis varem toimunutele.

Erines ta aga sellepoolest, et enne, kui asuti hääletama, juhtus arusaamatus Peeter Voltsiga — niisugune, mida rajoonikomitee instruktor polnud osanud ette näha ja mis tema arvates oli ainukeseks tõsiseks puuduseks kogu koosoleku käigus.

Vaevalt oli Kaarel Karu jõudnud lõpetada oma kõne viimased laused: „Kindlustame kevadkõnnitööde läbi- viimise 10 päevaga, külvitööd teostame 15 päevaga“, kui pingiotsalt hüppas püsti Peeter Volts. Peeter armastas alati istuda kuskil eraldi taburetil või pingiotsal, kust vajaduse korral oli üsna kerge püsti tõusta ja minna naabertuppa tõmbama järjekordset piibutäit.

Seekord aga jäi ta sinnasamasse seisma, käed surutud hästi sügavale halli jope taskutesse.

„Kas esimees teeb õige nalja või?“

Kaarel Karu vaatas arusaamatuses Peetrile otsa. Nii-suguseid kohustusi olid nad ju igal kevadtalvel vastu võtnud. Tõsi, kunagi ei olnud „Võidu“ kolhoos neid täita suutnud. Künniks läks alati kõvasti üle paari nädala ja külv venis mõnikord isegi rohkem kui kuu aega. Kõik olenes kevadest. Oli kevad vihmane, siis hakkasid „Võidu“ madalad põllud külvimasinat kandma alles mai teisel poolel.

„Kui ikka külvi ajal ilma peab, küllap jõuame,“ vastas ta.

Peeter Volts polnud asjata mitu ööd uneta laua juures istunud. Ka tema hakkas taskust otsima mingisuguseid pabereid.

Hoolikalt oli ta üles tähendanud, kui palju aega läks künniks möödunud ja ülemöödunud aastal. Oli välja arvestanud, kui palju keskmiselt üks traktor päeva jooksul oli kündnud, randaalinud ja külvanud. Neid andmeid ta hakkaski nüüd ette lugema.

„See kõik on ju teada,“ katkestas teda traktorijaama direktor Palup, üsna nooruke alles ealt, aga küllalt kogenud, kui koosolekutel tuli kaitsta jaama au. „Möödunud ja ülemöödunud aastal oli palju avariisid.“

„Aga tänavu?“ ei jätnud Peeter Volts järele.

„Tänavu otsustasime kogu kollektiiviga, et avariisid enam ei juhtu, meil oli koosolek . . .“

„Aga kuidas siis?“ jätkas Volts.

Palup vaatas küsivalt rajoonikomitee instruktorile. Tolle brigadiiriga ei oska tõepoolest enam nii ega teisiti rääkida.

Instruktor tuligi appi:

„Kas siis teie, Volts, tõesti ei usu kollektiivi lubadusi ja tema jõudu?“

„Usun, usun . . . Aga mis see jaama kollektiiv teeb, kui kivide kollektiiv on põllu peal ees. Kas seltsimees instruktor või Palup teavad, et kõik need avariid möödunud ja ülemöödunud aastal olid sellest, et traktorist lõhkus kivi otsas külvimasina või tõmbas õigeks adra tiisli.“

Seda muidugi teati. Aga mis võivat tema, Palup, teha, kui põllud on nii kivised. Mis aga puutub praegu kivide vedamisse põllult, siis polevat traktorijaamal raudplaati, millega vedada.

Instruktor hakkas jällegi seletama kolhoosi tulevikuperspektiividest:

„Me teame, et „Võidu“ kolhoosi põllud on mägised või siis soised. Aga läheb mööda mõni aasta, me tasan-dame buldoosritega mäed, kaevame kanalid ja vaa-dake siis, kuidas kolhoos hakkab kasvama.“

„Mägesid nihutame paigalt, aga praegu tungib võsa peale,“ hüüti kusagilt vahele.

Ja keegi teine tähendas:

„Traktoristid jätavad igal kevadel põlluääred künd-mata.“

Läks tükk aega, enne kui Kaarel Karu suutis koosoli-jaid vaigistada.

Selle ajaga oli Peeter Volts koosolekult juba kadu-nud. Talle räägiti alles hiljem, et rajoonikomitee inst-ruktor olevat oma lõppsõnas öelnud, nagu poleks midagi imestada, et „Võidus“ ei lähe kõik nii libedalt kui vaja. Kui juba põllubrigadiir on niisuguste maha-jäänud meeleoludega ja kolhoosi tagasi kisub, ei usu meie arenguperspektiividesse — jajah, mis siis imes-tada.

Peeter Volts aga seisis õues. „Mõne aasta pärast . . . mõne aasta pärast . . .“ pomises ta omaette. Tema oleks tahtnud nüüd — samas, kohe millestki kinni haarata.

Jälle hakkas keerlema vana mõtetering. Et inimesed töötaksid hästi, on vaja suuremat töötasu normipäe-yale. Suurema tasu saamiseks aga on vaja rohkem töö-käsi. Meenus päevane jutuajamine Juhan Viidebau-miga traktorijaamas.

Siis lausus ta poolkuuldavalt ainult ühe sõna:

„Kuradile!“

Ja nagu millegi üle otsusele jõudes hakkas minema kodu poole.

Peeter Volts ei võinud ju aimata, et ta oli sattunud sellisesse jõekääru, kus valitses tuulevaikus ja veepin-nale oli hakanud kogunema kõntsa.

Peeter Volts istub linnas avaras toas, kus iga päev õhtul kella kuuest kümmeni küürutab laudade taga veel kümnekond temataolist — rajoonilinnas korraldatud järjekordse autojuhtide kursuse kursandid. Lektor loeb igava, ükskõikse häälega — sama loengut on ta pidanud vist juba korda kakskümmend.

„Isoleeritud traadist valmistatud spiraali nimetatakse solenoidiks. Kui elektrivool läbib solenoidi, siis tekivad selle keerdude ümber kontsentrilistest ringidest koosnevad magnetiväljad. Summeerudes moodustavad spiraalide magnetiväljad ühise magnetivoolu, mis spiraali ühest otsast väljub ja teise otsa kaudu spiraali tagasi saabub.

Rauast südamikuga solenoid moodustab elektromagneti . . .” ja ikka nii edasi.

Peetril on igav. Pööraselt igav. Akna taga on märts, sajab midagi vihma ja lume vahepealset. Kas nad ikka vedasid Taganiidu küünidest õigel ajal heinad karjalauda juurde? Niisuguse lörtsiga paneb lumetee nahka, küünide ja metsa vahele tekib terve järv — isegi seljas ei saa siis küünist heinu välja tassida. Oota juunikuuni, kuni hobusega juurde pääsed.

Ei tea, kuidas seemnete idanevuse proovidega on?

Kas sepp ikka märkas, et kahel lõikusmasinal käigukastis hammasrattad tahaksid vahetada?

Instruktor aga jätkab:

„ . . . raud omab magnetivoolu suhtes väiksemat takistust kui õhk. Raudsüdamiku olemasolu põhjustab seepärast magnetivälja tihenemist ja tugevnemist.”

Pärast loengut algab sõidupraktika. Esiialgu küll automakettidega suurel, linnatänavaid täismaalitud laual. Nendel maketitänavatel liikumine on hoopis keerulisem kui Tallinnas või Tartus, rääkimata rajoonilinnast. Siin peab Peeter Volts juhtima liiklemist olukorras, kus kõrvuti sõidavad kolm-neli masinat — autobussid, sõidu- ja veoautod. Peab viimase peensuseni tundma liiklusmäärustikku, et saada kolmanda liigi autojuhi kutset.

Aga Peetri peas keerlevad hoopis teistsugused määrused. Neid pole kusagile paragrahvide kaupa üles kirjutatud, aga põld ise on need pikkade aastate jooksul

Peetri pähe pannud. Põldu on „Võidu“ kolhoosis viimastel aastatel kõvasti narritud, nüüd hakkab põld vastu narrima. Sügisel künna, kevadel külva — sellegi vastu on eksitud.

Paremini kui maketile joonistatud linnatänavaid tunneb Peeter oma brigaadi iga põllulappi. Isegi salakivide asukohad võib kündvale traktoristile lipukestega ära märkida, et poleks adranina murdmist või tiisli õigekspainutamist.

Olukirjelduse Peeter Voltsist võiks lõpetada ka nii: Endine brigadiir, kellel ei olnud haridust, ihkas kogu südamest edasi õppida. Kuigi see oli raske, astus ta autojuhtide kursusele, mille lõppedes siirdus kusagile ehitustele, kus ta täidab nüüd 200—300% päevanormi, aidates kaasa meie kodumaa industrialiseerimisele.

Kuid Peeter Voltsi taoliste puhul oleks selline järeldus võlts ja kunstlik. Tuleb leppida sellega, et Peeter Volts talitas valesti, kui ta enne aruandekoosolekut läks esimehe juurde ja palus ennast brigadiiri kohalt vabastada.

Esimees oli alguses tükk aega vait, pomises midagi omaette, kiskus siis pükste tagataskust paki „Priimat“, pakkus Peetrile, pärast võttis endale.

„Jäta jutt!“

Sõnad olid küll sellised, et Peetrile oleks pidanud selge olema, et ärgu parem tulgu enam niisuguse ettepanekuga. Aga peale sõnade on olemas hääle toon. Ja sellest võis järeldada, et need kaks käskivat sõna olid öeldud lihtsalt niisama, ei keelamiseks ega otseselt loa andmiseks.

Kaarel Karu keerutas ennast toolil siia-sinna. Niisugust brigadiiri kui Peeter ta vaevalt leiab. Aga... üks kuradi irin ja virin on tal kah ühtelugu. Nagu oleks ei tea mis lahti, nagu oleks nende kolhoos rajoonis viimane, nagu ei saaks kolhoosnikud kopikatki raha ega grammigi vilja normipäeva peale. Ja siis — esimehel ei olnud veel meelest läinud mulluaastane lugu, kui Peeter, olgugi nelja silma all, talle otse näkku ütles, et jätku see karjatalitajaga amelemine.

Kui õige öelda, et mingi pealegi?

Aga mis inimesed ütlevad? Kaarel Karule oli juurde

tulnud uus iseloomujoon. Iga uut otsust vastu võttes või võtmata jättes mõtles ta sageli: „Mis inimesed selle kohta ütlevad?“ Mida inimesed arvavad, see ei olnud nagu tähtiski. Kaarel Karu tööd hinnatakse rajoonis selle järgi, mida kolhoosnikud temast räägivad. Arvata võivad nad temast, mida tahavad, arvamise pärast ei võeta veel esimehe kohalt maha, iseasi, kui neid arvamisi kuskil aktiivi nõupidamisel hakatakse kõnepuldilt nina alla hõõruma.

Niimoodi edasi-tagasi arutades jõudis Kaarel Karu otsusele, et Peetri vabastamine leiaks üsna mitme kolhoosniku poolt isegi heakskiitmist. Kellele olevat brigadiir liiga teinud, kogu aeg raskele tööle saatnud, keda nimetanud üsna vägevate sõnadega loodriks ja laiskvorstiks. Kuupalju niisugustel kaebajatel õigust oli, tont seda teab. Oli ju neid, kes kaebasid ka Kaarel Karu enda peale. Üldkoosolekul, kui esimees ise toetab brigadiiri vabastamist, suurt vastuseisu oodata ei ole.

Peeter seisis kinnise ja mossis näoga, sel ajal kui esimees mõtles. Niisuguseid mossitajaid Karu ei armastanud. Oleks Peeter vähemalt nüüdki esimehega paar lahet sõna vahetanud. Seisab seal nagu oma kõige suurema verivaenlase ees.

Peetril polnud mingit tuju pikemaks jutuvestmiseks. Mitu ööd oli asemel vähernud, enne kui tuli esimehe juurde. Ka praegu oli tunne nagu inimesel, kes üldse ujuda ei oska ning peab hüppama külma vette mitme meetri kõrgusest hüppetornist.

„Eks me siis vaata . . .“ lausus lõpuks esimees. Väljast kostis parajasti auto põrinat — vaja oli linna sõita.

Ja nii juhtuski, et Peeter Volts vabastati. Oli neid, kes vastu seisis, oli brigadiiri vahetamise pooldajaid.

Nii juhtus, et Peeter Volts, kes kunagi elus ei sallinud kahe isanda teenimist, kes tahtis teenida ainult põldu, sai ise kahe isanda teenriks. Esialgu oli ta veel kolhoosis, aga juba rahapalgal oleva autojuhina. Edaspidi, eks siis näe . . .

Võib-olla tundub, et Peeter Volts oli suur viriseja ja et käesolevate ridade autor on lihtsalt sattunud Peeter Voltsi mõju alla, nägi kolhoosis ainult väärnähtusi.

Kuid kirjeldades elu keskmises kolhoosis oligi kõige tähtsam näha neid põhjusi, mis ei lasknud keskmist kolhoosi jõuda eesrindlaste ridadesse, näha põhjusi, mis viisid Peeter Voltsi ära otseselt põllutöölt.

Sirvides kord Peeter Voltsi perekonnaalbumit, nägin fotot, mille oli talle kinkinud keegi nooreea sõpru. Selle tagaküljele oli kirjutatud:

„Peeter! Ikka edasi, sest kes edasi ei lähe, jääb seisma. Seismajäämine aga on surm.“

Õiged sõnad. Keskmise kolhoos, mis ei lähe edasi, alustab varsti vähikäiku.

ESIMENE AASTA ESIMEHENA

Harilikult ei kogune kolhoosi üldkoosolekule kõik kolhoosi liikmed. On neid, kes alles lõpetasid selleks ajaks töö — suvel töid viimase heinakoorma küüni või talvel jõudsid palgikoormaga üsna hilja läbikülmunult kolhoosi tagasi.

Inimesi koguneb rohkesti, kui kolhoosi esimees on hästi valitud inimene, kes võtab kolhoosnike häält kuulda ja juba teisel-kolmandal päeval hakkab heade nõuannete järgi talitama.

Koosolekuruum on alati täis ka siis, kui kolhoosi esimehe kohta täidab mõni joodik või laiskvorst.

„Saab südame pealt ära rääkida, sellele joodikule otse näkku öelda.“ Nii arutatakse koosolekule tulles.

Niisugune koosolek kujunebki rohkem „südamelt äraütlemiseks“ kui asjalikuks nõupidamiseks. Arutatakse pikalt-laialt läbi iga üksik juhtum, kus esimees on purjus päi kusagil kraavis vedelnud või lihtsalt päeva maha maganud. Esimees omakorda püüab end vabandada halva tervisega. Kuid siis just lähebki üksikasjaliseks õiendamiseks. Kes on näinud, et esimehel tolknes viinapudel otsapidi taskust välja, kes oli juures, kui ta küüni nurga taga otse pudelist rüüpas. Püüdku esimees tõendada, et tegemist oli piimapudeli, limonaadi või millegi muu säärasega. See lisab ainult õli tulle.

Kõige elavamalt aga võetakse koosolekutest osa siis, kui sinna sõidavad esindajad rajoonikomiteest, täitev-

komiteest või vabariigi pealinnast, ja kui teade sellest jõuab õigel ajal kolhoosiliikmete hulgas levida. Heas kolhoosis tullakse kokku, et jutustada oma edust, halvas — et abi saada „ülemustelt“.

Seekord sõitis „Edasi“ kolhoosi rajooni parteikomitee sekretär Hendrik Mahlak ise. On saanud tavaks, et esimehe vahetamise ajal sõidab kohale keegi sekretäridest. Niikaugemale oli asi küpsenud ka „Edasis“.

Esimehe vahetamise vajaduses arvamuste lahkuminekut ei olnud. Endine esimees, juba pealtnäha üsna vaikne mehike, armastas rohkem kodus istuda ja naise käsu järgi sigadele rohtu raiuda. Isegi kõige kibedama viljakoristamise ajal kadus ta lõunaajaks ilmtingimata paariks tunniks ära — lehma lüpsma ja veel üht-teist õiendama.

„Või arvad sa, et esimehe naine peab nagu mõni karjatalitaja mööda õue jooksuma, seelikusaba sõnnikuga koos“ — nii sai oma uuest seisusest aru kolhoosijuhi teinepool.

Aga kuidas esimees ees, nii kolhoosnikud järel.

Raske oli endisel esimehel. Nii raske, et vahetevahel oleks tahtnud kurva südamega visata suütäie kibedat. Või sa seda kurja eide silma all julged teha. Sellest oligi kõik alanud. Alguses rüüpas punnsuutäie lihtsalt kombe täitmiseks kusagil külvimasina kõrval või põhukuhja juures istudes. Aga hiljem oli nii välja kujunenud, et isegi karjatalitaja pistis põlle alla pisikese „veerandi“, kui hakkas lauda juures esimehele rääkima oma reumahaigetest kätest, mis muutvat lehmälüpsmise päris põrgupiinaks. Alguses esimees põikles — keda ta siis karjatalitajaks paneb? Sedamööda aga, kuidas pudeli sisust tekkinud kuum laine hakkas kõhust ladva poole liikuma, muutus süda pehmemaks, kuni ta äraminekul patsutas palujale lahkelt pihale:

„Ära siis muretse midagi, Leenake, ajame asja korda. Räägin juhatuses. Kui inimene on ikka haige...“

Joodik ta ei olnud — see endine esimees. Aga lõpude lõpuks olid kolhoosis asjad sassis. Polnud seal enam kõrrekündjat ega külvimasina järel käijat. Ameteid jätkus ilma põlluharimisetagi igaühele — aidamehed ja laohoidjad, kantseleiametnikud ja piimaveda-

jad. Kõik niisugused mehemürakad, kelle kuued õmb-
lustest ragisesid, kui natuke tugevamini ringutasid. Või
neiud, kelle näod roosatasid otsekui rõõsast koorest.
Põllutööbrigaadi olid jäänud ainult vanadusest väetid
või noorusest nõrgad. Ime siis, et heina „koristas“
lõpuks suurvesi, et viljarõugud ning kombaini järel
põllule jäänud põhuhunnikud vedelesid väljas kuni
selle päevani, kui kolhoosi sõitis koosolekule rajooni-
komitee sekretär koos uue esimehe-kandidaadiga.

Aeg oli juba — jaanuari lõpp. Väljas paukusid aia-
postid ning naksusid palgid, kolhoosi autojuhid püü-
sid isegi pooletunnise seisuja puhul vee radiaatoreist
välja lasta. Talvetaat oli esimehele appi tulnud ja püü-
nud matta põldudele jäänud põhukuhilaid, kuid isegi
tuisanud hangedest paistsid need kõrgemate kühmu-
dena välja.

Esimehe vahetamise suhtes, nagu juba öeldud, olid
kolhoosnikud ja rajoonikomitee sekretär ühel arvamu-
sel. Hoopis teine lugu oli uue esimehe-kandidaadiga.
Johannes Tiidebaumiga, keda rajoonikomitee soovitas,
oli rajoonikomitee sekretär Hendrik Mahlak varemalt
korda kaks-kolm „Edasi“ kolhoosis käinud. Alguses —
et Tiidebaum tutvuks kolhoosi ja kolhoosnikutega ning
annaks nõusoleku kolhoosiohjade enda kätte võtmi-
seks. Hiljem aga Tiidebaumi enda tutvustamiseks kol-
hoosirahvale.

Esimeeste vahetusel tuleb rajoonikomitee sekretäril
tihti mängida isameest, enne kui kolhoosi õige esi-
mehega paari saab panna. Alati pole uut esimeest oma
kolhoosist võtta, aga väljast tulnu vastu on umbusk —
võõras. Vanasõna ütleb, et enne ei tohi vanasse kaevu
sülitada kui uus valmis. Kolhoosniku arusaamise järgi
tähendab see — ära enne vana esimeest vallanda, kui
uut põhjalikult pole tundma õppinud.

Sellepärast vaatasid „Edasi“ inimesed juba esimesel
külaskäigul Tiidebaumi — kas annab õiget mõõtu välja.
Ja kui jääb puudu, kas kohe nii palju, et esimeheks
valida ei saa.

Johannes Tiidebaum ei andnud paljude „Edasi“ kol-
hoosnikute silma järgi õiget esimehe mõõtu välja.
Tema valimine ei oleks pidanud tulema kõne allagi.

Üsna väike, kõhetuke, kõndis jaanuarikuu külmas ühest karjalaudast teise. Palitugi oli tal midagi suve- ja talverõiva vahepealset.

„Pole enne endale korralikku riiet selga saanud, nüüd arvab, et kolhoosis lambavillale lähemal,“ sosistati.

Vaadati näkku — tundus, et joodik ta siiski ei ole. Kui ninaots vahel roosatas või mõnikord isegi sinas, siis oli see jaanuarikuu külmast. Vaikne paistis uus esimees ka olevat. Mõnele meeldis Tiidebaumi tagasihoidlikkus, teised arvasid ta olevat samasuguse tossikese ja naise tuhvlialse nagu eelmine.

Kui Tiidebaum oli mõni samm kaugemal, püüdis Hendrik Mahlak vahetevahel ühelt või teiselt kolhoosinimeselt nende arvamust küsida.

„Mis mina...“ põikles üks.

„Kuidas nii järsku nüüd arvata teab... Küllap teie ise peaksite teda paremini tundma, kui mõtlete, et esimehe kohale ikka asja saab,“ vastas teine. Püüa kindlaks teha, kas niisugune vastaja tahtis öelda, et ta täielikult usaldab sekretäri ja tema valikut, või mõtleb midagi hoopis vastupidist: kui sekretär tunneb, eks võtku siis enda juurde rajoonikomiteesse tööle. Aga meie, „Edasi“ kolhoosnikud, teda ei tunne ja ei tahagi temast midagi teada.

Seni üksikult kostnud kahtlevad hääled muutusid päris protestiks, kui tuldi kokku koosolekule. See polnud mingi erakorraline, vaid tavaline aruandevalimiskoosolek. Kuid aruannet peaaegu ei kuulatudki.

Üsna vana parteitöötajana tundis Hendrik Mahlak juba alguses, et raske on Tiidebaumil võita kolhoosnikute usaldust. Sellepärast püüdis ta oma tutvustavas kõnes Tiidebaumile lisada isegi niisuguseid häid omadusi, mille olemasolus ta päris kindel polnud.

„Seltsimehed, me soovitame Tiidebaumi näol teile üht paremat inimest. Ma olen kindel, et juba paari aastaga viib ta kolhoosi ülesmäge. Mina kui rajoonikomitee sekretär võin Johannes Tiidebaumi eest vastutada — kolhoos hakkab edasi minema,“ lõpetas Hendrik Mahlak.

„Kaks aastat tagasi rääkis rajoonikomitee sekretär niisama . . . läksime kah . . . aga tagasi läksime“ — kostis kusagilt tagumisest nurgast. Rääkija sirutas pea üle teiste, et öeldu nii Tiidebaumile kui ka Mahlakule hästi kuulda oleks.

„Kaks aastat tagasi mind siin rajoonis ei olnud, nagu te teate . . .“ Hendrik Mahlak püüdis vähemalt ennast puhtaks pesta. Eelkäija viga polnud mõtetki millegagi vabandama hakata.

Olukord muutus teravamaks. Mahlak kartis, kas tal ei tule tagasi sõita koos Tiidebaumiga.

„Võib-olla kahe aasta pärast pole teid kah enam siin . . . ja siis arutame jälle . . . ja uus sekretär ütleb, et ega tema tea midagi . . .“

Johannes Tiidebaum ajas ennast laua taga püsti.

„Mina arvan, seltsimehed . . . , et kuna te mind ei tunne, võib-olla siis oleks kõige parem, kui lükkame valimised mõne päeva edasi . . . Minge, tutvuge minu tööga . . .“ Tiidebaumi häälest ei kostnud uhkust ega endakiitu endise töö kohta, kuid samal ajal väljendas see täielikku rahu — võite minna ja inimeste käest küsida, minul oma töö pärast häbeneneda ei tule.

„Kui ainult teaks, kus kohal! . . .“ küsiti.

Hendrik Mahlak tõmbas Tiidebaumi käisest:

„Jutusta elulugu . . .“

Kolhoosnikud said teada, et Johannes Tiidebaum tundis kolhoosi juba siis, kui praeguses Kallaku rajoonis üksiktalude kohal veel oksjonihäärnid paukusid, oli sõja ajal olnud lahingutes ning hiljem kusagil tagala kolhoosides töötanud. Said teada sedagi, et keppi ei kannata kaasas mingi uhkusasjana või koerte eemalepeletamiseks. Haavatud jalg tegevat vahel vingerpusse. Kuulsid, et esimehe-kandidaadil vahel reuma nagu noaga puusas torgib, ning sellepärast hoiab tihti kätt puusal.

Aga pärast sõda töötas täitevkomitees, siis kusagil pisikese artelli juhatajana. Ligi poolteist aastat sõitis mööda sanatooriume ja ravilaid. Siis astus kolhoosi. Tahtis põllule lähemale, kuigi siinset põldu ei saa võrrelda Kubaanimaa omaga. Brigadiiriks oli. Küllap „Edasi“ kolhoosnikud on kuulnud — rajooni teises

otsas on nende kolhoos. Seal ta töötas brigadiirina, kuni lõpetas agronoomide kursused.

„Mis aga puutub „Edasi“ kolhoosi, siis paari aastaga võiks juba midagi ära teha.“

Tiidebaum hakkas jutustama oma tegevusplaani. Mitte päris detailselt, aga nii üldjoontes, mida tema peab kõige tähtsamaks „Edasis“ ja üldse kõigis vabariigi kolhoosides. Kari, söödabaas, sellest põldudele tugev väetus. Tiidebaum viskas sekka paar pilkavat sõna nende kohta, kes omal ajal arvasid, et sõnnikut tuleb loomalaudast koristada lihtsalt profülaktika ja sanitaareeskirjade pärast.

Jää hakkas sulama. Vanad taadidki noogutasid nõusolevalt pead. Õigus — sõnnik... sõnnik... Kellel käed sõnnikused, sellel suu saiane... Aga lubadusi annab too Johannes Tiidebaum siiski liiga kergekäeliselt. Vanasti öeldi, et talu kordaseadmiseks läheb vähemalt seitse aastat — niikaua kui külvikord otsast peale hakkab. Too siin tahab kahe aastaga.

„Mine sind tea... Hakkad ja ehitad aastat paar — võtad siis hõlmad vöö vahele ja sokutad ennast kusa-gile sovhoosi direktoriks...“ arvati umbusklikult. „Oleme niisuguseid näinud.“

„Tean, et põld ühe-aasta-peremehi ei armasta. Ühe-aasta-peremehed põldu kah ei armasta. Oleneb teist, kui kaua lasete esimeheks olla.“

„Sa annad sõna, et juba paari aasta pärast raha, vilja ja kõike muud... Aga kui ei täida, mis siis? Kas võtame pea maha või?“ Küsimus esitati pooleldi naljatoonis, aga sisu oli päris tõsine.

Sageli vastatakse niisugusele küsimusele jutuga kogu energia rakendamisest, jõudude mobiliseerimisest jne. Johannes Tiidebaum, kuigi ta enne seda koosolekut oli nähtavasti juba küllaltki rahva ees esinenud, ei olnud veel ära õppinud neid sõnu, mis masinlikult päheõpituna muutuvad paljaks fraasiks.

„Pead võtta ei tasu. Esimehe pea, kes ei suuda kolhoosnikule niisugust töötasu kindlustada, pole suuremat väärt. Aga kolm rubla peame saama...“

„Miks?“ visati vahele.

„Mul suur pere... Endisele esimehele ehk aitas

ainult oma isiklikust aiamaast. Aga minu neli jõmpsi-
kat nõuavad, et isa ühismajandist tubli tasu saaks...
Et oleks kõhutäiteks ja riide selgapanemiseks... Ega
ma teie pärast — iseenda pärast...“ lõpetas Tiidebaum
samuti naljatoonil.

Kolhoosi „Edasi“ esimeheks valiti Johannes Tiide-
baum.

...Kerge ei ole võita sellist autoriteeti, et kolhoosis
tõuseks töödistsipliin, et esimehe esimese märguande
peale läheks kogu kolhoosirahvas viimase kui inimese-
seni täitma mõnd pakilist ülesannet.

Johannes Tiidebaum oli esimesel koosolekul võitnud
küll poolehoiu, kuid poolehoiust autoriteedini on ära
käia veel pikk ja raske tee. Niisugust esimeest kuula-
takse, kiidetakse tema sõnad ja plaanid heaks. Plaanide
täitmiseni võib aga viia ainult autoriteetne esimees.
Tee autoriteedini ei lähe alati tõusvas suunas, siin on
käänakuid ja kõverusi, tõuse ja langusi. Isegi hea kol-
hoosiesimees võib sulle jutustada tuhat lugu, kuidas ta
ajuti on kaotanud suure osa kolhoosnike usalduse.

Inimesed on mitmesugused ja kolhoosi esimees ei saa
igaühe pilli järgi tantsida. Üksikud on seda proovinud.
Väga halbade tulemustega. Kõigile meele järele olla
püüdev esimees muutub kõigile vastikuks. Seda enam
armastavad kolhoosnikud oma esimeest siis, kui näe-
vad, et pärast pikki lahinguid, võitlust igasuguste eel-
arvamuste vastu lõpuks ikkagi selgub kolhoosi esi-
mehe talitusviisi õigsus.

Nii oli ka Johannes Tiidebaumiga. Koosolekul jäi
temast lõpuks kõigile üsna hea mulje. Möödus aga
ainult paar päeva, kui kolhoosis hakkasid käima jutud
ja jutukesed uuest esimehest. Vangutati pead: „No-
jah, mis sa poolhaigest inimesest ikka tahad. Ei sellest
saa metsalangile või karjalauda ehitusele minejat.
Püüab aina sooja ahju juures külge soojendada.“ Kol-
hoosnikutel oli õigus. Mitu päeva järjest istus esimees
oma toas, millest peaaegu poole võttis enda alla suur,
värvimata punastest tellistest ahi. Väljas paukus
pakane, aga Johannes Tiidebaum pühkis iga paari
minuti tagant otsaesiselt käeseljaga higitilku. Akna
avamine oli tervisele riskantne.

Tuleb kolhoosi agronoom nõu küsima. Esimees vastab:

„Ei tea. Oota.“

Helistatakse rajooni täitevkomiteest kevadkülvi plaani kohta. Tiidebaum laseb raamatupidajal teatada:

„Esimees ei tea.“

Sõidab värskete esimehele esimest korda külla traktorijaama direktor. Püüab andmeid täpsustada jaamaga lepingu sõlmimiseks. Palju kündi, palju külvi ja ikka nii edasi. Tiidebaum võtab ilusasti vastu direktori õnnitlused ja arvamuse, et nüüd hakkab kolhoos elama. Kui aga jutt läheb lepingu sõlmimisele, on ainult üks vastus:

„Oodake.“

Brigadiirid rääkisid omavahel:

„Mis sa arvad, kui minna õige „Ei tea“ juurde?“

Kolhoosi kangemad hambamehed olid jõudnud uuele esimehele sobiva nime leida. Jutud sellest jõudsid esimeheni, kuid ta ei lasknud ennast segada.

Kolmandal või neljandal päeval kutsus Tiidebaum enda juurde öövahi, toriseva ja maani ulatuvasse kassasse uppuva, laskis tallimehel hobuse ette rakendada ja hakkas ringi sõitma. Esialgu sõitis läbi loomafarmid, kuid kohati laskis hobusel peatuda otse keset välja.

Maainimene tunneb nagu õhust, kellega tal on tege- mist. Tuleb kolhoosipõldudele suvitaja — vaatab ja hingab sügavalt:

„Milline värsked õhk!“

Sirutab kaela korraks päikese poole, imetleb metsa sina või puude härmas oksid. Tihe ja üksluiselt tumeheleline ristikupõld ei suuda temas äratada mingit va- mustust. Aga kui kohtab kollaseid karikakraid täiskas- vanud kolmanda aasta timutipõldu, lööb käed kokku:

„Ah, missugune ilu!“

Johannes Tiidebaum ei kuulunud niisuguste hulka, seda oli näha esimesest pilgust. Päril temaga kaasa- sõitvalt öövahilt üht-teist, vaatas mõtlikult põldu, nagu võiks isegi läbi lumekooriku näha oraste pikkust ja sügiskünni sügavust. Pärast sõitu rääkis öövaht veel kaua kolhoosnikutele, kuidas Tiidebaum oli jalaga

lumekeltsa katki lõõnud, peotäie mulda välja urgitse-
nud ja seda kaua peo vahel hõõrunud.

„Tõeline maamees,“ kiitis öövaht, sest tõeliseks maa-
meheks loetakse seda, kes nii on mullaga kokku kas-
vanud, et isegi talvel urgitseb lumekatte alt välja
mullapeotäie. Ainult selleks, et korraks tunda vilja-
kandva mulla lõhna.

Kolhoosnikud rõõmustasid, esimees hakkab ringi lii-
kuma. Kuid sellest polnud suurt abi.

Karjatalitajad piiravad laudas esimeest. Kuidas siis
nüüd jääb? Kas anda lehmadele vana moodi ainult
põhku ja kui palju? Nutavad, et päevane norm hakkab
napiks jääma.

Esimees kuulab, kortsutab otsaesist, vahel ühmab
midagi omaette ja hakkab aeglaselt edasi liikuma.
Teinekord lausub paar sõna, mis asjasse ikka veel sel-
gust ei too.

Kolhoos oli ilma peremeheta. Ligi nädalapäevad. Ja
kuigi brigadiirid endist viisi inimesi tööle saatsid —
keda põhku vedama, keda jaama superfosfaadi ja kaali-
soola järele —, hakkas asi minema ligadi-logadi. Naha-
hoidjad hiilisid ikka rohkem kodu poole, suveks „jõudu
koguma“. Isaisadest olevat niimoodi jäänud, et põllu-
mees tehku suvel tööd päeval ja öösel, talvel võivat
hinge tõmmata ja päeva ajalgi jalgu seinale sirutada.

Üks brigadiiridest, pakilisem ja ägedam, otsustas juba
rajooni sõita. Las Hendrik Mahlak räägib, mis eluka ta
neile kolhoosi esimeheks toimetas.

Enne kui brigadiir jõudis mõtet teoks teha, kutsus
Johannes Tiidebaum ühel hommikul juhatuse liikmed
kokku, lisaks sellele tragimaid karjatalitajaid, halli
habemega ja mitut põlve näinud vanaähte — juhatuse
laiendatud koosoleku, nagu ametlikult nimetatakse.

Ja siis esitas Johannes Tiidebaum oma sõjaplaani.
Suu jäi lahti varem ägestunud brigadiiril, vanaähtid
imestasid, et uus esimees tunneb „Edasi“ kolhoosi
põlde mitte palju halvemini kui nemad ise. Peaasi aga
— ta teab, mis nende põldudega peale hakata.

Tiidebaum rääkis hiljem, kui tuli juttu tema esimes-
test tööpäevadest kolhoosis:

„Minu arvates on peaasi — ära tee midagi uisapäisa.

Aitab sellest, kui sa esimestel esimeheks oleku päeval annad mõne läbimõtlematu korralduse, koostad plaani, mida hiljem ellu ei saa viia — oledki kogu autoriteedi kaotanud.“

Kuldsed sõnad. Mitte ainult kolhooside esimeestele. Iga hea ja õige ürituse läbiviimine on hiljem raske, kui oled varemalt vusserdanud.

Tookord istus juhatus koos hommikust peaaegu hilisõhtuni ning pahandamist oli kolhoosirahva hulgas ka tol päeval. Vähe veel sellest, et ise istus, nüüd kutsus kogu juhatuse istuma.

Kord hiljem sattusin Johannes Tiidebaumi juurde, kui ta puhastas oma lauasahtleid niinimetatud „vanast prahist“, kuhu kuulusid paberilehekeseid märkustega meeldetuletuseks endale, brigadiiridele või karjafarmide juhatajaile. Selle „vana prahi“ hulka viskas Johannes Tiidebaum ka kolm klambriga kinnipandud ja tihedalt täiskirjutatud vihulehte. Märkused juhatuse esimeselt koosolekult. Ei ole mõtet loetleda neid kõiki, kuid märgime näiteks mõndki:

1) Põhku anda hekseldatult. Homme rääkida MTJ-iga hekseldaja suhtes. (Katlad lautadesse.)

2) Külviplaani muudatus. Homme telefoniga TK-sse. Söökakapsast 1,5 ha rohkem, kaera asemel 30 ha segavilja. Kiri „Novõi Miri“ kolhoosi (mais).

3) Läbi vaadata „asjamehed“.

(„Asjameeste“ all mõtles Tiidebaum igasuguseid kolhoosi aidamehi ja arveametnikke. Läbivaatamine aga ei tähendanud sugugi tervisliku seisundi kindlakstegetmist, vaid kaalumist, kas pole neid otstarbekam kusagil mujal kasutada.)

Ja ikka nii edasi.

Muuseas — just „asjameestega“ algas Johannes Tiidebaumil niisugune tüli, et ta ei hoidnud enam kätt puusal, vaid hoidis pead kinni. Mitte ühe, vaid mõlema käega.

Ühe viimase punktina oli tolles kolmeleheküljelises plaanis märgitud:

... Homme sõnnikuvedu. Esimene brigaad 7, teine — 8 inimest.

Kui saabus „homme“, oli Johannes Tiidebaum ise

tallide juures. Ja seal nägid kolhoosnikud esmakordselt, et nende uus esimees oskab heaperemehelikult proovida sedelgapatjade pehmust ja kõhualuse rihma pingulolekut. Paaril hobusel kiskus rangide alla jäänud lakajõhvid välja.

„Prooviks õige sind ennast juukseidpidi koormat vedama panna,“ lausus hobuse juures askeldavale poisikeseohtu noormehele tigidalt.

Ja keegi ei pannud pahaks, kuigi sõnad olid päris toored ja öeldud väga tigidalt. Inimesele võib ütelda — temal keel suus, karjub vastu, kui väga valusalt torgitakse. Iseasi on loomaga — hobune peab vaikides koormat vedama ka siis, kui kael on veriseks hõõrutud või sedelgarihm takistab liikumist.

Niisugune on tõeliste loomakasvatajate arvates hobuse ja inimese vahe. Küllap teadis seda ka Tiidebaum, muidu poleks ta nii vihaselt virutanud.

Veidi hiljem tuli Tiidebaumil praktiliselt kogeda ka selle vanarahvatarkuse teist poolt — inimene hakkab vastu karjuma, kui talle liiga tehakse. Karjub ka siis, kui ainult arvab, et on ülekohtuga tegemist.

Nagu varem öeldud, eelmise esimehe „pärandist“ olid kolhoosile jäänud lihast ja verest pakatavad tallimehed ning põllutööbrigaadi kleenukesed kolhoosnikud.

Hobuseid jagas talli juures mehemürakas, aga naised, kes ulatusid vaevalt rangirinnust kinni tõmbama, sõitsid hobustega lautade juurde.

„Too veel üks hobune,“ korraldas Tiidebaum, kui tallimees oli naistega jagelemise lõpetanud.

„Kas jälle sõitu?“ küsis too.

„Mis sõitu. Sõnnikuvedamise ree ette.“

Nüüd oli tallimehel, mida imestada. Kurat sellest esimehest ise aru saab! Enne istus päevade kaupa toanurgas, nüüd sõidab naistega sõnnikut vedama. Kuid mis see tema, tallimehe asi on. Mingu või pioneeridega koos puutuhka koguma. Tiris latrist veel ühe hobuse välja. Austusest esimehe vastu ei andnud siiski ohelikku Tiidebaumi kätte, vaid rakendas ise hobuse ree ette.

„Ega midagi, laske käia,“ hakkas Tiidebaum järgmise talli poole astuma.

„Aga hobune?“ hüüdis tallimees.

„Sõidad ise naistele appi.“

„Kuidas siis . . . minul ju hobused . . .“ ei saanud mees järsku aru. „Neid paar tükki üle normigi.“

Tallimehel tuli järele anda. Vedas sõnnikut päeva, kaks. Kolmandal sõitis metsa küttepuude järele. Neljandal päeval oli aga tema asemel tallis jäädavalt uus inimene — üks nendest vanadest, kes võtsid osa juhatuse laiendatud nõupidamisest.

Nädala jooksul olid uued inimesed ka aidameeste ja laohoidjate, arveametnike ja piimavedajate asemel.

Tugevate tööinimeste saatmisega brigaadidesse ei võinud enam viivitada. Sõnnik, sõnnik — tuhandeid koormaid oli seda vaja viia põldudele. Paberile märgitud 2000 tonni tuli välja vedada. Sõnnikus peitus varandus, kogu kolhoosi jõukuse alus. Asjata ei pidanud elupõlised talumehed sõnnikut niisama kalliks kui nisu ja rukist. Sõnnik kuulus talu põhivara hulka, nagu põllunurmed, mets, heinamaa, hooned ja viljapuuaiad. Ühest talust teise kolides võis talust välja viia rukist, nisu ja muud teravilja. Kuid sõnnik pidi jääma kohale kui talu raudvara. Ei tohtinud välja viia ühtegi heinaliblet või põhusületäit. Mitte ainult sellepärast, et hein ja põhk on loomasööt. Rohkem heina ja põhku, see tähendab — rohkem sõnnikut. Heinale ja põhule lisaks võeti turvast, raiuti heinamaadelt mättaid. Ja kui ei olnud muud võimalust, siis läksid karjalapsed lõunavaheajal sohu sammalt kitkuma.

Oeldakse, et sügisene saak valmib kevadel. See pole päris õige. Sügisene saak hakkab palju varem valmima. Juba talvel, eelmise aasta sügisel. Olenevalt sellest, kuidas talveks on varutud loomasööta ja turvast loomadele allapanuks.

Sellepärast ei olnud Johannes Tiidebaumil aega inimeste ümberpaigutamist vormistada nii nagu vaja — juhatuse või üldkoosolekul. Iga päev luges.

See tõi pahanduse.

Ei saa olla suuremat süüdistust esimehele kui kolhoosidemokraatia rikkumine, omavolitsemine. Sellepärast hoidis Tiidebaum tükk aega kahe käega pead kinni. Oleks kaebajaks olnud veel üks või kaks ini-

mest — ei, neid oli terve hulk, kes Tiidebaumi süüdis-
tasid. Põllutööbrigaadi üleviidud tallimehed ja teised
tegelased. Leidus allkirju ka nende lähematelt sõpra-
delt.

Loodrid ja riigivargad, bürokraadid ja partei õige
poliitika väänajad püüavad alati leida silti, mille varju
nad poevad. Väliselt tundub kõik ilus olevat, inimesed
võitleksid nagu õige asja eest, kuid vaata korraaks
sirmi taha...

Istub Johannes Tiidebaum juhatuselaua taga, aga
koosolekuruumist on kümned silmapaarid temale suu-
natud. Esimees ise vaatab üksisilmi enda ette lauale.
Pole kerge olla süüalusena kolhoosi üldkoosoleku ees,
kui oled esimehena töötanud kõigest mõned kuud.
Aasta-kahe pärast, kui Tiidebaum oleks jõudnud juba
näidata oma võimeid, siis oleks eksimus kergemini
andestatud. Või kas see oligi eksimus, et ta kõik need
„ametimehed“ tõelisse ametisse saatis? Kuradile käigu
oma kaebustega! Tema on kolhoosi peremees, tema
vastutab. Ükskõik, kuidas ta nad põllutööbrigaadi saa-
tis, oma käsul või juhatuse otsusega.

Sõnavõtjate kõnekatked tungivad Tiidebaumini. Ta
nagu ei jälgigi neid. Tema tahab eelkõige ise endale
selgeks teha, kas ta on eksinud, kas ta tõesti väärib
süüalusena siin istumist. Kuulaku seltsimehed rajooni-
komiteest, kuidas vanad kolhoosnikud tema teguviisi
hindavad. Kas või seesama öövaht, kellega ta sõitis
kolhoosi põldudel. Silub käega oma ennegi siledaks
kammitud halli habet, lükkab hõreda juuksetuti kõr-
gelt otsaesiselt kaugemale, hakkab kaugelt ja ümbert-
ringi oma jutuga pihta.

„Ei-noh... Kolhoos meil suuruse poolest mõisast
suurem... Aga sai mõisaski olnud... Ja oli ikka nii-
moodi, et kui valitseja oli kõva käega mees, siis asi
läks. Ja pole siin meie esimehelgi midagi, et andeks
paluda või et koosolek peaks teda noomima. Lase aga
käia, Johannes... anna niisugustele villavedajatele
edaspidigi valu... Minul... isegi teate, üle seitsme-
kümne, öösel olen üleval, aga mõnikord päeval õien-
dan kah veel mõne kolhoosiasja ära. Ega ma selle-
pärast... et ennast kiita... Ega vanainimene nii palju

magada tahagi, et kui öösel üleval, siis vaja päev läbi pöönata ..."

Öövaht istus endaga rahul olles pingile.

Tiidebaumi käsi hakkas laual kergelt värisema. Vaat, kuhu välja viib niisuguse kiitmise ... Mõisavalitsejaga hakatakse võrdlema.

Tema — Tiidebaum, ja kasutab mõisavalitseja meetodeid.

Tiidebaum tahtis juba tõusta ja öelda — tegin vea, seltsimehed. Öövaht Mullaku Madise sõnad olid õiged küll mõisa kohta, aga kolhoosi esimehe jaoks need ei kõlba.

Kuid siis hakkas jälle tõusma trots. Rind kohevil, käed ägedalt žestikuleerimas, astus pinkide vahelt laua juurde endine aidamees. Räägiti, et ta kunagi aastat paarkümmend tagasi oli käinud paar aastat linnakoolis ja sellepärast kasutas ta oma kõnes ühelt ja teiselt poolt kuulnud lauseid. Sõnad aina voolasid:

„Seltsimehed! Me teame, et kolhoos on kollektiivne majand, mille aluseks on kolhoosidemokraatia. Johannes Tiidebaum rikkus kõige nurjatumal kombel kolhoosi põhialust. Säärase teoga on esimees kandnud end kolhoosi õõnestajate, kõige salakavalamate kolhoosikorra vaenlaste kilda.“

Järjest enam võttis kõneleja hoogu. Muidugi, ta ei tahtvat öelda, et Tiidebaum on kolhoosi vaenlane, aga lõppude lõpuks olevat see ju ükskõik, objektiivselt on ta vaenlastele kaasa aidanud ja sellepärast ei võivat Tiidebaumi teguviisi teisiti kvalifitseerida kui kolhoosikorra õõnestamist.

Sõnavõttud jätkusid. Ja aegapidi koorus nendest tõde, mis oli üsna lühidalt kokku võetud üldkoosoleku otsuses:

1) Tunnistada esimehe poolt teostatud põllutöõbri-gaadide tugevdamine õigeks.

2) Tunnistada tugevdamise teostamise meetod valeks. Koosoleku lõpul tuli öövaht Tiidebaumi juurde.

„Ei-noh ... õigus ... Õige otsus võeti vastu. Sina, Johannes, oled õige mees, tegid õige otsuse, aga vaat, võib juhtuda, et sinusuguse asemel on mõni ... noh ... hoopis teistsugune. Seab oma tuttavad-sugulased hea-

dele kohtadele, ise vaatab, kust saab kätte tüki kolhoosivara... Juhatus aga vaadaku lihtsalt pealt... Esimehi võib olla häid ja halbu... aga põhimäärust tuleb neil kõigil täita..."

Tiidebaum kõndis teeraja kõrval tuhkjas lumes.

Eh, Johannes Tiidebaum, kuhu sa välja jõudsid! Agronoomiks õppisid, põldu tunned, aga aabitsatõe unustasid... Nii juhtub mõnikord, et keeruliste küsimuste lahendamisel aabitsatõed unustatakse.

Kuid oli hea, et Johannes Tiidebaumile seda õigel ajal meelde tuletati ja et ta ise sellest aru sai.

Raske on vastata küsimusele: „Milles peitub kolhoosi edu saladus?“

Muidugi, üldsõnaliselt võib öelda: hea organiseerimine, kolhoosnikute usaldus esimehe vastu, uued agrotehnilised võtted, hea töödistsipliin jne. Kuidas aga organiseerida hästi, millega esimees võidab usalduse, kuidas kindlustada hea töödistsipliin kolhoosis, kui aastate vältel „Edasi“ kolhoosniku peamiseks sissetulekuallikaks oli isiklik aiamaa?

Kuidas?

Ka siis ei saanud ma vastust, kui esitasin otseselt küsimuse Johannes Tiidebaumile:

„Milles peitub kolhoosi juhtimise edu saladus?“

Vaikimise võiks kanda tema tagasihoidlikkuse arvele — inimesel on piinlik ise ennast kiitma hakata. Kuid mina kaldun arvama, et uut ja positiivset on tihti palju raskem leida kui väärnähtusi. Vead ja puudused torkavad palju kergemini silma, eriti teiste juures. Võib-olla sellepärast ongi mõnikord suuri raskusi heade eeskujude propageerimisega, kogemuste üldistamise ja vahetamisega. Kergem on piitsutada vana ja mahajäävat, kui leida meid ümbritsevas elus neid uue võrseid, mille toetamine on kirjaniku ja ajakirjaniku ülesandeks.

Istusime koos Tiidebaumiga väikesel pingikesel akna all. Juunipäike kõrvetas siin, vastu lõunapoolset seina, eriti tugevasti.

„Tomatid saavad päikest.“ Tiidebaum tõusis ja hakkas läbi sõstrapõõsaste sammuma sinna, kus möödunud

aastasele ristikupõllule oli ehitatud kümme-kond triiphoonet. Niisugused kerged, kokkupandavad ehitused, mida ei köeta ja kus talvel midagi ei kasva, aga varakevadel, enne lume sulamist, kaitsvate klaaside all, hakkavad vilja kandma tomatid. Kus turbamullakuubikutes veedavad oma esimesed elupäevad varaste kapsaste, kurkide ja teiste aedviljade taimed, enne kui nad lähevad oma päris kohale — peenardele ja vagudele — loomuliku päikese, tuule ja vihma kätte.

Lihtsam on viia külastaja triiphoonesse, näidata talle seal kasvavaid tomateid ja kurke, kui vastata küsimusele kolhoosi juhtimise meetodite kohta. Jutustada, kuidas esimees pidi käimisega jala lühikeseks kulutama, enne kui saadi muretseda klaasid, palju ehitus maksma läks, ning mis peaasi — et juba tänavu loodab kolhoos kõik ehituskulud tasa teha.

Kuid nähtavasti mõlkus Tiidebaumil kogu jutuajamise kestel meeles ka esitatud küsimus. Milles peitub edu saladus? Mida peab tema kõige tähtsamaks kolhoosi esimehe töös?

„Lähme õige.“

Suundusime kaugemasse aianurka, sõstrapõõsastest ümbritsetud muruplatsile. See oli Johannes Tiidebaumi lemmikkoht. Siin armastas ta sageli pool tunnikest päikese käes istuda.

Võrreldes teiste kolhooside esimeestega oli Tiidebaumil palju rohkem jooksvast tööst vaba aega. Kõige kibedam kevadine külv — aga tema võib rahuliku südamega paar tundi uurida uut põllumajanduslikku brošüüri. Endiselt veerevad aidast seemnekotid põllule. Traktorist, ühe põllu täis külvanud, sõidab jalamaid teisele, veel seemendamata põllule. Pole just sobiv võrdlus, kuid tundus, et Tiidebaum oli osanud kogu kolhoosi otsekui kellavärgi üles keerata ja see liikus nüüd täpselt ning peatusteta.

Paljusid kolhoose küllastades ja esimeestega vesteldes märkasid juba esimese tunni jooksul, et esimees on kümnes kohas hädavajalik. Brigadiir jookseb nõu küsima, karjatalitaja oma muret kaebama. Esimees, anna nõu, esimees, anna korraldusi. Juhi.

Tiidebaumi tülitati harva, nagu polekski ta eriti

vajalik inimene kolhoosis, nagu võiks kolhoos saada läbi ilma esimeheta. See oligi minu arvates tema kõige suurem esimehe-voorus. Juhtida — ja jääda seejuures ise märkamatuks. Juhtida nii, et iga murdunud sõnnikuhargi või katki läinud reha pärast ei tulda esimeest tülitama.

Olime lamanud üsna tükk aega. Tiidebaum noppis vahetevahel kasteheinakõrsi, hõõrus sõrmede vahel pulbriks veel valmimata seemned, kuni lausus:

„Mida ma pean kõige tähtsamaks esimehe töös?“ Jälle tekkis vaikus. Rääkija valis veel kord hoolikalt sõnu.

„Minu arvates kollektiivne vastutustunne. Sageli tuleb sõita linna või kusagile kaugemale asjaajamis-tele. Alguses juhtus, et kui tuled tagasi — paari päevaga on läinud kõik liga-loga. Kus jäetud töö hoopis tegemata, kus jälle niisama pilla-palla, hooletult tehtud, et aga käest ära oleks.

Hakkasin siis enne ärasõitu asetäitjat ja brigadiire enda juurde kutsuma.

„Sina vastutad kõige eest,“ ütlen aseesimehele. Tema aga oli ammust ajast harjunud niimoodi, et vastutust kolhoosi eest kannab ainult esimees. Aseesimehel pidi olema rohkem auamet, või kuidas ta seda arvas. Brigadiirile annan samuti paariks päevaks ülesanded. Neid koguneb musttuhat. Brigadiir kuulab ja kostab aina: „Jah, jah... Küll saab tehtud.“ Aga mina mõtlen, et küll on ikka meelespidamine meie brigadiiril. Räägin vahepeal tükk aega teistega, ja lõpuks brigadiiri juurde tagasi — mis sul, vennas, teha oli? Too jääb rumalalt otsa vahtima — mis eksam see siis algab? Või tahab esimees sõjaväe korda sisse seada?

Kogeleb midagi, räägib. Aga näha, et peas kõik sassi läinud.

Näed — isegi brigadiiri märkmiku sisseseadmine on kolhoosi juhtimise juures tähtis. Sõimasiid alguses, otse bürokraadiks nimetasid. Aga nüüd on nii ära harjunud, et karjatalitajagi tuleb esimehe juurde, paber-pliiats kaasas, et üles märkida uut söödanormi või midagi muud niisugust.

Mis siis veel? Töö vastu huvi äratamine.

Ühel aastal oli kolhoosi rahatulu jäänud väikeseks — vesi viis heinad minema ja lehma sai vaevu ületalve pidada. Järgmisel aastal ujutas üle sügise ruukiorase — normipäeva peale jagamiseks jäi vilja üsna vähe.“ Tiidebaum ohkas. „Proovi siis rääkida töödistsipliinist. Kolhoosnik ei usu enam ka kõige reaalsemate lubaduste täitmist, enne kui ta on juba otse midagi kätte saanud, olgu see siis õigel ajal väljaantud rahaline avanss, vili või midagi muud. Tema vaatab ainult oma aiamaalapile või püüab ära minna teise, paremasse kolhoosi.“

Hiljem heina- ja viljakoristamise ajal nägin, kuidas Tiidebaum korraldas tööd ja selle eest antavat tasu.

Iga kord pärast päevast tööd heinte kokkupanemisel või põhu koristamisel sõitsid hobused veel kord põllule. Vankrile laoti iga kolhoosniku jaoks heinu või põhku.

Kas poleks parem jaotada põhku ja heinu kolhoosnikute vahel hiljem, ühe korraga, siis kui põllud koristatud ja isegi sügiskünn tehtud? Palju lihtsam. Kellele koorem, kellele kaks — nii nagu töö. Aga nüüd kaalu sületäite kaupa. Ja kolhoosnikul poleks vaja igal õhtul poole ööni oma lehmalauda lael või kuurinurgas kolistada. Kuid niisugune oli Tiidebaumi korraldus. Igal õhtul viib kolhoosnik koju selle osa loomasöödast, mis tal määruse järgi õigus saada.

Esiailgu tundus, et Tiidebaumi korraldus on lihtsalt suur rumalus. Seda oli talle öeldudki. Süüdistatud kolhoosi ja kolhoosnikute tööaja raiskamises jne.

Aga praktiliselt?

Sügisel oli „Edasi“ kolhoosipõldudel põhk koristatud, hein õigel ajal ulualla veetud. Naaberkolhoosis vedelesid õlehunnikud veel kaua sügise vihma ja lumelörtsi käes. Sellepärast, et kolhoosnikud ei olnud päris kindlad, kuidas see lugu selle põhuvendamise eest saadava lisatasuga lõpuks ikka on. Kolhoosi esimehe lubadusest tundus vähe olevat.

„Parem varblane pihus, kui kaks katusel,“ mõtlesid mõnedki. Kaapisid vikatiga teeäärseid ja metsaveeri, sel ajal kui ühismajandi heinasaod ja põhuhunnikud ootasid ainult äravedamist.

... Kuid mitte alati ei läinud usalduse võitmine nii kergesti. Heinateol oli lihtne. Töötasu oli igal õhtul käegakatsutav — ühel vedeles vankripäras ainult paar sületäit kojuviimiseks, parajasti nii palju, et vankris istujat auklikul roobasteel väga palju ei raputaks. Aga teine — vedas koju pool korralikku koormat.

Mitte alati ei saa kolhoosi esimees oma sõnade õigust tõestada mõne päevaga või nädalaga. Uue külvi- korra, kultuurkarjamaa või kolhoosi elektrifitseerimise tulemused annavad ennast tunda alles mõne aasta pärast.

Me juba rääkisime kirjast, mille Tiidebaum saatis esimeheks olemise esimestel päevadel tuttavasse kolhoosi Ukrainasse. Seda kirja tuletas arveametnik veel tükk aega meelde — siis, kui algasid pahandused. Ära oleks võinud ta kaotada, jätta posti panemata. Kogu pahandus algas kirjast. Varsti pärast selle ärasaatmist tuli kolhoosnikutel raudteejaamast otse juhatuse kõrval asuvasse aita vedada mitu kasti ja kotti. Kotid avati — ja siis nägidki „Edasi“ kolhoosnikud esimest korda oma ihusilmaga suuri, peaaegu kullerkupukollaseid, haruldaselt suurte seemnetega tõlvikuid.

Maisi nägemise vastu poleks kolhoosnikutel midagi olnud. Inimene võib oma elus kõike näha ja vaadata. Ka loomadele võib süüa neid, noh, kuidas neid nüüd nimetada, tuletavad kangesti suhkrupead meelde... Alles käesoleval aastal hakati maisi vilja kolhoosides tõlvikuks nimetama. Möödunud aastal olid nad veel — „noh need...“.

Kuid järgmisel päeval võttis Johannes Tiidebaum põllutööbrigadist kaks naist, saatis nad aita ja andis korralduse tõlvikute puhastamiseks. Ise valis välja põllutüki, kus agronoomi arvamuse järgi oleks võinud kasvada kapsas ning kaalikas, ja ütles, et sinna hakatavat nüüd maisi külvama. Ja siis läkski kisaks lahti.

Ma ei kavatse hakata kirjutama traktaati maisikasvatamise kogemustest „Edasi“ kolhoosis. Selleks on põllumajanduslikud ajakirjad ja ajalehed. Meil, lugeja, on praegu tähtis vaadata inimesi ja nende vahekordi. Pealegi ei viibinud ma „Edasi“ kolhoosis maisi külvi ajal, samuti ei olnud ma seal lõikusperioodil. Jutustan

ainult kahest episoodist „Edasi“ kolhoosis ühenduses maisiga.

... Varakevad. Päike paistab nii kuumalt, et hakkab juba kuivaks tõmbama kõrgemaid mäekinke. Päike paistab avatud uksest vanaaegsesse, võib-olla juba isa-isade ajal ehitatud ilma akendeta aita, mille nurgad ikkagi jäävad poolhämäraks ja röskeks, kuigi uks on pärani avatud ja õues paneb päike silmi pilgutama. Isegi laohoidja, kes armastab tihti viibida aidas vilja-salvede juures, lasta jämedatel, nagu täisnuumatud teradel joosta läbi sõrmede, astub heledatel kevadpäevadel aita ainult siis, kui hädapärast on vaja välja anda seemnekotte.

Niisuguses aidas istusid varakevadisel keskpäeval kaks kolhoosi endist karjatalitajat, näod pahameelest veel süngemad kui ait ise. Põlvede vahel laud, ühel pool tõlvikute hunnik, teisel pool puhastatud seemned aida laudpõrandal laiali. Hõõruvad tõlvikuid vastu lauaserva, nii et seemned rabinal üle kogu aidapõranda laiali lendavad. Ebaharilik pilt harjumata silmale. Tookord pidin nõustuma, et kõnekäändudel naiste teravast keelest on tõepõhi all.

Esimehe naine: Issanda nuhtluse saatis esimees meile kaela. Kolmandat päeva hõõru, nii et küüned verised ja peopesad villis.

Teine naine: Üks hakkas kalatiike kaevama, teine tassis triiphoonesse viinamarju, see Tiidebaum hakkab maisiga pihta. Tea veel, millega lõpetab. Kaamelid toob lauta...

Esimehe naine: Kaamelit nüüd... Siis peab laudauksed puhta maha lõhkuma...

Teine (ohkab): Nali naljaks, aga kolm hektarit kõige paremat kapsamaad paneb hakkama. Mis sa talvel loomadele söödad!

Jutu lõppu ei kuulnud. Tookord huvitas peamiselt ruutpesiti mahapandud kartul. Sellepärast kõndisin põllule, kus hakkas turtsuma traktor, vedades järel rasket agregati.

Veel kord selge näide, et sageli lähed mööda nähtustest, mida peaks toetama. Nii kõndisime meie, ajakirjanikud, möödunud aastal mööda maisi katselappi-

dest. Ja imestasime tänavu, kui mõnes kolhoosis kevadel veel ei teatudki, mis mais tähendab. Ei tahetudki teda kasvatada. Siis püüdsime unustatud kiires korras tasa teha. Sellepärast ongi meil ajaleheveergudel veel nii palju „hoogtööd“ ja kampaanialikkust, et me ei suuda alati õigel ajal leida õiget ja vajalikku, mida toetada.

Teist jutuajamist kuulsin talvel. Needsamad kaks naist olid tookord saadetud silo vedama.

Esimehe naine: Näe... nagu kuld kohe... Ja loomad söövad...

Teine: Hea, et silogi sai... Kartul jäi vee alla...

Rohkem nad ei rääkinud. Vaikisid, et silo oli maisist. Inimloomus on just niisugune, et vana viltulöömist on raske tunnistada. Palju sagedamini võime kuulda:

„Kas ma ei öelnud juba ammu...“

... Nii oli usalduse võitmisega paljudes küsimustes. Nii on ka edaspidi. Kuigi Tiidebaumi nüüd hästi tuntakse, teatakse, et ta on arukas inimene ja uisapäisa ei talita, juhtub nüüdki mõnikord kahtlevat peavangutamist:

„Tea'nd, kas ta ikka teeb õieti?“

Meil valitseb mõnikord veel arvamus, et kolhoosi võib hästi juhtida ainult see esimees, kes aastakümneid on töötanud ühel ja samal põllul, kellele isaisade poolt on verre kasvatatud ja emapiimaga koos sisse imetud meie vabariigi põldude iseärasused, tema soovid ja tema võimed töövaeva tasuda.

Lugu Johannes Tiidebaumiga näitab, et asi pole nii. Johannes Tiidebaum asus siinsetele põldudele alles mõni aasta tagasi. Tublisti tuli tal harjuda, enne kui hakkas niisama hästi mõistma meie põldude tujukust, nagu ta oli enne tundnud mustmullasteppide lahkekäelist heldust.

Tähtis on põldu armastada, ükskõik, kus ta ka asuks. Siis õpib tundma tema tujukust ja soove. Tähtis on ära kasutada isaisade õpetused ja näha uut, mida me tänapäeval võime sellele juurde lisada.

Harilikult tuuakse olukirjelduses näidetena esimehe heast tööst arve põldude viljakuse tõusust, lehmade

piimaannist, normipäeva peale saadava tasu suurene-
misest ja ikka nii edasi. Sageli on need näitajad hea
kolhoosi-esimehe ajal kahe- või isegi kolmekordistu-
nud. Kuid Johannes Tiidebaumi kolhoosis niisuguseid
näiteid veel ei ole. Arvude keel pole Tiidebaumi hea
töö iseloomustamiseks küllalt veenev.

Sellepärast lubatagu esitada pildike Tiidebaumi ja
kolhoosnikute vahelisest jutuajamisest.

Ühel sügisesel päeval jooksis kolhoosi juhatusse
ärritatud kanafarmijuhataja. Igapäevasele töökitlele,
niisugusele, mis kannatab välja sinna peale kukkunud
jahukordi ja ei jäta plekki ka siis, kui tibukesel juhtub
aukartmatusest oma hellitaja vastu õnnetus otse süles,
niisugusele kitlile oli kiiruga peale tõmmatud uuevõitu
seelik. Aga puhta rätiku alt paistsid segiläinud juukse-
salgud. Aasta neljakümnesel talunaisel pole sageli
aega riideid vahetada, juukseid kammida ja küüntele
manikööri teha isegi siis, kui ta läheb kolhoosi esimehe
enda juurde.

„Kus on esimees?“ hüüdis ta laua taga istuvale arve-
ametnikule. Ja ilma vastust ootamata tormas tagatuppa,
kus Tiidebaum istus koos rajoonikomitee instruktoriga.

„Ütle nüüd, esimees, ja sina oled kah siin juures,“
pöördus naine instruktori poole. „Ütle, kas see on
kord? Esimees laseb karja- ja sigadetalitajatel minna
põhku koristama. Ja mina... mis ta õige arvab, et
minul ei ole lehmale talveks põhku vaja või... Ei,
kanadetalitaja ei olegi tema arvates nagu inimene...“

Tiidebaumi silmades löid helkima lõbusad sädemeke-
sed. Noogutas instruktorile. Näed nüüd, missugused
inimesed meil on.

„Mõtlesin, et sul kaugel käia... Ja endine esimees
ütles, et sul olevat tervis halb. Mineval aastal ei olevat
sa tahtnud üldse põllule minna, kuigi esimees ise käi-
nud palumas...“

Naise kõnehoog vaibus. Mineval aastal ta tõesti ei
läinud. Ja esimees tõepoolest käis ise rääkimas, et olgu
ta, Tilde, hea inimene... nüüd kolhoosis viljakorista-
misega kibedad päevad, katsugu kanade kõrvalt mõni-
kord põllubrigaadile appi karata.

„Nojah, see oli mineval aastal... Aga nüüd veavad

karja- ja sigadetalitajad põhku koju... Aga mina... Nagu oleksid minul kodus lehma ja lammaste asemel laudas ainult kuked ja kanad, kellele pole vaja põhku sõime panna ega külje alla visata..."

Naine oli natuke kimbatuses. Raske tunnistada, et möödunud aastal ta ei uskunud esimehe lubadust...

Lõpuks leidis hea lahenduse:

"Aga sina, esimees, ära vaata seda, mis möödunud aastal oli, vaata tänavust." Ta vahtis esimehele ja instriktorile võidurõõmsalt otsa — vaat, mis ma ütlesin! Proovige ainult tõestada, et öeldu vale on.

Mida rohkem naine kirus ja õpetas, seda lõbusamaks esimees muutus. Ma arvan, et iga kolhoosi juht muutuks niisugust kirumist kuuldes lõbusaks.

Palju kordi oli mul võimalus kuulata Tiidebaumile tehtavaid etteheiteid — selle kohta, et ta ei kasuta ühe või teise kolhoosniku tööjõudu täielikult, et karjatalitaja võiks iga päev paar tunnikest söödakapsaid rohida, aidamees vahetevahel ristikut rõuku tõsta ja öövaht kombaini juurest viljakotte kuivatisse vedada.

Niisugused kirumised, etteheited, mõnikord isegi sõimamised, on kiituseks nii kolhoosile kui ka esimehele.

Kolhoosis ei ole veel suuri edusamme. Kuid on saavutatud kõige tähtsam — inimesed töötavad, kui vaja, siis päeval ja öösel. Inimesed on praktika põhjal veendunud, et ühismajandi eest hästi või halvasti hoolitsemine annab ennast rohkem tunda kui oma aiamaalapi harimine.

Head ja halba oli tolles keskmises rajoonis. Mahajäänud Kaarel Karu ja väära lahenduse valinud Peeter Volts. Seal kõrval oli aga Johannes Tiidebaum. Miks ei näinud rajooni töötajad Karu puudusi, miks pole „Võidu“ kolhoosis ikka veel ühtki kommunisti, kes oleks vahele astunud, kui Volts brigadiiri kohalt lahkus?

Miks ei nähtud veel Johannes Tiidebaumi häid kogemusi kolhoosi juhtimisel? Mis sellest, et majanduslikud näitajad ei ole veel hiilgavad. Põld on üldse niisugune, et ta heale peremehele alles mõne aasta pärast vaeva ära tasub. Miks ei olnud Tiidebaumil võimalust oma

töökogemustest laialt jutustada, miks rääkis ta ainult omavahelistes jutuajamistes vigadest naaberkolhoosides ja rajooni põllumajandust juhtivates asutustes?

Kas pole põhjus selles, et Tiidebaum ütles sageli valusalt oma arvamuse näkku nendele, kes tegid vigu? Need omakorda püüdsid vastutasuks Tiidebaumi enda nõrku kohti igal võimalusel rõhutada.

Mäletan hästi ühte Tiidebaumi esinemist rajooni kolhoosiesimeeste nõupidamisel:

„Seltsimehed! Peab ütleva, et muidu võiks ju hea meelega kolhoosi juhtida, aga õpetajaid kipub liiga paljukuks minema.“

Kohe esimeste sõnade juures tõusis sumin. Kuid Tiidebaum jätkas rahulikult.

„Jajah, õpetajaid on liiga palju, ja igaüks õpetab omamoodi. Leppigu nad siis omavahel vähemalt kokku, mida õpetada. Aga minuga, teate, oli niisugune lugu. Sõitis kolhoosi rajooni täitevkomitee esimees. Nii-öelda kolhoosiga tutvuma ja nõu andma kolhoosi edaspidise arendamise osas. Tont teab, mis teda sinna pargi lõppu tiikide juurde vedas! On meil seal niisugused — vist vanast paruni ajast veel jäänud, pori ja rämpsu täis. Aga esimees nagu kiuste nägi paari kokre ujuvat, ja kohe mulle kukile — miks me ei arendavat kalandust. See olevat just meie profiil. Pealegi olevat meil juba olemas peaaegu valmis kalatiigid. Kutsun vanemaid kolhoosiinimesi — need vastu, et vana parungi polevat nendest tiikidest saanud rohkem kui paar-kolm kokre, mis parajad kassile. Endale lasknud praadimiseks ikka linnast tuua. Aga kus sa sellega — öö otsa istusime koos esimehega ja koostasime plaane kalamajanduse profiili sisseviimiseks meie kolhoosi!

Õnn oli, et kõiki neid pabereid ei jõudnud veel ära saata. Järgmisel nädalal sõitis kohale teine esindaja — seekord ministriumist. Küllap too oli vist enne sõitu kodus naise käest hea peapesu saanud, et turul vähe kartuleid ja värskeid kurke. Ega ta muidu oleks kohe hakanud peale ajama, et olgu aga meie kolhoosil olla aianduslik profiil. Karjakasvatus ja muu seesugune jäägu tagaplaanile.

Kolmas niisugune õpetaja oli vaimustusse sattunud

kanadest ja temaga pidasime kaks päeva plaani, kuidas ehitada uusi kanalaid ja kuidas ikka munad pidid veerema turule ja rublad kolhoosi.

Mina oma peaga mõtlen, et kalakasvatus võib olla ja aedvilja tuleb kasvatada ning kanu peab ka pidama. Profiil peab aga olema niisugune, et oleksid kõik üheskoos — kanad ja kalad, kapsad ja ristikupõllud. Peaasi — kari peab olema. Mille muu kui sooja sõnniku peal ma neid värskaid kurke kasvatan. Nõnda siis tegimegi — et olgu ikka ristik küünides, silo tornides ja lehmakari laudas ning kõva sõnnik põllu peale. Niisugune on meie asi — kõva laudasõnniku profiil peab meie põldudel olema, muidu ei tule midagi välja.“

Tiidebaum sai oma jutu peale päris kõva aplausi — koosolekusaalist. Presiidiumilaua taga aga tundis mitugi inimest ennast puudutatuna.

Ei meeldinud Tiidebaumi teravus.

Ma jutustasin siin ainult kolmest inimesest — Karust, Voltsist ja Tiidebaumist — ning veel mõnest, kes nendega põgusalt kokku puutusid. Kuid karusid, voltse ja tiidebaume oli palju rohkem. Miks ei parandatud Karu ja Voltsi vigu, ei seatud eeskujuks Tiidebaumi?

Kas pole kusagil rajooni põllumajandust juhtivais organeis tekkinud samasugune „vaikse vee“ piirkond nagu kolhoosis „Võit“?

VAIKNE VESI

Esimesel pilgul jääb harilikult märkamatuks, et oled sattunud vaikse vee piirkonda. Kõik tundub olevat korras. Rajoonikomitee sekretär on rahul täitevkomitee esimehe tööga ja vastupidi. Nii üks kui teine toovad esile fakte, mis näitavad põllumajanduse edasiminekut. Et umbes niisama palju näiteid võiks tuua mõnede kolhooside tagasiminekest, jääb harilikult märkimata. Jääb märkimata lõpptulemus, et rajoon tervikuna tammub kohal.

Harilikult ei ole vaikse vee piirkonnas omavahelisi hõõrumisi, tülisid, arvamuste lahkuminekuid, mis paneksid vee nii lainetama, et põhjamuda kerkiks pinnale ning saaks ka kõrvaltvaatajale nähtavaks. Tihti juhtub, et käid niisuguses kohas korra, kaks, kolm.

Võid süüa koos kolhoosi esimehega puuda soola ja mitte sugugi vähem koos rajooni töötajatega, kuid lähed tagasi niisama targalt, kui oled tulnud. Jääbki mõistatuseks, miks rajoon naaberrajoonidega võrreldes liiga aeglaselt edasi läheb.

See oli umbes aasta pärast septembripleenumi otsuse avaldamist, kui ühel rajooni aktiivi koosolekul tuli järjekordselt tutvust teha täitevkomitee esimehe Richard Rootsuga. Kõige elavamates värvides kirjeldas ta olukorda rajoonis, luges ette arve läbiviidud loengute kohta, jutustas kommunistide saatmisest kolhoosidesse ja ikka nii edasi.

Päris selge, et ta sõnagagi ei puudutanud „Võidu“ kolhoosi, esimees Kaarel Karu, äraläinud brigadiiri Peeter Voltsi ja teisi taolisi asju.

Oma kõne lõpetas ta tulisõnaliselt:

„Meie rajoon on juba peaaegu täitnud septembripleenumi otsused...“

Koosolekusaalis tekkis väike sumin, kuid oraatoril lasti siiski lõpetada.

Vaheajal otsis ta mind üles einelauas ja esitas oma soovi:

„Kirjuta siis ometi sellest, kuidas me pleenumi otsust täidame. Üle 40 loengu, ligi 200 vestlust, 22 sellel teemal peetud parteikoosolekut.“

Richard Rootsu soovile vastu tulles jäin veel mõneks nädalaks Kallaku rajooni. Viibisin seal mitu korda hiljemgi. Roots võib pahandada, aga mul ei tulnud välja olukirjeldust septembripleenumi otsuse täitmisest, vaid sellest, kuidas mõned seltsimehed ikka veel töötavad kampaanialikult, kuidas kampaanialikkus on neile nii lihase ja luusse kasvanud, et isegi septembripleenumi otsuse täitmisest ei näinud nad mitu aastat kestvat pidevat tööd, vaid kampaaniat, mida võib läbi viia mõne kuuga.

Võidakse küsida — kuidas saab kampaanialikkus esineda sellises „vaikse vee“ rajoonis? Kampaania all mõistaksime nagu kõige elavamat ja kärarikkamat askeldamist, rahmeldamist, s. t. liiga elavat tegevust. Kuid nii see on. „Vaikne vesi“ ja kampaanialikkus on lihtsalt ühe ja sama mündi kaks erinevat poolt. Tuleb

tuuleil, rabistab, ragistab — ning siis vaibub jällegi. Nii on ka kampaaniaga. Tundub ainult, nagu paneks ta vee keerlema ja liikuma. Tegelikult liigutab ta ainult üsna veidi pealispinda, niipalju kui hädapärast vaja näiliku tormi tekitamiseks. Kahe-kolme kuu jooksul korraldatakse koosolekuid, võetakse vastu otsuseid, antakse lubadusi (mõnikord trükitakse neid isegi ajalehtedes), mille täitmine pole reaalne. Ning mõne kuu möödudes unustatakse. Kuni partei ja valitsuse keskorganid on jälle sunnitud küsimust meelde tuletama. Vigu ja puudusi arutatakse ainult siis, kui saabub kaebus. Või kui vabariigi keskorganite ees tuleb esineda aruandega.

Kuid jätame üldised jutuajamised ja vaatame parem konkreetselt, kuidas sai tekkida „vaikne vesi“ rajoonis, kus oli sekretäriks Hendrik Mahlak. Räägime täitevkomitee esimehest Richard Rootsust, ühest traktori-jaama direktorist ja võib-olla veel mõnest rajooni mastaabis töötavast seltsimehest. Niisiis — alustame.

Rajoonikomitee esimene sekretär Hendrik Mahlak. Ei saa olla sümpaatsemat inimest kui Hendrik Mahlak. Heasüdamlik, kõigest arusaaja, tark. Võidakse arvata, et see on ajalehe korrespondendi isiklik mulje. Leidub juhtivaid töötajaid, kes ülemuse ja ajakirjanike ees teevad kõige lahkemat nägu, aga alluvate jaoks on nad lihtsalt türannid. Ei — lugu pole nii. Hendrik Mahlak on tõepoolest tore inimene. Ta ei ole nende seast, kes kannavad sõjaväelise löikega frentši ainult sellepärast, et nad on rajoonikomitee sekretärid, ja viskavad minema helehallid, sinised või ükskõik missugust värvi, lahtise rinnaesega ja lipsuga kantavad kuued. Hendrik Mahlak teenis armees veel üsna mitu aastat pärast Suure Isamaasõja lõppu ning armastus sõjaväelise riietuse vastu oli sisse kasvanud aastatega. Pühapäevahommikuti aga võis teda rajoonilinnakese ainukesel puiesteel koos naise ja lastega jalutamas näha kõige moodsama löike järgi ömmeldud suveülikonnas (kui jalutuskäik toimus suvel). Talvel vahetas ta pühapäeviti oma nahkmantli ning säärikud karakullkraega palitu ja kingade vastu.

Peale kõige muu oli Hendrik Mahlak palju näinud,

kuulnud ja üsna palju õppinud inimene. Viibisin ühel teoreetilisel seminaril rajoonikomitees, mida juhatas Mahlak. Juttu oli parajasti partei ajaloo nendest peatükkidest, mis käsitlevad kollektiviseerimise perioodi. Tundus, nagu oleks Hendrik Mahlak ise kehastanud üht partei ajaloo elavat etappi. Parteikomiteede volinikuna oli ta kollektiviseerimise perioodil töötanud Altai kraisis ja hiljem Volga-tagustel maadel. Siberi kulakud olid talle sellest ajast jätnud praegu veel vaevumärgatava pussihaava kaelal. Tema enda jutu järgi oli ta just sel perioodil leidnud esimese halli karvakese oma muidu üsna tumedatest juustest. Siis järgnes aastepikkune töö mitmesugustes asutustes ja organisatsioonides. Sõja ajal rindel, pärast sõda tegevvaes poliitiline, kes kohe pärast demobiliseerimist ja enne kohale määramist eraelus saadeti täienduskursustele parteikooli juurde.

Kursuste lõppedes soovitatigi teda kui paljukogenud ja ka teoreetiliselt hästi ettevalmistatud seltsimeest siia rajoonikomitee sekretäriks.

Niisugune on Hendrik Mahlak, rajoonikomitee esimene sekretär.

Täitevkomitee esimehe asetäitja Heino Paber. Heino oli üks nendest, keda meil armastatakse nimetada „kohal kasvanud kaadriks“ ehk „aktiivi hulgast edutatud kaadriks“. Oma tööd alustas ta pärast sõda sellesamas rajoonis valla varumisvolinikuna. Heino oli hoolas töötaja. Ta ei sattunud maa-reformi ajal kulakute mõju alla, ei muutunud edutamisest uhkeks. Tõsi — paaril korral lõi vallas kõmisema, nagu oleks Heino oma sugulastele, kes seisid küll päris õigustatult kehvikute nimekirjas, sokutanud siiski kõige paremad lehmad ja hobuse, ning isegi põllutöömashinad nende jaoks isiklikult välja valinud. Kuid oli ju päris loomulik, et kulakutalust võõrandatavate lehmade hulgas oli puhtatõulisi ja rasvast läikivaid ning ka vaevu jalgadel seisvaid, pulstunud karvaga kitsetaolisi. Mine tee kindlaks, kas need paremad sattusid sugulaste kätte juhuslikult või oli mängus varumisvoliniku käsi. Pealegi oli parteikomiteel tol ajal lahendada palju halvemaid küsimusi. Kus oli valla täitevkomitee või külanõu-

kogu esimees otseselt kulakute võrku sattunud, kus oli vastupidi — püüdis ka korralikke keskmikke kulakluses süüdistada. Püüniseid ja ahvatlusi oli palju, alates kulaku poolt pakutavast sealihast, võist ning viinapudel- list ja lõpetades partorgi või täitevkomitee esimehe ümber paelu punuva kulakutütrega. Praegu tundub see kõik kauges minevikuna. Kuid alles 1948. aasta kevad- talvel sõitis maakonnalehe toimetuse ette kulaku regi, koormaks pool tapetud siga ning mõnikümmend kilo võid. Kulak ise aga tegi toimetajale ettepaneku aval- dada ajalehes artikkel tema kui ausa talupoja eba- õiglase kulakukstunnistamise vastu.

Niisuguseid lugusid juhtus tol ajal, kui Heino Paber töötas varumisvolinikuna ja paistis silma oma usinu- sega. Vallas tema kohta käivad jutud jäid ainult juttu- deks ja ta edutati täitevkomitee põllumajandusosa- konna juhataja asetäitjaks.

Heino Paber oli põlisest talupidajate perekonnast. Tundis hästi põllumajandust, ning isegi linnas elades ei suutnud elada ilma oma aiamaalapita. Vähemalt tema enda seletuse järgi oli see peamiseks põhjuseks, miks ta kohendas üles ühe peremeheta ja laokile jäänud maja, istutas õunapuuaiad ja hakkas kuuris pidama lehma ning paari tosinat puhast leghorni tõugu, lumi- valget ja veretavpunase harjaga kana.

Mida rääkida edaspidisest? Täitevkomitee esimehe asetäitja kohal töötab ta praegugi, kuid mõne aasta eest, kui toimus rajooni parteiorganisatsiooni järje- kordne konverents, valiti ta ka rajoonikomitee liikmeks.

Niisiis — valla varumisvolinik, põllumajandusosa- konna juhataja asetäitja, siis esimehe asetäitja ja üht- lasi rajoonikomitee liige. Inimene, kellel rajooni põllu- majanduses on öelda väga kaaluv sõna.

Rajooni täitevkomitee esimees Richard Roots oli kogu sõjajärgse aja töötanud samas rajoonis.

Elukutselt agronoom, hakkas ta pärast sõda juhtima üht kulakutaludest kokkuklopsitud uut sovhoosi. Kerge ei olnud. Juhtus viperusi, kui ta sovhoosi õrnalt hoitud hobuste jaoks tahtis kasutada neidsamu karme kasva- tusmeetodeid, millega on maast-madalast harjunud

siberi väikesed, kuid vastupidavad pikakarvalised, nii veo kui ka sõiduga harjunud hobused. Kuid samuti nagu Paber oli ka Roots rajooni inimeste silmas üsna heas hinnas. Vastuvõtlikkus ja kiire rakendamine, eriti siis, kui signaalid tulid ülevaltpoolt — see oli Richard Rootsu üks iseloomulikumaid jooni.

Iseloomult ei saanud teda heaks inimeseks pidada. Kui olid tema kohta sõnakese pahasti öelnud, kas koosolekul või isegi nelja silma all, võisid kindel olla, et parajal juhul, olgu see aasta, kahe või isegi kolme pärast, ei jäta ta seda meelde tuletamata.

Mis välimusse puutub — raske on leida juhust, kus nimi inimesega nii kokku sobiks. Pikk, kuivetanud kõrend, suvel kui talvel tumehallides, üsna lotendavais pükstes ja kuues, tõepoolest nagu lehtedest laasitud kaseroots.

Niisuguse inimesega võid mitu aastat ühes töötada, kuid ikkagi jääb ta sulle mõistatuseks. Aastate pärast lähed lahku ja jääbki teadmatuks, kas tal on näiteks naine ja lapsed, ja kui on — kas ta neid armastab või mitte. Kas ta vabal ajal loeb ilukirjandust või mängib klaverit — midagi sa temast ei tea.

Kuid ka niisugustel inimestel on iseloomujooni, mis annavad „õigust“ edutamiseks.

Esiteks — nad armastavad vähe lobiseda.

Teiseks — Richard Roots paistis silma sellega, et ta kunagi ei kippunud oma arvamust välja ütleva või kedagi kibedalt kritiseerima avalikel koosolekutel. Niisuguse iseloomuomaduse lugemine positiivsete või negatiivsete hulka on muidugi väga vaieldav küsimus ja sovhoosi direktorile hinnangu andmisel võib ta kukkuda nii ühele kui ka teisele poole — olenevalt hinnangu andjast. Kuid juhtus niimoodi, et ajal, kui Richard Roots esitati täitevkomitee esimehe kandidaadiks, oli rajoonikomitee sekretäriks seltsimees, kes hetkegi kõhklemata, kaaludes sovhoosi direktori seda omadust, kirjutas karakteristikasse:

„Erilist tähelepanu väärib sm. Rootsu juures tagasihoidlikkus...“ Mine tee kindlaks, kus kohal lõpeb tagasihoidlikkus ja algab ülemustele meele järgi olemine või isegi pugemine.

Richard Roots, kes varemalt töötas Heino Paberi alluvana, sai nüüd tema ülemuseks.

Hoopis vastupidine lugu oli aga ühe meie loo kangelasega, keda praegusel hetkel võime kohata masina-traktorijaama direktorina. Jätkame tutvustamist.

Masina-traktorijaama direktor Johannes Nipper. Tema oli niinimetatud „rajooni kaader“. Kahjuks võib meil mõnikord veel kuulda sellist jaotust — „vabariigi kaader“, „rajooni kaader“ ja „küla kaader“. Nende all mõistetakse inimesi, kes vastavas mastaabis on juhtivatel kohtadel. Kui küsimus oleks ainult terminoloogias — poleks viga midagi. Häda algab sellest, et inimest, kes satub kunagi vastava kaadri „lahtrisse“, püütakse mõnikord iga hinna eest seal alles hoida. Tean ühte endist valla täitevkomitee esimeest, kes ei tulnud tööga toime. Üsna lihtsal põhjusel. Suurema osa tööajast võttis enda alla napsiklaasi tõstmine. Mees tuli vallandada. Aga kuhu teda panna — ei saa ju lihtsalt teetööliseks või metsalõikajaks saata. Lasti pool aastat töötada varumisinspektorina, sellele järgnes rahvamaja juhatamine ja nüüd lõpuks — raamatukogu. Seal püsib ta juba kauemat aega. Nähtavasti sellepärast, et raamatud on suhteliselt tummad olevused, lugejatele võivad nad küll paljugi jutustada, ülemusele oma hoidja peale kaevata nad siiski ei saa.

Johannes Nipper oli töötaja rajooni mastaabis. Alustas omal ajal maakonna täitevkomitee esimehena, oli selline rahvamees, et esimestel töökuudel võis tema kohta kuulda aina kiitvaid hinnanguid. Inimesi võttis vastu mitte ainult töökohal ja ettenähtud kellaegadel, vaid isegi kodus.

„Tulge või südaööl minu juurde,“ armastas ta öelda.

Astub kabinetti talumees, veidi kohmetanud — mine tea, kuidas tema palvele vaadatakse:

„Ma tulin normide pärast... poleks nagu ikka õiged... Poiss alles võitleb Kuramaal, meie, kaks vanainimest, kodus, aga normid nagu kõigil teistelgi... kellel kõik tööinimesed põllul,“ kaebab ta täitevkomitee esimehele.

„Ah normid... ja poeg Punaarmees...“ Johannes

Nipper pani külalise istuma pehmesse tugitooli, päris, missuguses väeosas poeg teenib, missuguses auastmes, kas on autasustatud, millal viimati pojalt kirja on saanud.

Lõpuks noogutas vanamehe jutu peale kaastundlikult pead.

„Ai, ai, ai, mis nad seal vallas küll teevad ja mõtlevad! Teile täisnormid määratud — ai-ai-ai! Aga selle küsimuse lahendamise kohe.“

Pliiats lendas üle paberi, märgiti üles elukoht ja aadress, ning külalist ukseni saates lohutas Johannes Nipper, et see võivat nüüd olla üsna mureta.

Samasuguse lahkusega võttis täitevkomitee esimees vastu sportlaste esindajad, kes tulid rääkima staadioni ehitamisest.

„Staadion... no muidugi! Esmajärgulise tähtsusega ülesanne. Tean — ise olen sportinud. Ja kui staadion valmis, ise tulen teiega kaasa — jooksmas ja hüppama.“

Sportlased vaatasid üksteisele paljutähendavalt silma — lõpuks õmeti täitevkomitee esimees, kes kehakultuuri ja sporti ei pea teisejärguliseks. Nüüd alles läheb lahti.

Kuid möödus mõni kuu. Paluvere mehe normid jäid endisteks. Möödus aasta ja isegi kaks — staadioni ehitamist ei alustatudki.

Need olid nn. pisiküsimused, nagu Johannes Nipper armastas rõhutada, kui tal tuli vastust anda täitmata lubaduste pärast. Kuid oli päris suuri ja tähtsaid ülesandeid, mis samuti jäid täitmata. Jäid leidmata uued ruumid traktorijaamale, jäi sisustamata remonditöökoda.

Suu ees oli Johannes Nipper kange lubama. Andis lubadusi isegi neile, keda oleks õigem olnud kohe kabinetist välja kihutada. Sõitis kulak Nipperit juurest tagasi koduvalda — kohe valla täitevkomitee esimehe juurde praalima:

„Linnas käisin, Nipperit enda jutul olin... Lubas vaadata, mis mehed meil siin vallas niisugused on, kes ausat töötavat talupoega kulakuks teevad...“

Raske oli valla ja külanõukogu töötajail Nipperiga. Lubadusi jagades ja kulakutele lootusi andes ei mõelnudki ta neid täita, kuid kisa oli siiski laialt. Peamiselt

sellepärast tuligi Johannes Nipperil uus koht otsida. Otsiti, vaadati — lõpuks leiti sobiv töö: metsatööstuskeskuse direktoriks. Kuid asjad läksid ka seal halvasti.

Metsatöölise ühiselamud jäid korrastamata, kolhoosidest tööle sõitnud inimesed ei leidnud peavarju ei endale ega hobusele. Kannatasid päeva paar ning sõitsid koju tagasi. Palgid jäid metsa kasvama. Need, mis raiutigi, jäid välja vedamata, terveks suveks lankidele vedelema, puuüraskitele närida.

„Vaadake, seltsimehed, mina pole ju kunagi majandusmees olnud, mis te minust tahate! Olen harjunud töötama inimestega, neid kasvatama,“ kaebas Nipper.

Ning aasta pärast, enne kui ta direktori kohal oleks jõudnud ennast täielikult blameerida, viidi ta üle linna täitevkomitee esimeheks.

Paar aastat vahepeal ei puutunud ma Johannes Nipperiga kokku. Nüüd — külastades uuesti rajooni, leidsin ta masina-traktorijaama direktori kohalt.

Sama südamlikkusega kui varemgi võtab ta inimesi vastu. „Oo, mitu aastakest juba pole näinud ega sinust midagi kuulnud . . . Ah, sa räägid, et „Võidu“ kolhoosis ei tee kombain head tööd . . . No küll ma neile . . . Vaat niimoodi, nagu näed, on asjad. Kui oma silm veidi vääratab, kohe korralagedus majas. Ma ei saa aru, mis nad küll seal kolhoosis teevad, kõik need agronoomid ja esimehed.“

Ja jälle lendab pliats üle paberi, kirjutades üles kolhoosi asukoha ja kombaineri nime, kelle tööga ei olda rahul.

Astusin masina-traktorijaama peaaegu täiskirjutatud taskuraamatuga — märkmetega oma tähelepanekutest kolhoosides.

Kuid nähes direktori laua taga vana tuttavat Johannes Nipperit, leppisin vaid paari pealiskaudse lausega. Ta võib muidugi pahandada, et ajalehekorrespondent ei informeerinud teda kõigest nähtust-kuuldust. Kuid mul polnud mingit huvi teha ettepanekuid ja tõsta üles küsimusi, mis jäävad lihtsalt Johannes Nipperile lauale paberilehtedele. Seisavad seal mõne aja, ja siis ajab koristaja-tädi Anu nad paberikorvi, imestades endamisi,

kuidas direktor küll kõigi nende paberite sisse ära ei upu.

Niisugune oli neljas kangelane.

...Nagu nägite — mitte kõik neli polnud päris halvavad töötajad. Hullematega on töötatud ja suuri asju korda saadetud.

Kolmega võis rahul olla, kui võtta igapäev üksikult. Ja kõigil neil oli ainult üks nõrkus. Mahlak oli oma iseloomult pehme ja järeleandlik, samal ajal kui koostöö Roots, Paberi ja Nipperiga oleks nõudnud just otsustavust ja kõva kätt. Richard Rootsule ei meeldinud iseisvalt palju otsustada ja vastutust enda peale võtta. Kergem on, kui täidada korraldusi. Heino Paber oleks võinud olla hea töötaja — aga aiamaa, lehm ja kanakari, mille eest nii ennastalgavalt hoolitses Paberist kaks aastat vanem ja ikka veel lastetu naine, viisid mõtted mõnigi kord mujale. Ainult Nipperit kihutaksin ma päevapealt traktorijaamast minema.

Meenus kunagi lapsepõlves kuulnud lugu lehmast, kes oli küll hea piimaanniga, kuid kes siiski tuli laadale viia. Tal oli kah üksainus nõrkus. Alati lüpsi lõpetamise eel, siis kui ämber juba ääreni kobrutas piimast, lõi ta lüpsiku jalaga ümber.

Sageli on nii ka inimesega. Tal on palju häid omadusi, kuid üksainuke nõrkus teeb ta antud ameti jaoks kõlbmatuks. Koos löid aga Roots, Paber ja Nipper „vaikse vee“ õhkkonna rajooni põllumajanduses.

Mis puutub aga rajoonikomitee teise sekretäri, siis tema juhtis rajooni tööstust ja põllumajanduse küsimustesse suurt ei puutunud. Kuna käesolevas olukirjelduses pole tegemist tööstusega, siis jätame ta rahule.

Asjaolud olid kujunenud nii, et rajooni täitevkomitee esimehe Roots ülemuseks oli varemalt Heino Paber. Heino Paber oli aga tükk aega olnud põllumajandusosakonna juhataja asetäitjaks siis, kui praegune traktorijaama direktor oli veel täitevkomitee esimees.

Ja milleks salata — patte ja patukesi, õige tee asemel kõveraid radu pidi käimisi oli aastate jooksul juhtunud igapäev. Oli see siis Paber, Roots või Nipper. Proovigu Paber öelda mõni halb sõna Roots kohta. Vaata, et tuletab veel meelde, kuidas nad omal ajal mõlemad

Paberi õetütre pulmas tantsisid, pärast seda kui Paber oli noorpaari oma osakonna autoga kirikust tagasi toonud. Muidugi — sellele asjale oleks juba ammu sammal kasvanud, aga nüüd hakati eriti hoogsalt usundlike igandite vastu võitlema. Paber isegi on juba mitu korda esinenud. Kui nüüd tuleks mõni õetütar paluma autot laulatusele või leeripeole sõiduks, siis kihutaks ta tolle muidugi otse uksest välja.

Mismoodi saab Roots nõuda kõigi lubaduste täpset täitmist Johannes Nipperilt, kui viimasega omal ajal üsna mitu korda sai ühe laua taga istunud? (Seda on juhtunud paar korda isegi viimasel ajal.) Nipper oli ju tookord kõrge ülemus ja Roots tundis sellest ainult heameelt, et teda usaldati, et ülemus suvatses tema soovhoosis mõne ülearuse pitsikese visata. Muidugi polnud see Rootsu süü, et ta tervis peale piima mingit muud joodavat ei kandnud, et Nipper oli see, kes ta neil juhtudel ära päästis.

Aga Hendrik Mahlak?

Tema toodi siia rajooni alles aasta tagasi. Kuidas siis mitte usaldada selliseid vanu kohalikke töötajaid nagu Paber ja Roots! Pealegi oli Mahlak juba iseloomu poolest kergesti seltsiv ja lõbus, ta oli säilitanud lapseliku usalduse kõigi inimeste vastu. Ta ei märganud selles midagi halba, et ühel laupäeval olid Nipper juures Roots ja Paber, järgmisel laupäeval Paberi juures Nipper ja Roots ning kolmandal — kogunesid kõik kolmekesi Rootsu juurde.

Ükskõik, kus kohal asub rajoonikomitee, kusagil linna ääres olevas aiamaajakeses või otse südalinna kõige elavamal liiklusristil, ühekordses, ajutiselt kokkulöödud puumajakeses või aastasadeks betoonist ehitatud hoones — kõikjal leiad ruumi, mis on ühesugune kõigis rajoonikomiteedes. See on büroo istungite ruum. T-kujuliselt kokkupandud laudad, kaetud punase või roheline kaleviga, olenevalt sellest, mis rajooni kooperatiivis parajasti müügil oli, kui tuli vaadata aastate jooksul tindiplekkidest määrdunud ja istungitest ärahõõrutud laudlina. Laudade ümber toolid bürooliikmete jaoks. Seinte ääres teine toolide rida, kus

istuvad aruandjad või need, keda töökoha tõttu on kutsutud pealtkuulajaks.

Kui palju aega on veedetud taolistes ruumides, väga mitmesugustes rajoonikomiteedes! Vahel tundub, nagu olekski suurem osa eluajast veedetud just niisuguse laua ääres või ridamisi seinte äärde asetatud toolidel istudes. Mõnikord nii kaua, et rohelise kaleviga kaetud laua tagant ei ulatunudki nägema kaugemale — rajooni kolhoosidesse ja sovhoosidesse, meiereidesse, telliskivi- ja linavabrikutesse.

Seekord ei olnud Kallaku rajoonikomitees büroo istungit. Ka inimesi ei olnud esimese sekretäri Hendrik Mahlaku kabinetti kogunenud just palju. Oleks võinud arutada sealsamas. Kuid Mahlak pidas millegipärast paremaks kokkutulnuid bürooruumi paluda. Roots, Paber ja Nipper vaatasid üksteisele imestunult otsa. Nendega rääkis Mahlak harilikult oma kabinetis. Milleks minna kõledasse bürooruumi? Kehitasid arusaamatuses õlgu.

Mahlak tundis, et bürooruumis on tal kergem rääkida. See nagu avaldas tema peale mingit erilist mõju. Istudes oma tavalisele kohale laua taga, vasakul pool toimikute virn aruannete, ettekannete ja õienditega, tundus talle, et kõik, mis on toimunud varemalt, väljaspool selle ruumi seinu, on jäänud kusagile kaugemale. Tema istus siin laua otsa juures, aga seal, veidi eemal, komiteeliige Paber ja ülejäänud bürooliikmed. Vahekorrad, mis mõnikord tundusid nagu segi minevat, said bürooruumis korruga selgeks. Seal ei istunud enam see Richard Roots, kellega ta oma kabinetis oli mõnigi kord lihtsalt niisama lobisenud. Nüüd oli hea sõbra Richardi asemel täitevkomitee esimees Roots, keda ta pidi suunama, kelle tööd kriitiliselt läbi vaatama, ja kui vaja, siis isegi tubli peapesu andma.

Ka Roots, Paber ja Nipper tundsid büroo istungite ruumi astudes, et vahekorrad on muutunud teiseks. Siin ei saa enam Mahlaku etteheiteid poolnaljatades tagasi ajada, nagu seda juhtus mõnikord sekretäri kabinetis diivanil või tugitoolis mõnusalt keha sirutades.

Koridorist läbi minnes märkas Roots, et istungite ruumi ukse juures vestlesid omavahel pool tosinat ini-

mest. Küllap vist ootavad sekretäri sama asja pärast. Mahlak ei olnud ikka veel poole sõnagagi märku andnud, miks ta neid täna nii erakordselt välja kutsus. Roots tundis ebatavalist rahutust. Nipper korrutas oma tavalist juttu, kuidas ta ööd kui päevad ringi peab sõitma, igal ajal oma silma peal hoidma. Teada see traktorijaama kaader! Paber oli üsna mures — ta ei jõudnud veel helistada loomakliinikusse — Mustikul oli millegipärast udar paistetama hakanud.

Hendrik Mahlak ei lausunud ka siis ühtegi sõna, kui nad neljakesi istet olid võtnud. Võttis üsna õhukese mapi, soris seal üht-teist, laskis silmadel käia üle kokkutulnute, nagu oleks bürooruum inimesi kubinal täis ja nagu poleks kokkutulnute sumin veel vaibunud.

„Viimaseid „Pravda“ numbreid olete lugenud?“ küsis lõpuks.

„Kuidas siis muidu,“ vastas Roots kähku.

„Nagu ikka oleks,“ venitas Paber kõhklevalt. Kuna ta vene keelt halvasti oskas, läks tal lugemine aeglaselt, ja kiirematel päevadel leppis ta ainult silmade libistamisega üle pealkirjade.

„Tähendab — märkasite?“ päris Mahlak.

Roots noogutas pead, kuigi talle ka praegu polnud selge, mida ta pidi märkama.

„Ei märganud, seltsimehed,“ jätkas Mahlak. „Ei märganud, et paljudes rajoonides on juhtivad töötajad ise eeskuju näidanud, siirdunud kolhoosidesse...“

Sekretäri kabinetis istudes oleks Paberil kindlasti üle huulte libisenud tavaline: „Ära tee nalja!“

Siin aga istus ta vaikselt. Mahlak talitas õigesti, et otsustas jutuajamise läbi viia bürooruumis. Nüüd võis ta rahulikult jätkata:

„Sellepärast ma teid kutsusingi. Ja veel mõned meie aktiivi hulgast. Alguses räägime nendega, hiljem arutame omavahel, kuidas ja mis, enne kui küsimuse büroole paneme.“

Mahlak andis märku, et esimene eesruumis ootaja sisse astuks. Mahlaku kogu olemusest oli tunda, et tal on Paberile, Rootsule ja Nipperile veel midagi öelda. Ta kardab, et see kujuneb neile võrdlemisi ebameeldi-

vaks, ja seepärast püüab eelolevat ebameeldivat momenti kas või natukenegi edasi nihutada.

Neid oli neli, keda Hendrik Mahlak välja oli kutsunud. Imestusega märkas Nipper ootajate hulgas traktori jaama peagronoomi. Kogu Nipperi olemus väljendas mõtet: „Ei, ei, mis te nüüd, seltsimees sekretär!”

Sama mõtet väljendas ta ka kõvasti:

„Seltsimees Mahlak, kuidas siis niiviisi? Ta töötab meil juba neljandat aastat. Kollektiiviga kokku kasvanud, ja peaasi — tal on ju praegu palju vastutavam ülesanne. Kogu rajooni kolhooside eest vastutab. Ei... Ei... mina olen vastu.”

Pikalt-laialt seletas Nipper, kuidas peagronoom on jaamas kujunenud a-ks ja o-ks, kuidas tal on kõik aruannete grafaad nii pähe kulunud, et südaööl üles ärgates võib koostada aruande.

„Ega ma ainult jaama pärast. Aga tuleb meile uus inimene, ajab kõik sassi. Täitevkomitee ja rajoonikomitee ei saa kah enam aru, kus kolhoosis kui palju on küntud või külvatud. Kui küsimus oleks ainult traktori jaamas — kõik annaksin ära. Aga see kahjustab nii täitevkomitee kui ka rajoonikomitee tööd.”

Viimased faktid panid mõtlema ka Rootsu ja Paberi. Tõepoolest — niisuguse peagronoomiga on hea töötada. Küsitakse Tallinnast midagi — helistad temale, ning paari tunni pärast võid ülemusele operatiivselt ette kanda.

„Ma ise kah kahtlesin, ta ikkagi peagronoomi kohal, nii-öelda kõigi nelja jalaga otse põllumajanduse sees,” andis sekretär järele.

Kolhoosi esimehe kandidaat ise ei jõudnud arutluse kestel paari sõnagi öelda.

Kui tema pikk kuivetu kogu hakkas ukse poole liikuma, vaatas Nipper talle järele pilguga, mis ütles: nägid nüüd, päästsin su ära. Vaata, et sa meeles pead, kui minul midagi...

Järgmised kaks seltsimeest pidid töötama — üks kusagil kooperatiivi aiandis, teine varumiskontoris. Kunagi olid nad lõpetanud põllumajanduskooli. Selle järgi, kuidas nad rääkisid oma praegusest tööst, avaldasid oma arvamust rajooni põllumajanduse edasiaren-

damise kohta, jäi neist hea mulje. Kui sekretär tegi ettepaneku minna kolhoosi esimeheks, jäid nad mõlemad veelgi enam mõttesse, palusid paar päeva aega, et läbi kaaluda oma võimeid, nõu pidada perekonnaga, läbi mõtelda.

Siinkohal torkas Roots oma peenikese, piriseva häälega vahele:

„Mis siin mõtelda? Partei käsib — teie olete kommunistid. Või arvate, et Keskkomitee otsused teie kohta ei käi?“

Rootsu toetas Nippereri põrisev, õpetlik bass:

„Vaadake, seltsimehed, niisuguste järelemõtlemistega on mõnigi oma parteipileti pidanud lauale panema.“

„Kas siiski vähemalt homseni ei võiks?“ rääkis üks. Teine avaldas sama soovi.

Olgu siis homseni — lepiti. Aga vaadaku ette, et nad rumalusi välja ei mõtleks.

Jah, leidub veel seltsimehi, kes unustavad, et oma-poolse kaalumisetä, oma võimeid ja oskusi mitteamestavad momentaansed käsutäitjad on suuremalt osalt väga pealiskaudsed inimesed. Ja need parteiorganisatsioonide juhid, kes nõuavad kommunistidelt ilma oma-poolse arvamuseta käsutäitmist, võivad palju kahju teha.

Olin aastat poolteist tagasi pealtkuulajaks ühel rajoonikomitee büroo istungil, kus arutati personaalküsimusi. Üheks parteidistsipliini rikkujaks oli rajoonilinnakese juuksuriartelli esimees. Tundsin teda ammu — hallipäine, ligi seitsmekümne lähedal olev vanamees. Kodanlikul ajal said tema juuksuritöökojas kokku seltsimehed, kellel oli raske mujal kokku tulla ja arutada kodanlikule valitsusele ebameeldivaid küsimusi. Suure Isamaasõja ajal hoolitses vanamees selle eest, et Tšeljabinski linna mehed ka neil karmidel päevadel võiksid käia korralikult lõigatud juuste ja hästi aetud habemega. Raske oli leida korralikumat ja kohusetruumat inimest kui tema. Ja nüüd — personaalküsimus. Oli juhtunud nii, et viljakoristamise ajal tuli rajoonikomitee sekretäril pähe teda kui üht korralikumat ja distsiplineeritumat kommunisti rajooni-

komitee volinikuna kolhoosi saata. Juuksur mõtles, kaalus ja ütles ära. Ta võis hästi juhtida poliitringi, esineda vestlustega oma artellis ja naaberkäitistes. Kuid ta polnud kunagi oma elus olnud maal. Kombaini ja traktorit oli ta näinud vaid eemalt. Millega võiks ta kaasa aidata kolhoosis? Ka rajoonikomitee bürool peeti tema käitumist parteidistsipliini rikkumiseks, ja ainult varasemat aktiivset tegevust arvesse võttes pääses ta suulise hoiatusega.

Ei saa parteilist distsipliini ära vahetada pimedast peast käsutäitmisega.

Kuid nähtavasti just niisugused endaalgatuseeta seltsimehed meeldisid Richard Rootsule, sest kogu jutuaajamise jooksul järgmise seltsimehega ei kadunud tema näolt heakskiitev naeratus ja kogu ta olemus näis ütlevat:

„Tubli, tubli!“

Sisse tuli üks kooperatiivi harukaupluse juhatajaid — aastatelt veidi üle keskea, põskedel ja silmade all sügavad kortsud, nagu need harilikult tekivad inimesel, kelle elus on väga vahelduvaid perioode.

Vaevalt oli kooperatiivi harukaupluse juhataja ära kuulanud parteikomitee sekretäri jutu, kui ta vaimustatult hüüdis:

„Seltsimehed! Te ju teate, ma olen alati valmis olnud täitma partei käsku. Tean, seltsimehed, et see on raske...“

Hendrik Mahlak katkestas ta sõnadevoolu:

„Kas olete mõtelnud sellele, et teil tuleb elada külas, eemal teatrist, kinost. Et teil tuleb õppida tundma põllumajandust.“

„Aga muidugi, kuidas siis... Teate, pean ütleva, et kuigi ma olen eluaja töötanud nõnda-öelda teistel aladel — kooperatiiv, varustamine jne... Teate, pean teile ütleva, et oma salajasemas südames opis olen alati armastanud põllumajandust... Jajah... kui olin veel üsna lapsuke, olin kord vanaisa juures maal... Tema, see tähendab vanaisa, elas maal. Ei, ei, ta ei olnud mingisugune kulak, kehvik oli, või õigemini öelda, nii-öelda keskmine kehvik. Siis ma olin tema juures maal, ja te võite uskuda — muidugi, see on teie asi, kas te

usute või mitte, aga minu südamesse jäi sellest ajast alates niisugune armastus maa vastu... Teate niisugune armastus!" Paksuke ohkas — kas oli sõnadevool teda väsitanud või muutis vanade mälestuste meelde-tuletamine ta südame härdaks.

Hendrik Mahlak katkestas kõneleja teistkordselt:

"Pidage meeles, et aasta, kahega peate kolhoosi tõstma eesrindlike hulka."

"Ärge muretsege, seltsimees sekretär... Ööd olen üleval, päeval kah ei maga..."

Pärast seda kui uks paksukese taga oli sulgunud, noogutas Roots heakskiitvalt pead:

"Ei-noh, inimene tahab ise minna, ega ei takista."

"Kuidas tal praegu kooperatiivis asjad on?" kahtles Mahlak.

"Alles teist aastat... Üht-teist pahandusi ju on, aga kellel need olemata," toetas Nipper. "Võib-olla inimene tõepoolest pole kogu eluajal leidnud võimalust sobivale tööle minekuks. Võib-olla kolhoositöö ongi, nagu kirjanikud ütlevad — tema kutsumus."

Hendrik Mahlak jäi mõttesse. Mine tea.

Heino Paber kaalus. Võib-olla oleks paksukesel tõesti parem kooperatiivist mujale minna. Heino Paber tundis nagu õhust, et varem või hiljem läheb paksukesel päris halvasti. Üht-teist juba sosistati.

"Tahab minna — las läheb! Ei tule toime — meil on alati võimalus teda maha võtta," teatas Paber üsna resoluutselt.

Sellega lõppeski. Paksuke oli esimene, kelle kandidatuur kolhoosi saatmiseks kindlaks määrati.

"Asi seegi," ohkas sekretär. Rajoonilehe toimetaja, kes nõupidamise lõpuks kohale oli jõudnud, võttis kiiresti andmed kooperatiivitöötaja isiklikust toimikust ja helistas toimetusse, et fotograaf kohe esimehekandidaadi üles otsiks. Rajooniajalehes ilmus kirjutus esimesest rajooni patrioodist, kes on otsustanud minna kolhoosi esimeheks. Kirjutuse juures oli foto, millelt vaatas vastu enesekindel ja kõigeiks valmis olev nägu.

Kuid see oli juba hiljem. Jätkame parem koosolekut büroo istungite ruumis.

"Seltsimehed, meil tuleb ka endil eeskju näidata.

Kes siis veel kui mitte meie?" Kogu jutu ajal vahtis Hendrik Mahlak kuhugi kõrvale. „Pakkusin ennast, aga Keskkomitees öeldi, et alles tulin sekretäriks. Töötagu veel.“

Ruumis valitses vaikus. Nipper kaalus kiiresti, kas poleks ka temal päris õige aeg esitada avaldus uuele töökohale minekuks. Kuid lasknud silme eest läbi kõik pluss- ja miinuspunktid oma töös, leidis ta, et käesoleval momendil pole mingit mõtet ennast asja ees, teist taga ette hakata toppima. Ei rajooni- ega täitevkomitees, isegi Tallinnas ministeeriumis pole talle veel korragi öeldud, et tuleb üles tõsta küsimus tema vabastamise kohta.

„Ma arvan, et vähemalt kahel meie rajooni, kuidas öelda, kõige juhtivama kaadri hulgast tuleks...“

Ruumis muutus veel vaiksemaks. Novembrituul lõngutas hooletult kinnipandud õhuakent, peksis vastu ruute üksikuid lumese-guseid vihmapiisku.

„Kaalusime Tallinnas ja arvasime, et kui seltsimees Nipper. Eks ole?“ Mahlak vaatas Nipperile andekspaluva naeratusega. „Sa olid peaagronoomi saatmise vastu. Aga traktori jaam peab ju ikka kedagi otseselt kolhoosile abiks andma. Ja siis — võib-olla ka sina, Roots? Oled ennegi olnud sovhoosi direktor, juba harjunud. Direktor või kolhoosi esimees...“

Nüüd oli siis selge. Heino Paber ohkas kergendatult. Roots kõhkles hetke, kõhule ristipandud käte pöidlad hakkasid teineteise ümber tiirutama, ikka kolm-neli ringi ühtepidi ja teist niisama palju vastassuunas.

Nagu juba öeldud — Richard Rootsu üks tähelepandavamaid omadusi oli täpne käsutäitmine. Seepärast jõudis ta enne Nipperit anda oma nõusoleku.

Nipper aga alustas kaugelt, ääri-veeri. Muidugi, vastu temal midagi ei ole. Kus sa sellega. Hea meelega nõus. Ja võetagu temalt kas või parteipilet, kui paari aasta pärast kolhoosnikud ei upu ära piima ja viljahunnikute sisse. Ainult... üks „aga“ on... Muidugi, isiklik elu ei tohi segada partei ja valitsuse poolt antud ülesannete täitmist, aga katsu sa neid täita, kui sabast hoiavad kinni kuus põngerjat, kellest neli käivad koolis. Seltsimees sekretär on ju ise näinud, missugused

toredad nad on. Ja kuidas saab tema isasüda välja kannatada, kui kõik neli kooliskäijat tuleval aastal viie kilomeetri kaugusel olevasse kooli peavad kõmpima! Lähevad läbi lumehangede. Sukakesed, saapakesed saavad märjaks, külmetavad... Ega tema, Nipper, räägi enda pärast, aga lapsed. Seltsimees sekretär on ise mitu korda öelnud, et lapsed on tulevik.

Rajoonilehe toimetaja sosistas midagi kolhoosnike lastest, kes kah kaugel koolis pidavat käima. Ja veel sellest, et lapsed saavad ühiselt hobusega kooli viia ja koolist tagasi tuua. Peale selle olevat koolis internaat. Kuid sosinast tugevamaks toimetaja hääl ei muutunud.

Kallaku rajoonis ei sallitud kõvasti rääkijaid. Olevat juhtunud, et rajooni sattunud mõni liiga tugeva häälega seltsimees. Esinenud korra, kaks, kritiseerinud Roots, Paberit või Nipperit. Kuid kunagi polevat juhtunud, et ta veel kolmandat korda sõna oleks võtnud. Nii oli olnud isegi ühe vabariikliku ajalehe korrespondendiga. Pärast paari kriitilise artikli ilmumist hakanud rajoonilinnakeses liikuma jutud tema amoraalsest käitumisest — istuvat päevad läbi ainult restoranis. Paluti toimetust säärane moraalselt laostunud inimene ära kutsuda. Selgus, et korrespondent istunud tööpoolest iga päev kolm korda toidubaaris. Mine tee kindlaks, et iga-päevane toidubaari küllastamine oli tingitud korraliku söökla puudumisest.

Samasugust lugu räägiti ka rajooniajalehe ühe toimetaja kohta, kellel oli julgust näidata traktorijaama halba tööd.

„Teie ülesanne on näidata traktorijaama eesrindlikku osa,“ oli öelnud talle Roots. „Teame kõigi niisuguste kritiseerimiste põhjusi! Keskmiku mahajäänud meeled. Vaata mul asja, mille pärast kisa tõsta — kaks-kolm vagu põllu äärest kündmata jäänud! Mis loeb see kaks-kolm vagu, kui me tuhandeid hektareid uudismaid üles harime.“

Võib-olla sellest ajast peale muutuski ajalehe toimetaja hääl vaevukuuldavaks sosinaks. Kellelgi pole tuju saada „mahajäänud meeled“ propageerija nimetust.

Kriitika lämmatamise vahendeid on mitmesuguseid. Harilikult arvatakse, et ainult kohalt vallandamine või

madalamale kohale üleviimine mitmesuguste ettekäändete all on põhiline kriitika lämmatamise võte. Ei — veel kavalam ja raskemini avastatav on kriitika lämmatamine kritiseerija edutamise sildi all. Ka selle võtte olid Roots, Nipper ja Paber üsna hästi ära õppinud. Üsna paljud nendele vastumeelseist olid saadetud kusagile edasi õppima või soovitatud tööle teise rajooni, vastutavamale kohale. Paber ise kirjutas neile kõige paremad iseloomustused, julgus kritiseerida oli nendes iseloomustustes eriti alla kriipsutatud. Peaasi — et mõneks aastaks lahti saab. Aga edaspidi — eks siis näe. Võib-olla ei saadeti teda pärast kooli lõpetamist enam siia — Kallaku rajooni. Juhtus, et „kisakõrdest“ agronoomi või kolhooside esimehi „edutati“ tööle täitevkomitee aparati, kus „otsese juhtimise“ ja puht-administratiivse tööga ülekoormatuse tõttu ei olnud võimalusi rajooni elust osa võtta.

... Hendrik Mahlak jäi mõttesse. Korraks meenusid oma rännuaastad. Kaks last oli ta üles kasvatanud kolhoosides, kus alles hakati ehitama koolimaju, klubisid, raamatukogusid.

Aga ajad ju muutuvad. Nipperil on muidugi raske uuel kohal.

Ma ei kavatsenud nii pikalt peatuda põhjustel, miks Nipper ei läinud maale, kolhoosi. Tõepoolest — võib ju arvesse võtta inimese arvukat lasteperet. Kuid ma ei saanud jätta Nipperist rääkimata sellepärast, et nädal hiljem võttis ta rajoonikomitee bürool silmatorkava printsiipaalsusega sõna seltsimehe kohta, kes kah ei tahtnud põllutöömashinate remonditöökojast minna tööle kilomeetrit kakskümmend eemal asuvasse traktori-jaama. Nipperist ülesköetuna pildusid ka Hendrik Mahlaku silmad tol korral tuld ja välku. Ka temal oli tookord nagu kaks mõõdupuud parteilaste jaoks: üks oma isiklike sõprade ning teine — vähemtuttavate käitumise ja tegude hindamiseks.

Keda siis saata? Mahlaku pilk jäi peatuma Paberil.

Paber mõistis seda küsivat vaadet. Ta ei saanud hakata rääkima oma leghorni kanadest, aiamaast, mida ta on aastate vältel harinud ja väetanud, ning noogutas nõusolevalt peaga.

Hendrik Mahlak ohkas kergendatult.

„Niisiis — toimetaja, võid kirjutada, et Kallaku rajooni juhtivate töötajate hulgast lähevad kolhoosi esimeesteks Heino Paber ja Richard Roots.“

Ja lisas üsna murelikult ja mõtlikult:

„Üksi jään, üsna üksi.“

Raske oli mõista, mille kohta see päris täpselt käis. Kas Mahlak arvas, et tal on edaspidi raske ilma Paberi ja Rootsuta töötada?

Kõik neljakesi astusid rajooni kaardi juurde, mis ripus seinal. Kui on juba otsustatud minna, siis teha kohe selgeks — kuhu. Rajooni piirid venisid üsna kitsa ribana keskusest paremale ja vasakule. Rajooni moodustamisel ei saadud igakord tõmmata geomeetrilisi piirjooni, mille iga punkt oleks olnud rajoonikeskusest ühekaugusel. Tuli arvestada elanikkonna aastakümnete kestel kujunenud harjumusi ja palju muud. Seepärast ulatusid rajooni kaugemad nurgad keskusest poolesaja kilomeetrini. Uhes niisugustest asuski kolhoos „Võit“. Seesama, kus esimeheks oli Kaarel Karu ja brigadiiriks varemalt Peeter Volts, kus ei olnud kolhoosi parteiorganisatsiooni ega isegi ühtki kommunisti ja kuhu rajoonikomitee töötajad sõitsid üsna harva. Ja kui sõitsidki, siis lühikeseks ajaks — kaugel maa tõttu jõuti alles lõunaks kohale, aga tagasi rajoonikeskusesse sõitma tuli hakata varakult, et õhtuks koju jõuda.

„Võidu“ kolhoosi kohal jäi Hendrik Mahlaku käsi peatuma.

„Mis sa, Richard, sellest arvaksid?“

Nüüd, kus raskem osa läbi oli, läks sekretär üle tavalisele sõbramehelikule kõneviisile.

Nüüd ei avaldanud Roots enam endist valmisolekut. Isegi rajooni kaardilt on näha, missugune kolhoos on „Võit“. Rootsul tuleb seal eelkõige hakata loomakasvatust arendama. Aga kuidas sa teda arendad, kui kolhoosi karjamaad on 3—4 hektari suurustena mitmekümnes tükis mööda kolhoosi laiali paisatud. Nii, nagu nad üksiktalupidajatest omal ajal olid jäänud. Kuhu sa asutad seal kultuurkarjamaid või kopleid? Samuti on lugu põldudega.

Kolhoos „Võit“ kuulus nende hulka, mida peeti

„vähese perspektiiviga“ majanditeks. Kuid Richard Roots ei ole harjunud töötama seal, kus pole perspektiivi juba paari aasta jooksul ennast näidata. „Võidust“ võib kujuneda hea majand, aga seal on vaja visadust ja tööd. Rohkem kui Rootsul on.

„Enne otsustasid sina, et mul tuleb kolhoosi sõita. Nüüd valin mina, kuhu minna.“ Täitevkomitee esimees püüdis tõtt naljaga segades leida „perspektiiviga“ kolhoosi.

Ning samasugusel pooleldi nalja-, pooleldi tõetoonil Hendrik Mahlak nõustuski. Rootsul käsi libises mööda kaarti rajooni vastaspoolsesse serva, rajoonikeskusest mitte eriti kaugemale, aga ka mitte just lähedale.

„Siia!“

Täitevkomitee esimehe käe all laiusid suured kollasega märgitud põllupinnad, rohelised niidud (kaardil ei olnud isegi niitude võsastumist tähistavaid rõngakesi).

„Siia! Ja kahe aasta pärast vaata.“ Richard Roots teadis, mis ta rääkis. Siin oli lagedaid heinamaid, mis läbisid kogu kolhoosi laia lahmakana kahel pool jõge. Siin oli karjamaid, kus suve läbi võisid toitu leida kogu kolhoosi veised. Siin ei olnud tarvis põllult aastate kaupa kive koristada — juba tuleval kevadel võib ruutpesiti maha panna kartuleid ja külvata maisi, söödakapsast ja naerist. Ning seda Richard Roots oskab. Peaasi, et poleks soid ega võsa, kive ega kruusakinke.

Nõusolek oli antud. Eelmine esimees oli küll üsna tubli, aga agronoomilise hariduseta. Ei teeks viga, kui saadaks ta kolhoosiesimeeste kooli õppima. Saaks temast tubli esimehe mõnele teisele kolhoosile.

Nüüd, kus Roots oli endale pidepunkti leidnud, aitas ta seda agaramalt valida kolhoosi Heino Paberi jaoks.

„Ei, kaugemale ei maksa minna — näed, siinsamas külje all . . . Tiidebaumist pole sooja ega külma . . .“

„Mine tea veel . . .“ kahtles korraks Hendrik Mahlak. Kuid see kahtlus kadus, kui Roots ja Paber tuletasid talle meelde, kuidas Tiidebaum oleks peaaegu nurja ajanud kevadkülvil plaani täitmise, kuidas Tiidebaum leidis ennast kutsutud ning seatud olevat kritiseerima täitevkomiteed ja rajoonikomiteed.

Ja lõpuks — vaadaku arvulisi näitajaid. Hendrik Mahlak pidi nõustuma. Arvude järgi ei olnud „Edasi“ kolhoos just palju edasi nihkunud.

„Ei, see ei ole kriitika lämmatamine,“ rahustas Hendrik Mahlak iseennast. Temale, Hendrik Mahlakule, ei meeldi Tiidebaum sellepärast, et ta on liiga ennast täis, et ta juba esimestel esimeheks oleku päevadel nii jämedalt rikkus kolhoosi põhikirja. Aga kolhoosi põhikirja rikkumine — ei saa olla sellest suuremat süütegu. Päevapealt võib niisuguse asja eest minema kihutada. Töötagu brigadiirina. Lõpuks peavad ju kõik kolhoosid niikaugele jõudma, et ka brigadiiri kohal töötaks põllumajandusliku eriharidusega inimene. Ka see on hea, et Heino Paber jääb siia, üsna linna külje alla, käe-jala juurde. Võib igal ajal kokku saada, nõu pidada.

Millest veel rääkida? Et rajoonikomitee bürool nii otsustatigi — soovitada kolhoosil „Oktoober“ valida esimeheks Richard Roots, „Edasi“ kolhoosnikutele aga soovitada Heino Paberit.

... Seekord sõitis rajoonikomitee poolt soovitatavat uut esimeest „Edasi“ kolhoosnikutele tutvustama traktorijaama direktor Nipper. Hendrik Mahlak ei pidanud sobivaks ise minna. Richard Roots aga, kuigi ta täitis veel täitevkomitee esimehe ülesandeid, valmistus ära sõiduks.

Pole mõtet hakata jälle kirjeldama koosoleku käiku. Lõppes see nii, nagu Hendrik Mahlak oli kartnud eelmisel aastal, Tiidebaumi esimeheks soovitades — Nipper sõitis linna tagasi koos Heino Paberiga. Ei aidanud Nipperi seletused Paberi suurtest kogemustest, ei aidanud isegi see, et Paber avaldas lootust tuleval aastal vähemalt 4 rubla normipäeva eest tasu maksta.

„Tiidebaumi lubamist me teame. Lubas 3 rubla — saime kolm ja pool. Põld ei salli peremeeste vahetamist.“ Nii rääkisid kolhoosnikud.

Torm puhkes lahti koosolekul. Veel suurem torm oli hiljem Hendrik Mahlaku kabinetis. Mida tähendab Heino Paberi mittevalimine? Rajoonikomitee ei tunne inimesi, keda ta soovitab kolhoosidesse. Aga keda peaks Mahlak tundma veel paremini kui Heino Paberit? Rajoonikomitee poolt saadetud inimese läbikuku-

tamine tähendab, et rajoonikomiteel pole usaldust rajooni inimeste hulgas.

Ei, see ei või nii olla. Võib-olla oli Tiidebaum solvunud ja organiseeris oma sõprade ringikesega sellise vastuseisu! Nipper aga ei osanud kogu asja küllalt hästi ajada.

Süüdistusi, seekord päris ilmaegseid, langes vaese Nipperi turjale rohkem kui vaja. Ja nagu rajoonikomitee sekretär ise alati püüab viibida lahinguvälja kõige raskemates lõikudes, nii sõitis ka nüüd Hendrik Mahlak ise „Edasi“ kolhoosi.

Kuid seekord ei toimunud isegi uut koosolekut. Hendrik Mahlak nägi oma silmadega, et Johannes Tiidebaum ei võtnud uue esimehe tulekut mingi isikliku solvamisena. Vastupidi — tundus, et ta rõõmustab. Mida rohkem spetsialiste ja häid organiseerijaid kolhoosis, seda parem. Nähtavasti kuulus Tiidebaum tõesti nende inimeste hulka, kes unustavad oma isikliku ülen-damise või allapoole viimise momendid, kui sellest võib kasu tulla kogu kollektiivile. Ka koosolekut avades rääkis ta kolhoosnikutele, et Heino Paberi kolhoositulekust on ainult kasu. Tema aga võivat oma agroomiteadmisi palju kasulikumalt rakendada kas brigadiirina või agroomina.

Hendrik Mahlak taipas — võib-olla esimest korda kõige selgemalt kogu oma tööaja jooksul Kallaku rajoonis —, et oli talitanud valesti, lastes endale peale sundida Rootsu ja Paberi arvamuse ning sundides oma-korda bürooliikmeid sellega nõustuma. Tunnetas, et oli liiga palju nõu pidanud ainult oma, rajoonitöötajate kitsa ringiga ning viibinud liiga vähe nende inimeste keskel siin, kes nüüd vaatasid talle üleoleva muigega ja pidid parandama tema, Hendrik Mahlaku poolt tehtud viga.

Kuid — taganemisteed olid lõigatud. Heino Paber peab saama „Edasi“ kolhoosi esimeheks. Sellest oleneb Mahlaku kui sekretäri autoriteet.

Johannes Tiidebaum pani koosoleku päevakorra hääletamisele. Kõigest paar kätt tõusis.

„Ettepanek on päevakorda mitte kinnitada ja koosolek ära jätta,“ hüüdis keegi. Enne kui koosoleku

juhataja Tiidebaum jõudis uut ettepanekut hääletamisele panna, tõusid kõik käed ja kolhoosnikud hakkasid ruumist lahkuma.

Ma ei tea, missugused tunded olid Heino Paberis ülekaalus. Rõõm, et pääses kolhoosiminekest, või häbi oma kandidatuuri läbikukkumise pärast.

Kogu tee „Edasi“ kolhoosist rajoonikeskuse vaiksid mõlemad, nii Hendrik Mahlak kui ka Heino Paber.

TORM

Olukirjeldus oli juba valmis. Aga . . . Mis ma siis siin kirjapandud looga ütelda tahtsin? Missugused järeldused peaks lugeja tegema? Kas tõesti tuleb rajooni juhtivaid töötajaid iga paari aasta tagant vahetada?

Ei, mitte ühelgi juhul. Tuleb täiesti nõustuda „Edasi“ kolhoosnikutega. Põld ei salli sagedast peremeeste vahetamist. Pealegi võivad inimesed kümneid aastaid koos töötada, olla omavahel väga head sõbrad, kuid samal ajal ei kaota nad hetkekski oma printsiipiaalsust.

Ent siis, kui tähtsate küsimuste otsustamisel, mis nõuavad isiklike huvide allutamist ühiskondlikele või kõige teravamalt kriitikat ka oma kõige parema sõbra aadressil, hakkab maad võtma õlalepatsutamine — siis tuleb otsustavalt vahele segada. Niisuguseid sõbramehegrupe on tekkinud mõneski kolhoosis ja sovhoosis, rajooni täitevkomitees või parteikomitees, ning milleks salata — isegi pealinna asutustes. Niisugused sõbramehesuhted tekitavadki enesega rahulolu ja „vaikse vee“ õhkkonna. Need on olnud põhjuseks, et mitmedki spetsialistid, kes juba ammu peaksid töötama maal, istuvad oma kabinetides või töötavad kolhoosis ning ööbivad linnas.

Kuidas olukirjeldust lõpetada? Kui tegemist oleks jutustusega — siis oleks asi lihtne. Kirjutada jutustuse lõpp sellisena, et Nipper, Paber ja Roots saavad vajaliku vastulöögi, „Võidu“ kolhoosi üldkoosolek palub saata endale uue esimehe ja Peeter Volts hakkab jälle brigadiirina töötama.

Kuid olukirjelduses on keerulisem. Autoril tuleb

lihtsalt oodata, kuni elu ise annab lõpplahenduse. Sellepärast seisis ka käesolev olukirjeldus lõpetamata.

Kirjanik peab näitama uue võitu. Aga mis teha siis, kui uus ei ole veel võitnud, kui rajoonis on endiselt vaikne nurgake, vaikne kolmik põllumajanduse juhtijaist — täitevkomitee esimees, tema asetäitja ja traktorijaama direktor? Kui parteikomitee sekretär ei ole veel märganud selle vaikse nurgakese olemasolu?

Kas minna elu lakeerimise teed? Seda poleks eriti raske teha. Alati on võimalik tuua kaitsekilbina väide, et elu on näidatud perspektiivis. Ei, parem siiski oodata, mis elu ise ütleb.

Elu ütles ka seekord, kuidas lõpetada olukirjeldus.

... Ma sattusin rajoonikomiteesse siis, kui konverentsi pikem osa — sõnavõttud ja aruanne — oli juba läbi, ees oli veel komitee valimine. Ainult umbkaudu kuulsin toimunud sõnavõttudest, ja kõige sagedamini esines siis Tiidebaumi nimi. Kuid ka ilma igasuguse selgituseta oli Hendrik Mahlaku, Rootsu, Paberi ja Nipper näost näha, et konverentsil oli toimunud nende jaoks midagi üsna ebameeldivat.

Algas see kõik Tiidebaumi sõnavõttuga. Johannes Tiidebaum rääkis umbes sama, millega lugeja on tuttav eelmisest peatükist. Ja ütles otse välja:

„Vaat niisugune on olukord meie rajoonis. Paber, Roots ja Nipper — sõber aitab sõpra hädast välja. Kolmekesi on nad omavahel nii pundis kui sassiläinud lõngakera. Hakkad üht, Paberi otsa, harutama — ära kaob käest, Roots ja Nipper läbisegi vahepeal. Niisugune sassiläinud lõngakera paistab väliselt mõnikord üsna sile ja ümarik, aga hakka lähemalt vaatama... Vead ja puudused vaikitakse maha — peaasi, et oma-meestele midagi paha ei võidaks öelda.“

Keegi hüüdis vahele:

„Mis sa Rootsust veel, ta ju kolhoosi esimees!“

Kuid vahele hüüe valas ainult õli tulle. Tiidebaum ladus lagedale Rootsu kolhoosisaatmise ja Paberi läbi-kukkumise lood.

„Mis aga puutub esimesse sekretäri, siis tema süüks, seltsimehed, on, et ta ei proovinudki seda sassiläinud

lõngakera lahti harutada. Veel enam — pidas neid kolme kõigist targemaks ja hakkas ise nende pilli järele tantsima," lõpetas Tiidebaum.

Nipper tegi veel kord katset sõpru päästa:

"Tiidebaum kargab meile kallale, et meie vaatame, kuidas aga paremini oma isiklikke huvisid kaitsta. Aga kas jälgisite hästi Tiidebaumi sõnavõttu? Mis te arvate, mispärast Tiidebaum siin esines ja vasakule ning paremale sõnu loopis?"

Nipper vaatas oma küsimusele vastust oodates saali. See oli üks tema armastatumaid võtteid — lasta koosolijail endil vastata. Kuid saalis oli vaikne. Rohkem suuliigutuste kui kõrvakuulmise järgi tundis Nipper, nagu oleks üks esireas istuja teisele ütelnud:

"Küll keerutab, kurat!"

Seepärast Nipper jätkas:

"Jah, ma küsin Tiidebaumilt, miks ta juba varem nendest asjadest ei rääkinud! Miks ta vaikus — ah? Miks ta alles täna oma vägevate süüdistustega välja tuli?"

"Sekretär oli alles uus, ootas, et ise näeb ja kuuleb. Ei arvanud, et asi on nii hull," hüüdis Tiidebaum ja tahtis veel midagi lisada, kuid Mahlak koputas pliiat-siga lauale.

"Tähendab Tiidebaum ei arvanud, et asi on nii hull. Aga miks ta just nüüd hakkas seda arvama? Sellepärast, et Tiidebaumis endas räägib isiklik viha. Tiidebaum on Mahlakule ja kõigile teistele vihane, et tahtsime Heino Paberi tema asemele esimeheks panna. Ta pole praegugi kindel, et ta esimehe kohale jääb, ja püüab seepärast tõrvata iga inimest, kes võiks tema asendajana kõne alla tulla.

Tiidebaumi esinemine oli näide kõige suuremast egoistlikkusest, omakasu tagaajamisest..." Nipper tahtis samas üldsõnalise süüdistamise vormis jätkata, kuid Hendrik Mahlak soovitas tal rääkida asjalikumalt ja tuua fakte.

Sõnavõtte oli palju. Üks täiendas teist. Ja nii koorus neist välja peamine:

Rajoonikomitee ei ole propageerinud heade kolhoo-side kogemusi mahajäänutes.

Rajoonikomitee ei näinud vigu kolhoosi esimeeste töös ega parandanud neid õigeaegselt.

Rajoonikomitee soovitas kolhoose juhtima inimesi, kes ei olnud selleks suutelised.

Rajoonikomitee viis septembripleenumi otsuste täitmist ellu kampaanialikult.

Nii rääkisid konverentsi stenogrammid oma kuivas, protokollilises keeles. Muidugi, mitte kõik rajooni töötajad polnud Rootsu- ja Paberi-taolised omakasupüüdjad või Nipperitaolised suurte sõnade tegijad. Ei, suurem osa neist olid toredad inimesed — printsipiaalsed, igas suhtes eeskujulikud, kes ihu ja hingega võitlesid rajooni eest. Isegi see oleks ülekohus, kui väita, et Roots ja Paber üldse midagi head ei teinud. Ei — mõnigi kord näitasid nad päris head arusaamist asjadest, näitasid end heade organisaatoritena. Ka nendel oli häid omadusi.

Kuid see on üks koosolekute ja arutelude põhiomadusi — välja tuua eelkõige see, mis edasiminekut takistab.

Rajoon oli tõepoolest edasi läinud — umbes samuti kui „Võidu“ kolhoos Kaarel Karu juhtimisel. Oli edasi läinud omapead, sest elu ise vedas teda edasi. Ja edasi vedasid ausad kolhoosipõldude töötajad — esimehed, agronoomid, zootehnikud. Omapead, nii kuidas keegi paremaks arvas.

Niisugune edasimineku ei rahulda. Sellepärast rääkisid konverentsi stenogrammid kurja keelt.

Niisiis, kätte oli jõudnud otsustav etapp — uue rajoonikomitee valimine. Täpsemalt öeldes — valimised olid toimunud, sedelid hääletuskasti lastud, nüüd tuli oodata vaid tulemusi. Otsisin üles koridoris aknalauale toetuva Hendrik Mahlaku. Kümneid kordi on viibitud rajoonikonverentsidel ja partei üldkoosolekutel, kus parteiorganisatsioonile valitakse uus juhtkond. Ja alati haarab — ei oska täpselt öelda, mis just. Kui valimisedelid on kasti langenud, kui valijad lahkuvad saalist ja ainult komisjon jääb oma tööd tegema, siis tahaks öelda:

„Vaadake, milles peitub meie jõud!“

Just siis, kui kollektiiv annab hinnangu juhtkonnale,

olgu see siis parteiorganisatsioonis, nõukogus või isegi kolhoosi üldkoosolekul, tunnete rohkem kui kunagi, et meie jõud on meie kollektiivsuses.

Hendrik Mahlak seisis üsna üksikuna. Ümberringi gruppides käis elav arutus. Siin oli kolhoosirahvas kogunenud mõne naaberkolhoosi esimehe ümber. Seal samas kõrval käis elav vaidlus traktorijaama või rajooni tööstuskombinaadi töö üle. Arutati ka lihtsalt möödunud konverentsi käiku.

Ainult Mahlak oli üksi. Seda olen varemgi tähele pannud, et ajal, kui valimiskomisjon teeb oma tööd ja oodatakse veel ainult tulemusi — seisab sekretär üksi. Võib-olla on tegemist delikaatsusega? Milleks segada seltsimeest, kelle töö kohta on äsja antud hinnang tema nime valimisedelile jätmisega või mahakustutamise ja kes veel ei tea, missuguse lõpliku otsuse kollektiiv tema kohta on andnud.

Tavalisel koosolekul on sekretär inimestest ümbritsetud. Küsitakse nõu, nõutakse abistamist. Aga nüüd? Võib-olla Hendrik Mahlak ei jäägi Kallaku rajooni parteiorganisatsiooni juhtima. Valitakse hoopis teine inimene, kes mõndagi asja teisiti tahab korraldada, kui seda on mõelnud Hendrik Mahlak.

Ja kui paludagi Hendrik Mahlakult praegusel momendil abi, et kinod põllumajanduslike filmidega jõuaksid kiiremini kolhoosidesse või et Mahlak peaks enda kätte võtma traktorite tagavaraosade hankimise, siis vastaks ta:

„Eks seda tee uus rajoonikomitee ja uus sekretär.“

Rajoonikomitee uus koosseis — see ei tähenda sugugi, et seal kõik inimesed oleksid uued, samuti kui „uus sekretär“ ei tähenda, nagu oleks täiesti kindel Hendrik Mahlaku asemele uue inimese valimine. Kuid nii ollakse juba harjunud ütleva.

Vestlesime Hendrik Mahlakuga tühjast-tähjast. Uue trammiliini ehitamisest Tallinnas, teatrilavastustest jne., jne. Nii on sageli — mõtted on ühe asja küljes kinni, aga räägitakse hoopis teisest. Niikaua kui teatati hääletamise tulemused.

Uude rajoonikomiteesse ei valitud Heino Paberit ega Nipperit. Nende asemele said Johannes Tiidebaum ja

traktorijaama peainsener — toosama, kes end ükskord Peeter Voltsile vanarauahoovi Rooste-Antsuna esitles.

Aga Hendrik Mahlak? Tema valiti rajoonikomiteesse. Kuid... Kaksikümmend parteilast hääletasid Hendrik Mahlaku valimise vastu.

Sekretärile kaksikümmend häält vastu — kas pole see umbes sama mis läbikukkumine? Vähemalt sekretäri kohale ei sobiks niisugusel enam kandideerida.

Nagu hiljem kuulsin, oli Hendrik Mahlak selle ettepaneku teinudki, kui rajoonikomitee hakkas enda hulgast sekretäri valima.

„Ei sobi, seltsimehed, kuidagi ei sobi, et minusugune veel... tegin vigu...“

Räägiti, et Johannes Tiidebaum esinenud veel ägedamalt kui konverentsil. Oli jutustanud sellest, mida tema üle elas, kui arutati küsimust kolhoosidemokraatia rikkumisest.

„Jätsid supikeetmisel herved kõvaks — ole aga kaldis ja proovi, kuidas neid kiiremini ja paremini pehmeks keeta! Ise tead, missugust tuld paja all hoidsid.“

Nii olevat öelnud Johannes Tiidebaum. Ning teised olid temaga nõus olnud. Hendrik Mahlak jäi rajoonikomitee sekretäriks.

... Aastat kolm tagasi õppisin Hendrik Mahlakuga koos kursustel. Ja nagu alati niisugustel puhkudel, rääkisime ka meie Mahlakuga oma endisest tööst, püüdsime ennustada, kuhu meid võidaks pärast kursuste lõpetamist tööle saata. Arutasime oma tööalade häid ja halbu külgi. Siis ütleski Hendrik Mahlak:

„Mis teil, ajakirjanikel, viga. Lähed, kirjutad, vastutad ainult oma töö eest. Aga proovi olla kusagil parteiorganisatsiooni sekretär. Kõigi eest vastutad, iga inimese eest rajoonis vastutad. Mõni teeb rajoonis loluse, aga sina, sekretär — vastuta.“

Püüdsin Hendrik Mahlakule vastu vaielda. Mis sellest, et ajakirjanik ainult oma töö eest vastutab! Aga vaadaku Mahlak, missugune see töö on. Saadetakse korrespondendina välja — rajoonis on asjad halvad. Mine proovi kindlaks teha, milles on põhjus. Üks räägib üht, teine teist. Ühe arvates on põhjus halvas sügi-

ses. Teine süüdistab täitevkomitee esimeest. On isegi neid, kes kogu süü rekolhoosniku enda kaela püüavad veeretada. Vaadaku, missuguseks kohtumõistjaks tuleb olla ajalehe korrespondendil.

„Olgu kuidas on,“ ei jätnud Hendrik Mahlak. „Oletame, et sa töötad halvasti ja sind võetakse kohalt maha... Muidugi ebameeldiv... Seisad büroo ees ja annad vastust oma tegudest. Aga ikkagi pole see midagi sellega võrreldes, mis meil, partei- ja nõukogude töötajail, halva töö puhul üle tuleb elada... Terve rajooni kommunistid tulevad kokku, arutavad... Iga pisemagi puuduse leiavad üles... Hääletavad... Ja kui läbi kukutavad, siis ei tea, kuhu silmi panna. Mida suurema kollektiivi ees, seda suurem häbi.“

Nüüd oli siis Hendrik Mahlak jõudnud olukorrani, mida ta kõige rohkem kartis. Sekretäriks jäämine lohutas teda vähe. Ta jäeti ainult sellepärast, et enda tehtud vigu parandada.

Veel eile õhtul oli Mahlak olnud kindel oma õigsuses. Kaebusi Nipper, Roots ja Paber kohta oli ta võtnud kui endastmõistetavat asja. Vähe on neid töötajaid, kelle kohta pole mingisuguseid kaebusi. Teadis puudusi ka enda töös. Ei jõudnud küllalt palju käia kohtadel, viibida kolhoosides. Aga kas on kunagi juhtunud, et mõni rajoonikomitee sekretär võib sajabrotsendiliselt endaga rahul olla? Hakkad vaatama tööstust, kultuurharidustöö jääb maha. Hakkad seda lünka likvideerima — varsti selgub, et oled kolhooside majanduselu küsimustest eemale jäänud. Nagu vanas rahvajutus: saba lahti — nokk kinni, nokk lahti — saba kinni. Ja nii on paljude teistegi rajoonitöötajatega.

Mahlak võrdles end mõttes sageli vagonettide veeretajaga mitmel rööpapaaril korraga. Lükkad ühele vagonetile hoo sisse, see hakkab ise rööbastel edasi liikuma. Samal ajal paned liikuma teise ja kolmandagi vagoneti. Ja hakkad uuesti otsast peale, kui esimese vagoneti hoog hakkab väiksemaks jääma.

Mahlak teadis ka, et kõik vagonetikesed — kõik rajooni elualad — peaksid ühtlaselt edasi liikuma. Kuid praktiliselt oli alati natuke teisiti välja kujunenud. Nii-sugune ühe vagoneti juurest teise juurde jooksmine

oli nendegi rajoonis, ja korduvalt oli selle eest kritiseeritud nii Mahlakut kui ka teisi.

Niisugusel arvamusel enda ja rajoonikomitee tööst oli Hendrik Mahlak olnud veel eile õhtul. Aga täna? Täna tehti talle selgeks, et põllumajanduse „vagonetti“ ei lükka rajoonis mitte keegi. Et Nipper, Roots ja Paber kõnnivad, käed püksitaskus, selle „vagoneti“ kõrval. Vaatavad isegi, et saaksid vahel priisõitu teha. Ja kõike seda ei märganud tema, Hendrik Mahlak.

... Tegelikuses võib torm esineda kõige mitmeskisemas vormis. Kuid tormi, eriti siis, kui see toimub inimese hinges, kujutatakse harilikult üsna ühekülgsest. Inimene pannakse jalutama mässava mere äärde, lastakse tal kõndida läbi vihmasaju või joosta tuule käes oigavas metsas. Kui tegemist on juhtiva töötajaga, siis avaldub torm tavaliselt koosolekul või kabinetis. Üks põrutab rusikaga vastu lauda, teine karjub näost punetades midagi sinna vahele.

Kuid tõeline torm võib tekkida ka täielikus tuulevaikus. Torm inimeses ei pruugi sugugi väljendust leida vastastikus karjumises ja teineteisele solvamiste näkkuloopimises. Hoopis suurem ja sügavam on torm siis, kui ta tekib inimeses endas, öövaikuse tunnil. Kui inimene mõtleb järele oma möödunud aastate või päevade tegevuse üle. Kui ta leiab, et see, mida ta on pidanud õigeks, osutub valeks. Et see, mille õigsuses ta ei kahelnud, osutub petlikuks või paremal juhul — ilusaks, mitmevärviliseks, kuid esimese puudutuse juures lõhkevaks seebimulliks.

Selline torm tekkis Hendrik Mahlakus pärast konverentsi. Siis, kui tema taga oli sulgunud korteriüks, kui ta oli varna riputanud mantli, esikusse jätnud kalossid, vastu tavalist harjumust jätnud ülikonna vahetamata koduse hommikumantli vastu ning vajunud kokkupandavasse lamamistooli.

Tavaliselt jaotame korterisisustusi mugavateks ja ebamugavateks. Mugavates on pehme mööbel, kusagil nurgadiivani juures laualambike, mille valgel võib mõnusalt sirvida ajalehti, ajakirju või uudisteoseid. Ebamugav korter on tavaliselt mööblist peaaegu tühi. Kuid

peale selle on olemas veel üks korterisisustuse liike — lahtikäiv. Seda kohtate inimestel, kes väga mitmesugustel põhjustel peavad elukohta vahetama iga paari aasta tagant. Lahtikäiv riietekapp, samasugune puhvet ja kirjutuslaud, paar kušetti, lahti- ja kinnikäivad voodid ning lamamistoolid. Sinna juurde kuulub kindlasti veel pool tosinat kõige erinevamas suuruses kohvrit.

Niisuguses lahtikäiva sisustusega korteris elas Hendrik Mahlak. Oli see mugav või ebamugav? Seda küsimust ei olnud nähtavasti ei Mahlak ega ka tema abikaasa eriti sageli esitanud. Peaasi, et oli praktiline.

Kuid täna väljendas Hendrik Mahlaku kogu olemus sellist kannatust, et seni köögis lauanõudega kolistanud naine jäi osavõtlikult lamamistooli juurde seisma:

„Tervis on halb?“

„Ei.“

„Või läks konverentsil pahasti? Ei valitud?“

„Valiti.“

„No mis sul siis on? Sõna kah ei saa suust välja, et ütleks, mis viga.“

Mahlaku teinepool oli tõsiselt pahandatud. Harilikult jutustas Hendrik talle lühidalt päevasündmustest, rääkis rajooni muredest ja rõõmudest. Viimase kolme aasta jooksul kodusena elanud, tundis naine end abikaasa kaudu kursis olevat kogu rajooni eluga. Ja mitte vähem kui sekretär ise tundis rõõmu edusammude üle, elas sügavalt kaasa ebaõnnestumistele. Nüüd seisis ta ootavalt mehe juures.

„Nipperit ja Paberit ei valitud rajoonikomiteesse.“

„Sa heldene arm,“ lõi naine käsi kokku. „Ja olid toredad inimesed.“

Kuid siis, natuke järele mõelnud, ei hakanud ta neid rohkem kahetsema. Selle asemel heitis mehele ette, et too teiste inimeste pärast liiga palju muret südamesse võtab. Mis siis sellest, et Nipperit ja Paberit ei valitud? Ta ise ju valiti, ning sellega olevat asi korras.

Ei — Hendrik Mahlaku arvates ei olnud asi sugugi korras.

Talle meenusid korraks sõja-aastad. Siis oli ta samuti töötanud parteiorganisatsiooni sekretärina, kuid rajooni asemel oli olnud polk. Olid just saabunud lahingutest

puhkusele ja väeosa formeerimisele. Hendrik Mahlak aitas komandöril leida sobivaid inimesi pataljoni ja roodude komandörideks, staabi koosseisu. Leidsid staabiülema, kahurväe ülema, õppeosakonna ülema — ühe sõnaga kõik, kes olid vajalikud. Ei olnud täpsemat käsutäitjat ega suuremat korraarmastajat kui staabiülem. Sama lugu oli ka teistega. Nende polku peeti parimaks. Siin oli kõik korras.

Niikaua, kuni tuli minna lahingusse. Kaks pataljoni-komandöri said haavata, langes roodukomandör. Oli vaja saata uusi inimesi lahingu kõige raskematesse lõikudesse. Ning siis järsku tundsid nii komandör kui ka partorg, et neil pole kedagi saata. Inimesed väeosa aju — staabi juures, kes olid ennast üsna headena näidanud rahulikus olukorras, osutasid kõlbmatuks lahinguis. Üks neist ei suutnud iseseisvalt otsustada, teine oli arg ja nahahoidja... Tookord oli Mahlak ise läinud koos polgukomandöriaga, et tehtud viga parandada.

Kas ei tuleta ta praegune olukord seda aega meelde? Niikaua tundus kõik olevat korras, kuni anti käsk minna lahingusse põllumajanduse järsu tõstmise eest, kui rajooni põllumajandust juhtivatelt inimestelt nõuti otsustusvõimet, kui ei sallitud enam nahahoidjaid ja nõuti juhtivate töötajate saatmist eesliinile — otse kolhoosidesse.

Siis ilmsid täielikult Nipper, Paberi ja Rootsu nõrkused.

Aga mina — kuidas võis juhtuda, et mina seda varem ei märganud? Ikka ja jälle esitas Hendrik Mahlak endale selle küsimuse.

Hilisest õhtusöögist ta osa ei võtnud. Ja ka siis, kui magas kogu korter, kogu maja, isegi terve rajoonilinnake, kui väike äratuskell kirjutuslaual näitas juba kolmandat hommikutundi, oli ta ikka veel ärkvel. Kord kägises lamamistool, kui sekretär pööras end ühelt küljelt teisele. Siis oli kuulda, kuidas ta tõusis ja mõned ringid toas edasi-tagasi käis. Kuuldus tiku krõpsatust — ta süütas uue paberossi. Siis laskus jälle toolile, püüdis uinuda, kuid katse asjatust nähes tõusis uuesti. Kellaosuti aga liikus üle nelja, viie, kuue, seitsme ja lähenes kaheksale.

See oli tormiline öö Hendrik Mahlaku elus. Nagu sassistlainud lõngakera — Tiidebaumi ütluse järgi — püüdis ta nüüd lahti harutada kõiki möödunud aasta sündmusi. Kuidas ta oli tulnud rajooni, lasknud end alt vedada Nipperri libedatest sõnadest ja lubadustest, Rootsu näilikust operatiivsusest, mis tugines vaid mujalt saadud käskude täitmisele.

Hendrik Mahlak austas inimesi, kes olid kaua aega töötanud ühel kohal. Nad tundsid harilikult väga hästi oma eriala. Sellepärast oli ta kõiki kolme enne isiklikult järele proovimata pimesi usaldanud. Seadis neid eeskujuks, sest nende käes läks kõik libedalt. Sellepärast, et nad tallasid vanu, ammutuntud radu.

Teistel oli palju rohkem ebaõnnestumisi ja pahanudusi. Mahlak mäletas veel hästi lugu möödunud aastast, kui teise masina-traktorijaama direktor pidi peaaegu prokuratuuri sattuma. Seal oli midagi lahti tagavaraosadega. Nipperiga näiteks ei juhtunud kunagi säärast asja.

Hendrik Mahlak oli unustanud, et vigu tekib alati neil, kes lähevad edasi, püüavad leida uusi teid. Eksis Johannes Tiidebaum, sest ta tahtis kolhoosi edasi viia. Lahenduse leidmisega eksis Peeter Volts, sest ka tema tahtis, et elu läheks kuidagi edasi. Ja rajoonikomitee ei olnud näidanud, kuidas edasi minna. Kaarel Karul vigu ei olnud, sest ta oli paigaltammuja.

Ikka ja jälle vedasid mõtted Mahlakut Johannes Tiidebaumi ja „Edasi“ kolhoosi juurde. Rootsu, Paberi ja Nipperri ning enda vahekordade üle oli ta juba selgusele jõudnud. Siin oli ta teinud vea, pidades silmas vaid üht külge parteitöötaja töös.

Mõned aastad pärast esimeste kollektiivmajapidamiste loomist, kui Hendrik Mahlak oli hädavaevu pääsenud eluga kulakute küüsisist, oli teda (sel ajal töötas ta traktorijaama poliitosakonna ülemana) kutsutud parteikomitee sekretäri juurde.

„Sina, Hendrik, töötad nii, nagu oleksid ümberringi ainult sulid ja kaabakad. Usaldust, usaldust inimeste vastu ja inimlikkust peab olema parteitöötajal. Isegi siis, kui „kontrad“ on püüdnud elu kallale kippuda. Ega kõik ole ju „kontrad“ — nõnda oli rääkinud tolle,

Eestimaast nii kauge rajooni parteikomitee sekretär Vinogradov.

Ja Hendrik Mahlak hakkas endas kasvatama usaldust inimeste vastu. Püüdis eelkõige näha seda, mis nendes on head.

Õeldakse, et inimene ei suuda oma iseloomu muuta. Kuid Hendrik Mahlak suutis. Temast sai tore, seltsiv ja lõbus inimene. „Kontrad“ suudeti varsti likvideerida ja Hendrik Mahlak muutus muretumaks. Ta oli õppinud tundma otseseid vaenlasi, kuid kaudseid ja varjatuid, neid, kes sageli istuvad ka partei enda ridades, ei olnud ta veel tundma õppinud.

Sellepärast jättis ta kahe silma vahele sellised vaenlased, nagu eraomandikirg Paberis, otsustusvõimetus Rootsul ja lobisemine Nipperil.

Oli usaldav ja inimlik ning unustas seejuures, et tuleb olla ka umbusklik, ning kui vaja, kasutada kõva kätt.

Nii olid tema vahekorrad Rootsul, Paberi ja Nipperiga.

Aga Johannes Tiidebaum? Miks ei tundnud ta temas kohe ära head ja toredat töötajat?

Meenus külaskäik „Edasi“ kolhoosi.

Johannes Tiidebaum oli brigadiiri kaudu andnud korralduse aia ehitamiseks kultuurkoplite ümber. Kuid juba tunni aja pärast olid sinna tööle saadetud aiategija ja lattide kohalevedaja kolhoosi juhatuses tagasi.

„Esimees — kilplast mängime oma kultuurkopli aiaga,“ alustas üks.

„Niimoodi ei maksaks küll ikka ehitama hakata,“ toetas teine.

Sellele lisati veel üht-teist juurde brigadiiri ja esimehe arvel, kes kontoris kõike välja mõtlevad.

Küsimus ise oli selles, et korralduse kohaselt pidid mehed kogu karjamaale aia ümber ehitama ja hakama siis vaheaedu tegema.

„See on ju kuu aja töö,“ õiendasid mõlemad koos. „Aga loomad on vaja juba homme-ülehomme koplisse lasta.“

Meeste ettepanek oli niisugune: teha alguses valmis üks koppel — juba kolme-nelja päeva pärast lasku

loomad sisse —, niikaua aga jõudvat nad järgmisega lõpule.

„Nagu sul endal ja brigadiiril poleks teada, et looma-sööt on lõpul,“ pahandasid.

Johannes Tiidebaumil tuligi oma otsus muuta.

Tookord tegi Hendrik Mahlak järelduse, et Tiidebaum ei mõtle ikka läbi kõiki korraldusi, mis ta annab, et eelmise korralduse muutmiseiga õõnestab ta oma auto-riteeti.

Hendrik Mahlak unustas, et ka kõige targem juhtija on halb juht, kui ta ei kuula juhitudavate häält. Mahlak ei näinud, et Tiidebaum oli kolhoosis võitnud sellise usalduse, et iga kolhoosnik ruttas teda õigel ajal parandama.

Johannes Tiidebaum toetus mitte ainult asetäitjale, brigadiiridele ja karjafarmide juhatajaile, kelles ta kasvatas vastutustunnet juba esimestest päevadest alates, — Tiidebaum toetus kogu kolhoosile.

Tiidebaumi tugevat külge pidas Mahlak tema nõrkuseks.

Ja kas ainult Tiidebaumi? Hendrik Mahlaku silmade eest libisesid mööda kõik need, kes tänasel konverentsil olid parteikomitee töö kohta kriitiliselt sõna võtnud.

Üks... kaks... kolm... neli... viis — suurem osa neist olid sellised kolhooside juhtijad, kes kuulasid kolhoosnikute nõuandeid. Aga tema, Hendrik Mahlak, ei olnud varem neid, tänaseid sõnavõtjaid, kuulanud.

Jah — liiga vähe oli tema, Mahlak, rääkinud nendega, kelle tööd Nipper, Paber või Roots laitsid. Aga täna, juba täna sõidab ta. Sõidab just nende juurde, keda ta seni üsna madalalt oli hinnanud.

Hendrik Mahlak surus pea ja õlad kraanist laias kaares purskava külma vee alla. Hõõrus kareda käte-rätikuga nägu, õlgu ja rinda, endise tarmukusega haaras särki ja kuue järele. Pühendamata mingit tähelepanu sellele, kuidas kavatseb keskajaleht valgustada nende möödunud parteikonverentsi, andis ta telefoni teel korralduse — auto korteri juurde saata.

Kuid veel enne, kui ta jõudis autojuhile öelda sõidusuuna, pidas teda kinni tänavanurga tagant väljunud Heino Paber.

„Seltsimees sekretär, mul oli teile palve...“

Hendrik Mahlak jäi küsivalt vaatama. Heino Paber oli kuidagi muutunud. Või oli Hendrik Mahlak ise muutunud? Jäid ära tavalised küsitlused elu ja tervise kohta, millega harilikult olid alanud nende jutuajamised.

„Jah, kui saaksite kuidagi korraldada... Ma läheksin... nüüd juba kindlasti kolhoosi... ainult...“

Paber hakkas kogeleva

„Kui oleks võimalik, siis kusagile mujale rajooni...“

Hendrik Mahlak ei pärinud rohkem. Ta nägi, et Heino Paberil oli raske. Mis teha, kui inimesel aastate kestel on kasvanud selline loomus, et ta ei taha hea meelega lahkuda majakesest, isiklikust aiamaast, lehmast ja leghorni tõugu kanadest!

Kuid nähtavasti oli Heino Paberil olnud samasugune tormiline öö kui temal endal.

Hendrik Mahlak noogutas nõusolevalt:

„Korraldame.“

Ja juba autos istudes ütles juhile:

„Sõidame „Edasi“ kolhoosi.“

Mis ma tahtsin selle looga öelda?

Ma tahaksin, et igaühel meist oleks rohkem selliseid unetuid öid kui Hendrik Mahlakul. Et need unetud ööd oleksid mitte pärast, vaid enne rajooni parteikonverentsi. Ja üldse — nad ei pruugikski olla ööd, vaid mõned tunnid päris harilikust tööajast, mil me sügavalt järele mõtleksime kogu oma tegevuse üle, tunneksime rahutust tegemata jäänud asjade pärast, raputaksime endast maha vaikse rahulolu ja eneseõigustuse — meil on ju saavutused! Kui lubatakse, siis sellega lõpetan. Veel ei ole uus tööstiil täielikult võidule pääsenud Kallaku rajoonis, seal, kus viimase paari aasta jooksul valitses tuulevaikus. Kuid ma arvan, et olukirjelduse võib lõpetada ka siis, kui uus juba hakkab võitma.

INIMENE OTSIS ÕNNE

SÕDUR POORDUS KODUKULLA

Viimase sõjasügise ühel hilisõhtul trügisin püstiseisvate inimeste vahelt vaguni ukse poole — üle kottide, korvide, kastide ja muude pampude, mis seisis külge kõrval vaguni põrandal. Kitsas oli nii inimestel kui ka asjadel. Kord riivas seljakott mõnd kõrvalseisjat, kord kippus jalg astuma

põrandal olevasse munakorvi. Ja kisa oli mõlemal juhul. Tuli kiirustada, et hüpata õigel ajal maha pooljaamas, kus rong peatus vaid üheks hetkeks, ainult nagu selleks, et korraks hinge tõmmata ja siis kohe värske jõuga hakata mäest üles ronima.

Kõik olid otsekui väsinud mitu aastat kestnud sõjast — inimesed ja masinad. Nagu see väike kohvikannuks ristitud vedurigi, mis juba aastat kümme tagasi oleks pidanud oma elutöö lõpetama kusagil depootagusel vedurite surnuaial. Kuid ei lastud tal veel puhkusele minna. Samuti kui ei saanud teenitud vanadusepuhkusele minna inimesedki. Kõik temasarnased vanakesed vedasid veel koormaid. Üle kuue vaguni korraga järele ei võtnud, aga kui kord liikuma sai, siis tee peale kunagi ei jäänud. Ainult turtsus ja puhkis vahel närviliselt, ragistas järsematel pöörangutel, nagu oleksid temalgi närvid, mis said kannatada omaste ja sõprade kaotusest. Nagu teaks ta, et tema, vana kohvimasina järeltulijaist, võimsaist kaasaegseist masinaist, paljud lahingutes langesid ja et sellepärast tulebki temal, vanakesel, nende aset täita. Samuti kui vanataadikesed rühkisid põldudel võitlustes surmasaanud poegade asemel.

Hädavaevu vabastasin enese vaguni uksele surutud inimeste tropist, hingasin korraks järvelt puhuvat niisket sügisest tuult, seadsin kompsud korralikumalt õlgadele ja tegin minekut.

Polnud selles raudteejaamas sõjaeelseilgi aastatel kellelgi pikemat peatust. Polnud puhvetit ega kooperatiivi kauplust, kust oleks võinud leida pudeli õlut. Oli ainult rööpmeilt tõstetud vana vagun ja vagunis poolkülma raudahju kõrval piletimüüja, kes joomise või mõne muu patu pärast igalt poolt välja kihutatud ja viimaseks katseks siia saadetud.

Nüüd oli vagungi sõjakeerisele jalgu jäänud ja jaa-maülem võttis ronge vastu lageda taeva all. Kogu jaama varustus koosnes ainult kahest lauajupikesest. Üks neist oli löödud risti teiba otsa — kõigile reisijaile jaama nime teatamiseks —, teine, mis oli kinnitatud kahele puupakule, pidi jalgadele puhkust andma.

Ei nimesilt ega pink meelitanud siin kauemaks pea-

tuma, sest järvelt puhus vile tuul, lisaks sellele hakkas sadama lumelobjakat ja koduni oli veel kümme-kilomeetrit. Astusin üle silla, mille alt ei kuulnud kõrgelt kukkuvat vee kohinat nagu vanasti. Vesivärv oli pärani avatud ja endise veskijärve kohta tähistas vaid õhtuhämaruses vaevu märgatav jõesäng. Tuul lõgistas veskikoja ripnevaid akendes ja ustes.

Kõmpisin järveäärsest mäest üles. Möödusin vägevaist kiviaitadest, mis aastakümnete kestel olid olnud ümberkaudsete talumeeste imetlusasjaks. Vaat, kus oli ikka vägi ja võimus vanal parun Sieversil! Kes seda enne näinud, et mõni hoone ehitatakse poolringikujuliselt! Mitte kusagil mujal ei leiduvat niisuguseid. Ja ometi olid imetlejad pool maailma läbi käinud. Olid viinud linakoormaid Puka jaama, mis asus hobuse kõva päevateekonna kaugusel, ja tapetud sigadega sõitnud isegi veel kaugemale — Valka. Oli tee peal nähtud mitmesuguseid kõrtsihooneid ja mõisaidki, aga niisuguseid kui Oidus polnud veel keegi ehitanud, sest polnud kangemat meest kui vana Sievers.

Neid ja veel palju teisigi mõtteid kihhas peas. Kuid imelik — aidad oleksid jäänud nagu poole väiksemaks. Mida kaugemalt saabud tagasi kodustesse paikadesse, seda väiksemaks on äraoleku ajal jäänud su kodukoha hooned, kahanenud kivid põldudel ja muutunud madalamaks puud metsas. Parunite suur surnuaed oma vägevate marmorsammaste, raudaedadest ja kettidest ümberpiiratud matuseplatsidega kadus hoopis metsaservale ära. Samuti kui olid kadunud noorparun ja viimased Sieversite suguvõsa jäänused isegi.

Tuul puhus. Alguses tundus, nagu puhuks ta läänest, otse järvelt. Siis aga, kui pöördusin sirgele metsavahe-teele, näis ta tulevat vastassuunast — idast. Ja ikka puhus näkku. Nagu polekski tuulel muud teha, kui puhuda kord idast, kord läänest ja takistada rahulikult ränduril tema teekäimist.

Oi-jah, missuguseid tuuli on siin puhunud. Sügisesi vingeid läänetuuli ja kevadet kuulutavaid sooje idatuuli.

Astusin niiviisi üksinda sügisõhtuses hämaruses. Ainsaiks saatjaiks olid mõtted. Tagasi kodukülla. Jalas

poolpaigatud säärikud, sest päris uusi läks rohkem neile vaja, kes hakkasid Berliinile lähenema. Seljas sinel, millelt polnud veel maha hõõrdunud kaevikute muld, ja pluus, mis ikka veel lõhnas higist.

KOHTUMINE

Halb on mööda kitsast ja porist teed üksinda käia. Veel halvem, kui keegi sinust kahehobusetõllaga mööda kihutab. Sest teeandjaks pead alati olema sina.

Kuulsin hobuse korskamist ja astusin juba aegsasti kõrvale, et poleks vajadust viimasel hetkel ei tea kuhu karata.

Lumekord teedel oli veel üsna õhuke. Reejalased tõmbasid kriuksudes maanteekruusani välja. Niisugustel teedel sõitsid meie küla mehed alati vankritega, et hoida ree raudu. Ja kellel võis olla niisugune sõiduregi nagu tollel seal? Teadsin ainult üht meest ümbruskonnas, kes tavalise nelja kodara asemel laskis reejalasesse lüüa kolm kodarat, valmistas reele kollaseks värvitud ning pealt ärakäiva kresla ja kes, nagu ta ise ütles, sõitis kui saks saaniga kirikusse ja kõrtsi.

See pidi olema Jaak Tambu. Sest tema oli väljastpoolt meie valda tulnud mees ja tõi endaga kaasa ka kolmekodarase ree kombe, mida naabrimehed nii kergesti omaks ei võtnud.

Astusin sammu lähemale, et endast märku anda. See oli tõepoolest Jaak. Tundsin ta ära nahaga ääristatud joppkasukast ja „soomlasest“ — pika nahkse nokaga talimütsist.

Ei hakanud teda hüüdmagi. Niisugusel teel, kus harva kohtab inimest, ei minda kellestki talle pilku heitmata mööda. Pööratakse ümber ja vahitakse kaua tagasi. Arutatakse omavahel või ainult mõttes, kes see niisugune võiks küll olla. Ja kui tuntakse, siis annab tükiks ajaks arutada, kuhu ta võiks minna või kust tulla.

Sõitja oli tõesti Jaak. Kuid minu kohale jõudes ei aeglustanud ta hobust karvavõrdki. Heitis korraks pilgu ja mind lähemalt silmitsemata säpsas hobusele

piitsaga, nagu oleks tegemist mõne ebameeldiva tuttava. Kiusatus koduküllast esimesi uudiseid teada saada oli suur. Lühikesed kirjad ei öelnud ju midagi muud, kui et kõik on elus ning terved.

Tegin eemalduja suunas paar kiiret sammu.

„Hei! Pea kinni!“

Kuid kinnipidamise asemel sähvas Jaak hobusele ohjajarudega mööda külgi.

„Hei! Jaak! Kas sa mind ära ei tunne?“

Alles nüüd hakkas sõitja hobust ohjadest tirima, vedades ennast poolseljakile vastu reekorju.

Jõudsin Jaagule järele.

„Ei tundnud ära või?“

Jaak vaatas uudistavalt ja uurivalt. Ometi polnud tal kunagi kombeks jalakäijatest mööda kihutada. Lõpuks arvasin ta näol vilksatavat äratundmise varju.

„Kas oled ikka sina, kurat, või?“

Jaak koperdas istumisest kangeks jäänud jalgadega reest välja, et lähemalt vaadata.

„Nojah, sina mis sina... Aga meie, näe, pidasime hingepalvegi ära, et ega sinust enam elulooma... Papi-saadan käis peale, et ega need enam eluga tagasi tule, kes kord juba sinna...“

Püüdsin Jaagule selgeks teha, et nagu ta ise näeb, olen tagasi, olen elus ja terviski parem kui minnes.

„Eks ta, jah, hea seegi, et luud-kondid kõik terved ja alles...“ venitas Jaak kahtlevalt, nagu ei usuks ta täiesti minu juttu. Mõõtis mind pilguga ülevalt alla ja alt üles. Võib-olla püüdis ta oma silmaga veenduda kõigi mu luude-liikmete olemasolus, võib-olla äratas ta tähelepanu siinkandis vähe nähtud punaarmee-lase munder.

„Ega midagi, roni peale... sa ju ikka kodu poole...“ ja Jaak kergitas saaniteki serva üles, ise jalgu kõlgutades ree äärelle istudes, nagu poleks meil ühe teki all ruumi jätkunud.

„Aga hommepäev mine kohe papi juurde. Andku heaga tagasi kanamunad ja võikilod, mis ta sinu hingepalve eest sai...“

Pärisin, kuidas ta nüüd elab ka.

„Niisama, näed, vean päevi surma poole.“

Vastus polnud sugugi Jaagule omane. Alles see oli, mõni aasta tagasi, kui ta niisuguse küsimuse puhul oleks üle kogu küla möiranud:

„Elame kümme aastat vähem, aga elame hästi!“

See oli Jaagu elu üheks deviisiks — elada vähem, aga hästi. Selle nimel ei andnud ta armu ei endale ega teistele.

Hästi elamise all mõtles ta kõige paremat hobust üle valla, kõige lihavamaid lehmi karjamaal, kõige kõrge- mat rukist külas ja nii pakse ristiku- ja kaerarõuke põl- lul, et redelite pulgad nende all paindusid. Hästi ela- mise nimel tõusis ta hommikul ammu enne päikese tõusu ja läks voodisse siis, kui õhtul oli taevaservalt kadunud viimane ehapuna. Võttis heinakaared nii laiad, et ükski mees külas talle vastu ei saanud. Mõned olid proovinud, kuid kaarealused jäid kasvama.

Peremehel, niisugusel nagu Jaak, pidi olema raha taskus, et poe juures mõnele vastutulevale tuttavale teha välja pudel viina või kutsuda ta apteegi tagatuppa ja tellida seal mõned head tropid „kunsenit“.

Nüüd aga losutab Jaak siin reenurgas ja uriseb vaik- selt omaette, et vedavat niisama päevi surma poole.

Ja hobune astub omapead läbi lobjakase lume.

Mis oli juhtunud Jaak Tambuga, keda ma tundsin juba ajast, mil kandsin kasvamise jaoks tehtud poole- toobiseid pükse, ja kellega olin saanud heaks sõbraks, kuigi vanusevahe oli ligi poolteist aastakümnet?

Kümne küünega oli Jaak kiskunud endale kätte õiguse vahetevahel alevipoe juures oma ainukese hobuse ja kolme lehmaga uhkeidada. Ta oli esimene töömees kõigi teiste töömeeste hulgas ja sellisena ei ütelnud ta ka neljakümnendal aastal ühtegi halba sõna. Rõõmustas omaette, et nüüd nägevat valla paksmaod, mis töötegemine tähendab. Seni istusid oma isadelt päritud taludes ja kupatasid tööinimesi tagant.

Niisugune oli Jaak Tambu tollaegne, veidi vul- gaarne arusaamine oma vahekorrast nõukogude või- muga.

Jaak kohmitses midagi põuest, kirus — ja temas võis jälle ära tunda endise Jaagu.

„Säh, proovi,“ ulatas ta minu poole laperguse poole-

liitriilise, omaaegse „kännukuke“ pärandi, mida on hõlpus pista põuetaskusse. Ei paista väljagi, mis mehe rinda paisutab, adrakurgede hoidmisest kivikõvaks muutunud musklid või pooleliitrine pudelihakatus. Päris „ideaalseks“ reisipassiks on aga sihuke lahtikeeritava korgiga, nagu Jaak harilikult taskus kandis.

Jaak keeras korgi pealt, pani pudeli korraks suu juurde. Olgu mulle teadmiseks, et tema igasugust prahti ei paku. Temal on mark, mis kõlbab endal võtta ja mida ei ole häbi ka teistele anda. Loksutas pudeli sisu, tõstis ta korraks silmade juurde, nagu võiks pimedaski viina värvi näha. Kahetses, et praegu pole päeva aeg.

„Siis sa alles näeksid, kuidas ta särab ja sätendab. Niisugust otsi mitmest maakonnast. Kurat, vanast sai va poesolki joodud... aga mina sulle ütlen, et kõige parem konjak pole kah selle vastu...“

Jaak pani pöidla pudelile, märgiks, kui palju juua. Kord pidavat olema, et liiga paljuks ei lähe. Kuid isegi pimedas märkasin, et pöial libises üsna alla, peaaegu poole pudelini. Sõjaeelsetest aastatest mäletasin Jaagu pöialt palju kõrgemal seisvat. Ja jõigi ta nüüd hoopis teisiti kui tol ajal. Tol ajal rüüpas lonksu, laskis õhku kopsust välja, maigutas suud, ähkis nagu mõnuledes ja alles siis rüüpas ka teise jala jaoks. See ei kõlbavat ju kuhugi, kui tema, Jaak Tambu, lombakaks jääb. Kes tema asemel põllud kividest puhastab ja talvel kooperatiivi kaupa veab. Õnnetus võivat juhtuda. Terve vald jääb ilma kaubata. Ja et niisugusel õnnetusel mitte lasta sündida, selleks pidavat ta kindlasti kohe ka teise lonksu rüüpama. Üldse, kui ei olevat surmatõbi, siis saavat ikka viinast abi. Et ega tema ei olevat mõni joodik, aga jõudvat ta veel pärast iseenda surma äia ja ämma virisemist ära kuulata. Said endale ikka vägeva väimehe, aga nüüd too äkki võttis kätte ja pani kõrvad pea alla. Seda punkti aga ei olevat tema naisevõtmise lepingus sugugi olnud.

Niimoodi rüüpas Jaak Tambu pudelist omal ajal, kui mõnikord tee peal sõbramehega kokku juhtus.

Nüüd aga pani pudeli suule ega jätnud enne, kui sisu oli pöidlani alanenud. Jõi kulinal. Nii olin inimesi näinud joovat rindel pärast rasket haavataasaamist, kui elu-

lootused olid kadunud. Ja viina neile keegi ei keelanud. Pakuti veel juurdegi. Tunneb elu viimastel minutitel vähem valu.

Nii olin näinud joomas inimesi, kellel oli südamel mõni ränk mure, inimesi, keda oli haaranud nii suur ahastus, et pidi abi otsima uimastusest.

Poole pudeliga hakkama saanud, ühmatas Jaak korraks.

„Võta julgesti! Veerand Venemaad võisid läbi käia, aga niisugust kraami sinu suu seal küll mekkida ei saanud.“

Rüüpasin ja hakkasin üllatusest turtsuma. „Kraam“ pani alguses hinge kinni, kõrvetas tükk aega kurgus ja valgus otse põleva tulena sisikonda. Mu väljanägemine pidi nii veider ning õnnetu olema, et Jaak seda isegi pimedas märkas ja rahulolevalt naerma hakkas. Ei ole viinameistri töö jaoks paremat tunnistust kui teise inimese läkastamine ning ahhetamine.

Olin ennegi rüübanud samasugustest pudelitest, püüdsin Jaagule seletada. Sest see oli aeg, kus paljude talude kambrites, saunades või suvel lihtsalt metsatukades susisesid ja vusisesid tunnid ning muud anumad, külaseppadel aga oli sageli rohkem tööd igasuguste torude ja torukeste painutamise ning viilimisega kui regede ja rataste rautamisega. Kurat seda rege või ratast teab, on teda tuleval aastal veel tarvis või ei! Aga pulmi ja peieid, ristseid ja muidu sünnipäevi on vaja kohe pidada.

Leidus neid, kes tõtsid pudelit rõõmust — olid alles paar nädalat tagasi lahti saanud koonduslaagrist või vangla müüride vahelt. Kas ei ole niisugusel juhul õigus vähemalt nädalapäevad või rohkemgi küla vahel lulli lüüa! Teised võtsid vastu oma ammu surnuks peetud poegi või mehi. Ja kas selgi juhul on patt külarahvast kokku kutsuda ja paar päevakest jällenägemisest rõõmu tunda! Seda enam, et päeva paari pärast pidid kõik nad jälle minema. Mõni rindele, need aga, kelle jaoks sõjatee juba lõppenud, — kusagile ametisse.

Kuid kõige rohkem tundsid ennast õigustatud olevat pudeli põhja vaatama need, kelle arvates nüüd kogu maailma elu pidi kuradile minema, kes oigasid ja äga-

sid. Mille jaoks olevat nad kogunud ja korjanud? Kogu elu töö ja vaev, varahommikust hilisõhtuni põllul ning karjalaudas tööpoiste ja teenijatüdrukute järele vaatamine pidi olema maha visatud. Aga mis on siis Jaak Tambul nendega tegemist, et ta tõstab pudeli põhja otse taeva poole? Temalt ei tule keegi hobuseid või kari-loomi võõrandama.

Loksusime aeglaselt edasi. Vaikisime, nagu oleksime alles eile koos olnud ja kõik viimased uudised vastastikku välja ladunud.

Nii on tihti, kui kohtud inimesega, keda pole mitme aasta jooksul näinud. Vaatad, nagu uurid, mis on temaga lahusoleku ajal juhtunud. Seda enam põhjust oli vastastikuseks uurimiseks meil, keda kolme aasta jooksul oli lahutanud rindejoon.

Kas rääkida Jaagule oma rindeelust, eesti korpuse lahingutest, sellest, kuidas me fašiste peksime? Aga võib-olla Jaak ise oli mobiliseerituna sattunud saksa sõjaväkke ja tal pole just meeldiv kuulata, kuidas ma seisin tema vastas?

Kiiremini, kui siin jõuan jutustada, vilksatas silmade eest mööda üks pilt teise järel. Kõik, mis oli ühenduses Jaaguga ja minu kodukülaga, mis võis anda vastuse küsimusele — mis on juhtunud Jaak Tambuga.

VÕÖRAS MEES TULI KULLA

Niisugune ta oli, mu koduküla, rohkem kui paarkümmend aastat tagasi:

Suurel maanteel kihas suur elu. Seal kihutasid veomasinad linakoormate ja kanamunakastidega, keerutasid tolmu Tallinna ja Tartu numbritega limusiinid, jättis reisijaid peatuskohtadesse maha puna-kollasevärviline liiniomnibuss.

Kuid küla eraldas suurest maanteest poolekilomeetrite metsariba, ning harva juhtus, et metsavahelisele roobastele pööras võõra teekäija jalg.

Talvel tuli setu oma kausikoormaga. Ning kui naised kuulsid naabertalus koera haukumist, hakkasid nad juba aegsasti valmis seadma närudeks kantud meeste-

pükse ja naisteseelikuid, katkisi kasukaid ja muud seesugust. Otsisid üles aasta jooksul lõigatud hobuse-sabad, sest nende eest oli iga potikaupmees nõus andma oma koormast parima kausi. Sügisel kihutasid küla vahel vilja ja linade ülesostjad, saadetuna mitmekümnepealise koortekarja lärmist ja niisama paljudest uudishimulikest silmapaaridest. Vahiti akendest, oma-kootud kardinat vahelt, ning kui võõras ähvardas teekäanu taha kaduda, astuti kõõgi kaudu välisuksele, seisti tükk aega õueväravas isegi siis, kui teeline oli juba ammu silmist kadunud.

Niisugune oli too küla. Kõigest pool kilomeetrit laiast maanteest eemal, lahutajaks ainult väike metsatukk, aga siiski eraldatud suurest elust.

Rohkem kui muud läbisõitjad äratas ühel suvel küla-inimeste uudishimu noormees tumesinises ülikonnas. Just sellepärast, et ta ei tulnud külasse üksainus kord ega kadunud jälle jäljetult. Tuli igal laupäevaõhtul, sõitis jalgrattal külast läbi ning pühapäeva keskpäeval nähti teda samas suunas tagasi minevat. Oli märgatud, et tagasiteel ei istunud ta tavaliselt rattal, vaid lonkis omaette, ratast käekõrval ajades. Küla poisikestel oli välja uuritud, et võõra mehe jalgratas ei kuulunud läti või saksa markide hulka, mida võis äridest üsna lihtsalt järelmaksuga kätte saada ja mille mõnigi karjapoiss paari kuu palka sisse makstes oli endale toonud. Ei — võõral oli ehtne „Husquarna“. Niisugune, mis maksis kolmandiku kõigist teistest rohkem ja mille eest äriomanikule tuli sularaha peo peale laduda.

Tütarde emad olid tähele pannud, et võõral pole seljas tavaline maavillasest ülikond. Polnud isegi sihuke, mida mõnikord talusulased külaskäimiseks linnaäridest ostsid, — see riie pidi olema parem, sest kunagi ei nähtud võõra mehe ülikonnal ühtki kortsu.

Tütred ise aga teadsid, et mehel olid helesinised silmad, kõrge laup ja väikese kõverdusega sirge nina. Pikkus polnud just silmapaistev, kuid lühikeseks teda ka ei saanud pidada. Paras altari ette minekuks. Ka aastad olid tal kohased — kahekümne viie ümber.

Algul peeti teda mõneks linnaselliks, kes laupäevaõhtutel maapidudel käib aega viitmas. Siis aga teati

jutustada, kuidas ta ühel pühapäeval viinakaupluse juurde jäänud. Võtnud täispudeli valget, rüübanud, vaadanud ringi ja — leidmata vist sobivat jutukaaslast, toppinud pooliku pudeli taskusse. Paar üle valla tuntud viinanorijat ja riiukukke aga, kes tema pudeli peale hammast ihunud, tõstnud ta ühe parema, teise vasaku käe otsas viinapoest välja. Lõönud nad seal rindupidi kokku ja soovitanud edaspidi ainult isekeskis ning omavahel tüli norida.

Rusikad olevat võõral nagu kerisekivid ja käemuskritel võivat kas või haamriga pähkleid puruks tampida.

Niisugune mees pole linnasaia sööja. Too on üles kasvanud rukkileiva ja seapekiga. Talutütarde silmis võõra väärtus veidi langes. Seda enam aga tõusis nende isade silmis.

Lõpuks, kui mees ei pööranud sisse ühtegi tallu, isegi mitte klaasi vee palumiseks kuumadel suvepäevadel, jõuti otsusele, et küllap ikka on tegemist ümberhulkujaga. Teati isegi, nagu oleks teda nähtud purjus päi kusagil kraavi ääres vedelemas.

Ning veel rohkem lõi lõkkele uudishimu — milleks ta sõidab, ning kus kohal ta viibib laupäeva õhtust pühapäeva keskpäevani? Paaril kuul ei saadud jälile, kuid siis lõi küla kõmisema, et . . .

IGERIKU ALMA SAAB MEHELE

Vana Igerikku ja ta peret tundis külas igaüks.

Lõnks, vajus vankri parem ratas auku. Lõnks — teises roopas, ainult sammu võrra edasi, oli samasugune auk. Jälle paremale, uuesti vasakule. Vanker loksus.

Siis vajus ratas peaaegu rummuni roopasse. Must hobusenäss jäi korraks mõtlema, kas tasub üldse välja tõmmata. Lõpuks otsustas proovida, kas poleks õigem vankrit koos pealvistujaga vedada kaerapõllule. See number ei läinud siiski läbi.

Vankril istuja tõstis punast kikkhabet, võttis isegi piibu suust, hoidis ühe käega ohje ja piipu, teisega piitsa ning laskis hammaste vahelt kuuldavale ebamäärase heli.

„O-ei-iih . . .“

Hobuse keelde ümbertõlgituna tähendas see — nõõh. Ja jälle jätkus teekond.

Vana Igerik tuli oma musta kuradiga meiereist, põlvede vahel loksumas paarikümmeliitrine nõu lõssiga.

Uus auk, uus piitsa tõstmine hobuse suunas.

„I-ih!“ kõlas nüüd juba veidi kaugemalt.

Keskhommikuks jõudis vanamees kahe kilomeetri kauguselt meiereist tagasi. Kui aga tuli jalge alla võtta kahekümne-kilomeetrine linnatee, siis asutas Igerik juba aegsasti. Õhtul seadis vankrisse valmis heinakoti, määris tagumisi rattaid. Mõtles tükk aega, mis teha esimestega. Määrida või mitte. Lõpuks otsustas, et määrimine pole neile nii tähtis. Parem viskab nad paariks tunniks tiiki ligunema.

Vanamehe vankriratastega oli üldse kahtlane pikeemat teekonda ette võtta.

„Tee ju meil sihuke sant, et lõhub rattad ära,“ õigustas taat ennast. Imelik lugu oli Igeriku ja tema sõiduriista ratastega. Sel ajal, kui naabritel kõik kodarad kohal seisid, kippusid nad temal ikka logisema.

Ning linnateekonnadki olid vanamehel kõigist teistest erinevad. Naabrid sõitsid koormaga linna ja tulid tühjalt tagasi. Palju ju viia ei ole, aga mõni puud linu, pool siga, vasikas või lambatall rändas nendestki endistest mõisa kandikohtadest linnaturule.

Tema aga sõitis turule tühjalt ja tuli alati koormaga tagasi. Ostis linnast koti jahu, mõne kilo liha, või kui rehepeksutalgud ukse ees, siis isegi poole lammast, et oleks talgulistele midagi hamba alla anda.

Tõsi, rehepeksumasinat püüdis ta alati niiviisi saada, et ainult ühe söögikorruga läbi tuleks, nii keskhommikust peale, kui talgulised kodus on kõhu täis vehkinud. Lõunat Igerik muidugi annab, aga selle-eest on vili enne õhtut pekstud ja õhtusöök jääb jällegi ära.

Vana Igerik oli üks nendest, kelle kohta külas hariplikult öeldakse, et nad nõoriga leiba lõikavad. Nõoriga leivalõikamine ei tulnud sellest, et vanamehe koht oleks teiste omast halvem olnud, vastupidi. Mõisa jaotamise ajal olid pojad parajal kohal sõna poetanud ja

vanale oli isegi paar paremat tükki kukkunud. Niipalju kui neid seal soode ja rabade vahel leida võis.

Vanamees ei olnud ka joodik. Võttis ainult, kui keegi pakkus. Siis püüdis küll punnsuutäit ahmida, kuid kes enne võõrast leivast söönuks või võõrast viinast joonuks on saanud.

Igerik kuulus nende liiki, kes nälga jääksid ka siis, kui nad piimajõgede kallastel ja pudrumägede jalamil elaksid. Sest ka piimajõest peab ise kruusiga tõstma ja pudrumäest lusikaga võtma.

On inimesi, kelle jaoks maailmakord võib olla misugune tahes, ikka jäävad nad teistele jalgu, ikka on neil häda ja viletsus.

Meie külas oli niisuguseks vana Igerik. Hommikul pani adra vaole — poolel vaol pidas hobuse kinni. Midagi oli pudenenud. Õhtuks parandas adra ära ja järgmisel päeval alustas sama vaoga uuesti otsast peale. Ja kui ei juhtunud äpardust, siis ühest vao otsast teise jõudmiseks kulus pool söömavahet, kuigi väljad polnud palju suuremad lesenaise põllesiiuludest.

Ei — laisk ta ei olnud. Kevadel läks esimesena põllule ja lõpetas külvi alles jaanipäeva paiku, siis kui teised seadsid juba vikateid heinamaale minekuks. Põllul oli vana Igerik isegi detsembris. Koukis lumelõrtsi alt hilise külvi tõttu nigelaks jäänud kartulipabulaid.

Kuid see ei keelanud tal sugugi oma kikkhabet uhkelt püsti hoidmast. Las irvitavad... Näris oma piibutobi ja lirtsas elust mõnu tundes läbi hammaste küll paremale, küll vasakule. Kadedad on nad temale!

Mis sellest, et tal pole korralikku hobust, et vankri rattad kiunuvad, nagu oleks alevi puusepale nende eest raha maksmata jäänud.

Aga kellel teisel on nii tublid pojad kui temal? Üks istub Tallinnas põllutöoministeeriumis. Teine sealsamas — ainult veidi madalamal kohal. Kolmas aga kusagil Pärnu kandis koguni ülempreestriks. Ule küla mehed on Igeriku pojad. Kaks kannavad hoolt, et vabariigis süüa oleks, kolmas hoolitseb inimeste hingeõnnistuse eest. Ning igaüks neist saadab igal palgapäeval kümme-kond krooni — tubakarahaks. Sellepärast ei kannagi vana Igerik tubakat nahkkotis nagu teised temataoli-

sed, vaid võtab koos pakiga taskust välja. Vahtigu nad seal meiereis, et tema suitsetab ainult linnatubakat, sel ajal kui teiste piipudest tõuseb omakasvatatud mahorkalehtede või mõnikord isegi peeneks hakitud varte ja juurte ving.

Niisugused pojad on tal, et nende saadetud tubakarahast jätkub isegi puudujääva leiva ja liha ostmiseks.

Vanamees laseb jälle muheldes lirtsti läbi hammaste. Kellel külas on niisugune ärklikorraga, punaseks värvitud välisseinte ja pruunide põrandatega elumaja kui temal! Pojad lasksid ehitada, et neil isa juurde külla sõites poleks vaja käia värvimata laudpõrandal, kus tolmu ja prahi hulgas võivad sigineda Pauka kirbud ja muud asjamehed. Ka kanade jaoks lasksid nad kuuri üles lüüa. Vanamees muheleb. Need pojapõrgulised ju munade peale maiad. Piimast nad suurt ei hooli ja sellepärast on karjalaut sisse kukkumas. Kuid laut asub teest eemal, peaaegu lepikus, ei paista silma. Ning kes neid lehmanirusid karjamaalgi näeb! Kõndigu seal ringi kui sõnnikukäiad, sügiseks uhub vihm nendegi seljad puhtaks.

Kasvagu naabritel pealegi tihedam rukis ja pikem lina — oksjonihaamri kõlksumine kõlab neil ikkagi kõrvus! Olgu neil lehmad ükskõik kui puhtad — sügisel lähevad rahahädaga laadale!

Igerik võib oma poegadega uhkeldada, kuigi ta ise neid koolitanud ei ole. Juba varakult läksid linna onu juurde, kes teenis omal ajal kuskil kubermanguvalitsuses.

Ainult vahel harva sülitab vana Igerik südametäiega. Siis, kui tuleb meelde tütar. Kolmekümne ligi kisub. Kõhn ja kondine teine, nagu ema suust kukkunud. Ning terviski viimasel ajal hädiseks muutunud. Nii kaua ta jooksis linnaarstide vahet!

Alma kuulus tõepoolest nende kilda, keda külas arvati meheleminekueast väljas olevat. Leidus küll teisi temaealisi, kuid neil oli puna põskedel, liha puusadel ja rinnad ähvardasid õhukese sitskleidi rebestada.

Aastat viis tagasi oli kosjasobitajaid käinud Igeriku õuelgi. Niisuguseid, kes ei hoolinud Alma irisevast iseloomust, halvasti haritud põldudest ja kaelalangevast

karjalaudast. Kuid siis pidas Alma ennast uhkeks. Põdes sama tõbe mis isagi. Ja ema lõi kaht kätt kokku:

„Ei meie Almast küll taluperenaist saa... Teate ju isegi — vennad kõik linnas... Linnatee tal tuttav... Kuidas siis temagi siia pori sisse ja kivide-kändude sekka jääb! Nii jah... et tema juba nüüdki poolest saadik linnamoodi harjunud elama... Ega tema köögis ja karjalaudas suurt oskagi... Rohkem istub tagatoas ja õmbleb.“

Kurjad keeled teadsid rääkida, et peale isalt päritud uhkuse pidi Alma põdema veel isa teistki haigust. Ei edenevat ta käes ükski töö. Ja keegi külas polnud veel näinud Alma väljaõmmeldud padjapüüri või laudlina.

Seda agaram oli Alma alevi käima. Laulis kirikukooris kaasa. Ja kui suurte pühade puhul ülempreestrist vend vaevaks võttis koduküla kirikusse jumalateenistust pidama tulla, siis kiitles köster alati, et Alma võivat ühe hingetõmbega kaksteist korda „halleluuja“ nii puhtalt välja võtta, et Tallinna peakirikus ka kõige paremad lauljad tema vastu ei saa.

Kõike seda ei jätnud Alma ema väimeespoegadele rääkimata. Vana Igerik noogutas naise sõnadele oma kikkhabemega toetuseks kaasa. Kuid kosilased sõitsid üksteise järel taluõuelt minema. Läksid ja vandusid.

„Säh sulle linnukest! Tea, kas linnas endas sihukesi krõhvasid vähe, et peab siit otsima... Ma oleks ikka vana Igeriku kaksteist hektarit ära kosinud ja Alma kaasavaraks ühes võtnud... Oodaku nüüd oma issandat ja laulgu halleluuja!“

Alma aga lõõritas endiselt tagatoas kirikuviise, sest perekonnas, kus üks vendadest oli hingekarjane, ei tohi ilmalikel lauludel paika olla. Ainult vahetevahel suurte pühade puhul toetas Alma oma häälega rahvamaja kooris ka isamaalikke laule. Kaks venda olid valitsusemehed.

Aeg läks. Vendadega koos sõitis Igerikule külla igasuguseid poissmehi. Küll ühe-, küll kahekaupa. Vaatasid elumaja ja karjalauta, said teada, et Alma kirikukooris laulab. Aga erilist mõju ei näinud Alma omadused kellelegi neist avaldavat.

Alma käis igauhega neist õhtuti lepiku vahel jaluta-

mas. Vahel jalutasid mitu tundi. Ja kui kosjakandidaate oli kaks, siis jalutas Alma enne ühega ning pärast jälle teisega. Kuid ka vaiksed lepikuvahelised suveõhtud ei näinud vendade sõpradele mõju avaldavat.

Tihti peale käis Alma ise linnas. Mõnikord viibis seal mitu nädalat.

„Mis tal viga linnas olla . . . Vennad ju ees. Suur korter, puha elektri ja vanniga . . . ja kolm korda toob teenija süüa lauale. Las lapsuke puhkab maatööst.“ Nii seletas ema külanaistele.

Naabrinaised rääkisid Alma linnaskäimise põhjustest hoopis midagi muud. Vana Igerik laskis neid jutte kuuldes pahaselt lirtsti läbi hammaste ja kirus omaette.

„Suksutajaid tüdrukul küll, aga päitsete pähepanijat ei ole.“

Nii oli mõni aeg tagasi. Nüüd aga, juba mitu aastat, polnud Alma kosilastest kuulda kihku ega kõhku.

Vist olid vennadki tüdinud õemehe-kandidaate otsimast, märganud oma püüdluste asjatust.

Ning äkki — nagu välk selgest taevast — Igeriku Alma saavat mehele. Ja võtjaks polevat keegi muu kui too küla vahel hulkuv võõras noormees. Veidi hiljem saadi teada ta nimigi — Jaak Tambu.

ANDKE HEAD-NÕU

Ühel laupäevaõhtul peatus jalgratas Igeriku naabri õueväravas.

Kas siin elavad niisugused ja niisugused?

Õuele koeri keelama tulnud perenaine sai nende kisa vahele ütelda, et elavad küll. Ja et Jaak juba peremehe nime küsis, siis kutsus perenaine külalise kohe tuppa.

Nii jah, külalise nimi olevat Jaak Tambu ning oma teada olevat ta siinse pererahvaga isegi kaugelt sugulane.

„Sa oled siis Andrese poeg või?“ jäi perenaine uudistavalt vaatama.

„Andrese poeg . . .“

„Nojah, seda minagi . . . et oleks nagu natuke tema moodi, nina ja . . .“

Perenaine uuris edasi ja leidis silmades ning kulmu-deski sarnasust. Ning mokad olevat kah niisamasugu-sed, natuke paksud. Tuletati meelde, et Jaagu isa And-res olnud Tiinale vanaonu poeg, Tiina ise aga Andrese vanaonu tütar, sest perenaise enda noorpõlvenimi olnud samuti Tambu, aga nüüd, noh...

Tiina viskas etteheitva pilgu laua nurga juures istu-vale teiselepoolele, nagu oleks viimane üksi süüdi, et naisel pole enam neiupõlvenime.

„See on ikka hea, et nüüd sugulased üles otsisid... muidu näe... iga nädal sõidate mööda...“ heietas perenaine edasi.

„Head nõu tulin küsima...“

Jaak võttis taskust „kännukuke“, põrutas peoga pudelile põhja alla, — oli unustanud, et selle kork ei lenda esimese löögiga toanurka ahju ette põran-dale. Kruvis ettevaatlikult korgi pealt ja valas venivat likööri laualaekast võetudklaasidesse. Kordas uuesti:

„Andke jah nõu, mida ma peaksin tegema.“

„Teisele nõu andmine on kõige halvem. Vaata, et talitabki sinu nõu järgi ja läheb viltu... Siis eluaeg tagantjärele süüdlane,“ püüdis perenaine nõuandja osast vabaneda. „Vahel ei oska oma elugi nõnda sea-dida kui vaja, ammuks seda aru siis teistele jagada.“

„Nõuga on jah niisugune asi, et kui õigesti ütled, ei siis tule keegi aitäh ütleva. Aga läheb halvasti — tänitamist mitu aastat tagantjärele,“ arvas ka pere-mees.

Jaak tegi, nagu poleks ta oma kaugelt sugulaste umbusklikke ja mitte just sõbralikke arvamusi kuul-nudki. Valas uuesti likööri klaasidesse.

„Päris häda kohe... võõras kant... ei tunne siin ühtegi inimest, kellelt võiks küsida. Isal tuli viimaks meelde, et meil ju sealsamas lähedal sugulased, et küsigu nendelt...“

„Mida siis?“ ei pidanud perenaine uudishimule vastu.

Peremees nohises omaette lauanurga juures. Sugula-seks tegemise jutuga tuldi mõnigi kord vekslile allkirja norima.

Jaak ütles nüüd otse välja.

„Mis te Igeriku Almast arvate?“

„Siis ikka tõsi, mis külarahvas räägib?“ pööras perenaine ennast kapi juurest lauasistujate poole.

„Ei mina tea, mis külarahvas räägib... Aga Alma kohta tahaks küll teie arvamist kuulda.“

Küsimusele järgnes pikk vaikus. Ebameeldivale küsimusele on raske vastust anda. Peremees hakkas piipu toppima ega näinud märkavatki, et Jaak avatud pabe-rossikarbi tema poole sirutas. Jaak vaatas ühelt teisele, kuid peremehe pea oli ettepoole kummargil. Tema näost ei võinud vastust välja lugeda. Perenaine oli hakanud jälle kapi kallal askeldama ning Jaak võis ainult tema laia selga vahtida.

„Mis kohtumõistjad meie oleme...“ klirisesid klaasid perenaise käes.

Tõepoolest, raske on otsustada. Ütle Igerikust midagi halba — mine tea seda kaugelt sugulast, kellega täna alles esimest korda juttu ajad! Läheb räägib kõik Almale ette. Niisugune tuleb ja läheb. Aga nemad peavad elu lõpuni Igerikkude naabriteks olema, koos rehed peksma ja mõnikord vastastikku abiks käima rukist sidumas. Seni oli läbisaamine hea. Pole olnud pahan-dust, kui lehm vahel naabri kaerapõllult nilpsab või hobune paremat söödamaad taga ajades ketist lahti kisub ja piirimehe kapsaaiast üle kalpsab.

Kui aga tülli minnakse? Peremees ja perenaine teavad juba, mis tähendab tüli naabrite vahel, kohtuskäimine ja advokaatide uste kulutamine. Sellepärast ei tahtnud perenaine ütelda midagi halba.

Aga rääkida ainult head?

Mine tea, võtabki too alles poisikeseohtu noormees Alma ära ja on eluaeg õnnetu. Jääb naabriks, ning jällegi ainult etteheited.

Peremees vihastas perenaise peale, et sel pool maa-konda sugulasi täis. Tulevad ja käivad. Ühele anna ühte, teisele teist. Sellele hakka veel nõu andma.

Jaak kordas uuesti küsimust:

„Mis te siis Alma kohta ütlete...“

„Ei meil ole midagist.“

„Te ikka nagu naabrid ja käite läbi...“

„Naabrid nüüd küll, aga igaüks elab oma elu... kes

see teise õuealust näeb," jäi peremees endiselt napi-sõnaliseks.

"Kas siis oma vallas pole kedagist niisugust võtta, keda ise tunnend. Muidu hakka veel võõraste nõuannete järgi naist võtma."

Perenaise hääletoon ja Jaagule heidetud pilk rääkisid selget keelt — kuidas küll niisugune Jaagu-taoline tore poiss hakkab Alma-sugust krõhvata kosima! Kui Jaak on arusaaja inimene, mõistab ta ümbertnurga öeldustki, et Igerikkudega pole mõtet suurt plaani pidada. Misjaoks peavad nemad naabrite kohta otse välja ütleva!

"Jah, seda nüüd küll..." Olevat Jaagugi koduvallas tüdrukuid, aga vaata, kas igaüks tuleb.

Jälle heitis perenaine külalisele imestava pilgu. Võib-olla kahetses, et ta ise pole aastat viisteist noorem või siis niisama palju vanem, et tal oleks juba mehelemineku-ealine tütar.

"Niimoodi käid riides, et annab mitmest vallast otsida..."

Jaak tundis veidi piinlikkust nagu ikka siis, kui märgatakse pealaest jalatallani uurivat pilku.

Riided olevat tal, jah, nüüd küll, ja ega nad halvasti ei elavat. Kuid olevat vaja tuleviku peale mõelda. Isa ja kolme vennaga pidavat nad rendikohta. Neil olevat oma kaks hobust ja neli-viis lehma. Ja rendilepinguid ei tegevat nad kah vähema kui kolme aasta peale, et poleks igal aastal kolimist. Muidugi — iga rentnikuga niisugust lepingut ei sõlmita, aga neid, Tambusid, juba teatakse. Põldu nad ei kurna, viis kõva töömeest kodus ja rendi maksavad ennem ette kui tagantjärele.

Aga rentnik on ikka rentnik. Praegu nad elavad isa juures. Kauaks tedagi. Kuidas nad peaksid pärast tema surma varandust jagama ja edasi elama? Proovi kaks hobust nelja venna vahel ära jagada. Pool hobust nina peale. Saab siis poole hobusega hakata omaette rendikohta pidama, võta sa esimene või tagumine pool! Ei — neljale vennale isa varandusest iseseisva elu alustamiseks ei jätku. Võiks ju muidugi linna minna, aga mis sealgi peale hakata. Talviti tema, Jaak, käivatki metsa-

töödel ning selle raha eest tal riidedki seljas. Aga suvel talusulaseks minna ei taha. Isa juures harjunud, et oma töö ja oma voli. Olgugi rendikohal, aga pole igal hommikul peremehe häält taga sundimas.

Niisugust juttu rääkis Jaak, ning peremees ja perenaine aina imestasid, kui mõistlikku juttu võib ajada üks noor mees, kuigi tal on linnariided seljas ja peenest ševroonahast kingad jalas.

Jaak oli taolisi mõtteid ennemgi haudunud, neist rääkinud ja neid arutanud. Isa ja vendadega koos olevat nad tulnud otsusele, et kui ta tahab järjele jõuda, siis koduväikohast midagi etemat ei ole. Kahel vennal olevat juba koduvallas kohad valmis vaadatud.

Kas juhtus kogemata või päris meelega, aga nii Jaak ütles — kohad, mitte tüdrukud valmis vaadatud. Kuid palju siis ühes vallas ikka koduväikohti leidub. Sellepärast oli Jaak hakanud kaugemalt ringi kaema, kuni juhtus Igeriku õuele.

Nojah, koht on küll käest ära minna lastud, aga üks tema, Jaak, sea kõik korda. Kisub kivid põldudelt välja, ehitab uue karjalauda. Lepikust saaks põllule paar hektarit lisagi. Igatahes sihukese musta hobusekõnni asemele võiks varsti mõne kobedama osta. Jajah, kust sa neid paremaidki kohti võtad.

Nii arutas Jaak läbi kõik Igeriku talu head ja vead. Ta teadis viimast kui võsaveert ja iga põllusiilu. Jutus- tas Igerikkude kohast, nagu polekski tulnud küsima, mis naabrid Almast arvavad.

„Igerikud on õnnega kokku sattunud,“ kadestas perenaine iseeneses.

„Sihukese mehega oleks hea palgiveol kampa lüüa,“ mõlgutas peremees mõtteid.

„Ja võlga pole kah kohal kuigi palju,“ lõpetas Jaak oma arutelu. „Mul natuke kogutud. Ja kui talv läbi saab metsas rassitud, on koht võlgadest vaba.“

„Hakkad sa siis kohe Igeriku võlgasid kinni maksma,“ kahtles perenaine uuesti.

„Palju see vanamehekõnn veel viriseb. Praegu juba paar kopikat surmaga võlgu. Mõne aasta pärast kolib, jalad ees, surnuaiale,“ oli Jaak päris kindel.

„Mine sa tea... Nii ta eluaeg virisenud... Viletsal

visa hing... Ootad veel paarkümmend aastat vana-mehe surma."

"Elagu kolmkümmend... Ega mina kade ole. Kevadest lubati taluohjad minule. Ja ikka peremees..." oli Jaak ka vana Igeriku kauaelamise võimaluse läbi kaalunud.

"Eks ta ole," venitas peremees, nagu kahtleks ta, kas Jaagul on ikka võimalus saada naaberkoha pere-meheks, kui vana Igerik veel elab.

"Nüüd aga olge, sugulased, nii head ja ütelge, mis te minu plaanist arvate," viis Jaak jutu endisele küsimu-sele.

"Mis plaanil viga... iga plaan on hea. Peasi, kuidas välja kukub," oli nende arvamine.

"Aga Alma?... Räägitakse, et ta omal ajal kõvasti ringi lasknud ja sellest tema terviski..."

"Mis meie, vanad inimesed, niisugustest asjadest teame. Ringilaskmine na rohkem nooremate asi. Ja kui oligi, kes siis enne selle asja juurde mõnda kolman-dat tunnismeheks võtnud."

Küll alustas Jaak juttu kord siit, kord sealt. Laskis likööriklaasidel ringi käia. Targemaks ei saanud ikkagi.

Eks see olevat igauhe enda asi, kuidas keegi oma elu-ratta veerema paneb. Jah, tehku aga Jaak oma parema äratundmise järgi. Niipalju nad võivad ainult ütelda, et kui Jaak ikka tõepoolest neile piirimeheks tuleb, siis nemad olevat päris head naabrid. Pole neil kellegagi tüli-pahandust olnud... Nii jah, et piirimehe poolest ei tarvitsevat Jaagul muret tunda.

"Olgu siis, kurat teda võtaks ja susi teda söögu! Nii otsustatud oli, et täna peab saama selge sott. Lähen panen vanale Igerikule pudeli laua peale ja ütlen oma sõnad ära..."

Jaak patsutas paremale põuetaskule, kus kosjaviina-deks oli teine pudel alles jäetud.

"Nii ma teen jah..."

Tegigi. Kedagi polnud tunnistajaks, kuidas kõik juh-tus ja mis juttusid seal aeti, sest Igerikul polnud kom-beks oma juttude juurde külainimesi kutsuda. Ka siis mitte, kui linnasakstest poegi ja nende tuttavaid para-jasti kohal ei olnud.

Alma õnn oli kestnud vaid selle hetkeni, kui pulmakülalised olid välja saadetud, kaugemalt tulnud aga, kelle tagasiteekond järgmisel päeval pulma jätkamiseks liiga pikaks oleks kujunenud, ärklitubadesse magama seatud ning nemad, äsja paaripandud Jaak ja Alma, jäid omavahele, ilma võõraste silmade segamata ja kõrvade kuulmata.

Seni oli ta ujunud otsekui mingisuguses uimas. Kui kindlalt oli Jaak kirikus öelnud oma „jah“. Alma oli laulukooriga laulnud paljudel laulatustel, aga kunagi polnud ta kuulnud, et mõni mees oleks öelnud oma „jah“ nii kõvasti kui Jaak. Ta hääle kõlas üle kogu kiriku. Seda pidid kuulma ka kõige kaugemais nurkades seisjad, see pidi suud lukku panema nendel sosistajatel, kes juba aastate eest olid külas lahti lasknud jutu, et ega Igeriku Alma ikka mehele ei saa.

Jaagu käsivarrele toetudes astus Alma mööda kitsast käiku inimurru vahelt kirikutrepile. Seisatasid seal hetkeks. Hämarast kirikust tulles pimestas päike silmi.

Kõik kõrvaltvaatajad leidsid tol hetkel, et neis mõlemas, nii Jaagus kui ka Almas, on väga palju ühist. Julgelt ja võidurõõmsalt vaatasid nad mõlemad neid ümbritsevatele inimestele. Nii võidukalt ja üleolevalt, et pulmasaiast osa saama tulnud vallavaesed omavahel sosistama hakkasid.

„Ei see head tähenda... Pruu vahib kui häbemata ringi... Oleks et mõni pisargi ripataks, et neitsipõlv läbi...“ arutas üks.

Ja teine aitas tagant:

„Peigmees talle kah paras paariline... Kui lööks korraks silmadki maha... Pea õieli otsas. Tormaks kui lõukoer läbi maailma...“

Kuid Alma ja Jaak ei pannud kõrvaliste sosinaid millekski. Sai oma saiatüki igaüks, oli see siis otse vaestemaja elanik või muidu vallamoonast elaja. Jaagu kogu olek näis ütlevat — vaadake, mis mees ma olen. Isagi kätt surus ta südamliku üleolekutundega:

„Sina, taat, orjasid eluaeg võõraid põlde, minul on nüüd oma maatükk jalge all.“

Ja isa vaatest paistis austust ning uhkust poja üle, kes juba oma elu esimesed sammud on osanud nii kenasti korraldada. Teised temasugused saavad külasimmanil ükskõik missuguse lehtsabaga kokku, vaatavad ainult, et pealmiseks kattedeks oleks tüdrukul paar paremat sitsihilpu ja kääridega krussitud juuksed peas. Aga allpool polegi tüdrukul enam midagi ihukattedeks. Ja pealishilbudki on ostnud jaanipäevaks — sügisel saadava palga arvel. Joostakse teineteise sabas ööd kui päevad. Ja kui pulmadeni jõuab, siis on poiss nii ära aetud, et jääb või püstijalu heinakaarele tukkuma... Aga Jaak astub praegu kirikutrepist alla, nõnda ihurammu täis, et enne laulatusesõitu võetud paar pitsi pole jõudnud põskigi õhetama panna.

Vana Tambu ajab Igerikust äiapapaga juttu. Rohkem vaatab küll poega, sest Igerikuga vestlemisest ei tule suurt välja. Ning ka selles pole vana süüdi, et ta pilgud peatuvad rohkem pojalt kui minial, mõtted aga liiguvad hoopis oma radu, sel ajal kui ta Igeriku küsimuste peale vastab või ise omalt poolt mõne küsimuse esitab.

Jah. Jaak on oma elu nüüd kindlalt ankrusse pannud. Just nimelt ankrusse, sest isegi meremehed — ka nemad ei saa oma laevukest tormisel merel muidu pidama, kui heidavad ankru merepõhja. Ammuks siis veel elumerel, kus lained käivad mõnikord väga kõrgelt ja tuulevaikseid päevi peaaegu ei leidugi. Peab kindlasti oma maapind jalge all olema, kui ei taha, et torm su laevukest siia-sinna pillutaks. Jaak on leidnud oma maatüki, kuhu ankur heita. Ja missugune ankru-kett suudaks veel kindlamini meest maa külge kinnitada kui naine. Jah, Alma peab olema Jaagule selleks kinnitavaks ketiks.

Mõnikord tekivad vanas Tambus kahtlused, kas see Alma kui kett on ka küllalt tugev, et Jaaku paigal pidada, eriti siis, kui Jaak ise pärituulele lisaks oma mootorile hääled sisse lööb. Jaak pole veel kordagi rääkinud, kas Alma talle meeldib või ei. Aga elab siis inimene ainult meeldimisest. Nüüdse aja noored küll

räägivad armastusest, aga seda jätkub esimeseks paariks kuuks. Eriti siis, kui tühi kõht nurru lööb ja tuul püksitagumikust läbi sõelub...

Ka Alma ei mõtle praegu armastusest. Tal on Jaagu käsivarrele toetudes lihtsalt hea olla. Kõik on läinud nii kiiresti, et Almal pole olnud veel aega mõeldagi, et tema kõrval astub mees, kellega nad jäävad kahekesi, heidavad õhtul ühte voodisse magama, kellega temal sünnivad lapsed.

Paar korda on Jaak teda naljatades pigistanud, kuid alati oli pealtvaatajaid. Ja ka siis on Alma tundnud Jaagu käsivarre tugevust, tundnud, et see mees meeldib talle rohkem kui keegi teine, et Jaaguga ei saa võrrelda ühtegi neist, kellega Alma on õhtuti käinud lepiku vahel jalutamas või kes juba päris pimedas, kui kõrvaltoas vaikis isa kõhimine, koputasid tasa Alma toa aknale.

Kõik läks nii ruttu. Kuid nendelgi lühikestel pulmaeelsel hetkedel, kui Almal õnnestus korraks oma mõtetega üksi jääda, tundis ta oma tunnete suurust Jaagu vastu. Ta isegi ei tea, mis temaga juhtuks, mis ta ette võtaks, kui pulmad Jaaguga millegipärast lörri läheksid, nagu on varem juhtunud mitmega enne Jaaku. Alma ise arvab, et seda ta enam üle ei elaks. Ta võiks enese tappa, kuigi pühakirjas on öeldud, et inimene ei tohi kätt enda vastu tõsta. Alma arvates pole ta varem kedagi teist nii armastanud kui Jaaku. Võib-olla oli see armastus, võib-olla vanapiigaks jääva tüdruku viimane lootusevälgatus.

Alma teab, et külainimesed võiksid tema suurt kiindumust Jaagu vastu tõlgendada omamoodi. Ja sellepärast ei ripugi ta kogu raskusega Jaagu käsivarrel, nagu teevad mõned pooleldi minestamist teesklevad pruudid kiriku uksele. Ei, ta ainult toetub, astub iseseisvalt nagu naine, kes võiks ka ilma Jaaguta läbi saada.

Kõik see oli niikaua, kuni nad olid jäänud Jaaguga kahekesi, õigemini, kuni Alma oli jäänud üksi.

Veel aastaid hiljem tuletas Alma kõike üksikasjaliselt meelde. Võib-olla just sellest ööst, nende pulma-ööst, kui külaliste kära oli vaibunud, soustist ja rasvast, pekitükkidest ja kisselist määrdunud taldrikud

hunnikutena kõõki tassitud, võib-olla just sellest ööst saigi alguse kõik, mis juhtus edaspidi.

Ei, Alma ei kartnud Jaaguga kahekesi jäämist. Ta isegi ei teeselnud kartust, sest ta oli ju kolmekümne lähedal.

Kui aga uniseks jäänud pulmalised üksteise järel ära kadusid, muutus Alma otsekui mingi suure õnne ootel järjest ärevamaks. Silmad sädelesid, kõhnadele põskedele ilmus puna, nii et ema mööda minnes korraks tema kõrva kohale kummardus.

„Ära sa rohkem enam viina võta.“

Alma noogutas vastuseks, kuigi teadis, et põskede punas pole põrmugi süüdi läbisegi tõstetud viina ja veini, ekstraktidega magusaks tehtud napside ja likööri klaasid.

Ei — otsekui seitsmeteistkümne-aastane, esmakordselt oma õnnerajale astuv tütarlaps ootas ta pulmaliste äraminekut. Ning mida lähemale jõudis oodatud hetk, seda ärevamaks ta muutus.

Jaak oleks võinud juba siingi, pulmalaua ääres, pruudile rohkem tähelepanu pöörata, kas või salaja laua all Alma kätt pigistada, oma tugevad sõrmed tema randme ümber suruda. Oleks võinud end Almale nii lähedal hoida, et viimane läbi õhukese pulmakleidi Jaagu ihusoojust oleks tundnud.

Kuid Jaagul oli muudki tegemist. Täitis klaase, pakkus viina paremale ja vasakule, ning kui kokku lõi, siis ei vaadanudki alati otse Almale, vaid pilgutas silma hoopis mõnele laua teises otsas istujale. Jutustas elust oma koduvallas, seal — kusagil kaugel, rohkem kui paarkümmend kilomeetrit siit, külameestele hoopis tundmatus kandis. Ja siinsed peremehed ei jõudnud ära imestada, et Jaagu kodukohas ei panda vilja redelitele kuivama, vaid tehakse kolmele kokkulöödud kärbisele aunad. Jaak oli kaugemalgi käinud ja võis jutustada Tallinnamaast, kus hobustele ei panda leisid peale, käivad justnagu alasti aiste vahel. Isegi Jaak ei olevat kuidagi selle kombega suutnud harjuda.

Nii palju tegemist oli Jaagul, et unustas ära Alma käe, mis lebas otse tema põlve kõrval, nii ligidal, et puudutas peaaegu püksisäärt. Ei märganud sedagi, et

pruudi loor, mis tahapoole pöörates kahises, puudutas peaaegu tema kõrvalesta ning üle põse puhus tema kuumav, veinist ja liköörist lõhnav hingeõhk.

Jaak tundis end kõige selletagi hästi. Tema, kes varemalt perekonnapidudel võis peremeeste omavahelist vestlust vaid kuulata, istus nüüd võrdsena nende keskel. Rohkem kui võrdsena, sest ta oli nendest laiemalt käinud ja näinud.

Alma ei jõudnud oodata, kuni Jaak oma jutu lõpetab. Kummardus ta higise näo juurde ja sosistas:

„Ma siis ootan...“

Kus — seda polnud Jaagule vaja öelda. Juba päeval oli vanaperenaine noorpaarile nende toa kätte näidanud. Sinna Alma nüüd jooksupalu suundus. Tõmbas kardinad tihedamalt ette, et mõni seina ääres koperdavatest pulmalistest ei juhtuks pilku heitma võraste jaoks keelatud kohta. Hakkas end aeglaselt riidest lahti võtma.

Ei — ta ei kiirustanud. Mis sellestki, kui Jaak tuleb enne, kui pruut on jõudnud pugeda varjavate voodilinate vahele. Jaak peab siis niikaua seljaga Alma poole seisma, kuni talle luba antakse ümberpööramiseks. Karistuseks tähelepanematus eest pulmalauas.

Riidetükid langesid järjest aeglasemalt.

Jaak ei tulnud.

Ei tulnud ka siis, kui Alma oli jõudnud jahedate linade vahele pugeda ja tundis järsku viluvärinaid üle kogu keha. Voodi jahedusest läbi-imbunud tekid ja linad, aluskott ja padjad näisid kogu oma külma Almale edasi andvat. Kahele kuumale inimesele määratud külma voodit ei suuda soojaks kütta üheainsa kägarasse kiskunud inimese ihusoojus.

Läbi uste kostis kõnekõminat. Ühetoonilist, uinutavat. Alma püüdis Jaaku õigustada. Ta peab ju külaliste aega viitma. Vihastas hiliste jorutajate peale, kes ei taipa ära minna. Õlleaami ja sahvris seisvate pudelite rodu oleks neil aega hommegi tühjendada. Eest ära need ei jookse. Siis vihastas Jaagu peale. Leiduks teisigi pererahva hulgast, kes õlletimmijad ära saadaksid. Miks peab Jaak ilmtingimata viimaste seltsis olema!

Lõpuks ometi ta tuli. Siis, kui Almat oli juba esimene

unerammestus vallanud. Tuli, istus voodiservale ja, selg Alma poole, hakkas saapaid maha kiskuma.

„Nagu hobusel veab range kaelast,“ turtsatas Alma omaette

Niisama asjalikult riputas Jaak kuue toolileenile ja vaatas enne tule kustutamist toas ringi, kas kõik on korras. Ning alles siis asus oma kohale Alma kõrvale.

Valu- ja häbipisarad tungisid Almale silma. Hoopis teistsugusena oli ta endale kujutlenud nende elu algust. Ta oli Jaaku oodanud kogu oma küpse naise kannatamatu kirega. Nüüd aga pani Jaak käe üsna loiult tema ümber.

„Väsinud... kuidagi ei saanud varem tulema... Jorutavad ja jorutavad.“

Naine tundis mehe käe lõtva hoidu ajal, kui ta ootas tema kirglikke kallistusi, tema nooruslikku kannatamatust. Oleks tahtnud tunda tema noore vere tugevaid tukseid, sest Almale näis, nagu võiks mehe noorusest midagi üle kanduda ka temale.

Alma tõmbas eemale õla, mida Jaak oma kareda käega korraks oli silitanud. Ta ei oodanud silitamist ja paitamist. Võib-olla kunagi edaspidi, siis vahest. Almale tundus, et samuti kui praegu teda, oli Jaak päeval silitanud lehmade karvaseid külgi ja hobuse sametpehmet koonu. Võib-olla silitab Jaak ka teda, oma naist, samasuguste tunnetega, sest koos isa hobuse ja muude loomadega oli ta endale saanud ka Alma.

Ka siis, kui Jaak juba ammu magas päevastest askeldustest ja erutustest väsinud noore inimese und, ei saanud Alma silma kinni. Jaagu kumer rind lina all tõusis ja vajus. Kuidas oleks Alma tahtnud oma pea sinna peita, piht Jaagu käsivarre tugevas embuses. Kuid Jaak oli oma käe Alma lähedusest tagasi tõmmanud ja sellepärast ei saanud ka Alma oma pead tema rinnale painutada.

Ning esmakordselt nende päevade jooksul hakkas Alma mõtlema, miks Jaak temale kosja oli tulnud. Seni oli kõik talle nii loomulikuna paistnud. Kas pole varemgi juhtunud, et tublisti noorem mees on armunud endast vanemasse naisesse! Ja mitte ainult armunud! Kogu elu õnnelikult elanud.

Kas ei olnud isegi viimastel aastatel olnud küllalt palju Alma aknale koputajaid! Mis sellest, et nad ei tulnud päeval vanalt Igerikult Alma kätt paluma. Nende öisedki koputused olid Almale tunnistuseks, et leidub veel poisse, kes tema pärast öösel, külmas ja märjas kastes mitu kilomeetrit maha vantsivad. Öised koputused olid tunnistuseks, et tema, Alma kaisutused võivad mõnegi mehe meeltesse ajada õrna armastuseuima.

Jaak aga magab.

Niisugune sa siis oled, vaatas Alma ikka veel Jaaku. Sulle ei olnud vaja mind, vaid ainult mu isa kohta. Sinu pärast ma võiksin kas või hommepäev kaduda. Ei — homme siiski mitte, sest sul on vaja minult last. Ilma minu lapseta ei kinnita sind keegi isa pärijaks.

Alma vihkamine kasvas iga hetkega. Juba oli ta valmis kõik tegema, et ainult Jaagule kätte maksta. Sa tahtsid talu... Ei, sa ei pea ka talu saama! Täna, ei, võib-olla homme teeb Alma nii, et Jaak ei saa talu.

Kibedate pisarate voolates haudus Alma juba pulma-ööl kättemaksu mehele, kes teda nii julmalt oli petnud, julmemalt kui keegi teine. Teised olid andnud lubadusi ja need täitmata jätnud. Teisi võis nimetada petisteks ja lurjusteks. Jaak täitis oma lubaduse, kuid poolikult. Lubaduse poolikult täitjat vihatakse aga alati rohkem kui täielikku äraütlejat.

Alma vandus kibedat kättemaksu saamatajäänud kallistuste ja hellituste eest, asjata ootamise eest tollel õhtul, sest tema, juba kogenud ning küpse naise süda ja mõistus ütlesid, et tal tuleb oma meest kaua oodata teistelgi õhtutel, ning sageli asjata, ja tal tuleb saamatajäänud õrnuste pärast samuti kui tänagi kibedaid pisaraid valada.

Alma nuttis, sest maailma silmis on Jaak teda õnnelikuks teinud, ning Almal pole võimalik minna kellelegi kaebama, et ta on õnnetu. Isegi oma emale ei julgeks rääkida, millest Jaak on teda ilma jätnud.

„Lõpuks ometi on koht saanud õige peremehe,“ kiitsid külamehed vanale Igerikule meiereis juba teisel kolmandal nädalal, kui olid väimehe pealehakkamist oma silmaga näinud.

Vanamees löristas vaid omaette piipu:

„Mis tal viga olla, kui sai koha kätte... Ja Alma vennad kah aitamas.“

Vanamees tilkus esialgu ise meierei vahet, kuni Jaak ka piimaveoameti enda peale võttis. Tuli meiereisse, pakkus külameestele suitsu.

„Äiapapa oled päris pensile saatnud või, et ise meiereis käid?“ uudistati.

„Mis kuradi meiereiskäimine niisugune!“ pörutas Jaak vägeva häälega. „Vanamees ujub kui uni. Oota poole päevani, enne kui hobusega tagasi saab.“ Ei — tema, Jaak, polevat niisuguse asjaga harjunud. Kogu Igeriku kupatusele annab sihukest särut, et aitab.

Oma sõnade kinnituseks viskas Jaak piimanõu ühe käega vankrisse, teisega haaras ohjad, virutas „mustale kuradile“ mitu sirakat küll ühelt, küll teiselt poolt, nii et sel polnud aega vaadata ei vasakule ega paremale, sibas tuhatnelja otse edasi.

„See mees pöörab tõesti kogu Igeriku kupatuse pahempidi,“ imestasid meierei trepil seisjad. Olid neistki mõned varem proovinud „mustale kuradile“ jalgu alla teha. Olid ohjavarudest sikutanud ja piitsal käia lasknud, kuid üle nelja kilomeetri tunnis ei suutnud talt keegi välja võtta. Ainult tagasihutajal endal valutasi õlasooned ohjade kiskumisest ja piitsa vibutamist nädalapäevad tagantjärele. Jaak aga keerutas uuesti ohje, kui must tavalise traavi sörgiks tahtis muuta.

„Ee-eh, varsakene, või mul magama jäämas...“

Kihutas parinal kodu poole ning varsti nähti teda juba põllul adra taga. Kesakünd oli selgi aastal Igerikkude juures hiljaks jäänud.

Künnil muidugi traavi lasta ei saanud, kuid tundus, nagu oleks siingi musta samm pikemaks muutunud. Ja esimest korda elus saadi sel suvel Igerikkude juures

õigel ajal heinateoga hakkama, kuigi algus oli hiline-
nud.

Tol suvel külas palju millestki muust juttu ei olnudki kui Igerikkude uuest väimehest. Tema pärast tekkis perekonnatülisid ja vahel sekka ka tõsiseid kaklusi. Ei — mitte sellest, et naised oleksid Jaagule silma heit-
nud. Kui mõni salaja ehk vaataski, siis Jaak ei paist-
nud vaatajat tähele panevat. Tülisid tekkis tema pärast ka seal, kus eite-taati juba ammu olid hõbepulmad pida-
nud ning rahus ja üksmeeles läbi ajanud. Suudab siis üks tõsine mees välja kannatada, kui päev päeva kõrval muud laulu polegi:

„Vaat, kus on ikka Almal mees . . . Kui sa mõne päe-
vagi oleks lasknud mul nii elada nagu Jaak Almal,“
heitis üks ette.

„Kui sa oleks ühe korragi tulnud minu asemel põllule
sõnnikut laotama! Kas või üheks söögivahekski! Näed,
Jaak ei lase Almal põllu poolegi tulla,“ kurtis teine.

„Sina nagu kardaksid lehma . . . Ei tule lauda poolegi.
Viskad hobusele heinatordi ette ja ongi kõik. Lehmad
uppugu või üle selja sõnniku sisse ära . . . Vaata kus
Jaak.“

Jaagul oli teisigi veidrusi. Tihti armastas ta õhtuti
jalutada Igeriku põllupeenardel, lepikualusel heina-
maalapil ja paarikümnest kuusest koosnevas metsa-
tukas, nagu oleks ta mõni meheleminekuealine tütar-
laps, kes armukese ootel põldude vahel lõõritab:

Jõua ju kaugelta,
laia mere laugelta . . .
kallim, minu rinnale . . .

Jaak muidugi ei lõõritanud. Kui ta lauliski, siis ainult
meierei lähedal asuva viinapoe juures uut pudelit ostes:

Joome maha oma ämmamoori maja,
joome maha, joome maha . . .
Seda sitta meile elus pole vaja,
lähme lepikusse elama.

Ümberolijad veidi muigasid. Mille muu kui äiapapa
maja pärast Jaak Alma võttis.

Vaiksetel augustiõhtutel, kui udu hakkas tõusma

kümnest soosopist ja hõljus tiibu laotanud piimvalgete hiiglaseentena põldude kohal, oli Jaak vait. Astus omaette, vahetevahel isegi seisatas. Ei olnud ta sammul päevast pikkust ega kiirust.

Ämm sosistas sel ajal vanale Igerikule:

„Nagu mõni poisike hulgub . . . Kui kutsuks veel naisegi kaasa, noored ikka käivad jalutamas . . . tahavad meie, vanade silma alt ära . . . noh, nii omaette.“

„Neil ju tuba . . . õige häda, mis ajab põõsataguseid otsima,“ urises vanamees vastu.

Kaugelt sugulane, kes ei tahtnud Jaagule abiellumiseks nõu anda, ohkas, kui nägi Jaaku omaette ning üksipäini põldudel ja heinamaadel uitavat.

„Otsib lahutust . . . Ega ole kerge ööd ja päevad nii-suguse vana krõhvaga koos olla.“

Ning kahetses, et õigel ajal Jaaku ei hoitanud, nagu tegemata jäänud tegusid alati liiga hilja kahetsetakse.

Jaak ei aimanud, et tema käigud tähelepanu äratavad. Ei teadnud, et siin külas polnud kellelgi kombeks asjatult hulkuda. Töölt voodisse ja voodist jälle tööle.

Mis võis Jaak parata, et ta oli veel noor, et tal oleks energiat üle jäänud isegi pärast kahtkümend nelja tundi ühtejärke adra taga käimist või heinamaal vikati keerutamist. Mis võis ta parata, et oli harjunud hilistel õhtutundidel unistama.

Ei, ta ei unistanud millestki kaugest. Ei unistanud isegi tüdrukust, kellega alles aasta tagasi oli keerutanud tantsu oma koduvalla pidudel ning kellega paarimine oli jäänud pooleli ainult sellepärast, et samuti kui Jaagul endal, polnud ka tüdrukul peavarju, mida oleks võinud omaks nimetada. Jaagu mõtted ei liikunud ka nende siitküla tüdrukute suunas, kes talle vahel pilke heitsid.

Õigupoolest — Jaak enam ei unistanudki. Ta oli unistanud siis, kui elas veel koos isaga rendikohal. Oli unistanud oma tulevases eluasemest. Kord oli kujutlenud seda kümnete, võib-olla isegi sadade hektarite ulatuses laiuvana. Ta ei teadnud siis täpselt, sest ta ei teadnud ega tundnud veel seda tulevast, kes talle need hektarid kaasa pidi tooma. Sedamööda aga, kui ta kokku puutus

elu reaalsusega, jäi tema tulevasega kaasatoodavate hektarite arv järjest väiksemaks, kuni kuivas kokku Igeriku paarikümnele sooäärsele vakamaale.

Nüüd pole tal vaja unistada, sest tal on oma tükike maad jalge all. Kahe jalaga oma põllul seistes ei unistata, vaid tehakse plaane. Mis sellest, et koht oli praegu ringkonnavalitseja juures veel vana Igeriku nimele kinnitatud. Kuid Jaak künnab ja külvab põldudel kui peremees muistegi.

Võõras poleks leidnud midagi ilusat ja armsat siinsetes pajupõõsastes ja heinamaakäärudes, võsas ja kivimürakaid täiskülvatud põldudel. Suve veetmise kohta otsima tulnud linnavõõras oleks jalamaid ringi keeranud ja sõitnud vaatama meeldivamaid paiku. Jaagule tundusid nad aga kaunimatena kõigest, mis ta seni oli näinud oma linnasõitudel või jalgrattamatkadel, sest siinse maalapi neljas nurgas asusid piirikivid neile igaveseks sisseraiutud ristidega, ühest piirikivist teiseni viis põllupeenar, lepikusse aetud siht või heinamaasse kaevatud kraav. Ning üle peenra, sihi või kraavi ei tohtinud ühegi inimese jalg astuda ilma Jaagu loata. Isegi naabrite mõistmatud pudulojused pidid Igeriku krundi nelja piirikivi austama.

Siin võis hulkuda ja vaadata päevade kaupa, ning ikka leida midagi uut.

Keset põldu järsku lohumadalik, millest ka südasuvel ei kadunud vesi ja mille oli vallutanud kaerast kõvasti kõrgemale ulatuv pajupõõsas. Selle kõrval asuval järgmisel põllul samasugune.

Jaak ei vaadanud neid vaenuga, vaid otsekui imetledes. Ta vandus ja kirus siis, kui pidi künnivaol tegema ringi ümber lohku ja põõsaste, kui ta lõhkus atra salakivide otsas. Heinakaarel põhjas ta liigvett, mis tavalise metsaaluse pehme lehtheina oli välja tõrjunud ja pannud kasvama säärase lõikheina, mis kokkukaarutamisel kätt veristas.

Õhtul vaatles ta oma vaenlasi sõbralikult. Kahetses, et neid pole veelgi rohkem, et nad ei laiu kahekümnel või kolmekümnel hektaril, kust Jaak sammhaaval võiks nende käest ära kiskuda viljakandvat mulda. Nii võivad ainult väga tugevad maadlejad enne matile asu-

nist oma vastast vaadelda, imetleda tema suurepäras-
kehaehitust ja lihastes peituvat jõudu, — teadmises, et
eelolevas võistluses surub ta oma partneri ikkagi
seljale.

Jaagu pilk puhkas vastastel, kellega ta juba täna-
homme peab rinnutsi kokku minema. Nagu kahju hak-
kas jändrikust pajust, mis aasta-aastalt oma harusid on
laiemale ajanud, alguses arglikult maad ligi, siis aga
julgest võttes latva sirutanud. Koos juurtega kistakse
ta varsti välja.

Või too kivimürakas põllu keskel, peaaegu täismehe
rinnuni ulatuv. Uks külge laste talvise kelguteena sile
ja lauskjas. Kui palju on karjapoisid aastate jooksul
sealt alla lastes püksitagumikke lõhkunud! Jaak ise
mäletab karjapoisipõlvest kümneid kive ja veel suure-
mal arvul puruks rebitud pükse ning järgnenud naha-
täisi.

Varsti aga kaevab Jaak kivimüraka külje alla augu,
kolinal vajub too hiiglane selsesse. Mitme jala paksune
mullakiht katab ta igaveseks. Ning kui vahepeal Jukust
Juhaniks saanud endine karjapoiss tuleb kunagisile
noorusmaile, siis ei leiagi ta enam eest oma kivist sõpra,
mille ühelt küljelt võis lasta liugu, teine, koopataoline
külge andis sügispäevadel vihmavarju ja lamedale
harjale tehtud tules võis küpsetada mõrkjashapusid
metsubinaid . . .

Niisugused mõtted olid Jaagul neil õhtutel — päeval
polnud mõteteks aega. Polnud aega ka hommiku poole
ööd — siis hakkasid Igeriku põldudel leekima lõkkesed.

Jaak tassis suurte kivimürakate külje alla sületäite
kaupa hagu, ning enne päikese tõusu, kui öine jahedus
veel kivides puhkas, pani haod põlema. Külme ja kuum,
need on ürgsest ajast peale saanud jagu suurematest
ja vägevamatestki asjadest kui Jaagu kivid.

Möödus tund-kaks ja ühte või teise kivvi lõi algul
vaevumärgatav, siis järjest pikenev pragu. Haamer
aitas kaasa ja varsti võis tekkinud lõhesse tungida
raudkangi terav ots.

„Miks sa ei lase tulla kivilõhkujal?“ päriti Jaagult.
Külas oli juba ammu unustatud isaisade-aegne kivide
lõhkumise viis, mida Jaak kasutas.

„Kas ma ise ei ole küllalt hea!“ naeris Jaak vastuseks. Haamer enda käest ja võsa jätkub kümneks aastaks kivide põletamiseks. Mis aga puutuvad raskusse — tema polevat mingisugune nannipunn.

Alati oli keskhommikuks kümnele, viieteistkümnele kivile praod sisse saadud, käes parajad tükid vankrile veeretamiseks. Jaak tegi oma kätejõuga niisama palju kui elukutseline kivilõhkuja oma puuride ja püssirohu abil. Haamri ja kangiga töötades jäi Jaagule endale kolm-neli kroonikest iga päeva kohta tasku.

„Käesooned hakkavad sul valutama,“ hoiatasid naabrimhed.

„Siis joon poole rahast maha ja olen tervem kui enne,“ lõõpis Jaak vastu.

Vaevalt jõudis esimene lumekirme maad katta, kui Igeriku võsast hakkasid kostma kirvelöögid. Ka võsa raius Jaak teistmoodi, kui siinmail oli harjutud. Jämedamad tüved laasis isegi leppade hulgast eraldi välja, peenema oksaräbu sidus kubudesse. Tavalises lepikus kasvasid puuriidad otsekui mõnel riigimetsa raielangil.

Läks lumi nii sügavaks, et raske oli pääseda lepatüügaste juurteni, kauples Jaak kohaliku praakeri käest endale terve raielangil väljavedamiseks.

Naabrimees ootas asjatult, et saab Jaagust metsaveol paarimehe.

„Ühest langist on täismehetele korraks ainult nina nuusata,“ kiitles Jaak laupäevaõhtul praakeri juures oma esimese nädala veotasu välja võttes. „Pole mul kellegagi vaja kahasse vedada.“ Ärgu metsakaupmees kartku, et ta puud suveks metsa jätab. Aga kui hakkad kahasse vedama, tee seal vahet või pea piiri, kelle reele paar palginotti rohkem peale pandud, kelle omale vähem. Oota igal hommikul paarimeest, millal ta ennast metsa veab. Saad päevas ainult koorma või paar jaama toimetada. Tema, Jaak, vähema kui kolme koorma pärast ei hakka hommikul hobust ette rakedama.

Üksipäini tõstis palke reele ja reelt maha, olgu need saepakud majaehituseks või kasejõmakad vineeri jaoks, olgu nende läbimõõt kõigest paar tolli või paar jalga. Üksi, kellegagi jagamata võttis ka praakerilt raha vastu.

Üksi, teistega klappimata ostis pudeli viina. Ainult jomiseks kutsus kellegi kaasa, sest kahe mehe suuruse palga liikusid ei jõudvat ta üksi kuidagi ära juua.

Ma ei hakka üksikasjaliselt kirjeldama, kuidas Jaak juba mõne aastaga ehitas uue karjalauda ja vankrikuuri koos heinaküüniga, tegi põllud kividest nii puhtaks, et teekäija ei leidnud sealt isegi kivikest koera eemalepeletamiseks. Kadusid ära võsa ja liigvesi. Tegi kõik, mis kümnehektarisel kohal teha saab. Hakkas naabritest paremini elama, sest aastaid oli tal ka nende tööde lõppedes alla kolmekümne ning vara oli mõelda aegadele, kui ta enam ei jõua üksipäini selga võtta kolmevakast rukkikotti ja minna sellega mõnikümmend sammu eemal asuva aidani.

Ainult viina võttis vahetevahel. Juhtus, et isegi päris põhjalikult. Ning siis kaebas Igeriku Liina alevikingsepa naisele, et sopajooõdiku olevat nad oma tütrele kaela saanud.

„Jajah, eks see tütarlaste asi nii ole. Alma oleks võinud oma meheleminekuga veidi viivitada, ega tal aastaid palju olnud, kui Jaagu-raisk hakkas nagu uni peale ajama, et tulgu aga ja tulgu Alma temale... Nüüd Almal hea-parem käes... Poleks vendi toetuseks, teab, kuidas siis...“ Ja Igeriku Liina õõtsutas oma kuivetanud keha ühelt küljelt teisele.

Külas aga räägiti, et Jaak olevat kõik Igerikkude kombes omaks võtnud. Naabreid külla ei kutsu. Ja kui mõni kutsumata tulebki, asjatalituste pärast, siis ajab juttu ainult köögis. Peab külainimesi halvaks ja hoiab saksatoad peenema rahva — Alma vendade jaoks.

Jaak lärmas ja lõi rinda ette, vedas sõrmkooku ja pidas käsikähmlust. Ainult siis, kui meestega väljaspool kodu kokku sai. Igeriku õuele niisugused teod ei ulatunud. Jõudsid ainult jutud.

IGAPÄEVANE LUGU

Olin tihti tunnistajaks, kui veidrad muutused toimusid Jaaguga koduteel.

Poe juures või meiereis istus ta vankrile ja kupatas

hobust, nagu oleks tahtnud välja valada mingisugust paljude pikkade aastate kestel kogunenud salaviha.

„Hoi-hoi, las lennata! Viis versta veerand tunniga,“ kisas Jaak vankris püsti seistes või poolpikali heinakotil külitades.

Mida lähemale kodule, seda vaiksemaks jäi Jaagu hääl. Hõiked ei kostnud enam kilomeetri kaugusele. Ainult piits plaksus endiselt. Ning lõpuks ei plaksunud piitski.

Kui aga jõuti suurelt maanteelt ärakeeravale lepiku-vahelisele rajale, jättis Jaak hobuse hoopis seisma. Nühkis kuiva heinanuustikuga märjaks läinud sapsusid ja rangialuseid, tõmbas õigele kohale sõidu ajal viltu-vajunud leid, sest koduvärvavas oli vana Igerik tulijat vastu võtmas. Mitte väimeespoega, vaid hobust. Väimehele heitis vaid muuseas pilgu, kuid hobusel silitas pihuga sapsusid ja katsus käega rangipatjade alt.

„Näh — hobune päris märjaks aetud,“ irises omaette, kuid küllalt kõvasti.

Jaak ei vastanud. See pahandas vanameest veel rohkem.

„Setusama looma meil ongi. Kui tema, vanake, ära lõpeb, mis siis saab... Ega's ma enda pärast, aga sina jääd hädasse... Asud kas või ise hobuse asemel aiste vahele.“

„Kui vaja, saab uus ostetud,“ püüdis Jaak vanameest rahustada.

„Uued sul vist varnast võtta... lao tuhandeid...“

„Metsaveost jäi raha järele,“ püüdis Jaak säilitada endist rahulikku tooni.

„Nojah, ega meie oma sinule kõlba,“ muutus vanamehe hääl virisevaks vingumiseks. „Metsaveoga sa loomakese nahka panid... Minul teenis eluaeg... polnud häda kedagi. Aga nüüd, kui tema vere ja vaevaga mõni kopikas taskusse saadud, pole vaja...“

„Jäta...“ tegi Jaak käega rahustava, kuid kärsitu liigutuse. „Hobune selleks on, et temaga vahel natuke sörki lasta... Näed, ilm nii palav, et võtab endalgi kas või seistes särgi leemendama.“

„Nihukesed need meie aja noored on,“ läks vana Igerik üldisele moraallugemisele üle. „Hirmus, kui

endal mõni higipiisk ihu peale tuleb... Hobune olgu või valges vahus... Kuidas mina teda hoidsin... Tema oli meie tugi paarkümmend aastat."

"Ammu aeg ta mustlastele maha müüa või rebastele söödaks viia," ei pidanud Jaagu kannatus enam vastu.

Viimaste sõnade ajaks jõudis parajasti kuuldekaugusele jahumatiga aidast elumaja poole tippiv ämmamamma ja lõi oma heleda häälega meeste senisele tasasevõitu arutamisele hoopis uued noodid sekka.

"Oeh, heldeke, keda seal mustlastele maha parseldatakse või rebastele söödaks heidetakse..."

"Ega tea jah, alguses hobuse kallal, varsti ajab hobuse omanikule kah hambad külge," arutas vana-mees tasakesi.

"Ma ju ammu ütlesin," kõlas Liina hääl uuesti üle õue. "Võta niisugune ilmahulgus tarre, kõik müüb ära... Kui ta ainult meid sinuga maha parseldaks. Aga sihuke saadanahing müüks kas või oma naisegi... laseks linna litsiks... peaasi, et raha tuleb."

Ka Jaagu hing kargas täis.

"Lits oli ta enne, kui minule tuli... ainult... jagas niisama jumalamuidu, heldusest ja kristlikust meelest."

"Alma! Alma, ae!" sibas eit paljaste kõhnade sääрте välkudes toa poole. "Tule ja kuula, mis sinu kohta üteldakse. Sina olevat enne meheleminekut linnas päris selleks olnud... Meie pere sinu teenistusest olevat elanudki."

"Kaua te, kuradid, elanud oleksite! Nälga oleksite surnud," urises Jaak vaikselt omaette, sest tüli oli teinud liiga järsu pöörde ja kolm ühe vastu ainult suuvärgiga võidelda käis üle jõu, kuid hilja oli midagi ette võtta.

Alma seisis toatrepil, seljas vennanaise roheline siidkleit. Veidi luitunud küll ja lotendav, sest vennanaine oli linnas kerge elu peal ja Almal ei saanud rinnad ja muud naisterahva juures tähelepandavad kehavormid tema omadega võistelda. Kuid ka selles kleidis, jalas sama teed tulnud, mäserdatud tupsudega ja viltu sõtkutud taldadega toasussid, oli Alma toatrepil, peajagu teistest kõrgemal seistes, küllalt mõjukas.

"Mees, mis asja sa ütlesid?"

„Ütlesin, mis ma ütlesin... Karjuma hakkab, kellele saba peale astutakse...“ Jaak tõmbas kiiresti hobusel rangid üle pea, et looma koplisse viies kodurahu majja saaks. Sõimaku seljataga, nii palju kui süda lustib.

Nüüd aga astus Alma trepist alla, haaras hobuse valjaidpidi Jaagu käest:

„Mitte kusagile sa ei lähel!“

Jaak ei teadnud, et tema äraolekul oli külla sõitnud Alma vend naisega... mitte hingekarjane ega ka too ministriumis madalamal kohal olija, vaid kõige kõrgemale lennanu Igerikkude suguvõsast — peaaegu ministri asetäitja.

Ei oleks Jaak siis suud lahti teinud, irisegu ja virisegu, niipalju kui tahavad. Oleks läinud rukkipooldu lahti niitma, ning ainult laiemalt ja veidike hooletumalt löödud kaared oleksid jäänud tunnistajaks hommikusest kodusõjast. Jaak ei teadnud, et linnasugulaste küllasõit oli üheks julgustavaks põhjuseks, miks Igerikud nii üksteise järel kiiresti platsi asusid, miks Alma nii energiliselt tema käest hobust kiskus.

„Näed, tee on seal! Mine, kust sa tulid... Kerjus niisugune... tuleb sõimama...“

Alma sülitas Jaagu poole — see on uneta ööde eest, kui Alma asjata ootas Jaaku tema öistelt hulkumistelt. Säh sulle selle eest, et paljudel öödel pöörasid selja, siis kui oodati su tugevate käte kallistusi! Säh sulle, et sa tihti ka siis, kui panid käe ümber piha, viibisid mõtetega kusagil kaugel!

„Ise olite kerjused... Linnast käisite leiba kerjamas...“

Jaak ei näinud, et ärklittoa aknast naisevend naisega juba tükk aega oli õues toimuvat jälginud, et eriti Liina teravalt kriiskavad hõiked jõudsid sinna viimase silbini.

„Sa heldeke, või meie olime kerjused... Kas sa kuuled, vanamees... Maa oli ja maja ja hobune ja lehmad... Ja kõik, kõik andsime ära... Nüüd on tänu käes... väimehe tänu,“ nuutsatas ämm. „Sina oled meid kerjusteks teinud, et meil enam midagi ei ole... Tahaksid meid kepi ja kotiga maanteele saata, roti kihvti annaksid, et aga lahti saada... Ei...“ Vanaeide

endahaletsus kadus niisama äkki, kui oli tekkinudki. „Ära karda, ega me sinu käest midagist taha... Ja kerjakotti me kah kandma ei hakka, vaata, et sul endal ei tule... Meil ikka veel pojad, kes aitavad...“ Ämma hääl muutus järjest ähvardavamaks. „Küll nad sinu, ilmahulguse üle kah kohtu ja õiguse leiavad... paberid kõik alles... olgu issand tänatud... vanamehe nimel... Jajah,“ ajas ämm ennast teiselt poolt otse väimeespoja külje alla, nii et tollel polnud enam kusa-gile taganeda. Ühest küljest hobune, kolmest küljest kahejalgsed, need, kelle pärast vaene loom mõnigi kord asjatuid piitsahoope sai.

„Jajah, küll poisid leiavad sinu jaoks paraja para-grahvi, va röövel ja mõrtsukas sihuke...“

„Pane oma pojad klaaskappi ja vahi neid seal. Muidu varastavadki liiga palju riiki,“ andis Jaak head nõu.

„Või minu pojad on riigivargad... No kas sa veel midagi mõistad ütelda... Aga nüüd, seda pead sa teadma, nüüd sul enam pääsu ei ole. Trellide taha, jajah, rootsi kardinat taha läheb see santlaager ausate riigiametnikkude laimamise pärast... Elusalt hakkad sa vangikongis mädanema... Kirikuvande alla paneme, et su raibe pärast surmaga jääb kaarnate kiskuda ja nokkida... Me kõik oleme siin tunnistajaks, mis sa ütlesid... Kohus peab tulema, seda ma ütlen... kohus.“

Eit pani käed toruna suu juurde ja hüüdis üles ärkli-toa poole, nagu peaks seal asumä maailma kõigi kohtute kohus:

„Aleksei, ae!“

Aleksei oli enne eide hüüdu aknalt lahkunud ja kobistas juba trepist alla.

Nüüd alles taipas Jaak, missuguse vea ta oli teinud täna vanadega vaidlust alustades, sest imelik mõju oli naisevennal Alekseil Jaagusse. See seisis nagu pisike käblik tema ees, kaks kätt surutud hommikumantli taskutesse, hõlmade vahelt paistmas sinakasvalged, punakate karvaudemetega kaetud sääred. Jaak oleks nagu tüki maad madalamaks vajunud, kui nad seal nii vastamisi seisis, teine aga mitme sentimeetri võrra sirgunud. Tundus, nagu oleksid Jaagu õlad järjest ahene-

nud, Alekseil aga laienenud, nagu võiks Aleksei iga hetk Jaagu otse maa sisse põrutada. Kui ta ainult tahaks. Kõik ümberolijad jäid haudvaikseks.

Imelik mõju oli Aleksei ilmumisel Igerikkude õuele. Liinagi jäi vait. Las poeg ise ütleb.

Aleksei ei öelnud suurt midagi. Iga sõna kukkus suust otsekui kahekrooniline — aeglaselt ja helisedes.

„Ütle, mees, mis sa suust välja ajad!“ nõudis ta, Jaaku ülevalt alla ja alt üles silmitsedes.

„Niisama, omavaheline asi... Ega meiegi pole issanda inglid...“ pomises Jaak vastuseks.

„Omavahelisi asju omasugustega aruta väljaspool seda õue siin... Ning jäta rahule minu vanemad ja õde!“ Aleksei pani erilise rõhu viimasele sõnale.

Jaak tahtis seletada, et peale kõige muu on Alma ka tema naine, ja kas maksab alati mehe ja naise vahelisest tülist väga välja teha.

Kuid Aleksei oli juba parema käe hommikumantli taskust võtnud ja sõrme tõstnud.

„Luba, praegu räägin mina! Mul on vist selleks õigus... sest mulle kui oma isa pärijale kuulub siin neljandik vanemate kohast, samuti kui minu õele. Sinul pole veel midagi. Niisiis, esiteks — ma loodan, et ma enam ei kuule sinu suust ühtki halba sõna Alma kohta. Teiseks — pea samuti hästi meeles —, mina ei luba oma vanemaid sõimata. Kas kuulsid — ei luba! Sõimata võid oma vanemaid.“

Jaak ootas, et tuleb veel midagi hästi tugevat „riigivaraste“ puhul, mida ta oli nimetanud. Kuid Aleksei pööras ümber ja hakkas aeglasel sammul tagasi toa poole astuma, rahulikult, nagu oleks ta äsja paar sõna mõnusa jutu sekka poetanud. Võib-olla oli ta olnud juba teel ärklitoast õuele ega kuulnud Jaagu viimaseid sõnu, mis käisid tema kohta ja mille pärast ämm oli väimehe lubanud vangikongi kinni panna. Võib-olla oli teisi põhjusi, miks Aleksei pidas paremaks teda otsest puudutavast teemast loobuda.

Astunud paar sammu, pööras ta oma sõnadele suurema kaalu andmiseks veel kord hobuse juures seisva Jaagu poole.

„Kuulsid?“

Jaak vaatas temast mööda, lausumata sõnagi.

„Ja kui ma midagi niisugust veel peaksin nägema või räägivad mulle vanemad, siis — kasi siit õult minema!”

Alma oli Jaagule teed näidanud käeliigutusega. Aleksei painutas ainult veidi pead sinnapoole, kust kahe seakopli vahelt viisid vankriroopad samasugusele, ainult veidi rohkem sõtkunud teele.

Igerikud vaikisid nagu kokkulepitult. Kõik oli ju selge. Nii mõjuvalt kui Aleksei poleks suutnud öelda ei Alma ega Liina, vanamehenässist rääkimata.

Austusid hanereas elumaja poole. Kõige ees Aleksei, tema järel Alma, kellest paar sammu tagapool tippis Liina ning kõige lõpuks liipadi-laapadi vana Igerik ise.

Jaak haaras valjaidpidi hobuse, virutas talle lepiku vahel paar sirakat, kui must kippus maast rohuliblesid nälpsima.

Läks ja vaikis. Kellele ta pidigi kõnelema. Ega ometi tolele neljajalgsele kõrvalkõndijale. Ka too nais kõige oma naha ja karvadega Igerikkude perekonnast pärit olevat.

Lahing polnud esimene ega jäänud ka viimaseks. Ning Jaak polnud mees, kes oma muresid mööda küla laiali kandma läheb.

Ta ei rääkinud neist isalegi, kui viimane aastas korra või paar poega külastama tuli. Kaebamine ja nutmine ei olnud Tambude perekonnas kombeks. Jaak polnud isa suust kunagi kuulnud ohet, et tal oli raske üles kasvata nelja jõnglast, kes jäid tema hoolde pärast naise surma, vanim kümne-, noorim, Jaak, kõigest nelja-aastane.

Mehed ajavad meeste juttu — kevadisest külvist ja varsti algavast heinatööst, arutavad, missugune peaks olema linaleoaugu vee temperatuur, et võtaks parajasti luud lahti ega määndaks seejuures kiudu. Millest on õigem noore hobuse õpetamist alustada — panna ta kevadel kerge äkke ette või lasta alguses vedada südasuvel kergelt saani.

Tülid naisperega pole meeste jutuaine. Naljatumiseks võib ju viinapitsi juures vesta mõne loo noorpõlves külatüdrukute juures ehalkäimisest, aga kaugemale —

ei, Jaagul polnud aimu, kuidas olid omal ajal elanud isa emaga, kas ainult rahus ja üksmeeles või tumestas nendegi elu vahel raske rahepilv tülide näol. Samuti ei toppinud vana Tambu oma nina poja perekonnaasjadesse.

Suurema osa külaskäigupäevast veetsid isa ja poeg põllul. Vaatasid rukist ja nisu, kaera ja otra. Vana Tambu katsus ristikurõukude paksust ega leidnud poja töö juures midagi laita. Ei, ta ei kiitnud. Vastupidi, jutustas, et tee ääres näinud ta veel kõrgemat kaera ja tihedamat rukist.

Õhtupoolikul istusid kahekesi köögilaua juures, sest Liina ütluse järgi pidi siin olema palju soojem ja mugavam kui tagatoas. Ja peale selle — on siis taluinimesel aega külaliste järelt koristada, põrandaid puhaks teha ja laudlinasid pesta.

Köögilauale toodi ka praetud lihalõigud ja kartulid kastmega ning paluti meheisa lihtsa toiduga rahul olla, sest on siis taluinimesel aega söögi kallal soperdada. Võtku niisama, mis lõunast järele jäänud.

Ka see oli vana Tambu meelest täiesti arukas ja mõistlik jutt. Ainult Jaagu lõualuud näisid korraks rak-satavat, sest tema teadis päris hästi, kuidas tal iga kord pärast Aleksei või tema vendade külaskäiku tuli vett tassida nii põrandate pesemiseks kui ka köögikatel-desse, sest rasvapekke täis laudlinad ei mõelnudki keetmata puhtaks minna. Teadis ka, et Igerikkude liha-tagavara ei koosne ainult möödunud aastal tapetud sea tulisoolaseks ligunenud küljekontidest. Keldris leidis värskeid, soolveest läbiimbumata seasinke ja ribitükke.

Köögilaua ääres arutasid nad maailma asju ja olemist. Krõbedate lihasuutäite vahel võtsid läbi Hitleri ja Mussolini, naersid Chamberlaini, ning kui jutt jõudis kõige lähema naabri — Venemaa juurde, siis ütlesid, et kurat teda teab. Nemad igatahes ei teadnud. Üks rääkis üht, teine teist. Mine võta kinni, kellel õigus, kellel vale.

Ainult vahetevahel tõstis vana Tambu oma paksud, kunagi süsimustad, nüüd juba hallikaks tõmbuvad kul-mud, sest ka isa juuresolekul tuletati väimeespojale meelde tema igapäevaseid kohustusi.

„Jaak! Ega sa sigu söötmata unustanud?“

„Ei.“

Veidi aja pärast uuesti:

„Jaak, ega sa ei unusta, et varsti lüpsiaeg kätte jõuab?“

„Ei.“

Tükk aega vaikust ning siis:

„Jaak! Tooksid õige paar ämbrit vett... Katlad tühjad.“

Jaak tõusis sõna lausumata, haaras pingilt ämbri ja tuli varsti täiega tagasi.

Siis tõusis tavaliselt ka isa. Temalgi olevat aeg kodu poole sõita.

Ning veel ühte imelikku asja märkas isa. Põldudel käies oli poeg palju sõnaohtram. Rääkis, arutas, pidas plaane. Kodus põrnitses omaette ega löönud kaasa ka siis, kui langud omavahel nalja heitma hakkasid.

Harilikult tuli Jaak isa saatma. Peatusid korraks viinapoe juures, ning vana tundis, et Jaak on jälle endine, nagu noorenenud, niisugune kui aastat viis tagasi, enne abiellumist.

Vanamees vaatas uurivalt pojale otsa. Too mõistis isa vaadet ka sõnadeta. Mõnikord lõi silmad maha või suunas pilgu kõrvale, või ulatas isale pudeli ja hakkas juttu tegema millestki hoopis juhuslikust ning kaugest, millel polnud eelmise jutuga mingit sidet.

Nad mõistsid teineteist. Isa taipas, et pojalt on südamele suur mure, ning pojalt oli selge, et isa saab tast aru ka sõnadeta.

Kuid rääkida, veel vähem pärida — see polnud Tambude perekonnas kombeks.

AHASTUS

Aastaid oli läinud neli või viis. Jaak elas endiselt otsekui peremees oma talus. Õhtuti ei armastanud ta siiski hulkumas käia, sest põldudel ei leidunud enam väärilisi vastaseid, kellega lähemate kuude, nädalate või aastate kestel oma jõudu proovida. Polnud kivi-mürakaid, pajupõõsaid ega liigvett. Võib-olla oli ta võõrdunud noore-ea harjumusest — unistamisest ning plaanide tegemisest. Koht oli talle väikeseks jäänud

ning seepärast otsis ta järjest rohkem tegevust väljastpoolt — võttis terveks aastaks kaupade veo linnast valla tarvitajateühisuse kauplusse, siis jälle hakkas valla posti vedama.

Kuid kõige tõenäolisem oli, et kivimürakad ja paju-põõsad ei kadunudki nii jäljetult, nagu Jaak oli alguses arvanud. Olid jätnud jäljed temasse endasse. Üha sagedamini vaatas Jaak topsi põhja, sest kaelasooned sindrinahad otse huugasid ja selg ei andnud päris hästi sirgu minna.

... Tookord oli juunikuu õhtu. Ning Jaak ei seisnud sugugi kindlalt jalgadel. Tuli mööda põllupeenart, mis ühelt ja teiselt poolt vagude ajamisega oli kulunud vaevalt paari vaksa laiuseks. Jalg libises kord vasakule — valmivasse rukkisse, kord paremale — naabrimehe hernepõldu. Kive ega kände peenral ei leidunud, kuid — Jaak komistas alatasa. Tuli aeglaselt ning vaevaliselt. Laia sirmiga soni oli jäänud kusagile kraavipervele vedelema, helkjad hõredad juuksetutid langenud higist kleepuvale otsaesisele. Vajus raskelt meie õueväravale, suutmata üles tõsta väravavõru... Värava avanedes tuigerdas mõned sammud edasi ja vajus seinäärsele pingile. Vahtis mitte midagi nägeva pilguga otse enda ette.

„Mine... tead — ole hea... mine kutsu vana välja...”

Kuid isa oli hommikul linna sõitnud.

„Ah et sõitis linna... jah...” Jaak tõstis pea ja vaatas oma segaste silmadega mulle nagu usutledes otsa. „Sa oled siis üksi kodus või?”

„Üksi.”

Jaak jäi pead käte vahel hoides tükiks ajaks omaette mõtlema. Uritas korraks ülestõusmist, sest seitsmeteistkümnemehe-aastasest noormehest pole tõsist jutukaaslast mehele, kes on läbi käinud tulest ja veest ning lisaks sellele oma muret viinaklaasis loputanud. Nii-sugune võib küll mehe eest väljas olla heinakaarel või laudas sõnnikutõstmisel, kuid südame-murede puistamiseks ta ei sobi.

„Tähendab, sa oled üksi kodus... üksi... üksi...” kordas Jaak, nagu oleks viimases sõnas leidnud mingi

erilise mõtte. „Ka mina olen üksi... Me oleme sinuga ühesugused... Mõlemad üksi. Aga vahe, tead, on... Sina oled nendes aastates, et võid üksi olla, peadki üksi olema... Ja sa ei olegi üksi, sinul on isa ja ema... kuid mina ei tohiks üksi olla... aga näed — olen.“

Ei teadnud, mida Jaaguga peale hakata. Kutsuda tuppa ja meelitada voodiveerele magama või aidata tal tagasi koju jõuda? Ka Jaak ise vist taipas, et ta ei ole heaks eeskujuks minuealisele. Tõstis longuvajunud pea.

„Tead, ega ma ilmaaegu kah ei tulnud. Tulin asja pärast. Ära arva, et Jaak Tambu ei tea, mis ta teeb... Tulin ütleva, et...“ Jaagu pea vajus uuesti longu ja mõtted hakkasid kerima endisi teid.

„Tulin sulle ütleva, jah, et... ära sa kunagi elus otsi koduväikohta... jajah, ära otsi... Ja kui ma peaksin kuulma, et sa lähed kusagile koduväiks, siis oma käega annan sulle nahatäie.“

Mida ma pidin selle jutu peale vastama? Mida võib vastata seitsmeteistkümne-aastane, kelle pea on veel täis tuuli, kelle arvates kõik teed on avatud, kes ei tunnusta midagi peale puhta, südamest tuleva armastuse.

Jaak sai mu vaikimisest omamoodi aru.

„Sa oled vait... Võib-olla ei taha minusugusega rääkida?“

„Jäta,“ panin talle käe õlale.

„Sa võib-olla vaatad niisama kui see Igerikkude suguvõsa, olgu ta kurat neetud, et Jaak Tambu on üks igavene sopajoodik. Vaatad nii, jah?“

„Mina tean, et sa oled töömees...“

„Eh, kurat, mitte midagi sa ei tea... Oled sa mõelnud, mis asi ajab Jaak Tambu jooma... et vihub ja vihub mitu nädalat tööd, ja siis äkki, ei uusaastat ega lihavõtteid, kui kõik teised ristiinimesed viina viskavad, aga päris tööpäeval võtab su naabrimees kätte ja põmmeldab mitu päeva järjest.“

Jaak jäi vait. Arvasin, et nüüd järgneb jobnu raske uni. Hakkasin vikatilõe kallal nokitsema, kui kuulsin Jaagu poolt mingisugust nuuksatusetaolist häält. Ei — ma ei eksinud. Uuesti kuuldus nuuksatus ning ma nägin Jaagu sõrmede vahelt kukkumas üksikut

helendavat pisarat. Suur, tugev mees nuttis väikese lapsena.

See polnud joobnu mõistusega luksumine, vaid pika aja jooksul südamele kogunenud solvangute ja mure väljavalamine.

Ma ei olnud kunagi mehi nutmas näinud. Maeti isa ja ema. Maamulda sängitati naine ja lapsed. Mehed kannatasid vaikides. Ja kui enam ei suudetud, siis pöörati nägu kõrvale ja eemaldati midagi sõrmega silmanurgast, nagu oleks sinna sattunud mõni tüütav tolmu-kübe või sulama hakkav lumehelvest.

Kuid Jaak nuuksus. Tema, kellest seda kõige vähem oleks võinud oodata.

„Kas ma vähe olen rabelnud,“ kaebas ta rohkem iseendale kui mulle. „Vaatad teisi peresid, elavad kui inimesed kunagi... Mees heinakaarel ees, naine järel... Mõnikord vaatad, et naine võtab veel laiema kaare kui mees... Oled sa kunagi Almat põllul näinud... Eh, mis põllust rääkida... Vanaeit loputab hädapärast pesu puhtaks, aga välja väänamas olgu jälle mina... Almal ju tervis...“

Kuid see polnud peamine, mis Jaagu südant vaevas.

„Ei, ega ma töö pärast ei kaeba... Elagu... magagu palju tahavad! Aga... südame söövad seest... Ei, sa ei tea, mis see tähendab, kui iga päev otsekui raudoraga uuristatakse... Ei üks asi ole nii ega teine naa tehtud... Kui sulle iga päev nina peale kirjutatakse, et sa oled kerjusena tallu tulnud, et sa pole midagi, aga vaat, kus Alma vennad... Kerjusena, kurat — nendega ma ei jää kunagi kerjuseks!...“

Oeldu tõenduseks sirutas Jaak välja oma pahklikud, teravatest kiviservadest puretud, võsavikati ja kraavilabida hoidmisest veidi kõveras sõrmedega kämblad.

„Kas need ei ole varandus — nendega ma tõin Igerikkudele kaasa karjalauda ja vankrikuuri... Panin oma leiva ja sealiha lauale... Kas nad maksavad vähem kui Aleksei käest varga viisil saadud mõni kott supperit? Ei, ikka oled kerjus ja teiste armust tallu võetu!...“

„See sul alaline asi, tasus täna sellepärast jooma hakata.“ Nii olin kuulnud ema rääkivat, kui mõni pudeli

põhja vaadanu oma pummeldamist õigustada püüdis ja uue pudeli poole piilus.

„Täna... Täna tulid nad mulle kätega kallale. Alma ees ja vanaeidekurat tagantjärele... Mõistad, oma naine tuli kätega kallale!”

„Aga sina?”

„Ei, saagu mis saab... torkigu või silmad peast välja, aga niisugust asja Tambude veres ei ole, et nad naise vastu käe tõstaks... Kui oleks, et mõni Alma vendadest puudutaks — tolele virutaks tohlaka... Aga need söövad ainult sõnadega... Nagu tuld hoiavad kogu aeg tuha all. Ja kui siis ämm veidi tuult lõõtsub, lööbki päris leek lahti... Eh, kurat, kui Aleksei ainult prooviks mind puudutada!”

Jaak jäi tükiks ajaks omaette mõttesse.

„Kes sedagi teab... Kevadel ta ähvardas, et ei lase mulle riigimõisast tõupõrsaid anda. Aga proovi sa mõnest harilikust karvanässist esimese sordi peekonit kasvatada... Ähvardas, et nõuavad kolme vennaga oma osad talust välja... Ja et Alma saavat niisuguse kohaga mehe missuguse... Eh, kurat, kuidas närivad!”

„Sa mine ära... Las virelevad edasi,” püüdsin omalt poolt nõu anda.

Jälle tükk aega vaikust.

„Arvad, et mul niisuguseid mõtteid pole peast läbi käinud. Noor oled, ei tea, et äraminek polegi nii lihtne... Kuhu ma lähen, kus kohal mind oodatakse?... Paremad aastad on siia maha maetud. Juba tunned, et öösel ei tule und. Õlasooned valutavad ja selg on hommikuks kange nagu äraaetud hundil. Teist niisugust kohta enam korda teha ei jõua. Noh... ja tütrest on kahju lahku minna, seda nad jonni pärast minule ei anna. Niisugune naaskel on teine. Oleks ta veel Igerikkude moodi, aga kohe nagu minu isa suust kukkunud... silmad ja suu ja kõik... Tambude suguselts on Igerikkude omast kangem, sellepärast tuligi meie moodi. Nojah, sina ei tea, sinul ei ole tütart... Aga küll sa ükskord meelde tuletad, mis Jaak siin purjus peaga rääkis. Ei, talukoha ja tütre juurest ei lähe enam kusagile...”

Jaak ajas ennast ringutades jalule.

„Niipalju lootust veel on, et vanad Igerikud ennast varsti ära koristavad — aeg oleks neil ammugi . . . Aga said kuradid kerge elu peale, tea kui palju mõtlevad veel krõbiseda . . . Almast üksi saaks jagu. Ja kui talukoht juba minu nimel — vendadele näitaks kah, kuhu puusepp ukse on teinud.“

Jaak vaatas naabertalu poole, kus elasid ta kaugelt sugulased.

„Eh, ei ütelnud nad õigel ajal, et Jaak, ära pista oma pead Igerikkude lõõga . . . Nii see on, kui lähed teise käest midagi paluma, kas või head sõna nõuandeks. Ei ütelnud õigel ajal.“

„Võib-olla pole veel hilja?“ püüdsin peale ajada oma endist mõtet. Meil koolis oli ju alati räägitud, et kunagi pole hilja ennast parandada. Isegi too röövel Jeesusega koos ristipuul sai oma patud andeks veel elu viimasel minutil. Jaagul aga on ees rohkem kui pool elu.

„Ei, hilja, poiss, hilja! Kui oled mitu aastat orjanud ja talu otse enda jaoks korda seadnud, siis on hilja.“

Õhtune jahe tuul ja südamepuistamine, millest ta hakkas häbi tundma, olid Jaagu kainemaks muutnud.

„Ma siis lähen nüüd . . .“

Ning mõne sammu värvast eemale roobastele jõudnud, alustas isegi laulu — joome maha oma ämma-mamma maja . . .

Hiljem Jaaguga kohtudes ei tuletanud ta poole sõnagi meelde tol õhtul meie vahel toimunud jutuajamist.

. . . Kõik see meenus mulle, kui lösutasime Jaaguga reel esimesel sügisel pärast sakslaste minemakihutamist.

ELU ON HEA

Hiljem polnud mul mitmel aastal Jaaguga lähemaid kokkupuuteid. Niikaua, kuni ta ise endast märku andis.

Seisis ühel varasel laupäevahommikul meie toimetuse toas, istus palumise peale diivanile ja jäi uudishimutsevalt vahtima kirjutuslauda paberitega, põrandavaipa ja raamatukappe. Kuulas telefonikõnelusi, kuni mul mahti oli temaga tegelda.

Nähtavasti olid toa sisustus ja sel hommikul otsekui Jaagu tulekuks tellitud kümmekeond kiireloomulist telefonikõnet mõjunud talle nii, et tundis ennast kohmetuna.

„Kabinet sul sihuke, et ... tea, kas meie Alekseilgi oli parem. Ma seal küll ei käinud ... Näe, põranda määrisin ära ...“

Jaak vaatas süüdlaslikult saapataldade küljest sulanud esimese sügisese lume loikudele.

„Mina, tead, astusin sisse, et kui kord juba linnas, vaatan õige, kuidas vana piirimees elab. Ma ise ehk poleks tulnudki, aga nad seal kodus ütlesid, et mine käi ikka vaatamas ära ... Ja mõtlesin, et võib-olla tuleksid laupäeva õhtuks maalegi. Ega meil küll midagi niisugust ole nagu sul linnas käimisekohtades, et muusika ja kõik ... Aga hanedel sai kaelad kahekorra keeratud ... Alma tahtis, et oleks sulle linna toonud, aga mina arvasin, et üks ta või ise tiiru maal ära käia. Ja ega mul pudel puudu. Pakuks ehk siingi ...“

Jaak kohmitses kasuka sisetasku kallal, kord küsivalt minule vaadates, siis jälle pilku uksele heites. Kas ei juhtu sealt tulema mõni kutsumata külaline.

Raputasin pead. Küllap jõuame selle asjaga ka hiljem hakkama saada.

Jaak nõõpis kasuka kinni.

„Eks ta ole — ametiaeg ja koht ... Jäägu peale hiljemaks.“ Nüüd aga ei tahaks ta mind enam segada. Ütelgu ainult, mis kella ajaks ma oma tööga valmis saan. Tema hobune olevat põlluseltsi hoovis, seal — paremal pool, kolmanda katuse all. Ma ju tundvat veel tema kõrbi ... ja vankriteki järgi võivat kah leida — niisugune kollakaspruun, nahkrihmadega ... Aga veel parem, kui ta ise mulle töö lõppedes järele sõidaks. Peaasi — tulemata ärgu jäägu, sest mind oodatavat ja temal olevat minuga mitmest-setmest asjast juttu ajada ... Jajah, päris palju olevat tal mulle nende koduküla asjade kohta öelda ... Ja mis see paarkümmend versta siis ära ei ole, kuigi pole veel saanitee.

Kui oled nädalapäevad istunud suitsuses toimetuse-toas, kuulanud koosolekuil kümneid aruandeid ja ettekandeid ning vaheaegadel tõugelnud puupüsti täis

koridorides, kui kõrvad on muutunud hellaks telefoni-tirinast, siis tundub 25-kilomeetrine sõit ka tavalisel taluvankril meeldivana.

Vanker rappub algul linnavahelisel kivisillutisel. Siis hakkavad rattad ühetasasemalt põrisema külmunud maanteel. Linnatuled jäävad selja taha ja suitsu süütamiseks tõmmatud tikutuli paistab kilomeetri kaugusele. Alguses vilguvad talude valgustatud aknad, iga läbisõidetud kilomeetri järel jäävad needki harvemaks. Ning lõpuks oled ihuüksi maanteel. Ka hobusest lahutab sind pimedusemüür ja teeäärsete metsade olemasolu aimed ainult nende kohina järgi.

„Olgu... ma sõidan,“ andsin Jaagule nõusoleku.

... Ometi ei kujunenud sõit Jaaguga selliseks, nagu olin arvanud. Hoolikalt aitas ta juba teekonna alguses mu jalad vankritekki mässida ning hiljem päris mitu korda, kas külm ei hakkavat. Vankri rappumine tegi talle muret — kas ei põruta liiga palju. Va harilik veovanker, ega sellega sõit suurem asi ole.

Nii rääkis nüüd Jaak, kes varasematel sõitudel mõnigi kord oli mulle soovitanud:

„Kui külm hakkab, hüppa maha! Lase kilomeetrit paar jala järele, siis nahaalune tükiks ajaks sooja täis!“

Nüüd aga seadis vankritekke ja takseeris kingi.

„Jalanõud sul maalkäimiseks viletsavõitu... Ise kange valitsusemees.“

Ma ei näinud Jaagu nägu — kas öeldu oli pilge või kaastunne. Veidi aja pärast jätkas ta:

„Tead, mul on head nahka, metskitse oma. Sai omal ajal püssiga hulgutud... Ja korraliku pargi sai too nahk kah — pehme kui siid, tead, kitsenahk. Linnas leiad kingsepa ja ongi säärikud käes missugused.“ Muidugi, tema võiks kah lasta alevikingsepal valmis teha. Sel näljakonnal ongi Jaagule veel kaks vakka rukki-jahu võlgu. Saaks ühekorraga mulle säärikud ja Jaagu ning kingsepa vahekorra selgeks... Aga mine tea, kuidas teeb. Linnas ma saavat tellida ja passimas käia, et oleks päris oma jala järgi.

Nendel aastatel tuldi tihti igasuguste pakkumistega. Sageli olid pakkujaks võhivõõrad inimesed. Need, kelle

südametunnistus polnud päris puhas või kes lootsid seadust kuidagi enda kasuks keerata. Pakuti kõike, alates paarist kilogrammist võist ja lõpetades terve seaga. Oldi valmis pakkuma kas või tütarcki. Palju ei puudunud, et oleksin Jaagu vankrilt maha hüpanud ning jala tagasi linna poole hakanud astuma. Kuid ma ei saanud uskuda, et Jaak püüdis mind ära osta. Polnud põhjust — vähemalt minu teada.

Ütlesin, et jätku Jaak kitsenahad kõige rahulikuma südamega endale, sest minul on kodus kaks paari sõjaväest kaasatoodud säarikuid. Nahku läheb tal endal rohkem vaja kui minul.

Jaak ühmatas midagi vastuseks.

„Ole sa valitsusemees või mis tahes, aga selgapanemise trääni on minul sinust küll rohkem. Pole mul kümne aasta sees ühtegi orderit vaja. Ja kui olekski — laon linakoorma peale ja võtan vahetuskaubana kooperatiivist, mis süda ihkab. Kui säarikuid ei taha, siis tead, mul on kuradi ilusat diagonaalriiet, niisugune tumesinine — lase korralikud kalifeed teha.“

Tundus, nagu ei kohiseks tuul ainult eemal metsades, vaid puhuks üsna vilult meie kahe vahelt läbi, kuigi istusime vankril tihedalt koos.

Midagi oli muutunud. Samuti, kui oli toimunud muutus Jaagu koduski. Me astusime kohe köögist läbi, tagatuppa. Mitte nii, nagu kord varemalt, kui Jaak nokastanud olekus oli mind Alma ja ämma kiuste tirinud Igerikkude tagumiste tubade kõige salajasematesse paikadesse. Nüüd ei lasknud Alma ise meid pilgukski köögis peatuda, sest pliit olevat ammu jahtunud, tagatoas sooja ahju juures hea teekonna külma kontidest välja ajada.

Võib-olla oli Alma lahkus tingitud sellest, et ta vennad olid sõjakeerises kadunuks jäänud, leidnud endale uued eluasemed kusagil soojematel või külmematel maadel. Igerikkude tagatuba aga ei tohtinud Alma arvamise järgi linnasakstest tühi olla. Võib ka olla, et Alma kutsus nüüd kõiki Jaagu külalisi kohe tagatuppa, sest Jaagu teisigi soove täitis ta päris kiiresti ja ilma nuri-semata. Ning neid oli üsna palju. Võib-olla Jaak tahtis nimelt näidata, et tal on majas täielik sõnaõigus, et ta

on jõudnud peremeheseisusse, millega omal ajal võis ainult kiidelda. Ta kõnes tundus kõvasti endist uhkustamisenooti.

„Näed, nii ma elan...“ tegi Jaak käega liigutuse laua suunas, kus taldrikutel, tassides, kastmekannudes ja vaagnatel särises ning auras. „Kõike on... Sakslased kuradid tassisid kolme aastaga kuus lehma ära, aga minul, näed, on neid jälle viis tükki laudas. Nii et mina olen praeguse võimu poolt... Ütlen sulle ausalt ja otsekoheselt, et ühegi valitsuse ajal ei ole mina nii vahvalt söönud ja joonud kui nüüd. Vanasti sai haput lõssi sisse lakutud ja sealiha panime alles siis lauale, kui ta soolvees oli hästi tuimaks ligunenud. Hammustad tüki ja helbid pool tundi suppi, kuni soolamaitse suust kaob... Kui mõni mees praegu virisebki, et kõiki asju kohe esimese nõudmise peale kaupluseletile ei laota, siis täismees leiab ikka koha, kust saada hobuse-raudu või sedelgarihm...“

Jaak tõusis ja tiris mu kõrvaltoa uksele.

„Aga siin — vaata!“

Pehmed tugitoolid, diivan, kirjutuslaud, riidekapp.

„Kõik lasksin linnas tiseril teha... Ära ainult pahanda, et ma sind siia tuppa ei kutsu, pehmem küll istuda oleks... Selle toa hoian tütre jaoks, et kui tuleb väimees...“

Paremat elu ei oskavat ta tahtagi. Mõni teine ehk himustaks veel paarkümmend hektarit maad juurde, aga tema mõtted ja meeled polevat kunagi niisuguste mõisate järele käinud, mille põlde oma perega ära ei jõua harida. Kui nii edasi läheks kui praegu, siis ei oskavat ta oma rumala peaga muud, kui praegust valitsust aina kiita.

Jaak kiitiski. Ainult Alma ei võtnud Jaagu jutust osa. Kui aga Jaak hakkas sajatama endisi vallavanemaid ja muid asjamehi, kes olevat istunud otsekui konnad mätta otsas, kadus ta hoopis kööki. Jaak heietas juttu edasi ministeeriumidest, kus muud polevatki tehtud, kui ainult riiki varastatud, ütles mõne soolase sõna pappide ja kirikuõpetajate kohta, kes oma rumala lobaga rahvast hullutanud. Seejuures kõrgendas ta kõvasti häält, et öeldu kööki Alma kõrvu ulatuks.

„Ei, kurat, mitte halb, vaid liiga hea on meie praegune valitsus! Igale mehele visatakse kümme-viisteist-kümmend hektarit maad hammaste vahele. Riik võiks maa eest kas või natukenegi tasu võtta. Liiga kergelt antakse. Maad ei tohiks kergelt saada, siis ei tunne ta väärtust. Jajah, kui ainult teaks, kuidas edaspidi läheb...“

Jaagu tuju langes mingi nähtava põhjusega. Võib-olla tuletas meelde, missuguse hinnaga oli tema omal ajal maa kätte saanud. Istus endasse süvenenult ja püüdis jutus tekkivaid lünki täita klaasi tõstmisega.

„Sinul ehk igavgi minuga istuda... oled harjunud omameestega poliitikaasju arutama,“ tundis ta minu pärast muret. „Ütlen mõne asja koguni nii, nagu vaja poleks.“

Jaak tõusis laua tagant püsti.

„Tead, lähme külanõukogu esimehele külla.“

„Hull oled või, nii hilja öösel!“ püüdis Alma Jaagu nõu maha laita. Külaline linnast tulnud ja pika maa maha sõitnud! Alma häälest kostis ärevust rohkem, kui oleks väärinud mure külalise väsimuse pärast.

„Ei ole midagi väsinud, eks?“ pöördus Jaak minu poole. Ning uuesti naisele seletuse andmiseks:

„Sellepärast ta ju tuligi, et kuuleb kah meie küla elust... Saab teada, mis mehed meil siin elavad, kas puha kulakud ja nende sabarakud või on sekka juhtunud mõni auski inimene.“

Jaagu häälest kostis varjatud irooniat.

Alma ei rääkinud midagi, kuid ta silmadest paistis kartus ja mure.

IGAS KULAS OLGU KULAK

Mõne minuti pärast kõndisime Jaaguga üle külmunud kartulimaa ja ülesküntud kaerakõrre külanõukogu esimehe majakese poole, mis losutas kroonumetsa ääres.

„Nüüd sa näed ja kuuled,“ lausus Jaak, kui käsi kobas juba eeskoja ukse linki.

Esiialgu nägin vaid kehvavõitu tuba lihtsa, värvist

kulunud lauakesega keskel, ja laua ümber petrooleumi-
lambi valgusel lastekarja. Võib-olla tuli Jaagu pilkeline
toon sellest, et valda juhivad mehed, kelle toad ei ole
nii rikkalikult sisustatud kui omaaegsetel vallavanematel
ja teistel küla esimestel meestel. Teelgi ajas ta ääri-
veeri juttu nüüdse valitsuse meestest, kes käivat ringi
katkistes kottades ega oskavat endale uusi ja paremaid
hankida. Kui aga inimene enda eest ei oska hoolitseda,
kuidas ta siis veel valla või terve maakonna eest hea
seisab! Jaagu arvates oleks külanõukogu esimees ammu
võinud oma elamise ja olemise küla kõige kenamas
majas sisse seada. Too taipamatu vireleb oma lastekar-
jaga ikka siin sooserval.

Külanõukogu esimees, samuti kui Jaak ise, oli väl-
jastpoolt sissesõitnu. Tema aga tuli koos naise ning las-
tega, kellest väiksemad praegu siin laua ääres ukerdasid.
Sellepärast ei saanud ta koduväikohta otsida ja pidi
teenistust leidma vankrirataste valmistamisega. Ei tea-
tud ta õiget nimegi. Vallarahvale oli ta lihtsalt Ratta-
Juhan, samuti kui Jaak Tambu oli lihtsalt Igeriku väi-
mees. Üsna vähesed valla kirjavahetusega tegelevad
inimesed teadsid, et uue rattameistri õige nimi polnud
tema ameti järgi antud Ratas, vaid Volbre.

Esimehe näost, mis oli habemetüügastega kaetud,
paistis Jaaku nähes varjamatu imestus. Nähtavasti pol-
nud Jaak siin sagedane ning oodatud külaline.

„Tere, Ratta-Juhan!“ hüüdis Jaak ukselt.

Laua ääres istuja „tere“ oli kuiv ning asjalik, näo-
ilme muutus ebasõbralikumaks, sest esimeheks oleku
ajast peale hüüti teda õige nime ja eesnime järgi. Jaak
tuletas sihilikult meelde endist hüüdnime, nagu kõnniks
esimees ka praegu veel küla vahel, värskelt valminud
ratas rummust läbipistetud kaikaga seljas.

Toas tekkis pinevus.

Jaak pani suureliselt pudeli lauale. Korraks märkas
esimehe silmanurgas välgatavat heameelt, siis muutus
see endiseks jaheduseks hääles:

„Mis pidu sina pead?“

„Minul pidu alati, argipäeva polegi... Mis viga pidu
pidada, kui nodi kotis... Kui sina ei taha juua, joome
meie kahekesi.“

Jaak tõmbas mind ukseesisest pimedusest lauale lähemale, petrooleumilambi kollakasse valguseringi.

„Külalise tõin sulle. Tunned ära või?“

„Miks ma siis ei peaks tundma . . . Ikka nagu omaküla mees.“ Esimees krapsas laua tagant püsti. „Andke andeks, pimedas ei pannud tähele.“ Ning naisele: „Iida, tee laud puhtaks! . . .“

Hakkas kiiruga kokku panema lauale laotatud raamatuid ja kaustikuid. Nihutas lähemale pika, äralõigatud servadega pingi.

„Istuge siis . . .“

Ja kui olime istet võtnud:

„Kas päris ametiasjus või? . . .“

„Ei, niisama, sain linnas Jaaguga kokku . . .“

Esimees vaatas umbusklikult kord mulle, siis Jaagule, nagu ei usuks ta jutust poolt sõnagi.

„Nojah, eks ta muidugi ole, kui ajaviiteks muud paremat teha pole.“ Nagu ei võiks maakonnalehe toimetaja niisama laupäeva õhtul ringi hulkuda ja külanõukogu esimehe juurde sisse astuda.

Kiiruga pühkis naine lauale pudenenud leivapuru põllenurka, esimees püüdis lambitahti kõrgemale keerata ja näis mõttes otsivat põhjust, mis meid Jaaguga koos tema juurde toonud.

Juttu ei muutnud avameelseks ja sõbralikumaks ka esimesed klaasitäied. Vastupidi, varemalt varjatu kippus järjest rohkem lagedale tulema.

„Metsa väljaveoga saad hakkama?“ päris esimees nagu muuseas Jaagult. Kuid sõnadest kostis varjatud mõistaandmist — kanna ette, kas sa kohustused riigi vastu oled täitnud. Sinu vastas ei istu endine Ratta-Juhan, vaid külanõukogu esimees Juhan Volbre, kes ka Jaak Tambu taolise mehe võib panna endale aru andma.

„Kui ei saakski, ega sinul ole hobust abiks anda,“ torkas Jaak veel teravamalt vastu.

Esimees püüdis pinevust pehmedada.

„Kuidas siis naine kah kodus elab?“

Kuid Jaak muutus järjest norivamaks.

„Mis kurat sul minu naisega asja on! . . . Sina võta küla ahtraid lehmi arvele . . . minu naine jäta rahule!“

Püüdsin Jaaku rahustada, kuid ta sattus üha rohkem hoogu. Valas pudelist uue klaasitäie ja lükkas esimehe poole.

„Säh, joo... vaata, et keelt alla ei vii!... Sihukest sa pole eluilmaski saanud!”

See oli juba otsene väljakutse. Esimees märkas, misuguse vea ta oli teinud Jaaguga juues.

„Miilitsa saadan sulle kaela „samaka” ajamise eest,” tegi ta hääle karmiks ja ametlikuks. Parem hilja kui ei kunagi.

„Saada, saada — tea, kust sa ise siis saama hakkad! Teiste pudelitest sa ainult juua oskadki.”

Jaak tabas märki. Esimees lükkas viinaklaasi enda eest hooga üle laua, nii et osa sisust maha loksus.

„Sinu oma pole varem joonud ega joo ka edaspidi!”

„Ma pole sulle pakkunud, kust sa siis juua said,” irvitas Jaak rahulikult edasi. „Ega ma nüüd kah sinule toonud — endale võtmiseks. Aga sul kohe silmad peas kilamas...”

„Lähme,” keelitasin Jaaku.

„Ei, ei lähe! Enne ei lähe, kui ta minu enda kuuldes ütleb sedasama, mis ta rahvamajas terve hulga inimeste ees pasundas.” Jaak astus esimehele lähemale. Mõlemad seisid tigidatena teineteise vastas.

„Ütle! Ütle minu kuuldes ja selle mehe ees, mis sa aktiivil minu kohta rääkisid.”

„Arvad, et kardan või... Kulak oled, vaat, mis ma ütlesin! Ja ütlen edaspidi kah. Või arvad, et mees,” Volbre näitas sõrmega minule, „kes fašistide vastu võideldes on verd valanud, sind kaitsma tuleb.”

„Ah mina olen kulak... Kurat, kui väänaksin sulle õige ühe kulaku!” Jaak tõstis käe õla kõrgusele, kuid laskis langeda ja istus esimehele selga pöörates tagasi pingiotsale.

Sellepärast oli siis Jaak täna mind enda juurde külla kutsunud, nii suurt muret tundnud mu jalavarjude pärast. Kas poleks õigem kohe lahkuda? Õiendagu omavahel. Midagi vastikut ja räpast oli tekkinud minu ja Jaagu vahekorda. Kuid Jaaku süüdistatakse siiski ilmaaegu. Ja kui ta oma rumaluses hakkaski pakkuma midagi altkäemaksu taolist, pole see küllaldaseks põh-

juseks, et lähen minema ja jätan tema nimele kulaku häbistava varju.

Jaak pöördus veidi rahunenult minu poole. Ma olin kuulnud, mida tema arvates kuulma pidin.

„Näed, kuidas meil lood on... Mina olen kulak. Mina! Ole sina kohtumõistjaks... Tee sellele narrile selgeks, mismoodi kulak mina olen.“

„Muidugi oled! Hullem kui kulak... Bandiit oled... Kas sa tead ka, keda sa narriks sõimasid... Nõukogude võimu esindajat.“

Jaak ei teinud esimehest enam väljagi. Seljaga endiselt tema poole istudes läitis suitsu. Õiendagu meie omavahel. Jaak ei pööranud nägu meie poole ka laualt tikutoosi võtmiseks. Süütas ühe paberossi teise otsast. Kuid ka seljast oli näha, kui pingeliselt ta kuulab iga meie sõna.

„Kas sa päris tõsiselt arvad, et Jaak on kulak?“ pärisin esimehelt.

„Kes siis veel, kui tema kah ei ole?... Pole meie külas temast jõukamat,“ ütles esimees otsekui muuseas, nagu alati räägitakse asjadest, mis ammu selged ja mille juures palju sõnu teha pole mõtet.

„Aga kui Jaagu koht asuks mõnes teises külas, kus on temast veel jõukamaid? Mis siis?“ ei jätnud ma esimeest rahule.

Ta vaatas mulle etteheitvalt otsa. Kas ma tõesti olen siia sõitnud ainult Jaak Tambu kaitsmiseks.

„Ei-noh, selge! Kui Jaak oleks kas või Nurjatus... seal on kulakuid jalaga segada.“

Mis võis külanõukogu esimees teha, et nood kaks kõrvuti seisvat küla olid nii vastandlikud. Siin — ainult endised mõisamoonakad, kellele kodanlik valitsus andis perekonna peale hinge seeshoidmiseks kümmehekond hektarit sooservi. Ametlikult küll asunikud, sisuliselt ikkagi tsaariaegsed hingemaaküla elanikud.

Kilomeetrit paar edasi asus tosinast talust koosnev Nurjatu, kus ei leidunud alla sadakonna hektari maaga kohta. Kõik pool aastasada tagasi mõisnikelt päriseks ostetud, võlgadeta, eluaegsete kivihoonetega. Küla, kus iga peremees tõi kevadel naabervallast vähemalt kaks-kolm sulaspõssi ja teenijatüdrukut. Küla, kus

peaaegu kõik perepojad kodanlikul ajal kaitseliidu ning okupatsiooni ajal fašistliku armee mundrit kandsid ja omakaitse liikmetena metsast partisane või laagritest põgenenud sõjavange otsisid.

Kuid esimees ei saanud ju kulakut naaberkülast laenama minna — see tuli leida siitsamast. Nii ta vähemalt arvas.

„Jaagul on masinad,“ ei andnud külanõukogu esimees kergesti alla mõttele, et Jaaku kulakuks nimetades on ta valesti talitanud.

Jaagu olid tõepoolest masinad. Alustas looreha ostmisega, hiljem tõi rohuniitja, mille seadis ümber ka rukkilõikamiseks. Ning just enne juunipööret, kui sai odava hinnaga nõukogude põllutööriistu, tõi koju ka kartulivõtmise masina. Niisugune lugu oli Jaagu masinatega.

Tuletagu esimees meelde, kas Jaak kasutas masinaid ainult oma töövaeva kergendamiseks või ekspluateeris ta nendega teisi külamehi, püüdsin asjasse masinate kohalt selgust tuua.

„Tont tema ekspluateerimist teab... eks ta vahel käinud ka teiste põldudel...“ venitas esimees.

Jaak ei pidanud enam vastu ja hüppas pingiotsalt vihaselt püsti.

„Käisin, no muidugi käisin teiste põldudel!... Nõorisin!... Ekspluateerisin!... Sinu rukki ajasin kaks aastat järjest maha, kui rattatreimisega oma selja ära olid väananud... Ütle, kui palju ma sinult võtsin!...“

„Mõlemad naisega olime haiged... Praegugi veel nagu võlgased.“

„Mis sa siis hüppad — ekspluateeris, ekspluateeris!... Iseennast ekspluateerisin, ptüi, kurat! Oleks su rukki võinud parem mädanema jätta... lastest hakkas kahju!“

Jaagu sõimamine kaotas esimehe võlgasetunde ja ta võttis uuesti ametliku tooni.

„Ära sega isiklikke asju ametiasjadega... Palju, mis kodanlikul ajal võis juhtuda... nüüd on teine aeg ja ajame teisi asju.“

„Ise sa põimid mulle kodanliku aja asjade pärast poomisnööri... Minu pärast võiks ta saadan ammu

olla kus seda ja teist! . . . Sina äratad teda oma jutuga iga päev üles, nagu Jeesus Kristus viimasel kohtupäeval surnuid üles äratas," urises Jaak enda ette ja vajus pingiotsale istudes endisest rohkem kühmu.

Esimees tõmbas mind Jaagu selja taga endale lähemale.

"Võib-olla läheksime teise tuppa."

Ning sealgi madaldas hääle sosinaks, nagu võiks Jaak meid ukse tagant kuulda ja nagu peituks meie kõnes mingi suur saladus.

"Kuidas siis saab?" päris ta sosinal. "Kelle me Jaagu asemele paneme?"

"Kelleks?"

"Noh, kulakuks ikka. Minu pärast võiks ju jääda niisama, aga äkki tuleb ütlemist."

Esimees jutustas pikalt-laialt kõike, mida teadis klassivõitluse kohta. Üks loengupidaja ütelnud, et meil olevat külas kümme-viisteist protsenti kulakuid. Kui selle järgi võtta, siis Jaagust üksi ei aitavatki, ei andvat kuidagi keskmist protsenti välja. Tuleks teine juurde leida.

Nüüd, kus elu on meid kõiges õpetanud, tunduvad paljud tollaegsed arusaamised naiivsed, isegi rumalad. Nüüd kohtad Ratta-Juhaneid täitevkomiteedes, kolhooside esimeestena, ning võid aina imestada, kui arukalt nad orienteeruvad mitte ainult sise-, vaid ka välispoliitilistes küsimustes.

"Olgu kuidas on, aga Jaak jäta kulakumängust kõige rahulikuma südamega välja," lõpetasin meievahelise jutu.

"Ega ta . . ." esimehe hääl muutus veel tasasemaks, "nõukogude võimussegi päris hästi ei suhtu. Kuulsid, kuidas minu kohta ütles . . ."

"Mis ta siis tegema peab, kui mõni mees ainult näitab näpuga — et kulak ja kulak. Lõpeta kulakukstege-mise jutud ja Jaak ei jäta sind üheski asjas hätta, olgu metsavedu või normide täitmine . . ."

"Nojah, ega minul tema vastu midagi, kui teje nii kangesti eest seisate," torises esimees omaette. "Aga kui äkki tuleb mõni teine — vaata, paneb mind ennast kulaku sabarakuks . . . kas ma siis võin ütelda, et ma

teie käsul..." Esimees püüdis ennast igaks juhuks kindlustada.

"Ütelge, mida tahate..." Esimehega õiendamine oli tüüdanud, aeg kippus üle kesköö. Pealegi ootas Jaak eestois meie jutu lõppu otsekui viimsepäeva kohut.

"Mis ma Jaagule ütlen... või ütlete ehk teie?" vaatas esimees mulle otsa.

"Ütlesid kogu rahva ees, et Jaak on kulak, miks sa kardad talle siis nelja silma all ütelda, et eksisid."

Kobamisi ja vastu tahtmist avas esimees teise tупpa viiva ukse.

"Olgu, Jaak... Tead, elus juhtub üht-teist... Oeldakse, et hobunegi komistavat neljal jalal, mis sa siis inimesest tahad — tal ainult kaks jalga..." astus esimees Jaagu juurde.

Jaak istus endises asendis kühmutõmbunult laua taga, nii nagu olime ta sinna jätnud. Ka nüüd ei pööranud ta ennast esimehe poole. Viskas üle õla:

"Kas lõpuks sai selgeks, mis loom see kulak on ja kust kivi alt teda tuleb otsida?"

Esimees vaikis, kuni Jaak pööras ennast tema poole, võttis laualt klaasi ja ulatas Juhanile.

"Olgu, vihapidaja mees ma ei ole."

... Nii jäigi küla ilma kulakuta.

MIS MA ELUST SAANUD OLEN

Jaak ei tuletanud koduteel ühegi sõnaga meelde jutuajamist esimehe juures. Kõndisime vaikides kõrvuti. Ainult vahetevahel ta hoiatas:

"Ära kuku, kraav..."

Ning tundus, nagu oleks ta sõnadel peale otsese tähenduse veel teine, palju sügavam mõte.

"Ära kuku..."

Kui olime jõudnud kodu lähedale, arvas Jaak, et peaksime päris kindlasti veel saunas ära käima. Ärgu ma kartku, et saun jahtunud — leil seisab pühapäeva hommikuni sees. Ja sellest kah vähe häda, et mul saunapesu kaasas pole. Küll Alma otsib mõne paari

téma omasid, sest me nii ühte harja mehed... Ei, ei, tülinat polevat midagi...

Sulle on köetud saun. Perenaine otsib vanaaegse kummuti lõpmatutest sahtlitest lumivalge, puhtusest lõhnava pesu. Sind on vastu võetud otsekui perekonna liikmeks, sest ainult oma perele köetakse sauna, ainult kõige lähedasemale antakse selga pesu, mis hiljem hakkab jälle pärisomanikku teenima.

Me asusime saunateekonnale, kui kell näitas kaugelt üle kesköö, ning ebaharilikule minekule järgnes sealt äratulek veelgi kummalisemal ajal. Meie saunasoleku ajal jõudis kella suur osuti teha viis tiiru ümber numbrilaua ning Alma korda kolm käia sauna ukse taga kuulamas, kas seesolijad on elus või vingi kätte surnud.

Jaaku oli päevaste sündmuste tagajärjel haaranud sãmasugune avameelsusehoog kui aastaid tagasi purjus päi seina ääres pingil konutades. Nüüd rääkis ta kaine peaga, sest sügisene tuul ja järgnev saunaleil olid auru peast viinud.

„Usu, ma ei valetanud küünevõrdki, kui ütlesin, et praegu elan paremini kui varem. Sa ise ju nägid... Esimest korda elan inimese moodi.“

... Issand kutsus vanad ära enda juurde, nõukogude võim peletas Aleksei ja teised vennad piiri taha, nii et Jaagul pole nendega jahtimist ja vana Igeriku paran-duseosa jagamist. Muidugi — Jaak oleks ka ise nendega hakkama saanud, aga siiski parem, et võim nad Jaagu tee pealt ära koristas.

Jaak viskas leilist vähkpunasele ihule kapatäie külma vett. Kas veest või vendade ärasõidust mõnu tundes naeris:

„Kuradi hea, kui inimesel on kaks kanget abimeest. Issand taevas ja nõukogude võim maa peal. Võib elada otsekui paradiisis.“

Jaak solistas, korrustas. Laternaleek aknalauaial värises ja võbises. Kord puhus tuul aknaprao vahelt ja leek kaldus ühele poole. Siis ähvardasid teda lämmatada keriselt kerkivad leilipilved. Otsekui abi paludes sirutas leek pika lõdiseva keele tagasi akna suunas, ahmides värsket õhku. Kaldus kord ühele, kord teisele kül-

jele. Vahel kadus hoopis, siis järsku, kui aurupilved talle hetkekski hingamist andsid, ajas end sirgu, põles helendavalt, püsti päi, oodates, kauaks talle antakse aega tõmbetuule ja aurupilvedeta leegitseda.

Jaak istus millegi üle omaette mõtteid haududes saunalaval.

„Kui ainult teaks, mis saab?“

„Ise ütlesid, et elad kui taevariigi vürst.“

„Seda'nd küll.“ Jaak haaras kapa ja leek aknalaua hakkas uuesti võbisema.

„Ütle, kas meil kah tehakse kolhoosid?“

Tookord meil külates kolhoosidest veel palju ei räägitud, kuid ajalehed tõid juba kirjeldusi Saaremaal loodud vabariigi esimesest kollektiivmajandist ja ühel või teisel pool asutatud initsiatiivgruppidest.

„Eks te ise näe... Ise teete, varem või hiljem teete kindlasti kolhoosi.“

„Tähendab — tulevad,“ pomises Jaak loiult enda ette; uueks veeviskamiseks tõstetud kapp vajus lavale. „Mis kuradi kolhoosi sa siin kivimurru otsas teed! Põlud kui seasongermused...“

„Pole viga, kolhoosis lähevad põllupeenrad sirgemaks, kivid saavad välja ja sood kuivatatakse ära,“ laususin.

Jaak koperdas veenõudega, ei paistnud mind kuulvatki, alustas oma juttu.

„Muidugi, sa võid minust halvasti mõelda, võib-olla hakkad arvama, et olen mõni vastaline... Aga ütlen sulle otse, kolhoosi mina ei lähe... Ei, kurat, ei lähe... Süda ei kannata välja...“

„Kolhoosis pole halvem...“

„Olgu või puha paradiis. Mina pole enne elus kergelt leiba otsinud... No ütle, kurat võtaks, mis ma oma elust siis saanud olen, kui mind kolhoosi aetakse...“

„Keegi ei hakka vägisi ajama...“

Vastuvaidlemise asemel tiris Jaak mind ihualasti saunauksele, mustavasse sügisesse öösse.

„Mäletad, siin sauna taga oli võsa. Polnud rohuliblet, millest lehm oleks võinud keelega üle tõmmata. Mäletad, tookord, kui ma purjus peaga teil käisin... sa olid üksi kodus. Ma rääkisin sulle puhtast südamest.“

See oli esimene kord ja jäi viimaseks, sest inimeste ette ei maksa oma südagememuredega minna... Parem naera ise, kui et lased teistel enda üle naerda. Sa olid täitsa poiss, et teistele lobisema ei läinud. Mäletad, sa ütlesid, et mingi ma Igerikkude juurest ära. Aga mina tulin põllupeenart mööda tagasi... Ei läinud ära, vaid hakkasin siin sauna taga võsa välja kiskuma. Tead, juurtega kiskusin, et nad kunagi ei saaks enam oma võrseid ajada... Südametäiega kiskusin... Tundsin, nagu oleksin koos nende leppade ja pajudega välja kiskunud Igerikkude perekonna viimased võrseid..."

Jaak väristas õlgu, kas sügisöö jahedusest või mõttest, et keegi teine peale tema võiks harida põlde, mida ta kümne aasta jooksul oma higiga on väetanud, mille iga mullakamakad ta on pihkude vahel hoidnud.

Vaatasin teda ööjaheduses lõdisevana. Kümmeaastat kiskusid välja juurikaid, kiskusid välja Igerikkude vaimu, ega märganudki, kuidas nad sulle endale sisse kasvasid...

"Sinu viimane sõna on siis, päris tõemeeli öeldud, et kui tuleb kätte aeg — astugu ma kolhoosi?" päris Jaak pika jutu lõpetuseks. "Niimoodi ütled?"

"Ütlen. Teist teed minu arvates ei ole."

"Äh, kurat... Lingu paned mulle kaela. Ja ise hakkad nõõri otsast venitama..."

Jälle minupoolne pikk seletus.

"Räägi pealegi... Tean, kuhu sa tüürid... Parem ütle mulle, kui ma, noh, kolhoosi ei lähe, kas nad teevad mu kulakuks?"

"Ei, kulakuks ei tee."

Jaak ohkas kergendatult.

"Hea seegi..."

"Aga..." peatusin hetkeks, "hea silmaga sinu peale vaatama ei hakata."

"Vaadaku, kuidas tahavad! Mina maksan maksud ja täidan normid, annan rohkemgi. Peaasi, kui seaduses pole öeldud, et need, kes kolhoosi ei taha minna, on kulakud..."

"Võib juhtuda, et sinu maad võetakse kolhoosi alla, kui jäävad kuidagi kiiluna kolhoosipõldude keskele ja

hakkavad ühistööd segama. Antakse kusagilt mujalt sama palju ja samasugust vastu."

Jaak ohkas, ning see polnud kergendusohje.

"Ja sina ei saa mind aidata, noh... nagu sõber sõpra... Sa ju tead, ma ei ole mingisugune vastaline," uuris Jaak edasi. Võib-olla meenusid talle seejuures Aleksei poolt saadetud kunstväetisekotid ja riigimõisatest tutvuse kaudu ostetud põrsad, Igeriku paremad põllulapid. Nii oli valitsusemeeste sõprade ja tuttavatega alati olnud.

"Ei." See tuli järsult, sest ma kahetsesin külanõukogu esimehele Jaagu pärast öeldud teravaid sõnu.

"Ja sina hakkad kah minu peale viltu vaatama?" päris Jaak edasi.

"Kas just viltu... Ma ju tean, et sa varem või hiljem ikka kolhoosi lähed."

"Ei, kurat!... Tee mis tahad, ei lähe!"

Jaak viskas südametäiega käterätiku minema ja tõmbas veest nõretavale ihule särgi. Viskas märjale särigile peaaegu maani ulatuva kasuka ning hakkas vaikides ja ruttamata astuma pimeduses mustava elumaja poole. Sügisene tuul lõi kasukahõlmad laiali, tungis läbi märja särgi rinnuni, puhus selgrooni läbi. Kuid Jaak astus endiselt aeglaselt.

Käsi välisukse lingil, peatus Jaak korraks trepiastmeil, haaras pilguga pimeduses losutatavat aita ja karjalaut.

"Kuuled, mees, mis ma sulle ütlen... Kolhoosi ma ei lähe! Kahekordseid norme võin riigile maksta. Kurat, kümme korda rohkem kisun mina oma küüntega sellest kohanirust välja, kui kolhoos jõuab... Kolmekordsed normid võin anda. Nii ütlegi neile seal parteikomitees, et Jaak Tambu on mees, kelle kümme küünt on kolhoosist kangemad ja kes annab riigile kolm korda rohkem kui kolhoos. Aga kui mind siis kah siia ei jäeta... Hoidku... taevas ja põrgu... Oma kätega panen kogu sellele kaadervärgile tule otsa!"

Pidasin tuppa astuvat Jaaku kasukakäisest kinni.

"Mäletad, omal ajal lubasid Aleksei mättasse lüüa. Jätsid tegemata. Ütlesid, et mis sellest kasu. Tema saab küll lauad, aga lööja saab rauad. Nii sa ise ütlesid..."

Ja pea meeles, ega praegunegi võim sinuga mängima hakka, kui mõtled niisuguseid asju teha."

See oli meie viimane kõnelus tol õhtul.

Ma mõistsin hästi Jaagu ahastust, mis oli praegu isegi suurem kui kümmekond aastat tagasi. Mõistsin ka, miks ta meie esimesel sõjajärgsel kohtumisel nii meeleheitlikult pudelipõhja taeva poole sirutas. Kogu aeg oli teda närinud hirm. Kas ei tule tal lahkuda oma kümnest hektarist, millel ta alles nüüd oli saanud pere-meheks?

Kümme aastat tagasi ta kartis, kas suudab välja kannatada Igerikkude virisemist ja enda alandamist. Suutis, sest tal oli lootus ise peremeheks saada. Nüüd aga tahetakse talt võtta see, mille pärast ta nii palju oli lasknud ennast alandada.

Jaak oli oma kümmekond hektarit ostnud väga kalli hinnaga. Selle väärtust ei saa rahasse ümber arvata, sest Jaak oli peremeheõiguse saamiseks müünud ise-enda.

KES ON JAAK TAMBU?

Tol ööl oli uni Igerikkude talust väga kaugel.

Kuulsin, kuidas Jaak tõusis voodist ja läks kööki. Kobas riiulil ja varsti oli kuulda tiku krõpsatust. Läbi paakil ukse paistis tükk aega põleva paberossi kuma, kuni Jaak tagasi tuppa pöördus, et veidi aja pärast uuesti tõusta. Seekord kolistas ta kopsikuga, oli kuulda neelatava vee kulinat.

Ajal, kui Jaak köögis käis, ragises kõrvaltoas voodi. Alma pööras end teisele küljele. Oli kuulda kerget ohkamist, mis Jaagu tagasi tulles vaibus.

Oli üks järjekordseid unetuid öid Igerikkude katuse all, niisuguseid, kus magamist vaid teeseldakse.

Majaelanike unetus kandus üle ka minule. Kuulasin kõrvaltoast kella löömist, püüdsin mõttes lugeda sajani, siis kahesajani, kolmesajani. Kuid uni ei tulnud, vaatamata pikale sõidule, magamata ööle ja saunaskäimisele. Vähkresin lootusetult sassi voodilina ja teki.

Ning kui vastu hommikut unerammestus võimust

võttiski, siis isegi alateadvuses tagus üksainus küsimus — kes on Jaak Tambu?

Teda külanõukogu esimehe juures kaitstes olin täiesti veendunud oma teo õigsuses. Töörühmaja, kes oma kümne küünega võitis kätte võimaluse äraelamiseks — ei, niisugune inimene ei saanud olla kulak.

Kuid Jaaguga saunalaval istudes hakkasin ma oma arvamiste õigsuses kahtlema. Jaagu kõnes oli paljugi ebameeldivat. Meenus Isamaasõjas Soome rindel meie vägede kätte vangilangenud eestlasest ohvitser, kes teenis fašistlikus armees. Ka tolle vanemad olid leiba teeninud ühest vallast teise rännates, aasta jooksul kahte-kolme taluteenija-kohta pidades. Ka ohvitserist poja käed olid labidavarre hoidmisest veel krobelist. Ja ometi kandis ta samades krobelistes kätes relva tööliisklassi kaitsjate vastu. Võib-olla sellepärast, et fašistliku armee ohvitseri vorm oli veidi siledam toleaeagsest Nõukogude armee ohvitseri vormist, ning tema hing oli veidi parema pala ja siledama seljakatte eest nõus teenima ükskõik keda.

Samas püüdsin end jällegi õigustada. Jaak rääkis puhtast südamest. Otsesed vaenlased nii ei talita. Jaagu-taolisi oma mõtete ja kahtlustega väljatulijaid võib veenda, nende eest tuleb võidelda.

Kas Jaak siiski rääkis avameelselt? hakkas närima kahtluseuss. Kas polnud südamepuistamine ainult teesklus, ja kas kalifeede ning säärsaabaste pakkumine tuli puhtast südamest, nagu seni arvasin?

Omaval ajal meisterdas ta mulle heinamaal vikatilõikamise noa. Mul ei tulnud kunagi pähe Jaaku selle pärast mõnes alatuses kahtlustada, sest tookord polnud mult midagi oodata. Raske on aga kindlaks teha inimese siirust või ebasiirust, kui oled suuteline talle osutama mõnda vastuteenet.

Pole maailmas midagi raskemat kui anda hinnangut inimestele. Ma ei taha alahinnata arhitekti või inseneri tööd, kes vastuvõtukomisjoni liikmena peab andma hinnangu valminud majale ja ehitajate tööle. Ma hindan väga kõrgelt tehnilise kontrolli töötajate tegevust, kes vaatavad läbi iga valmistoote ja eraldavad praagi, jaotavad valminud toodangu vastavalt kvaliteedile esi-

messe, teise või kolmandasse sorti. Mul on austus revidentide ja riigikontrolli esindajate vastu, kelle valvas pilk peab avastama puudused ning vead asutuste ja üksiktöötajate tegevuses.

Kuid siiski on neil kõigil palju kergem kui inimese kohta hinnangu andjail. Arhitekt või insener saab oma õigsust tõendada matemaatilise arvestusega. Mõõteriistadega määrab tehnilise kontrolli töötaja kindlaks detaili täpsuse. Revident võib raamatupidamist analüüsid anda ülevaate asutuse heast või halvast tegevusest.

Inimese kvaliteedi kindlaksmääramisel ei aita ükski matemaatiline tehe. Võid toetuda ankeedile, kuid seegi on ammu ja õigesti hukkamõistetud meetod. Ja siiski tuleb parteitöötajal vaadata inimest mitte ainult antud hetkel, vaid ka tulevikus. Teha kindlaks materjal, millest ta on loodud. Kus on röntgen, mis näitaks parteitöötajale hädaohtliku kasvaja arenemist inimese hinges, missugusest õpikust võib ta teada saada kasvaja arengu edaspidise käigu ja selle järgi valida ravimisviisi — rohtudega või kliinilise vahelesegamisega?

Parteitöötaja ainukeseks argumendiks oma seisukohatade kaitsmisel on ta sisetunde hääl ning sõnad, millega peaaegu kõik parteitöötajad alustavad esinemist: „Ma arvan . . .“

Parteitöötaja peab suutma võtta endale vastutuse, trööstisin ennast. Tegin õigesti, et võtsin endale vastutuse Jaak Tambu eest, ei lasknud talle liiga teha. Kas ma tõesti olen hakanud vastutust kartma?

Meenusid mõni aeg tagasi kodukülas toimunud sündmused. Kesköine uksele koputaja — hallipäine naine märjas suurrätikus, kes tuli oma poja saatuse pärast paluma. Poeg koos teiste omaealistega oli mobilisatsiooniga Saksa sõjaväkke sattunud. Punaarmee tulekul põgenenud nad metsa ja seal viibivat nad karistuse kartusel praegugi. Lubatakse küll, et antakse andeks, aga mine tea, mis juhtub, kui välja tulevad. Seitsmekesi olevat nad seal metsas, ja nüüd paluvat ta poeg minuga kokkusaamist, sest oma endist koolivenda ta usaldavat. Olgu ma nii hea ja mingi sinna ja sinna, kokkulepitud kohta.

Too oli aeg, kus metsades oli veel fašistliku armee jäänuseid, kui seal varjasid end paadunud bandiidid, kui neid, kes külatelyel Nõukogude armee vormis liikusid, tihti põõsa tagant tulistati, kui neid igasuguste võtete ja provokatsioonidega püüti lõksu meelitada.

Kuid ma siiski läksin, sest küsimus oli seitsmes inimelus. Kui nad kauemat aega kõrvale hoiavad, peavad nad varem või hiljem ülalpidamise hankimiseks satuma veel suuremasse vastuollu Nõukogude seadustega. Iga uus metsas oldud päev viib nad kaugemale nõukogude võimust.

Ma ei läinud koolivenna poolt määratud paika sügavas metsapadrikus. Me saime kokku üsna käidavas kohas võsaveerel. Ning paari tunni pärast astusime kaheksakesi valla täitevkomitee poole. Mina relvata ees, seitse automaatidega „metsavenda“ järel.

Ning mul ei tulnud oma tookordset teguviisi kunagi hiljem kahetseda või häbeneneda.

Miks siis nüüd Jaak Tambu puhul süda nii kripeldab? Kas ei teinud ma külanõukogu esimehele liiga? Tõsi, Jaak Tambu ei olnud ega ole kulak. Kuid kas polnud Jaagusse külvatud seeme, millest teiste idanemistingimuste ja suurema maa juures oleks võinud välja kasvada tugev kulakutümikas? Kas polnud koduväikoha otsimine selle tunnistajaks? Aga Jaak sattus ainult kümnehektarisele maalapile, mis ei lasknud tal oma tiibu laotada.

Jaagu hingeelu pole puhas. Kuid ainult hinge järgi ei saa veel inimest kulakuks nimetada.

VABA POISS

Siis tuli kollektiviseerimisperioodi üks raskemaid päevi. Vähemalt mulle isiklikult, sest kuradi raske on kolhoosi luua oma kodukülas, kus sa pole ainult ametlik esindaja, vaid inimene, kelle poole igaüks pöördub oma südame sügavaimate kahtlustega.

Vaatab sulle otsa tuttav talumees kulmupuhmaste alt vaevalt paistvate silmadega. Oled temaga külg külje kõrval elanud parkümmend aastat.

„Sa siis arvad, et õigem oleks kolhoosi astuda?“

Kogu ta vaates on üks soov — räägi tõtt! Selles on usaldamatust ajalehtedes avaldatud artiklite ja maa-konnakomitee esindajate sõnavõttude vastu. Paari aastaga ei saanud teadvusest kaduda kõik, mida aastakümnete vältel oli sisendatud.

Räägi ainult tõtt!

Ning sa ei räägi üksnes eesrindlikest kolhoosidest, mida oled näinud vennasvabariikides — see oleks poolik tõde. Jutustad ka halbade, mis läbisõitudel on teele ette jäänud. Ning lõpetad, et kõik oleneb ju kolhoosnikutest enestest.

Su tuttav raputab vastuseks pead ja muutub süngeks.

„Kes sedagi ütleb, et meie kolhoos ei muutu maha-jäänuks, nagu sa nägid seal... noh, kus ta oligi.“

Jäetagu teda esialgu mängust välja. Praegu ta teab, kui palju tuleb hektari pealt anda normivilja ja lehmalt piima. Las ta parem alguses vaatab, kuidas kolhoosis läheb, küllap hiljem astub, sest kolhoos pole mõni jänes, kes eest ära jookseb. Jajah, jäägu edaspidiseks.

Ning veel üks põhjus, miks ta nii kergelt ütleb — jäägu edaspidiseks.

Kolhoosi organiseerib inimene, kes teab, et tal on eluaeg olnud ainult kümme-kakskümmend hektarit maad, hobune ja kolm-neli lehma, et ta pole kunagi kasutanud võõrast tööjõudu. Niisuguse juures võib endale äraütlemist lubada, varju heitmata minevikule, pahandusteta tulevikus.

Ja siis, kui peamiselt vana tutvuse tõttu, sellepärast, et ta sind usaldab rohkem kui kedagi teist maailmas, lõpuks kirjutab avalduse kolhoosi astumiseks, siis tunned, et oled võtnud endale pagana raske vastutuse. Mitte ainult kolhoosi loomise ja tema algupäevade, vaid kogu edaspidise arengu eest.

... Jaagu juures oli kõik endine. Kümneliinine lamp akna kõrval seinal ja pajas podisevad seakartulid. Ning Jaak ise akna all lambivalgel ajalehte lugemas.

Teretasin. Ulatasin käe.

Meenusid temalt viimati kuulnud sõnad — majale

panen tule otsa. Võib-olla saab mu külaskäik tõesti alguseks traagilistele sündmustele Igerikkude peres.

Meie pilgud kohtusid, pörkasid vastamisi nagu kaks metalli, prooviks — kumb on kõvem.

„Astusid ikka sisse? Juba mitu päeva kuulda, et oled küla peal ringi liikumas... Mõtlesin, et unustad meid ära...“

„Miks ma teilt mööda pidin minema? ...“

„Tulid siis kolhoosi tegema?“

„Miks mina? Ise vaatate ja teete, kuidas heaks arvate.“

Pliidi juures askeldav Alma jättis pottidega kolistamise.

„Kuulda oli jah, et käite mitme mehega mööda küla ja korjate, nii nad räägivad, hingesid sinna kolhoosipooldajate kampa.“

Alma okkaliste sõnadega käis kaasas lahke naeratus. Ka häälest ei kostnud tigidust, sest need polnud Alma enda, vaid kellegi külainimese suust kuulnud sõnad. Häälest kõlas vana, oma aja ära elanud, oma lootustes pettunud naise noot. Ei — siin polnud enam endist uhket Almat, kes oli valitsenud isegi Jaagu-täolise mehe üle. Kogu ta olekust tundus süüdlaslikkust — ärgu mehed pahandagu, et ka tema pliidi juurest mõne sõna nende jutu sekka poetab.

„Tähendab, järg jõudis minu kätte,“ jätkas Jaak. Ta näol püsis sunnitud irooniline naeratus, kuid kogu olekust paistis, et veel hetk, ja midagi selles praegu rahulikus näos katkeb.

„Kas sinu arvates oleksin teie õueväravast pidanud mööda minema?“ vastasin omapoolse küsimusega.

„Ei, ma ei arvanud, et sa mööda lähed,“ ohkas Jaak vaikselt. „Vahel küll mõtlesin, et mis ta ilmaaegu siia aega viitma tuleb, aga... tean ju sind — kui vaja, kaevavad vanale sõbrale kas või oma käega haua.“

„Aga võib-olla tahan just hauast välja kaevata?“

„Sina, Jaak, hakkad kohe külalisega niimoodi... Ega teine oma rõõmuks ja lõbuks mööda külasid ringi käi — ametiasjad nagu igaühel... Ta ju peab rääkima kolhoosikorrast või kuidas nad ütlevad... Lase külalisel...“

„Mis kuradi külaline . . . Ja pikka juttu pole meil kah vaja. Räägime kui mees mehega.“

„Räägime,“ olin nõus. „Tead vist juba, et siitküla mehed on kavatsenud kolhoosi astuda. Kevad on ukse ees ja tuleb kiirustada. Ütle sina oma sõna.“

„Teada nad kõik — need kolhoosistujud. Ühel pole hobust, teisel atra. Kardavad, et kevadel maaharimisega jänni jäävad,“ lõi Jaak põlastavalt käega, sest peremeest, kes oma jõuga kevadel põldu haritud ei saanud, ei võinud tema arvates täisväärtuslikuks inimeseks pidada.

„Ükskõik, mille pärast nad astuvad, aga avaldusi on üle tosina. Ega seegi parem oleks, kui nad käed rüpes vahiksid ja maad sööti jätaksid,“ õigustasin küla kehvemaid maapidajaid.

„Otsi siis mujalt lolle, kes oma hobusega nende maid hakkavad kündma! Mina küll ei kavatse.“

Rääkisime veel maast ja taevast, ühinenud rahvaste istungjärgust ja amnestiast, mille põhjal võisid metsadest välja tulla ning end kartuseta nõukogude võimu kätte anda ka need viimased, kes ennast ikka veel varjasid.

„Liiga kerge käega olete te, praeguse valitsuse mehed, muud ei oska midagi ütelda,“ avaldas Jaak oma arvamist amnestiaseaduse kohta. „Sigatsesid siin kolm aastat fašistidega koos, olid aastate kaupa metsas, rahulik inimene ei julgenud pimedas hästi asjalegi minna, aga teie seal — amnestia! Olge kallid ja tulge välja! Ütleme veel aitähki! Ei, kurat, käpp tuleks niisugustele peale panna, niipea kui nina metsast näitavad! Või kõngegu siis soodes! Liiga kerge käega olete, mehed, muud midagi.“

„Võib-olla oleks vaja raskemat kätt nendegi vastu kasutada, kes oma taluga keset kolhoosipõlde kipuvad jääma?“ Ei, ma ei kavatsenud Jaaku hirmutada.

„Jälle kisud oma kanti. Tahtsingi küsida . . . Mäletad, tookord rääkisime, kuidas minu kursid oleksid, kui ma kolhoosi ei astuks. Ütle nüüd, kas on vahepeal mingisugust muudatust tulnud . . . Metsasolijatele anti amnestia, aga minusugustele pannakse press peale, et ma hädaga kas või südaösel kolhoosi väravatest sisse

hüppaksin. Kas nüüd tehakse kulakuks, kui ma ei astu..."

"Ei... Nõukogude võim oma kursse ei muuda. Nagu öeldud, nii ka jääb. Keegi vägisi sundima ei hakka."

"See on õige," põrutas Jaak käega põlvele. "Kui oled öelnud, siis pea sõna. Mina ise olen kah niisugune, et kui kord ütlen, siis niimoodi ka jääb. Nagu nõukogude võimigi... Maksan oma maksud ja elan niikaua, kui mind elada lastakse."

Oleksin võinud istuda tundide kaupa, talle meelde tuletada, kuidas ta ise tuli siia ilma hobuseta ja ilma oma maalapita, vaese poisina. Veel vaesemana kui need kehvikud, kellega koos ta nüüd keeldub kolhoosi astumast. Kuid Jaagu vastus oleks jäänud ikka endiseks. Tema, Jaak, jõudis haljale oksale, miks nemad ei jõudnud.

Jaagu sõnad olid järsud. Otse vaenulikud. Pliidi juures askeldav Alma pidas vajalikuks mehe ütlusi pehmendada.

"Ega me halva pärast kolhoosi astumata jäta... Aga tahaks ikka oma lehmade ja lammaste keskel elada. Kui sa need oled vaeva ja murega üles kasvatanud... siis mõnikord kohe armsamad kui oma laps."

Alma käsi tõusis põllenurgaga silmade juurde.

Jaagu otsaesisel hakkas paisuma veresoon, mida ma kunagi varem polnud märganud. Alma oli seasöögi-pange kohale kummardunud ega näinud muutust mehe näos, samuti ei kuulnud Jaagu omaette lausunud sõnu:

"Ah sina oled neid kasvatanud ja vaeva näinud!"

Alma jätkas ühetoonilise, veidi laulva häälega:

"Kellel endil loomi pole — ükskõik, kus nad on, kolhoosis või kolhoosi taga. Aga kui oma loomad..." Tema, Alma, tundvat seda paremini kui mõni teine. Külaline ju mäletab nende musta hobust. Kas tema pärast vähe pahandusi oli... Ega Jaagulegi tol ajal kõik Igerikkude loomad südame külge olnud kasvanud. Aegapidi õppis neid armastama. Ärgu külaline Jaagu üle pahandagu, sest Jaak polevat sugugi niisugune, kes kohe algusest peale nii väga loomade ja värkide küljes kinni olnud. Nemad, Igerikud, olnud palju rohkem...

Jaak hüppas laua tagant püsti.

„Ah, kurat, jälle vana jorin!... Sinu loomad, sina oled neid hoidnud, sina kasvatanud! Olgu siis sinul Kuradile! Kõik annan ära! Jumalamuidu kingin! Tahaks neist ükskord vaba olla. Kõige rohkem tahaks sinust endast vaba olla.“

Alma oli end aeglaselt sirgu ajanud, seisis pliidi kõrval, seasöögist kartulipudrused ja jahused, pliidi kuumusest punased käed jõuetult alla rippumas. Kogu ta olek kutsus esile rohkem kaastunnet kui viha. Kuid Jaak karjus talle näkku järjest solvavamaid ja teravamaid sõnu, sest ta ei näinud seda Almat, kes praegu alistunult ning jõuetult seisis pliidi kõrval. Ta nägi Almat, nagu see seisis kord aastaid tagasi keset õue, käsi uhkelt välja sirutatud: „Mine, seal on tee! Kerjus niisugune!“

Ta nägi ennast alistunult Igerikkude õuel seismas, süda täis viha solvajate vastu. Oli vaikinud vaid sellepärast, et armastas Igerikkude põlde, selle talu hobust ja lehma, vasikaid ja sigu. Nüüd aga muutusid need tema kõige vihasemateks vaenlasteks nagu ikka olevused, keda oled hoidnud ja kes lähevad üle teiste kättesse.

Võib-olla vilksatas Jaagu peas korraks mälestus aegadest, kui ta polnud veel Alma mees, kui ta tantsupidudel valis tüdrukute hulgast selle, kes kõige rohkem meeldis. Võib-olla meenusid isegi sõnad, mis olin öelnud kümmeaastat tagasi — mine ära, alusta elu uuesti.

Ja Jaagu arvates polnudki tal teist võimalust. Jätta kõik. Igerikkude talu, tema hooned ja loomad. Kuradile ka Alma, kes ta elu on mürgitanud.

Jaak võttis lauanurgalt tütre koolivihiku.

„Kolhoosi asutamise initsiatiivgrupile,“ maalisid ta krobelised käed vihiku joonelisele paberile.

„Juuresolevaga teatan, et mina, Jaak Tambu, astun kolhoosi koos oma loomade, naise ja alaealise tütreaga.“

„Oi jumal, jumal küll!... Ta ei tea ise kah, mis ta teeb,“ oietas Alma pliidi juures.

Jaak aga rebis vihikust lehe ja lükkas selle üle laua minu poole.

„Võta, nüüd on kõigil süda rahul ja Jaak Tambu lõpuks vaba mees.“

Haaras siis naela otsast mütsi, tõmbas kiirustades selga kasukjopi ja väljus.

Alma tormas köögiakna juurde.

„Nüüd, nüüd läheb ta jälle sinna Õmbleja-Anna juurde,“ ahastas Alma. „Issand jumal, kui tal ometi lapse eeski häbi oleks!“

Jaagu mineku lõppsihti tunnetas Alma mingi naiseliku alateadvusega, sest Jaak ei suundunud otse üle põllu umbes kilomeetri kaugusel paistva majakese poole, kus elas Anna, vaid mööda külavaheteed alevi suunas.

Olin kuulnud, et Jaak on viimasel ajal sagedasti nähtud külaliseks Anna majakeses. Räägiti, et peale Jaagu käivat seal mõni teinegi mees oma südamevalu puistamas.

Anna väike puhas toake väljaõmmeldud padjakeste ja linakestega oli tolles maakolkas täielikuks vastandiks talutubadele ning köökidele, kust isegi pühapäeviti ei kadunud ämbrite ja muude loomasöödanõude kolin ja kateldest tõusev aur.

Anna masina üksluine vurin otsekui rahustas iga sinnatulijat, sest Anna ei katkestanud tööd ka külaliste tulekul. Külaline istus sohvale, valas vahetevahel endatoodud pudelist Anna pakutud klaasikesse, tühjendas ja pakkus ka perenaisele, kes moepärast huultega klaasiserva puudutas ning külalise mure puhul head nõu andis. Ei — Anna ei õigustanud kunagi oma külalisi ega nende käitumist. Vastupidi.

„Ega sina ise kah issanda ingel ole,“ ütles ta kõike-mõistva naeratusena, kui mees kurtis, et oma naise taolise nõiaga enam ühtegi päeva koos elada ei saa. „Kõige parem oleks, kui ära lepitate. Anna sina veidi järele ja küll tema ka paremaks muutub.“

„Eks sa ise kah pannud rahakest liiga palju pudelisse,“ ütles teisele, kelle talu kohal kõlkus oksjonihaamer ja kes kogu süüd püüdis veeretada ikaldusaastatele või madalale piima- ja lihhinnale.

Ometi tuldi ikka ja jälle Anna juurde, sest tema naeratusest ning sõnadest, ka siis, kui need olid süüdistata-

vad, hõõgus arusaamist, lohutust, et kõik pole lõplikult hukas, et pilviste päevade järel võib tulla päikese-
paiste.

Aga ümbruskonna naised vihkasid teda, kuigi Anna nende meestele nõu andis koju minna ja ära leppida.

Mis võis Anna sinna parata, kui mõni nokastanud mees ta sohvale nii raskesti magama jäi, et alles järgmise päeva hommikul jalad alla võttis!

Anna pärast oli pahandusi, tema aadressil sõimamisi nii seljataga kui ka näo ees.

„Teame tema õblemist,“ vangutasid naised kahe mõtteliselt pead. Ning ainult häda sunnil, kuna lähema kümne kilomeetri ulatuses polnud ühtki teist õmblejat, viisid oma kleidid tema kätte.

Anna juures oli Jaakki varem juttu ajamas käinud. Kuid ei Alma, veel vähem mina võinud aimata, et seekord ei tule Jaak tagasi järgmisel päeval ega ka ülejärgmisel mitte, et ta ei kavatsegi tagasi tulla oma naise ja tütre juurde.

Tookord seisime Almaga keset kööki ja vaikisime. Tundsin end süüdlasena, sest olin perekonda, kus varemgi oli lahkhelisid, toonud uue pahanduse. Küllap ka Alma mind südames süüdistas, kuigi sõnades ütles:

„Ärge siis pahandage, et niiviisi läks. Kohe häbi külalise ees. Aga Jaak on juba sihuke... Ei ta hooli, olgu majas omad või võõrad.“

Jätsin jumalaga.

„Võtke siis see... noh, kolhoosi astumise avaldus...“ tuletas Alma meelde.

Vihikust väljarebitud paberileht, milles Jaak Tambu palus ennast kolhoosi vastu võtta koos hobuse, kolme lehma, naise ja tütreaga, jäigi sinnasamasse köögilauale valendama.

MA EI LASE PÖLDU NARRIDA

Jaak ilmus õhtul alevisse, ostis poest pudeli valget, teise likööri ja kolmanda veini. Valget jõi ta ise, veini pakkus poes ootavatele eidekestele.

„Võta, mammi, ega tea kedagi, minust võib sulle veel väimeespoeg tulla. Sa ei teagi, et Jaak Tambu on nüüd vaba mees ja võib kosja minna, kellele süda igatseb...“

Likööri pudeli pani taskusse — suusoojaks sellele, kes Jaagu kosjad vastu võtab.

Ka siis, kui ta hilisõhtul üle põldude Anna majakese poole komberdas, ümises ta omaette:

„Ma olen nüüd vaba mees.“

Anna maja uksest sisse astudes teatas aga:

„Siin ma nüüd olen ja siia ma jään.“

Anna oli varemgi selliseid lubadusi ja ütlushi kuulnud ega võtnud neid tõsiselt. Pani mehe sohvale magama, ise heitis vastasseina, sirmi taga asuvasse voodisse.

Kui aga Jaak ka hommikul minema ei hakanud ja Anna nägi, et mehel öelduga tõi taga on, vaatas talle korraks uurivalt otsa. Ta kuulas rahulikult ära Jaagu sajutused, et rohkem ta oma jalga Igerikkude õuele ei tõsta. Kolhoosi astumise avalduse andnud just Alma kiusuks. Kõik loomad viib kolhoosi lauta. Kuid kolhoosis tööle teda ärgu sunnitagu. Tema polevat loll, kes hakkab teiste põldusid kividest ja võsast puhastama. Ja Alma elagu, kuidas tahab.

„Eluaeg olen talle lapsehoidjaks olnud, kõik ette ja taha ära teinud. Proovigu kord, kuidas ise hakkama saab!“

Anna ei rääkinud Jaagu pikale jutule sõnakestki vahele, sest Jaak oli esimene, kes oli otsustanud päriselt Anna juurde jääda. Annal polnud midagi selle vastu, kui majas on Jaagu-taolise mehe käed. Katus vajas parandamist, tubades olid põrandalauad liikuma hakanud ja krohv kohati seintelt pudenenud. Niisugustes asjades on ilmtingimata vaja mehe abi.

Anna ei hakanud rääkima, et juba siis, kui ta Jaaku esimest korda küla vahel nägi, oli armastusesäde ta südamesse tunginud. Ja hiljem, kui Jaak tuli oma muredega, tundis Anna tema vastu hoopis midagi muud kui teiste hädaldajate ilmumisel.

Mis võis Anna parata, et ta oli kord olnud samasugune blondpäine kui too tüdruk, kellega Jaak oli tantsinud enne koduväikoha otsimist. Ja samuti kui Jaak oli

ka Anna enda August läinud mujale maailma õnne otsima.

Jaagu jutu lõpul peatas Anna korraks masina ja tema näol ei olnud seekord kõikemõistvat naeratust.

„Kas sa liiga endise elu lähedale peatuma ei jää? Aknast paistavad põllud ja õueaed. Alma iga päev silma all.“

„Mis mul sinna vahtimist,“ urises Jaak ja pööras aknale selja, nagu tahaks ta kogu oma ülejäänud elu nii istuda, seljaga akna poole, ja vaadata Annat suurel töölaual masinaga vuristamas.

Nii ta esimestel päevadel suurema osa ajast istuski.

Alles kolmandal või neljandal käis tiiru ära kolhoosi initsiatiivgrupi esimehe juures ning andis avalduse, milles oma allkirjaga tõendas soovi kolhoosi astuda.

Pärast esimehe juures käimist istus Jaak jälle päevad läbi ja vaatas Anna tööd, imetles, kuidas õmblusmasin neelas üha uusi ning uusi riidetükke, kuni järsku oli valmis tütarlapse kleidike või poisi püksid.

Anna ei rääkinud, et Jaak peaks hakkama tööd otsima. Kuidagimoodi elavad nad ära ka Anna teenistusest. Ei käskinud tal minna puud lõhkuma või mõnda muud mehe jõudu vajavat talitust talitama. Jaak istus ja puhkas. Esimest korda elus ei olnud teda taga kihutamata põldudele saabuv kevad, ei nõudnud temalt hommikul toitu loomad laudas ega olnud ka naise hääl jagamas üha uusi ja uusi käske.

Istus ja puhkas, kuni ise hakkas kätele liigutamist leidma. Koperdas maja juures ja aias, seadis korda hoovivärava lingi ja lõi kinni lahtikukkunud aialauad. Kevade poole ronis katusele, ja Anna majakese mustunud kattele tekkisid heledad laigud. Nii rõõmsalt heledad, nagu polekski nad tekkinud katusele, vaid Anna enda elukangasse.

Päris kevadel, kui kolhoosi juhatuses hakkas järjest sagedamini käima käskjalg — tulgu Jaak juhatusse ja ütelgu, kus kohal ta tahab tööle hakata —, seadis Jaak ennast riidesse, hõõrus läikima säärikud ja puhastas kalasabamustrilised kalifeed. Tõmbas selga pidupäevade jaoks hoitud halli jänesenahast kraega jopi ja läks kümme kilomeetrit eemal asuva teemeistri poole.

Tagasi tuli ta alles hilja õhtul ning järgmisel päeval viis Anna kolhoosi juhatusse piirkonna teemeistrilt saadud paberi, millel allkirja ja pitseriga tõendatult seis- sis, et Jaak on teemeistri käsutuses, ehk teiste sõnadega — jätku esimees Jaak heaga rahule, ärgu püüdkugi teda kolhoosi maadelt välja ajada või aiamaad ära võtta.

Nii sai Jaak Tambust teetöoline. Seadis korda oma ajahambast puretud „Husquarna“, sidus labida rattale ja sõitis igal hommikul teelõigule. Kunagi oli ta loot- nud, et rajab ise endale tee, nüüd tasandas seda teistele sõitmiseks. Lükkas siledaks vankri- ja autoratastest tek- kinud roopad, laotas laiali tee äärde hunnikusse veetud kruusa.

Mõni teravama keelega naaber hakkas Jaaku kohates noomima:

„Oled ikka mees küll! Maa andsid kolhoosi, ise sõi- dad kui saks linnateed mööda. Meie tuhlaku kui mutid sinu põldude poris ja sopas.“

Kuid Jaak pani sellisel ütlejal kohe suu kinni. Mis neil kolhoosis viga tema põldu harida, kui Jaak sügisel viimase kui lapi üles kündis. Vaadatagu parem neid, kes sügisel atragi mullaseks ei teinud. Ja lisas veel paar krõbedat sõna:

„Arvate seal kolhoosis, et küll jumal katab ihu ja kolhoos topib toidu suhu . . . Endal pole muud kui näm- muta. Ja kui aega üle jääb, võtate Tambu Jaagu ham- maste vahele. Vaata, missugune kurjategija ja kolhoosi- korra õõnestaja — õõnestas sügisel adruga kõik kolhoosipõllud läbi.“

Elu voolas Jaagust mööda, teda ei pandud tähelegi. Inimestel oli igaühel endaga tegemist, et eluga kaasa sammuda. Otsekui suure veekeerisega kaasa minnes polnud esialgu aega või tahtmist vaadata neid, kes olid kaldaäärsesse kääru peatuma jäänud või põhjamudasse vajunud.

Jaak ei käinud isegi alevis. Annaga kooselu esimes- tel päevadel paar korda proovis, kuid siis veendus, et korralikust meeste jutust poeleti ees enam midagi välja ei tule.

Jaak ei saanud kiidelda linaga, mille pikkus pidi

olema üle kümne peo. Naabrimehed ei tulnud tema juurde nõu küsima õige kaerakülviaja kohta või abi paluma sõnnikuveotalguteks. Neid asju arutati nüüd kolhoosi juhatuses või üldkoosolekutel.

Vahel räägiti poes ka kolhoosiasjadest. Heinamaade küsimus polevat viimasel koosolekul õigesti otsustatud. Kuid Jaak vahtis sel ajal poeaknast välja. Mis on temal tegemist kolhoosnike heinamaa jaotamisega?

Paar korda püüdis Jaak oma tööga kiidelda. Eile laotanud ta tervelt viisteist hunnikut kruusa laiali. Teised, nannipunnid, ei jõudvat päevas kunagi üle kümne. Kuid nüüd ei kuulanud kolhoosnikud omakorda Jaagu juttu. Sillutagu ta ühe päevaga kas või kogu tee Võrust Tallinnani.

Milleks keelepaelte päästmiseks pudelist rüübata, kui keegi su jutte ei kuula! Ning Jaak istus õhtud läbi samal kohal diivaninurgas, kuhu ta esimesel õhtul Anna juurde tulles oli raskelt ohtes vajunud.

Mõnigi kord libises ta pilk üle kevadiste põldude — see oli kaugel eksiv, ükskõikne. Nii võidakse sirvida ebahuvitava raamatu lehekülgi või vaadata kinos külmaks jätvat dokumentaalfilmi kaugetest ja tundmatutest maadest.

Jaak vaatas, kuidas kevadel naabrimehed tema põldudele tulid. Alguses kultivaatoriga, siis vedruäkkega ja lõpuks hakkas külvimasin seemet mulda laskma. Jaak kahetses, et omal ajal tema koht kaht hobust ülal ei pidanud, sest kahe hobusega oleks võinud vedru piid palju sügavamale tõmmata.

Ta nägi naise askeldusi koduõuel ja põldudel. Hommikul vara tassis Alma lehma keti otsas karjamaale ja õhtul hilja sealt tagasi lauta. Jaak nägi naise muidki talitusi, mida tollel oli nüüd rohkem kui kunagi varem, ja muigas omaette.

„Tahab näidata, et on minust parem... ruttab hommikul lehma ja sigade talitamisega, et keskhommikuks veel kolhoosipõllule jõuda.“ Hiljem nägi Jaak, kuidas endisse Igerikkude lauta toodi kümmekond lehma ja kuidas Alma vurrkannina keerles lauda, kaevu ja küüni vahet, sest kümne lehma eest hoolitsemine nõuab isegi tugevalt naiselt terve päevatöö. Nägi, kuidas igal

hommikul viidi Igerikkude õuelt pool tosinat piimanõusid meiereisse.

Jaak istus. Mõtles kogu senise elu üle. Mõtted ei teinud talle valu nagu aastaid tagasi, kui ta oli kannatanud Igerikkude ülekohut või kartnud kolhoosimineku pärast. Praegu vaatas ta oma elule otsekui kõrvalseisja.

Almal ei jäänud mõteteks aega. Ta ei tahtnudki millelegi mõelda. Lehmade talitamisegi oli võtnud enda õlule peamiselt sellepärast, et ei jääks ühtegi vaba hetke.

Almat hirmutas üksindus, sest tal tuli üksi hoolitseda talvise loomatoidu ja enda leiva eest. Hirmutas üksindus suurtes tubades ja köögis, mis olid omal ajal ehitatud Alma vendadele suviti ajaviitmiseks.

Tundus, nagu oleksid Jaak ja Alma oma osad vahetanud, sest varem oli Alma kambriaknal seisnud ja Jaagu talitusi ükskõiksel pealt vaadates haudunud mõtteid enda ja Jaagu vahekorrast, oli öösel asemel väherdes plaane haudunud, kuidas Jaagule kätte maksta nurjaläinud elu eest.

Anna märkas Jaagu pilku, mis oli endise kodu poole pööratud, ja ta silmadesse tekkis murelik helk. Ta ei öelnud midagi, sest Jaak oli oma praeguse eluga rahul. Ka külas räägiti Annast palju rohkem head kui varem. Ei saa halba rääkida naisest, kes oskab meest kodu küljes hoida.

Möödus kevad ja tärkasid orased...

Tuli suvi ja Igerikkude põldudel koristati ristikhein...

Sügis. Ilma Jaagu abita kerkisid viljarõugud...

Ja saabus uus kevad. Kuldnokkade vidinat oli avatud õhuakna kaudu isegi tuppa kuulda. Siis, kui Anna masina vurin hetkeks katkes.

Ühel õhtupoolikul tuli kündja Igerikkude põldudele.

„Näe, meie põldu hakkavad kündma,“ lausus Jaak tasa, virila naeratusega Annale vaadates. Oma südames oli ta lootnud, et Igerikkude põllud jäävad sel kevadel kündmata. Siis oleks Jaak julgelt võinud poe juurde minna ja esimehele endale näkku öelda, mis ta arvab. Hea oleks kuulata, kuidas nad teda hakkavad

kolhoosi tööle kutsuma. Olgu Jaak täitsamees ja tulgu. Ta ju näeb, kuidas ilma temata asjad tagurpidi lähevad. Tema abita jäävad Igeriku põllud kündmata. Ja kui tore oleks siis kolhoosimeeste klanimise peale uhkelt ära ütelda — et ei, tema, Jaak Tambu, ei mõtlegi niisuguste meestega koos kolhoosi minna. Teetöödel on palju kergem leiba teenida. Ja peale selle — teemeister olevat möödunud nädalal ütelnud, et tema on nende piirkonnas kõige parem... lubanud premeerida ja autahvlile panna. Võib-olla kirjutatakse ajaleheski. Oma seinalehes on Jaak Tambust olnud juba terve pikk lugu.

Valus okas torkas Jaagu südamesse. Veel valusam kui möödunud aastal. Siis külvas kolhoos t e m a küntud põldudele ja Jaak tundis, et kolhoos on temale tänu võlgu. Tänavu aga hakkab põldudel võrsuma vili, mille heaks Jaak pole sõrmegi liigutanud.

Jaak nihutas end aknale lähemale, surus näo vastu klaasi, et paremini näha. Anna oli jätnud õmblemise ja jälgis meest äreva ilmega.

Seal ta tuli, too uus kündja, põllule, mille Jaak oli kividest puhastanud. Kahe hobusega. Ader näis tal olevat eelkoorijaga. Jaak oma ühe hobusega ei saanud kunagi koorijat kasutada.

Kündja vajutas adra mulda ja kevadiselt kollakale põllule tekkis must triip. Vagu pikenes, jõudis põllu keskele, saadetuna saaki otsivate vareste kraaksumisest.

Järsku kostis Jaagult kahjurõõmus naer.

„Kah mul kündja!...“

Isegi siit kaugelt oli näha, et must triip põllu keskel kaldus kord paremale, kord vasakule. Esimese vao ajamiseks peab olema silma ja kätt. Too adra taga käiv poisikeseohtu noormees, keda Jaak päris hästi ei tundnudki, rebis hobuseid kord vasakule, kord paremale, sest need, tundes ohje harjumatus kättes olevat, ei pidanud kindlalt vagu.

„Mitte vagu, vaid sea teerada...“

Jaak tõmbas Anna akna juurde. Tema häälest kostis kahjurõõmu, viha, kurbust.

„Vaata!“

Anna astus akna juurde, kuigi tema silmad ei seletanud, mis künnivaol viga pidi olema. Anna oli harjunud jälgima ainult õmblusmasina õiget käiku.

„See pole kündmine, vaid põllu narrimine.“ Jaagu hääles ei olnud järsku enam ükskõiksust.

Ader ei püsinud kindlalt kündja kätes. Kord tungis liiga sügavale, otsekui tahaks maapinna kõige alumisi kihte pahupidi pöörata. Siis libises pealispinnale, vaevu kõrt kriimustades.

Jaak seisis akna juures. Kündja oli jõudnud põllu teise äärde. Ei — ta ei lasknud hobustega päris peenrani välja. Keeras enne ümber ja hakkas vana vagu pidi tagasi minema. Kolme-nelja sammu laiuselt jäi küntud maa ja peenra vahel valendama kevadine kõrs. Samas, kust Jaak aastat kümme tagasi oli välja kiskunud tohutu salakivi. Jaak mäletas, kuidas ta tookord kaks päeva järjest katkestas, kuni kivimüraka kätte sai.

Sügisel saab siit vähemalt kümmekond linapeod, tuleval aastal kaks tugevat rukkivihku — nii oli ta tookord arvestanud. Mis see aga välja teeb, kui tema oma elu lõpuni igal aastal saab kümme linapeod või kaks rukkivihku rohkem kui seni. Hiljem hakkavad niisama palju rohkem saama ta lapsed ja lapselapsed.

Nüüd aga laskis too poisiloru hobustel varem ära keerata ja endine salakivi koht jääbki kündmata. Jääb harimata maa, mille Jaak oma higi ja verega on senistele põldudele lisaks võitnud. Just nimelt verega, sest Jaagu käed olid tookord kivikaalumise ajal marraskil. Vähe puudus ja verd oleks võinud rohkemgi olla. Jaak mäletab, kuidas vihmast libe kang kivi külje alt kõrvale keeras ja tema veel viimasel minutil suutis eemale hüpata.

Niisugune maa jääb kündmata!

Jaak tormas kiirustades välja. Vesti väel, palja peaga, nii nagu ta oli akna juures seisnud.

„Pea, pea kinni!“ hüüdis ta kündjale juba kaugelt. Karjus samu sõnu ka siis, kui seisis temaga kõrvuti ja viimane oli peatanud hobused ning visanud ohjad adra käsipuule.

„Kes kurat sul lubab põldu narrida!“ Jaak ajas ennast ähvardavalt poisile ligi. „Ütle, kes lubab... Kolhoosis

niisugust seadust pole, mis lubaks künda, kuidas juhtub."

Poiss oli pea süüdlaslikult norgu lasknud. Kui aga kolhoosi seadusi meelde tuletati, lõi silmadesse trots.

"Sina pole kolhoosi seaduste ettekirjutaja . . . Künnan, kuidas oskan. See pole sinu maa, et käid käsutamas ja kamandamas . . ."

"Ah või ei olegi minu maa! Tead sa, kui sind õige õpetada . . . Endal kõrvatagused alles märjad, aga tuleb rääkima maast."

Vihased sõnad lendasid vastastikku. Võib-olla veel vihasemad kui omal ajal Igerikkude õuel.

"Ei ole sinu maa jah," õiendas poiss. "Brigadiir ütleb, kas ma olen hästi või halvasti kündnud."

"Ma sulle teen kolhoosi maad ja brigadiiri! Pea meele, et mina olen siin kolhoosis suurem peremees kui sina . . ."

Jaagule tuli otsekui esimest korda meelde, et ka tema on kolhoosi liige, meenusid tihti kuulnud sõnad kolhoosnikute peremeheõigusest.

"Kuuled, ma olen kümme korda rohkem kolhoosnik kui sina. Mina tegin need põllud kolhoosi jaoks kividest puhtaks, et sa saaksid inimese moodi künda. Aga sina narrid põldu . . . Kohe kasi minema!"

Jaak tõukas noormehe künnivaolt kõrvale ja haaras adra käsipuudest.

"Nõõ!" ja hobused tõmbasid adra uuesti pehmesse kevadisse maamulda.

Eemaletõugatu seisis tükk aega. Mis teha? Hobused ja ader olid kevadel tema nimele välja antud. Jaaguga aga võib praegu isegi kähmluseks minna, kui ta püüaks neid temalt üle võtta. Niipalju oli poiss Jaagu järsust iseloomust kuulnud.

Mornilt piitsa järele vedades lonkis ta kolhoosikeskuse poole. Piitsa ei tohi maha jätta. Piits võib kergemini ära kaduda kui Jaak kahe hobuse ja adraga.

Jaak kündis. Puhus vinget kevadtuul, mõnikord sabis tas vihma. Kuid Jaak ei pannud midagi tähele. Astus adra taga, ninasõõrmed erutusest laiali, hingates kevadist värske mulla lõhna.

Terve aasta oli Jaak põldude ja mulla lõhnast ilma

olnud, sest maanteekruus ei lõhna. Kui aga auto tolmur keerutades mööda sõidab, jääb ninasõõrmetesse tükiks ajaks vastik, kogu ümbrust rikkuv kärsahais.

Jaak kündis. Viimastel aastatel hõredamaks jäänud juuksed otsaesisele kleepunud, särk higist ja tibutavast vihmast märg.

Eemalt toaknast vaatas Anna. Samuti kui nüüd siit, oli Jaak aasta eest ka oma endisest kodust välja tormanud ega läinud sinna enam tagasi. Kas ehk on kätte jõudnud aeg, kus Jaak enam Anna juurde tagasi ei pöördu?

Üksik pisar veeres üle Anna põse. Lähedale, liiga lähedale jäid nad Jaagu endisele elule. Ja nüüd peab Anna oma südamest välja viskama kõik need lootused, mis olid aastase kooselu jooksul võtnud juba kindlate plaanide kuju.

MA OLEN ELUGA RAHUL

See on pikk ja keeruline lugu, kuidas Jaak Tambu, kes alguses kündis vaid omal põllul, läks hiljem tööle ka naabritele kuulunud nurmedele ja lõpuks tõepoolest tundis ennast peremehena. Kuidas Jaagul hakkas kahju Almast, kes nüüd vanas eas pidi õppima talutööd, ja Alma omakorda sai aru, kui kerget elu Jaak talle omal ajal oli võimaldanud, ja tal tekkis oma endise mehe vastu tänutunne.

Nad elasid jälle koos, kui neid viimati külastasin, ja mulle tundus, et mu sõber oli leidnud oma õnne, hoopis erineva sellest, mida ta noorusaastail otsis.

Milles peitub siis inimese õnn? Niisama palju kui inimesi, on ka erinevaid arusaamisi õnnest.

Noor arvab õnne peituvat temale kõikjal avatud lahtistes ustes, vana — oma vaiksuses kodupaigas.

Ja kõik ütlevad — õnn on elada nõukogude ajastul. Kuid õnn on mitmepalgeline, ja iga üksik inimene näeb ainult suure õnne üht kitsast külge.

Milles leidis siis õnne minu sõber Jaak Tambu?

Vaatamata Alma kutsele tulla tagatuppa jäime Jaaguga kööki istuma. Nii oli kodusem meelde tuletada endisi aegu.

Vahepealseid aastaid nagu poleks olnudki. Alma as-
keldas pliidi juures, jooksis toa ja köögi vahet, kattis
söögilaua siiski tagatuppa. Tema kiirustamisest, mis
mõnikord muutus peaaegu rabelemiseks, võis välja
lugeda heameelt külalise üle, kes pikkade aastate jook-
sul on olnud tunnistajaks paljudele nende elu eksi-
käikudele.

Ning Alma kõrval seisis tema enda pikkune, kuid
Jaagu heledate juustega tütarlaps, ülikoolist näärivahe-
ajaks koju sõitnud.

Aastate möödumist ei märka ennast ja omavanuseid,
vaid pisikeste poisi- ja plikatirtsude sirgumist vaadel-
des. Seal ta seisis — Jaagu ja Alma järeltulija Aino,
otsekui mõista andes, et sel ajal, kui meie, vanad, teeme
viimaseid, kokkuvõtlikke märkmeid peaaegu täiskirju-
tatud eluraamatu viimastele lehekülgedele, avab tema
oma eluraamatu esimesed leheküljed, maalib sinna esi-
mesed arglikud ja kohmakad, sageli viltukiskuvad
reaad. Samuti, kui alustas isa aastat paarkümmend tagasi.

Siis esitasingi Jaagule küsimuse:

„Kas sa oled oma eluga rahul?“

Ma ei küsinud:

„Kas sa oled õnnelik?“

Meie kandis nii ei räägita. Isegi poiss ei küsi suve-
õhtul tüdrukult:

„Kas sa mind armastad?“

Ning tüdruk ei räägi talle surmani kestvast armastu-
sest, vaid ütleb, et ta on nõus poisile minema, kui see
just nii kangesti tahab.

Kui nad kunagi lahku lähevad, siis ei heida tüdruk
poisile ette, et see teda ei armasta või et ta enda armas-
tus on poisi vastu kustunud, vaid lausub vaikselt:

„Sa ei hoiä mind enam.“

Niisugune on meie kant. Inimesed on niisama karmid
kui neid ümbritsev looduski. Samuti kui paar aasta-
kümmet tagasi, ei räägita seal praegugi õnnest, nagu
oleks õnn nii raskesti kättesaadav ja habras, et ta puru-
neb juba sõna suhu võttes. Õnne asemel räägitakse,
kuidas üks või teine inimene oma eluga rahul on.

Ärgu arvatagu, et inimesed on seal muutunud süda-
metuks, et nende hinges polegi enam ruumi rõõmul ja

murel, õnnel ja õnnetusel, et nad on muutunud tuimaks ja kõige vastu osavõtmatuks. Ei — vist ei oska keegi nii sügavalt kurvastada ja südamest rõõmu tunda kui nemad. Ainult — nende rõõm ja mure on sageli nii suured, et see sõnadesse ei mahu.

... Jaak vaikis kaua. Kordasin küsimust:

„Kuidas sa oma eluga nüüd rahul oled?“

Jaak jutustas veel kauem. Head neil kolhoosis muidugi palju veel ei olevat. Ja kas saabki niisugustel põldudel midagi head oodata. Jaak arvestas kokku normipäevad ja nende järgi saadava tasu. Pani juurde preemiad. Võttis kätte paberi ja pliatsi, märkis üles, kui palju ta omal ajal sai rukist ja nisu, sealihha ja kanamune. Kui palju saagist jättis oma söögiks ja palju laskis turule. Tuletasime koos meelde omaaegseid turuhindu ja võrdlesime, mida sai Jaak talust sissetehtud raha eest ja mida nüüd normipäevade rahatasu eest osta.

Alustasime arvestusi köögis ja jätkasime neid fagatoas söögilaua ääres.

„Näed, ükskama teeb välja. Aga seda ma, kurat võtaks, ütlen küll, et niimoodi ma enam rassida ei jõuaks kui omal ajal, ööd-päevad läbi... Võib-olla jääksin samuti nälga kui vana Igerik...“

Ning seletas pikalt-laialt, et noorte inimeste jaoks olevat praegune kolhoositöö lihtsalt lullilöömine. Temal oli selleks ajaks kolmandik päevatööd tehtud, kui nüüd alles põllule minnakse.

„Sa küsid, kas ma olen oma eluga rahul, ja ma ütlen sulle nagu mees mehele — mina olen rahul.“

„Asjad pole ju veel kaugeltki korras — ise ütlesid,“ kiusasin Jaaku.

Jaak jäi kahvlit käes keerutades mõttesse. Tahtis vastata, kuid ootas, kuni Alma oli tagasi kööki läinud. Siis ütles:

„Tead mis, ma olen päris palju järele mõtelnud. Näed isegi, Aino mul juba nendes aastates, et hakkavad täis-inimese mõtted pihta... Mõne aasta pärast astub toaksest sisse tulevane väimeespoeg, nii nagu mina omal ajal Igerikkude poole tulin. Ja võib-olla himustaks ka tema maad ja kohta rohkem kui tütart... Ma olen jä-

rele mõtelnud — ega minagi ole issanda ingel... Ja hakkaks mu väimehel samasugune nuhtlus peale kui minul omal ajal vana Igerikuga. Ei jätaks minagi ütlemata, et minul on majad ja maad, aga temal tühjal pole muud kui püksid ja hing niidiga kaelas..."

"Siis oma tulevase väimehe pärast oled eluga rahul..."

"Ei, enda pärast... Ei tahaks, et väimees hakkab samuti minu surma ootama, nagu mina ootasin omal ajal vana Igeriku surma."

Tallinn
1957—58.

SISUKORD

Essõna asemel	5
Suure ehituse hommik	8
Vaikne vesi	21
Inimene otsis õnne	129

Антс Саар
ЧЕЛОВЕК, ИСКАВШИЙ СЧАСТЬЕ
На эстонском языке
Оформление В. Толли
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja A. Ravel
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja A. Tõnisson
Korrektorid M. Amon ja S. Aron

Ladumisele antud 6. X 1958. Trükkimisele antud 13. XII 1958. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 13,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 11,07. Arvutuspoognaid 11,29. Trükiarv 12 000. MB-08937. Tellimise nr. 1663. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 54/58.

Hind rbl. 5.40

Rbl. 5.40

A-22345
4

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00396690 2